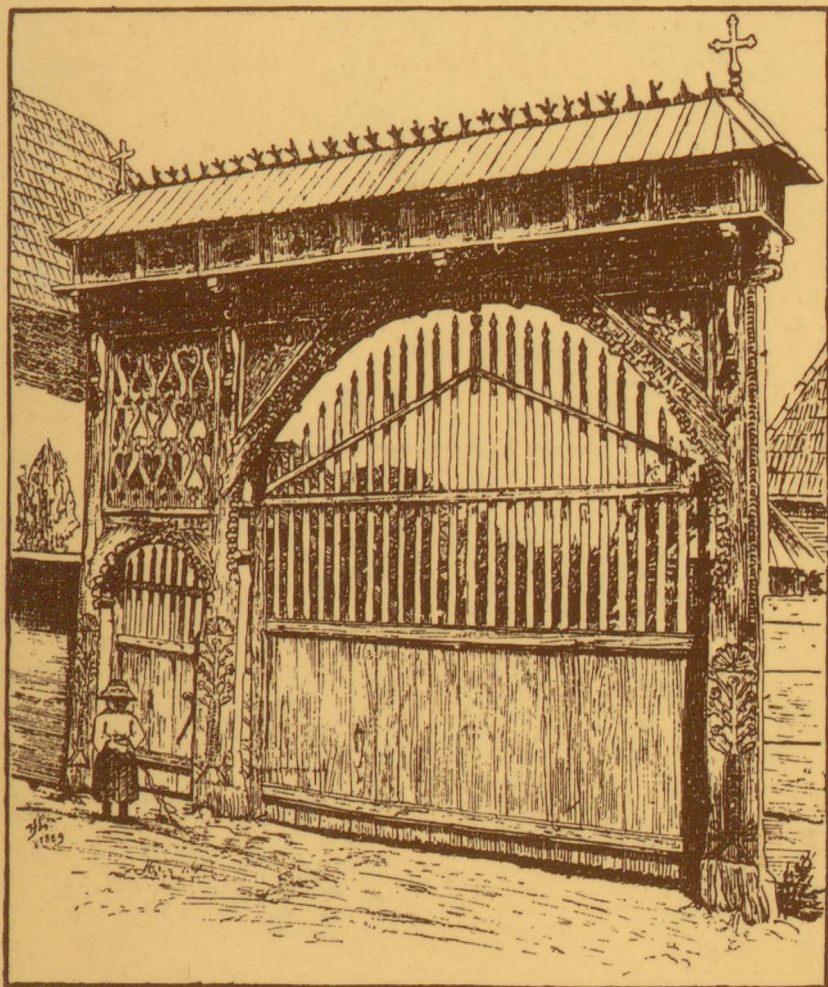


SZÉKELYFÖLD

ÍRTA

HANKÓ VILMOS



SZÉKELYFÖLD

24520

AZ ERDÉLYRÉSZI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

SZÉKELYFÖLD

IRTA

HANKÓ VILMOS DR.

A KÉPEKET RAJZOLTÁK:

GORÓ LAJOS, HUSZKA JÓZSEF ÉS TULL ÖDÖN.

115 EREDETI KÉPPEL.

MTAK



BUDAPEST.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS BIZOMÁNYA.

508807

Megjelent a Művelődési és Közoktatási Minisztérium
támogatásával

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 6626 5

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest
A reprint kiadás az első kiadás (é. n.) alapján készült

© Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat igazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte
Budapest, 1993

Nyomdai táskaszám: 22306

Megjelent 32,53 (A/5) ív terjedelemben

HU ISSN 0237-6458

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvteltár 7594/19 93 52



ELŐSZÓ.

A keleti Kárpátok tövében, égre törő bérczek alján él egy maroknyi, tősgyökeres magyar nép; szorgalmas, értelmes, ügyes, utánozhatatlan művésztehetség, századok óta bástyája Magyarországnak, mentővára az erdélyi magyarságnak, e mellett erős, mint az a szikla-lánczolat, mely festői szép völgyeit, aranykalászos rónáit köríti. A nép: a *székelynép*, földje: a *Székelyföld*. A természetalkotta éles határok között ős eredetiségében megmaradt népszokások, sajátságok, nyelv, viselet a székelyben egy a magyartól sokban eltérő, annál ősibb néptípus, a földben egy kis külön ország benyomását teszi az emberre.

A méhkas azonban megtelt. A földművelés már nem elég a népesedési processus tovább vitelére. Rajok tódulnak ki keletre, délre és nyugatra. A szegény nép keletre és délre megy: Oláhországba, hogy kenyeret keressen magának és családjának. Itt azután jó részben elüллik, vagy elnemzetlenedik. Az iskolázott székelyből pap, tanító, vagy hivatalnok lesz, más megyében alapítója sok jó magyar családnak.

A turista évszak beálltával a turista-sereg felkerekedik s a választott irányhoz képest Svájcot, Tiolt, Stájerországot úgyszólván ellepi. A megszálló idegenek azután a kínálva-kinált élvezetek fejében a lakosokat a szó szoros értelmében kitartják; a lakosok az ezernyi-ezer idegenek költségezésén nemcsak élnek, hanem gyarapodnak is.

A Székelyföld ép ilyen tárgya lehetne az érdeklődésnek, mert — bár hegyei nem nyulnak fel az örök hó világáig — épen olyan szép és érdekes, mint azok. A székelyek az idegeneknek kiszolgálása, a természeti kincsek kiaknázása révén épen olyan állandó jövedelemhez juthatnának, mint a svájci, tioli és stájerországi lakosok. Ennek azonban szükségképen való feltétele volna a Székelyföld megismertetése és megismerése. A tavasz nyiltával mozdulni kezdő emberáradat arra tart, a merre érdekes látnivaló kínálkozik. A turistákkal — s elsősorban a magyar turistákkal — meg kell ismertetni a Székelyföldet.

Az első ilyen irányú lépést a Székelyföld megismertetésére az *Erdélyrészi Kárpát-Egyesület* tette, midőn elhatározta, hogy a millenium emlékére „*Székelyföld*“ czim alatt díszmunkát ad ki, melyben a Székelyföldet bemutatja szóban és képekben a magyar közönségnek. A munka megírásával *Hankó Vilmos* doktort, az egyesület választmányi tagját, a Székelyföld alapos ismerőjét bizta meg, ki a legjobb tehetségét s teljes munkaerejét vetette latba, hogy munkáját élvezetes olvasókönyvvé, minden művelt magyar embernek, öregnek és fiatalnak élvezetes olvasmányává tegye.

Elkészült a könyv; a szerző részéről nagy fáradságnak, verejtékes munkának, az Egyesület részéről nagy

anyagi áldozatnak a gyümölcse. Örömmel lépünk vele a nyilvánosság elé, hadd ismerje meg belőle a természetkedvelő magyar közönség a Székelyföldet: Csík-, Háromszék-, Maros-Torda- és Udvarhelyvármegyéknek földjét, azt a földet, mely egyesíti magában minden ország táj- és természeti szépségeit, ismerje meg ásványait, kőzeteit, rendkívül érdekes flóráját, faunáját, bányászatát, természeti ritkaságait, melyek közül egyik-másik valóságos isten csodája, csoda, mint tünemény, csoda, mint látvány; ismerje meg beláthatatlan őserdeit, és mindazt, mit az őserdők magukban rejtenek, kincseket érő, csodatevő ásványvizeit, fürdőit, hófehér márványhegyeit, havasvilágát stb.

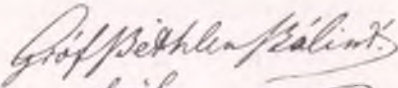
A munka népszerű természettudományi munka, a tudományos munkák száraz, csak a szakemberek által megemészthető előadása nélkül. A mi az anyagba életet önt, az a tárgyalásmód, mely a föld mellett megismerteti annak lakóját is, életében, szokásaiban, foglalkozásában. A székelyekben a tipikus magyar szellem őseréje szól felénk; a Székelyföldben egy még nem is sejtett világ csodás tündérkertje tárul fel előttünk. Mind a kettő hivatva van megtermékenyíteni a magyar elmét, hogy teremjen magyar erkölcsöt, hogy teremtsen magyar műveket. A leírásokat az ön művészi alkotásai, az illusztrációk sokasága egészítik ki.

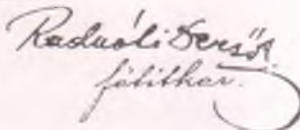
Midőn a munkát, — a magyar könyvnyomtatás eme remekét — útjára bocsátjuk, kívánságunk csak az, hogy a leírás és képek vágyat keltsenek az olvasó magyar közönségben a Székelyföldnek és lakóinak megismerésére. A megismerés során épül fel majd a csatorna, mely a ke-

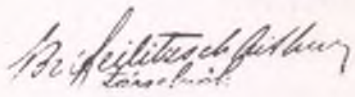
reskedés és ipar centrumaiban összegyűlő százezreket az ország eme részébe vezeti; ekkor a Kárpátok hűs szellője nem fog onnét többet bús sóhajt hozni, hanem igen, az ipartelepek gépeinek zakatoló, az iparvasútak robogó zaját, meg az öröm- és szabadság dalának vidám hangjait.

Kolozsvárt, 1896. november 12-én,

Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület választmánya nevében


 elnök.


 felítkez.


 társelnök.

SZÉKELYFÖLD.

+



A székely nép eredete a regében.

M

időn estenden a nap nyugovóra száll s fent a magasban kigyúlnak az ég világoló mécsesei — ha a hold szelid fénye nem ragyogja be az estét — az égboltozaton halaványon derengő fényőv jelenik meg. „A *hadak útja*“ mondja meg illetődve — e mindennapos égi jelenség láttára — a székely; s a mit mond, nyomában valami szunnyadó emlék kezd ébredezni lelkében s az emlékkel felújul előtte verőfényes gyermekkorának legszebb regéje:

„Fogyatékos népével hátrált Csaba, hogy az elvesztett hon visszaszerzésére ázsiai rokonaival egyesülten térhessen vissza; magával viszi Etele szent kardját, hogy a puszták tengerének habjaiban tisztára mosván, annak bűvös erejét ismét visszaadja. Erdély végső határánál örködni hagyja a székelyt, hogy ha majd visszatér, segítségére legyen. Elváláskor a távozók áldoznak tűznek, víznek, levegőnek és földnek, azután megesküsznek, hogy fenyegető vész

idején segítséggel fordulnak vissza még a világ végéről is. Ám alig haladtak a havas aljáig, már a körül lakó népség felemelkedett a maroknyi székely ellen: de megrendül a föld, megrázkódnak a fenyűk koronái s hírül adják a vonulóknak társaik veszedelmét; a hadak egy része visszafordul s meglepven, pozdorjaként szórja szét az ellent.

„Egy év mult el s a völgyek lakói megirigylük a székely nyugalmát s ismét fenyegetik seregeikkel; a patak sikoltva szalad a folyamba, folyam a tengerbe és hirt visznek a távozóknak; a segély nem késik, s a székely ismét mentve lőn.“

„Három év multán új nemzetségek veszik körül a székelyt s küzdelem fejlik ki köztük életre-halálra. Már a szellő sem éri el a Görögország tájára távozottakat, de a puszták viharával társulván, mégis megtalálja őket messze délkeleten. Csaba népe harmadszor is győzelemre segíti testvéreiket.“

„Sok idő folyt le ezután; a magban elültetett diófák agg törzsekké nevedektek, a fiak megvénültek s az unokák lettek fegyverhordó bátor férfiakká. A szorgalom a rengeteget kies teleppé varázsolta, a hosszú tartózkodás az örállomást édes hazává tette; nem volt, ki háborítani merje a székely tűzhelyét, mely saját erős karjának s ismeretlen seregeknek védelme alatt állott. De végre is kitör a szomszédok régi gyűlölete a nyelvben és szokásban egyedül álló székely ellen; megszámlálhatatlan nép kel fel a székely kiirtására s a bérczes kis hazát minden oldalról ostromolni kezdi. Dicsően vív a székely, de már-már lankadoz a túlnyomó erő ellenében. A segítség messze van, tán feledésbe is mentek; az elszakadt hű társak pedig már rég a földben aluszszák álmaikat. Ámde a székelyek csillaga nem szunnyadoz; megemlékezve az áldozatról, az esküről, lobogva viszi a hirt a földről az égi csarnokokba. Itt lent az utolsó csata készül, maroknyi nép az ellenséggel szemközt,

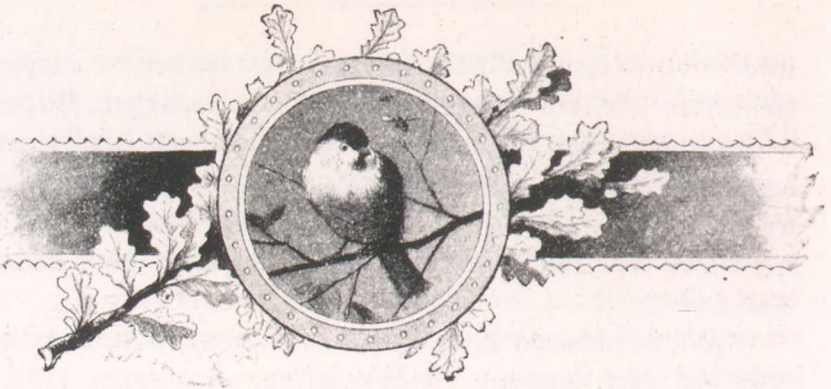
midőn egyszerre paripák dobogása és fegyverek moraja hallatszik s fényes hadak vonulnak némán az égen fölfelé; a dicső harczársak, kik háromszor jövének segítségre, most negyedszer, mint hallgatag szellemek hosszú sorban nyomulnak a csillagos égen keresztül feleik segítségére s leszállnak ott, hol a kék boltozat a székely havasokkal ölelkezik.“

„Nincs halandó erő, mely megállhatna a halhatatlannok előtt; rémülés szállja meg a tenger ellenségét s futnak mindenfelé, többé hátra sem tekintve.“

Azóta áll a székely háborítatlanul; nemsokára véget ér hű őrködése is, midőn a végleg elköltözöttek hű unokáihoz mint kalauz csatlakozva, örökségüket, nagy Magyarországot visszafoglalják. A fényes hadak ösvénye pedig, melyet jöttökben s visszatértökben taposának, eltörölhetetlenül maradt az ég boltozatán; lábaiknak és lovaik patkójának nyomdoka az, mit derült éjféleken mint tejfehér szalagot látsz tündökleni a magasban, s melynek neve azon órától fogva „*hadak útja*“ a székelyeknél.“ ¹⁾

¹⁾ Ipolyi: Magyar Mythologia. Pest. 1854.





A székelység történetéből.

A milyen híven őrzi a székelyek hun-scytha-eredetének emlékét e szép rege, épen olyan híven őrzik azt a székelyek földjén a kövek, a felhőkbe vesző bérczek szikla-ormai, az erdők szakadékai, a hegyi várak mohlepte omladékai, az ivadékról-ivadékra szálló regék, mondák, szálló igék, ősi közmondások (Székely szülte a magyart!), a székelyek ajkán megcsendülő vitézi énekek. Minden székely dal a székelyek eredetének verses krónikája, minden dalos székely méla hegedőse.

Azok a történeti források, melyekből a székelyek eredetére vonatkozó adatokat merítették, szájhagyományok, legendák és krónikák voltak. Ezen adatokból formálódott az idők folyamán a székely nemzet megalakulásának historiája; ezen adatok összevetése nyomán kristályosodott ki a székelyek eredetére vonatkozó hitvallásunk:

A nagy hun birodalom összeomlása után mintegy 3000 hun vitéz elvált társaitól s meghuzódott Erdélyben, az erdőborította Hargitának lakatlan környékén. Senkit nem háborgatva, másoktól ritkán háborgattatva éltek, sza-

porodtak, terjeszkedtek. A teljes hatalmat a Budavárban székelő főrabonbán gyakorolta addig felettük, míg Árpád daliás lovas csapatja leszállott a Kárpátok hegyeiről. Épen a nagy Zandirham, hős Upoletnek szülő apja parancsolt a székelyeknek akkor, mikor a székelyek hirül vették a velök egy töből fakadt magyarságnak megérkezését. Köveket küldöttek Árpád elé, hogy őtet fogadják az új hazában s hogy felajánlják neki segítségüket az ország meghódításában. Árpád kedvesen fogadta székely véreit, velük szerződést kötven, nekik hat kőre metszett alaptörvényt adott, mely Budvárban a nemzetgyűlés előtt felolvastatván, a nép üdvriadalmi között szentesített. Ezen alaptörvények képezték a gyökeret, a melyből kisarjadzott a székely nép alkotmányának fája.

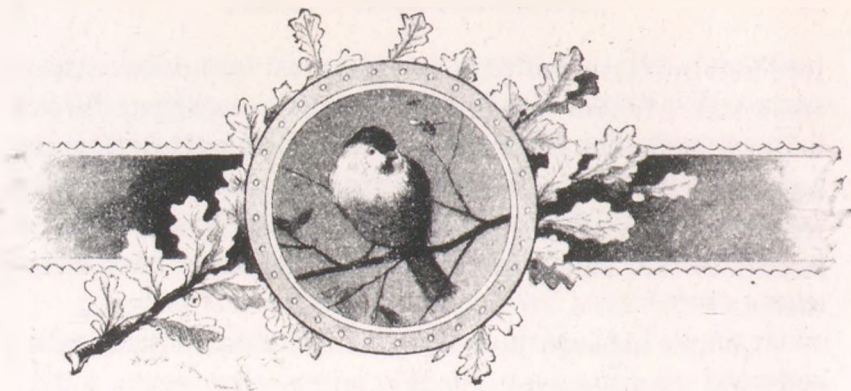
Hogy a székely ősfoglalás jogán bírt földjét megtarthassa, hogy őrálló hivatásában a magyar hazát minden kelet felől jövő támadás ellen megvédelmezhesse: katonailag szervezkedett; ezen katonai szervezetben a székely nemzet minden tagja számot tevő tényező: katona volt.¹⁾

Az örökös katonai foglalkozás a székelyben fokozottabb mértékben kifejlesztette a katonai erényeket, tulajdonságokat. A fejedelmek, királyok ezen a szó szoros értelmében katona-nép szolgálatait gyakran igénybe vették, e szolgálat fejében azután biztosították jogait, tiszteletben tartották ősi intézményeit és szokásait.

A székelyföld székekre volt felosztva, melyekben a székely ázsiai típusu törzsrendszerben élt.

A székelyek örökségeiket és a székekben a tisztségeket nemek s ágak szerint osztották meg maguk között; az örökség úgy, mint a tisztség ivadékról-ivadékra szállott. Ha a családban fiu és leány volt, a birtokot a fiu örökölte, a leány hozományt kapott; ha csak leány volt, úgy örökölt

¹⁾ Nagy János: A székelyek scytha-hún eredetúsége. Kolozsvár. 1879.



A székelység történetéből.

A milyen híven őrzi a székelyek hun-scytha-eredetének emlékét e szép rege, épen olyan híven őrzik azt a székelyek földjén a kövek, a felhőkbe vesző bérczek szikla-ormai, az erdők szakadékai, a hegyi várak mohlepte omladékai, az ivadékról-ivadékra szálló regék, mondák, szálló igék, ősi közmondások (Székely szülte a magyart!), a székelyek ajkán megcsendülő vitézi énekek. Minden székely dal a székelyek eredetének verses krónikája, minden dalos székely méla hegedőse.

Azok a történeti források, melyekből a székelyek eredetére vonatkozó adatokat merítették, szájhagyományok, legendák és krónikák voltak. Ezen adatokból formálódott az idők folyamán a székely nemzet megalakulásának historiája; ezen adatok összevetése nyomán kristályosodott ki a székelyek eredetére vonatkozó hitvallásunk:

A nagy hun birodalom összeomlása után mintegy 3000 hun vitéz elvált társaitól s meghúzódott Erdélyben, az erdőborította Hargitának lakatlan környékén. Senkit nem háborgatva, másoktól ritkán háborgattatva éltek, sza-

porodtak, terjeszkedtek. A teljes hatalmat a Budavárban székelő főrabonbán gyakorolta addig felettük, míg Árpád daliás lovas csapatja leszállott a Kárpátok hegyeiről. Épen a nagy Zandirham, hős Upoletnek szülő apja parancsolt a székelyeknek akkor, mikor a székelyek hirül vették a velök egy töből fakadt magyarságnak megérkezését. Köve- teket küldöttek Árpád elé, hogy őtet fogadják az új hazá- ban s hogy felajánlják neki segítségüket az ország meg- hódításában. Árpád kedvesen fogadta székely véreit, velük szerződést kötven, nekik hat kőre metszett alaptörvényt adott, mely Budvárban a nemzetgyűlés előtt felolvastatván, a nép üdvriadalmi között szentesítettett. Ezen alaptörvé- nyek képezték a gyökeret, a melyből kisarjadzott a székely nép alkotmányának fája.

Hogy a székely ősfoglalás jogán bírt földjét megtart- hassa, hogy őrálló hivatásában a magyar hazát minden kelet felől jövő támadás ellen megvédelmezhesse: katonai- lag szervezkedett; ezen katonai szervezetben a székely nemzet minden tagja számot tevő tényező: katona volt.¹⁾

Az örökös katonai foglalkozás a székelyben fokozot- tabb mértékben kifejlesztette a katonai erényeket, tulaj- donságokat. A fejedelmek, királyok ezen a szó szoros ér- telmében katona-nép szolgálatait gyakran igénybe vették, e szolgálat fejében azután biztosították jogait, tiszteletben tartották ősi intézményeit és szokásait.

A székelyföld székekre volt felosztva, melyekben a székely ázsiai típusu törzsrendszerben élt.

A székelyek örökségeiket és a székekben a tisztsége- ket nemek s ágak szerint osztották meg maguk között; az örökség úgy, mint a tisztség ivadékról-ivadékra szállott. Ha a családban fiu és leány volt, a birtokot a fiu örökölte, a leány hozományt kapott; ha csak leány volt, úgy örökölt

¹⁾ Nagy János: A székelyek scytha-hún eredetűsége. Kolozsvár. 1879.

mint fiu-leány.¹⁾ Ha valaki gyermektelenül halt meg, rokonai örökölték; ha rokonok sem maradtak utána: a szomszédra szállott az örökség. A székely birtokot birtokosának eladni nem volt szabad. Ezen bölcs intézkedésnek köszönhető, hogy a székely birtok nem jutott idegen kézre, hogy a Székelyföldön nem telepedett le idegen és hogy ott a nagybirtokos-osztály s ennek rendén a proletariátus ki nem fejlődött.

A székely nép 1848-ig Erdély közjogában külön nemzetet alkotott. Törvényeink a székelyeket, bármelyikhez tartoztak is a három rend közül (főember, lóháton harczoló lófő-székely, vagy gyalog közszékely), egyaránt nemeseknek ismerték. A székely bárhová költözött is a magyar korona területén, ha igazi székelységét igazolta, a nemesi jogokat élvezhette.²⁾

Élvezte is addig, míg a mult században a határőrvidéki katonai rendszer jármába fogták s adófizetésre kényszerítették. Az 1848-iki törvények azután végkép megszüntették kiváltságait.

Azelőtt minden székely jogokat élvezett és jogot gyakorolt. Ezen jogokat még a fejedelmekkel szemben is megvédelmezték. De nemcsak saját jogaiknak voltak hű védelmezői! Hol a haza és szabadság érdekében helyt kellett állani, a székelyt mindig ott találjuk a szabadság és nemzeti jog lobogója alatt. A harczok tüzeiben az erős kar, a szív bátorsága, a faji önérzet voltak szövetségeseik, a historiai öntudat volt talizmánjuk; ringató álmai elkísérték a csatába is; vissza is hozták győzedelmesen. Törökverő Hunyadi János hadaiban sok volt a székely, vitézségükkel vívták ki a „Székely szabadság“-ot. Mátyás király dicső

¹⁾ Molnár Károly: A székelyekről. A magyarországi Kárpátgyelet Évkönyve. Késmárk. 1880.

²⁾ Réthy László: A székelyek s a magyar honfoglalás. Ethnographia. 1890. 1. sz.

fekete seregének zömét székelyekből toborzotta össze. A Szabadságlevél, mit Mátyástól, azon idők legnagyobb hadvezérétől kaptak, a székely vitézség dicsérete. Bocskay, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György székelyekkel harczoltak a hazáért, vallásért és szabadságért. Szabadságharczunk legendaszerű hőisének, Bem tábornoknak, legkedvesebb katonái székelyek voltak.

A magyar királyság keleti fellelegvárának őrállomásán, a magyarság támadó és védő harcaiban, az ezer év alatt dúló csaták fergetegeiben ezrivel vérzett el a székely; és mégis él! Él ősi szabadságának, földjének, erényeinek, erejének teljes birtokában, tovább is hordozva historiai és nemzeti küldetését megizmosodott vállain. És vajjon mi tarthatta fenn másfélezer esztendőn keresztül e maroknyi népet? Mi óvta az elmerüléstől a sötét századok hullámvérésében? Mi védte meg az elpusztulástól? Fajának nemes tulajdonságai, ősi erényei, intézményei, sajátos birtokviszonyai, családalkotó hajlama, a földnek: a bűbajos Székelyföldnek természeti fekvése, varázsa, vagy talán a hadak útján megjelenő ősök segítsége?





A székelyföld geográfiája dióhéjban.

Az erdélyi felföld keleti részén nagykiterjedésű, hegyekkel sűrűn behálózott hegyes vidék emelkedik.

A hegyek hatalmas tömegéből különösen két hegylánc válik ki. Északról délre huzódó, nagyterjedelmű, magas szikla-csúcsokkal, festői sziklacsoportokkal ékeskedő, s rengeteg erdőségekkel borított hegyláncolat mind a kettő.

A keleti lánc a Kárpátok övének egyik szakasza: az ország keleti határát képező *keleti határláncolat*. A nyugati a keletivel egyközűen haladó s 136 kilométer hosszú *Hargita* és a *persányi-hegység*, mely az előbbi folytatásának tekinthető.

E hegyek közül mindenik más és más korszakáról beszél a föld történetének. A keleti láncolatnak a kréta- vagy eocenkori kárpáti homokkő-, a Hargitának az Erdély tűzhányó korszakában előtörő trachit a fő-alkotó kőzete. Ezen hegylánczok egyes szakaszainak külön neveket adtak. A keleti határláncolat északi szakaszát *gyergyói-*, a középsőt *csiki-*, a délit *berecczi havasoknak* nevezik. E hegyek egyike sem emelkedik az örök hó határvonaláig, de csúcsaik vonalzatának merészségével még az Alpések ismerőjét is megragadják. A gyergyói- és csikihavasok emelkedései: a Vereskő, az Öcsémteteje, a Tarkó, az

Egyeskő, a Nagy-Hagymás és a Czofronka a legszebb szabású mészsziklák, a miket csak látni lehet.

A bereczki havasoknak egyik nevezetes tagja az 1649 méter magas Nemere-hegy. Nevezetes, hegy ez, mert onnan indul ki a *Nemere-szél*, a melyet a mennyire óhajt a háromszéki ember, éppen annyira fél is tőle. Óhajtja, mert tapasztalatok nyomán megérlelődött szent meggyőződése, hogy az az esztendő, a melyben a Nemere szele gyakran fúj, termékeny lesz, s hogy az ilyen esztendőben szorgalmas munkája után bő áldást várhat. Fél tőle, mert midőn a Nemere kibontja szárnyait s végigseper a falvakon és utakon, házfödeleket ragad magával, fákat csavar ki tövestől, az utasok szekereit, — még a gabonával rakottakat is — fölforgatja; ha pedig téli időben kerekedik fel, az utba eső falvak szélső házait hóval eltorlaszolja, fagyos lehelletével megdermeszt embert és állatot s vastag hórétegből borít rá szemfedőt.¹⁾

A Hargitának északi tagja a *görgényi hegycsoport*, a középső a tulajdonképeni *Hargita*, a melyhez délről a *Hermányi- és háromszéki hegyek* csatlakoznak. Alkotásánál fogva a Besztercze-Naszód- és Maros-Torda-vármegyék határán emelkedő *Kelemen-havast* is ezen láncolat tagjának tekintik. Nagyrésztében úttalan és lakatlan hegység, melyet sűrű erdőségek borítanak. Julius és augusztus hónapokban mintegy 15000 db. marha s 50—60000 db. juh legel rajta.

A Hargita sziklatestéből keletre és nyugatra hegységak nyulnak ki, a hegyek lejtőjéről különösen nyugat felé nyájas völgyek ereszkednek alá. A völgyek a keleti határláncolat és a Hargita között helylyel-közzel tágas medenczékké szélesednek. Egyik-másik medenczét az éles természeti határok egymástól elkülönített, zárt egységekké formálják.

¹⁾ Dr. Jákó János: Háromszékmege földrajzi leírása. Nagy-Kikinda. 1883.

A medenczék: a *gyergyói lapály*, *Fel-Csik*, *Al-Csik*, *Háromszék* észak-déli irányban lépcsőzetesen sorakoznak egymás mellé. A Hargita és a keleti határhegyláncz közé eső, valamint a Hargita nyugati oldalára támaszkodó lejtők, völgyek, medenczék együtt képezik a székelyek hazáját.

„A felkelő nap földjének“ nevezhetném bátran e földdarabot, ha már régesrégen nem neveznék Székelyországnak; mert midőn a nap nagy Magyarország keleti határhegységének csúcsain kibukkan, sugarai ezen istentől gazdagon megáldott földet köszöntik legelőbb.

A székelyek hazája zárt egység. Északi és keleti határa gyanánt a Kelemen-havas és a keleti határlánczolat összefüggő sziklatömege emelkedik. A keleti hegylánczolatot rengeteg erdőségek — többnyire fenyvesek — borítják. A táj egyhanguságát nyájas völgyek s az erdő zöldjéből kiemelkedő szirtek, sziklacsoportok szakítják meg. Ezen határhegység hosszú vonalán csak négy olyan hágó van, a mely könnyű átjárást enged a hegyek között Romániába; ezek: a *tölgyesi*, *gyimesi*, *ojtózi* és *bodzai* szorosok.

A Hargita messziről nézve tiszta körvonalú, szelid hajlású hatalmas bércztömeg, mely nagyságával, magasságával, óriási vonalaival uralja fél Erdélyországot. Közelebről tekintve azonban sok helyen vadul megszakgatott zegzúgos sziklafalakat, kiugró sziklákat, sziklacsoportokat látunk, melyeken megtörik a vihar és szél ereje, s szurdokokat, meredek falu szakadékokat, a melyekben még a nyár küszöbén is fehéren csillog a hó.

A Hargita lábánál nyugvó szikladarabok hangosan hirdetik, hogy a természetben semmi sem örökké való. A romboló, a föld felszínét átalakító erők egész sora dolgozik itt is szünet nélkül, szakadatlanul. Fenn a tetőn a víz fúrja, faragja, koptatja, tördeli, a fagy szétrepeszti a kemény trachit-sziklákat, a lávináknak árja, a zivatarok ide-

jében lerohanó vizek pusztító ereje tolja, viszi, hengergeti, ragadja, sodorja a port, törmeléket, szikladarabokat a hegyen lefelé örökös munkával. A Hargita szikla-csúcsai egyre törpülnek, lejtői egyre kopnak, az alatta elterülő völgyek mélyedései pedig telülnek folyton-folyvást, szakadatlanul.

A Hargita keleti fele meredek, a nyugati rész lejtői szeliden ereszkednek le. A hegység főgerincze széles földhát, derekán vulkáni jellegű kúp és harangalaku hegyek emelkednek; belseje zordon és lakatlan. Alsóbb részét lombos erdők (tölgy, bükk, nyír), a magasabban fekvő részeket fenyvesek fedik.¹⁾ Legmagasabb tetői az 1500 métert is meghaladják; az Oláhfalú felett emelkedő Galusa-tető p. o. 1798 méter. A tulajdonképeni Hargitát a 975 m. magas Tolvajos-hágó választja el a Hermányi hegységtől. Ezzel egyközű irányban emelkedik a zordon háromszéki hegység (Bodoki hegyek), a melynek legnagyobb csúcsa az 1174 méter magas Büdös.

A persányi hegység az ország legszebb és legkiesebb hegységeinek egyike.²⁾ Sziklacsoportok, termékeny mezők, óriási tölgy és bükkerdők váltakoznak benne. Az Olt Alsó- és Felső-Rákos között egész szélességben áttöri a hegységet. Az Oltnak ez az áttörése a rákosi szoros. Észak felé a Vargyas vize folytat évezredes küzdelmet a szikla-hegyekkel. Egyik hegy falán hatalmas nyílás tátong: a meszsi földön híres *almási-barlang* sziklatorka.

Ezen hegyekben ugyanazokat a szépségeket találjuk, melyeket az Alpeseekben megbámulunk: égszínű tengerszemeket, zuhogó vízeséseket, tajtékzó patakokat, vadregényes sziklaszorosokat, sötét barlangokat, buvó patakokat, stb.

¹⁾ A Pallas nagy Lexikona. VIII. köt. 683 l.

²⁾ Herbich Ferencz: A Székelyföld földtani és őslénytani leírása. Budapest, 1878.

A székelyek földjét a Hargita hegyláncz és tagjai két részre osztják: a Hargita és a keleti határhegyláncz közé zárt rész *Csik-* és *Háromszék-*, a Hargita nyugati oldalán levő *Maros-Torda-* és *Udvarhelyvármegyéket* foglalja magában. Csik-, Háromszék-, Maros-Torda- és Udvarhelyvármegye: ime a székelyföld, a mi hazánk, 450,000 székelynek a hazája.¹⁾

A székelyföldi havasokból indulnak hosszú útvonalokra az erdélyi részek leghatalmasabb folyói: a Maros és az Olt, a két Küküllő s a Feketeügy, mely utóbbi egész pályáját székely tájakon futja meg. A *Maros* Csikmegye közepe táján a Feketerez nevű hegygerinczből ered; néhány patak vizével gazdagodva a havasokkal környezett, gyönyörű gyergyói térségen északi irányban halad tova. Oláh-Topliczánál nyugatra fordul, majd a trachit hegységet áttörve, délnyugatra kanyarodik. Mellékvizei közül a Görgényi havasokból eredő, s a Székelyföldet északfelől határoló Görgény vizét, meg a Maros-Torda keleti oldalán eredő Nyárádot említjük fel, mely a népes és termékeny Nyárád-völgyén folyik keresztül.

A *Nagy-* és *Kis Küküllő-*nek forrása Udvarhelymegyében, a Bucsin tetejétől délkeletre eső Küküllőfőben van; a Nagy-Küküllő Délnek, a Kis-Küküllő északnyugatnak tart. A Nagy-Küküllő kezdetben magas, bükk- és fenyővel fedett havasok között, majd keskeny völgyeken törtet keresztül; később irányát megváltoztatva Székely-Udvarhely mellett folydogál tova. A folyamvölgy Bögöz és Décsfalva között tágul ki tekintélyesebb térséggé; itt van a szé-

¹⁾ A Székelyföld 1874-ig székekre (Csíkszék, Háromszék, Marossszék, Udvarhelyszék, Aranyossszék) volt felosztva. 1874-ben a székeket megyékké kerekítették ki. A székely törvényhatóságok elveszítették régi történeti neveiket; a főbb tisztségeknek is ez volt a sorsuk. A fő- és alkirálybirákból fő- és alispánok, a dullókból szolgabírák lettek.

kelyek Rákosmezeje: az *agyagfalvi rét*.¹⁾ A patakok közül, melyeket a Nagy-Küküllő felvesz, legismertebbek a Gagy és Fejér-Nyikó. A Gagy torkolatánál fekszik Székely-Keresztur. A Fejér-Nyikó völgye Udvarhelymegye legnépesebb vidékét képezi. A Kis-Küküllőt útja kezdetben lakatlan havasi vidéken vezet keresztül; Udvarhely megyétől Parajd alatt bucsut véve Maros-Torda, később Küküllő megyébe lép. A két Küküllő Balázsfalván alul egyesül egymással, hogy Mihálczfalva mellett egyesülten a Marosba szakadjanak.

Az Olt Csíkmegyében a Maros forrás közelében a Feketerez északkeleti nyulványából ered; a Maros északnak tart, ez dél felé indul hosszú pályájára. Az Olt a zsongödi szoroson át jut Fel-Csikból Al-Csikba; erdős hegyekkel környezett gyönyörű térség ez is, az is. Az utóbbi térségen délnyugatra fordulván a regényes tusnádi szoroson törtet keresztül, hogy Háromszékmegyében folytassa utját tova. Ilyefalván alul a Feketeügygyel egyesül s a háromszéki hegység déli ágát megkerülvén északnyugatra, nyugatra fordul,²⁾ majd a rákosi völgy-szoroson siet gyors folyással keresztül. A Feketeügy Háromszékmegye északkeleti részében a bereczki-hegység Nagy Sándor csúcsa alatt ered; mellékvizeivel alkotja a termékeny és népes *háromszéki rónát*. Ezenkívül a Feketeügy és az Olt köze: *Szépmező* Háromszékmegyének legdúsabb vidéke. A Feketeügy mellékvizei: a Kászon, Torja, Kovászna és Tatrang. Mindezen vizek közül csak az Olt hűtelen szülőföldjéhez, bár pályájának legnagyobb részét ez is az édes hazai tájakon futja meg. Udvarhelymegyéből a Homoród felé vezető délkeleti út a Rika erdőn keresztül Háromszékbe-, a Tolvajoson átvivő Csíkba vezet.

¹⁾ Kozma Ferencz: A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota. Budapest, 1879.

²⁾ Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza. 140. lap Budapest, 1886.

A görgényi havasokon két út vezet keresztül; az egyik az, a melyik a görgényi völgyön s a Kereszthegy hágón át Gyergyóba visz, a másik az, a melyik a Kis-Kükküllő völgyén halad felfelé. A keleti határhegylánczból Romániába folyó vizek közül a Besztercze, Békás, Tatros, Uz, Putna, Ojtoz a nagyobbak.

A székelyföldi folyókat vagy a Maros vagy az Olt fogadja magába. A Nyárad, Görgény, Kis- és Nagy-Kükküllő a Marosba, a Homoród meg a Vargyas-patak az Oltba ömlik. Ezen folyók forrásvidéke, kies völgyei és völgyalapályai képezik nagyjában a székelyek hazáját.

Székelyföldön az éghajlat a magasság és fekvés szerint változik: a hegyes vidékeken hűvös, a görgényi havasokban, a Keleti Kárpátokban zordon s a háromszéki rónán p. o. kellemes, szelid. Minden földterület visszatükrözi a klimát, a mely rajta uralkodik. Termékenységére nézve a háromszéki róna a Székelyföldnek legáldottabb része: a székely Kánaán; piros szemű, súlyos, aczélos buzája vetekedik a bácskai fekete föld híres és világszerte keresett buzájával. Udvarhely- és Maros-Tordamegyékben az alvidék szintén jó buzát és kitünő gyümölcsöt termel. Udvarhelymegye szilvájának, Maros-Tordamegye cseresznyéjének, almájának: a „Maroszéki piros páris“-nak, a székelyföld ezen sárga húsú, ropogós, nedvdús, zamatos őstermékének országos hire van. A Nyárad és Maros mentén, meg a Gagy völgyében még a szőlő is díszlik. Már sokkal zordabb és terméketlenebb Al-Csík, de különösen Fel-Csík. Legzordonabb és legterméketlenebb azonban Gyergyó. A tavasz, mely Maros-Vásárhely környékén márczius végén beköszönt, ide csak májusban ér fel. A rövid tavasz és rövid nyár után már szeptember elején bekopogtat rövid tartózkodásra a hideg ősz.

A zordon Gyergyóban kellemes oázis a 882 méter magasan fekvő Borszék, melyet kedvező fekvése, mérsé-

kelt ingadozásokat mutató hűvös hegyi klimája az első rangú klimatikus gyógyító helyek sorába emel. Borszéken július és augusztus hónapokban a középhőmérséklet a 15^o C.-t meghaladja. Klimájánál fogva Borszék még beleesik a gabonatermelő övbe; e vidéken a gabonanemek — ha későn is — (augusztus második felében), de megérnek.

Háromszéken négy héttel előbb aratnak mint Gyergyóban s két héttel előbb, mint Al-Csíkban.¹⁾

A milyen kevés Csíkmegyében a földművelésre alkalmas földterület, épen olyan sok a dús legelő, mit rengeteg erdőségei magukban rejtenek. A szántók és legelők aránya azután megszabja az arányt a nép foglalkozásában is.

¹⁾ Hunfalvy J.: A magyar birodalom földrajza. 740. l.



A HOMORÓD-ALMÁSI BARLANG.



A Székelyföld tájszépségei, emlékei.

A Székelyföldet éles természeti határok zárják körül, elszigetelve annak lakóit mindattól, a mi e föld határán kívül esik. A természet-alkotta éles határok között őseredetiségében megmaradt népszokások, sajátságok, nyelv, viselet a székelyben egy a magyartól sokban eltérő, annál ősbibb néptípus, — a földben egy kis külön ország benyomását teszi az emberre. Büszkén is nevezi a székelyember kis hazáját, a Székelyföldet Székelyországnak. Minden mi a Székelyföldön kívül esik, a székely előtt külföld.

Hogy a természeti határok által elzárt vidék lakói az elszigeteltség terhéért könnyebben elviselhessék, a jótékony természet a Székelyföldet feldíszítette mindazon tájszépségekkel, a melyek az emberre vonzóerőt gyakorolni, lakóit lebilincselni s igézetükbe vonni képesek; kincscsel pedig annyival halmozta el, a mennyi csak világrészeknek jutott osztályrészül.

Csakugyan valami bűvös erő, valami ellenállhatatlan varázs van a székelyek földjében. Ki egyszer ette kenyereét, izlelte sóját, az rabja lett örökre. Ezer példa beszél. Ha ide-

gen telepszik le a Székelyföldön, az édes otthont talál mindjárt ottan; s ha úgy fordul, hogy el kell mennie, búsan válik el új otthonától, a hova a legkedvesebb emlékek rózsalánczai fűzik, a hova egyre csak vissza-vissza vágyik.

A kit e föld szült és nevelt, bármily kedvező, bármily magas sorsban legyen is, másutt, mint a Székelyföldön, idegennek érzi magát, akár csak a tropikus földről hozzánk átplántált virág. A ki pedig még közelebb áll e földhöz, ki a földet munkálja verejtékes munkával, az meg épen annyira hozzátapadt a földhöz szeretetével, hogy meghal bánatában, ha örökre kiragadják onnan, elpusztul mint a sivatagba kiültetett fa, vagy mint a grönlandi esz-kimó, kinek el kell hagyni jeges hazáját.

A székely havasokból indulnak hosszú utjokra az erdélyi részek legnagyobb folyói: a Maros, az Olt, a két Küküllő és a Feketeügy; utjokban nagy kiterjedésű földek termékeibe öntenek duzzadó életet, sok ezer ember munkaerejét kínálják, a legolcsóbb szállító utat szolgáltatják, a legromantikusabb völgyeket, tereket és szorosokat alkotják.

Akárhányszor látja az ember a Maros-szorosát Gyergyó-Topliczánál, az Olt alkotta zsögödi, tusnádi és rákosi szorosokat, a melyeken át meredek, merészen kiszögellő sziklapárkányokról, néhol vadul megszaggatott sziklafalak között vad dübörgéssel zuhognak alá, zúgva, bögve esnek, törtetnek, rohannak a Marosnak és Oltnak tajtékzó hullámai; akárhányszor látja az ember az erdős hegyekkel övezett gyergyói rónát, Fel-Csíkot, Al-Csíkot festői módra sűrűn egymás mellé helyezett tiszta, csinos községeivel, az aranykalászszal ékes Maros völgyét, az istentől gazdagon megáldott háromszéki rónát, Szépmezőt, vagy az igazi magas hegység minden tulajdonságaival bíró Kelemenhavast, a gyergyói- és csiki havasokat, mindig talál valami

hajlamainak, izlésének megfelelő új szépséget ezen csodás világban, melynek lelkünkbe vésődött búbajos képe nyugtot nem hagyva készlet, sarkal, ösztönöz, hogy felkeressük azt, mint Árgirus királyfi az ő Tündér Ilonáját.

Fenn az erdőkoszorúzza hegyormokat hajdan büszke várak omladékai ékesítik. A csenevész vörhenyes fűvel benőtt ormok szomorúan néznek le a völgybe, a melynek hajdan urai és őrei voltak e várak. Temető itt minden halom, hősök temetője; megszentelt ereklye itt minden rög, régi dicsőségnek, legendáknak színhelye itt minden talpalatnyi föld. Az omladékok rég elmúlt idők sírkövei, melyekről lemosták már az írást a fölötté elvihartzott századok; ezer esztendő emlékek csodás maradványai, melyeket ennyi századokon keresztül sem birta megsemmisíteni az enyészet hatalma. Ezen romjaikban is bámulatos sasfészkeknek szétszórt kövei csodadolgokat mondanak, ezer regét beszélnek a letűnt nagy idők történetéből, a székeleyek küzdelmeiről, törekvéseiről, dicsőségéről és vitézségéről.

A szél, mely a hímes réten átfuval, a virágok fűszeres lehelletét szállítja hozzánk, a rideg palotasorok szűk börtönvilágába. A virágokat nem látjuk, s mégis úgy érezzük, mintha zöldelő réten, illatos virágok vennének körül. A romok, omladékok látása visszavarázsol a mesés hajdankorba, melynek eseményei, mint a bűvös lámpa képei vonulnak el lelki szemeink előtt:

A Rika erdő egyik meredekén áll a vár, *Attila* büszke vára. A várból nagy kísérettel vadászatra indul Attila, az „Isten ostora.“ A kürtök harsogásától, a hajtók zajától hangos a rengeteg. Az íjj feszül, a nyíl repül; vérében fekszik a nemes vad, egy hatalmas jávorszarvas. Most egy bölény-bika, majd egy erdei medve az áldozat. Ráborult az este a Rikára. A vár udvarában fiai és hölgyei között várja bölényüzésben kifáradt urát a szépséges Réka

királyné. Hosszú sorban vonulnak fel a gazdag vadász-szákmanynyal a szolgák, hajtók, vadászok, katonák, vezérek s maga a nagy király. Évek multak. A várból szomorú gyászmenet halad az uton lefelé: Réka királyné halotti kísérete. A menet megáll a hegytövében, s a hol a patak kristályhabjaiban fürösztli sziklalábát a hegy, átadják a földnek a fejedelmi halottat.

A Nagy-Küküllő völgyében *Budvár* alatt vagyunk. Erős vár; Attila testvéröcscse Buda építette. Itt székel a főrabonbán: békében a székelyek főpapja, bírása, háborúban fővezére. Kürtök riadnak; mint méhkasból a megzaklatott méhsereg, tör elő a táborból, sátorából, hajlékából a székely, hogy tanuja lehessen az Árpád elé küldött követek fogadásának. Délczeg vitézek jönnek Árpád izenetével. Zandirham fogadja az érkezőket s ugyanő közli ujjongó népével a kőre írt szerződés pontjait. Nyerít a mén, villog a szablya, magasra száll az áldozat füstje. Most letelepednek a víg áldomáshoz; kering a bilikom a mámort hozó itallal, felzendül az ének és szól világverő Attilának harczy dicsőségéről, Szittyországáról, az új hazáról, melynek fekete a földje, édes a vize, zöld selyemnél zöldebb s puhább füve, az őshazából jövő magyar testvéreknek vitézségéről, párduczos Árpádnak, Álmos fiának bölcsességéről, nagyságáról.

A Küküllő és Tartód pataka között emelkedik *Tartód vára*, ott *Firtos-*, amott *Rapsonné vára*, tovább *Kadissa vára*, az erdővidéki *Tiburczvár*, a Hargitán túl emelkedő *Bálványos vár* s megannyi sok más. Mennyi kép, mennyi lélekemelő esemény képe rajzik fel e romok látására lelkünkben!





A Székelyföld kőzetei, ásványai.

A Székelyföld a mennyire gazdag természeti szépségekben, történelmi emlékekben, ép annyira dúslakodik ásványi és növényi kincsekben is.

A legrégebb kőzetek a Székelyföldön az u. n. *kristályos palák* (gneisz, csillámpala, chlorit, talk, agyag, amfibolpala), melyek nagyrészt a még forró őstengerből ülepedtek le. Ezen kristályos őspalák képezik Erdély földjének fundamentumát; határhegységeinknek óriási gyűrűje nagyrészt azokból van felépítve. Ezekből állanak a *gyergyói-* és *csíkmegyei* havasok is.

Az ősközeten a Borszéki fürdőterületen hatalmas hegyeket, szeszélyes alaku sziklákat, magasan kiemelkedő oszlopokat képező *mész-tufa*-lerakódásokkal találkozunk. A mész-tufa képződését a földből felfakadó, bővizű ásványforrásoknak köszöni, a melyekből évezredek során vállott ki. Ezen mész-tufa-lerakódásokat kis részben mint kitünő építő köveket értékesítik. A lerakódások nagyobb része azonban mint természeti nevezetesség, mint a kirándulók bámulatának tárgya érvényesül. Vadul megszakgatott, átlukgatott, átfúrt, kivésott bámulatos sziklacsoportok, 20 méter magas oszlopok (Teleki-, Széchenyi-sziklák), tátongó sziklarepedések (Pokoltorka) ezek, helyenkint sziklába vágott mély folyosókkal, üregekkel, csarnokokkal, barlangokkal, melyek néhol hatalmas oszlopokkal,

másutt obeliszekkel vannak díszítve, fodros mészkövekkel kirakva. A kristályos palák közé települve itt-ott szép világos színű szemcsés mészkövek is fordulnak elő. A fehérek között legkiválóbb a carraraival vetélkedő *szárhegyi márvány*.

Mint az a hőtömeg, mit a tavasz meghagyott a szomszéd havas sziklamélyedései között, úgy csillámlanak felénk itt a földből előtörő márványhegy hófehér sziklái. E márványt Izsó — korán elhunyt hirneves szobrászunk — teremtő vésője avatta fel szoborművek elsőrendű anyagává akkor, a mikor abból „Juhász“-át megalkotá.

A kristályos palák között gyakran érczek is vannak; különösen fontosak azok a rézércz-telepek, melyeket Csík-megyében *Balánbányán* — s azok a vasércztelepek, melyeket Udvarhelymegyében *Lövétén* bányásznak.¹⁾

Tovább folyt a réteges kőzetek leülepedése; ezek között azoké a különböző színű, sokszor tarka foltos és eres mészköveké, melyek a Székelyföld nem egy helyén mint szakgatott, csipkézett, merészen felnyuló szirtek, kősziklák jelentkeznek. A mészkövek társaságában gyakran találkozunk különböző színű agyagokkal, palás agyagmárgákkal, márgákkal, továbbá homokkövekkel és konglomeratokkal; az utóbbiakkal különösen bőven a keleti Kárpátvonulatban, hol azokat helylyel-közzel petroleum kíséretében találjuk.

A legifjabb mészkövek, márgák és agyagok között a Kis-Küküllő völgyében hatalmas sótelepek vannak; a *parajdi* bányák kősója a Székelyföldnek nagyon nevezetes ásványkincse. Szováta és Parajd környékén a kősó a földből több helyen kilép és emelkedéseket, hegyeket, sziklákat alkot. Parajdnak, Szovátnak messziről fehérlő sóhe-

¹⁾ Koch Antal: Erdély földalakulási történetének vázlata. Orvos-Természettudományi Értesítő. Kolozsvár 1879.

gyei elsőrendű természeti nevezetességek! Réteges kőzeteink azonban nem csupán tengervízből üledtek le; vannak édesvízből, kisebb-nagyobb tóból, sőt még forrásokból kiváltott kőzeteink is. Ez utóbbiakhoz számítható a *forráskő*, mely bámulatosan finom rétegecskékben, s a legváltozatosabb színekben válik ki a *korondi* sósforrásokból.

Karlsbadban ilyen forráskőből — mely csiszolva igen szép fényt és igen élénk színt vesz fel — csinos apróságokat, disztárgyakat készítenek s fürdői emlék gyanánt drága pénzen adják el a vendégeknek. A korondi forráskő még sokkal szebb, mint a karlsbadi s oly nagy tömegben van ott fölhalmozva, hogy nagyobb disztárgyak — vázák, oszlopok stb. — is készíthetők volnának belőle.

A tömeges kőzetek, melyek többféle ásványnak a keverékei, ezen keverékrészeknek különböző színe, fénye és egyéb tulajdonságai miatt sokkal változatosabbak a rétegeseknél; közöttük különösen egy faj, a *Gyergyó-Ditró* mellett található *nephelirsyenit* a legérdekesebb és a legszebb. Ezen páratlanul szép kőzetnek fő keverékrészei a fehér, ritkábban testszinű földpát, a szürkés, vagy zöldes, sajátságos zsírfénye által feltűnő nephelin és a fénylő fekete amphiból; ezen három elegyrésznek változó aránya által a legszebb kőzetváltozatoknak egész sora áll elő. Ezeken kívül még vagy tíz többé-kevésbé élénk színű ásványt találunk e kőzetben. Leggyakoribb és legszebb a gyönyörű kék színű sodalith, a mely a nephelin-syenitben helyenkint erek és foltok alakjában jelentkezik. E kőzetnek ezt a remek kékfoltos változatát, melyet *Ditró* mellett a *Ditró* patak és a *Tászok* patak völgyeiben találnak nagyobb tömegekben — *ditroit*-nak nevezik. Kár, hogy ez a páratlan kőzetváltozat nem kapható nagyobb tömzsökben is, mert akkor emlék és díszkőnek nem volna ennél szebb kő a világon.

A marosvásárhelyi Bem-szobor talapzatát ditroitból, a Székelyföld ezen pompás kőzet-specziálításából készítették.

Vargyas vidékén és az *Olt szorosában* előfordul még a sötétzöld *serpentin* is; külföldön disztárgyak készítésére használják, nálunk senki sem gondol értékesítésére. A tömeges kőzeteknek valamivel ifjabb korú fajai, a *porphyrit*ek szintén képviselve vannak a székelyföldön. Porphyrnak a régiek azt a követ nevezték, melynek biborvörös tömör alapanyagában fehér, sárgás, vagy testszinű földpát kristályok vannak elhintve. Élénk külseje miatt a rómaiak nagyon kedvelték; még szobrot is faragtak belőle. Az *Olt szorosában* Alsó-Rákos közelében található szép, vörös, vagy zöldes alapanyagú porphyrit igen jól volna a monumentális építkezéseknél disztésűl használható. Nagyon alkalmas kőzet ez emlékkövek, oszlopok, szobortalapzatok, vázák, urnák készítésére is. A sötétszürke, egész fekete alapanyagú *diabas porphyrit*, *melaphyr* és ezen fajoknak mandulaköves változatai igen közönséges kőzetek a Persányi hegységben.

Az a *porzó*, mit az erdélyi részekben széltiben használnak, a *Hargita* kőzetéből kerül ki s nagyobbrészt magnetit-szemecskékből áll. A *Hargita* hegység sötétszürke kőzete a levegőn lassankint elmálva, porrá esik szét; az elmálás termékeit a víz magával ragadja. A nagyobb súlyánál fogva a vízmosások, patakocskák medréhez tapadt mágnésvasban dús porzót a székelyek szorgalmasan összegyűjtik s értékesítik.

A geologiai újkornak: az úgynevezett harmadkornak legelterjedtebb tömeges kőzeteit a *trachit-család* neve alatt foglaljuk egybe; ide tartoznak a szorosabb értelemben vett trachitok, dacitok és andesitek. A Kelemenhavas és a *Hargita* hatalmas hegyvonala ezen kőzetekből van felépítve. Erdély földjét a harmadkorban nagyrészt tenger borította;

a kristályos őspalákból álló határhegységek magas gerincei, csúcsai mint szigetek emelkedtek ki az oczeánból. Ezen hegységek helyein vulkánok dühöngtek; időnkint megnyilott a föld, s a támadt nyíláson izzó hevenfolyó láva alakjában temérdek kőzetanyag, vulkáni hamu, kövec s bomba tört ki a felületre. A kihült tömegből lett a trachyt, trachyt-tuffa és breccia.

A trachyt-család tagjai között a legifjabb az *andesit*, az a sötétszürke, apró porphyros vagy tömör kőzet, melyből a Kelemenhavas és a Hargita óriási tömege áll. A tömeges egyöntetű andesit azonban itt meglehetősen alá van rendelve a törmelékes kőzetnek: az andesit-tuffáknak, conglomeratoknak és breccsiáknak. Ki Borszékre utazott, annak bizonyosan szemébe tűntek a Maros szorosában azok a bizarr, merészen fölnyuló szikla-tornyok, merész hajlású kőfalak; mintha szikladarabot szikladarabhoz ragasztva óriások építették volna e tornyokat és falakat. Andesit-conglomeratból és breccsiából álló sziklák ezek, melyeket tűzhányók óriási ereje vetett ki s halmozott fel ily rengeteg tömegben.

A harmadkornak első felében a Székelyföldnek szárazföldje és beltengere gazdagon be volt népesítve állatokkal.

Hogy mily buján és gazdagon tenyészett a harmadkorban itt a növényzet is, arra biznyságul szolgálnak a *Borszéken* és *Köpeczen* feltárt ásványszéntelegek.

Osdola környékén Háromszék megyében igen csinos apró kristályokban találjuk a kovakőnek egy kristálytisza fajtáját, az *osdolai gyémánt*-ot. Csiszolva gyémánt-utánzatok gyanánt lehetne értékesíteni.¹⁾

A Székelyföldnek legifjabb tömeges kőzete a *basalt*, egy sötétszürke vagy egészen fekete kőzet, melyben sza-

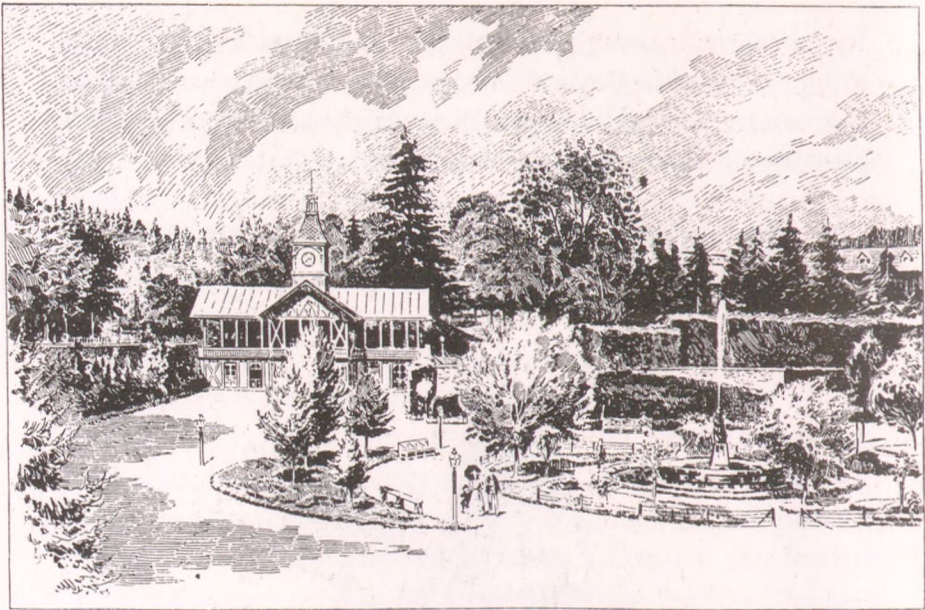
¹⁾ Koch Antal: Erdélynek a műiparban értékesíthető ásványairól és kőzeteiről. A kolozsvári orv. term. Értesítő. 1877.

bad szemmel nem látunk egyéb ásványos kiválást, mint zöldessárga, üvegkülsejű szemecskéket: olivint. A basalt már csak egyes kisebbszerű hegykúpokat alkot, a minők a Persányi hegységben, Alsó-Rákosnál láthatók.¹⁾

¹⁾ Koch A. Erdély közzeteiről. Orv. Term. Értesítő. Kolozsvár 1885.



A SZÉCHENYI SZIKLA.



A BORSZÉKI „FŐKÚT.”

A Székelyföld fürdői, ásványvizei.

Az a jótékony eső, mely az ég felhőiből a székelyek áldott földjére hull, a mellett, hogy az aranykálásos vetéseket, a földet borító dús növényzetet táplálja, a föld méhében gázokat, ásványos részeket old fel s mind kincseket érő, üdítő vagy gyógyító víz buzog fel. Utonútfélen, árokban, hegyoldalon, erdők sűrűjében, sőt a kapa nyomában is csodás vizű források fakadnak a székelyek földjéből. Ezen források közül sok van olyan, mely összetételének gazdagsága, környezetének szépsége által bámulatba ejt.

Vannak községek (Kovászna), a hol minden magán telken, még a hegyről lesiető patak medrében is pompá-

sabbnál-pompásabb ásványvízforrásra, gázkiömlésre bukkanunk.

A vizek egy részét mint fürdőket értékesítik, vagy palaczkokba vonva teszik hozzáférhetővé; nagyobb részét azonban parlagon hevertetik.

Vannak székelyfürdők, a melyek még a legkövetelőbb igényeket is kielégítik, ásványvizek, a melyeknek kezelése semmi kívánni valót nem hagy hátra. Ezenkívül vannak olyan fürdők és ásványvizek is a Székelyföldön, a melyek a legjobb úton vannak arra nézve, hogy fölvirágzásukhoz fűzött reményeink teljesezésbe menjenek.

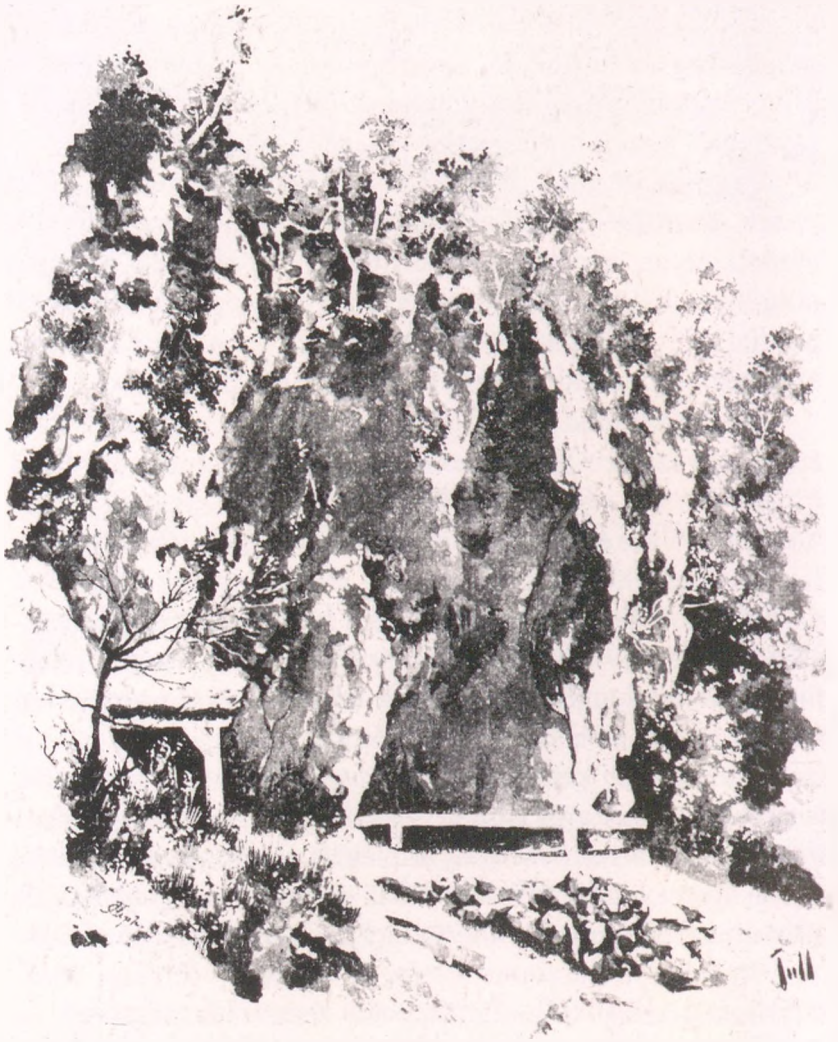
A fürdők első csoportjába tartoznak *Borszék*, *Előpatak*, *Tusnád*, a melyek figyelemre méltó berendezésük mellett olyan keretbe van beillesztve, a melyek szépség dolgában bátran kiállja a versenyt az Alpések legszebb pontjaival; felékítésükben a természet és a munkás emberi kéz egymással versenyre kelve működtek közre.

A forgalomba bocsátott vizek közül a világhírű *borszéki*, úgyszintén az élvezeti- és gyógyítóvíznek egyaránt kitünő *bodoki*, *répáti*, és *előpataki* magasan állanak a többiek felett; kezelésük teljesen modern alapra van fektetve. Ki ma borszéki, bodoki, répáti vagy előpataki vizet hozat haza a kereskedésből, az azt a kellemes, izgató, szén-savgyöngyöktől buzogó kristálytiszta vizet élvezzi, mely fenn a keleti határon, égetőrő bérczek alján, csodaszép fenyőligetek ölében a földből előtör.

Borszék a keleti Kárpátok hegyóriásai s végetlen fenyvesek rengetegei között fekszik, 882 m. magasságban a tenger színe felett. Magas, szelektől óvott fekvése, ideális tisztaságú levegője, 10 kilométer hosszú, pompás fenyő-séta-útja elsőrangú klimatikus gyógyítóhelylyé minősítik.

Itt fakad a hatalmas forrás, a „Főkút“ forrása, kristálytiszta, mint a virág kelyhén rezgő harmatcsepp és millió meg millió szén-sav-gyöngytől buzogón. Majdnem

3¹/₂ millió palaczkkal fogy el belőle évenként. Sok ezer ember iszsza, sok ezer merít segítséget a természet ez őseréből, sokakat üdít, edz, sok ezernek kölcsönöz ellen-



A TORJAI BÜDÖSBARLANG.

állóságot a különböző bajokkal szemben. Ha a borszéki Főkút vize a legelső élvezeti víz, a borszéki Kossuth-kút vize a legelső gyógyítózitek egyike.

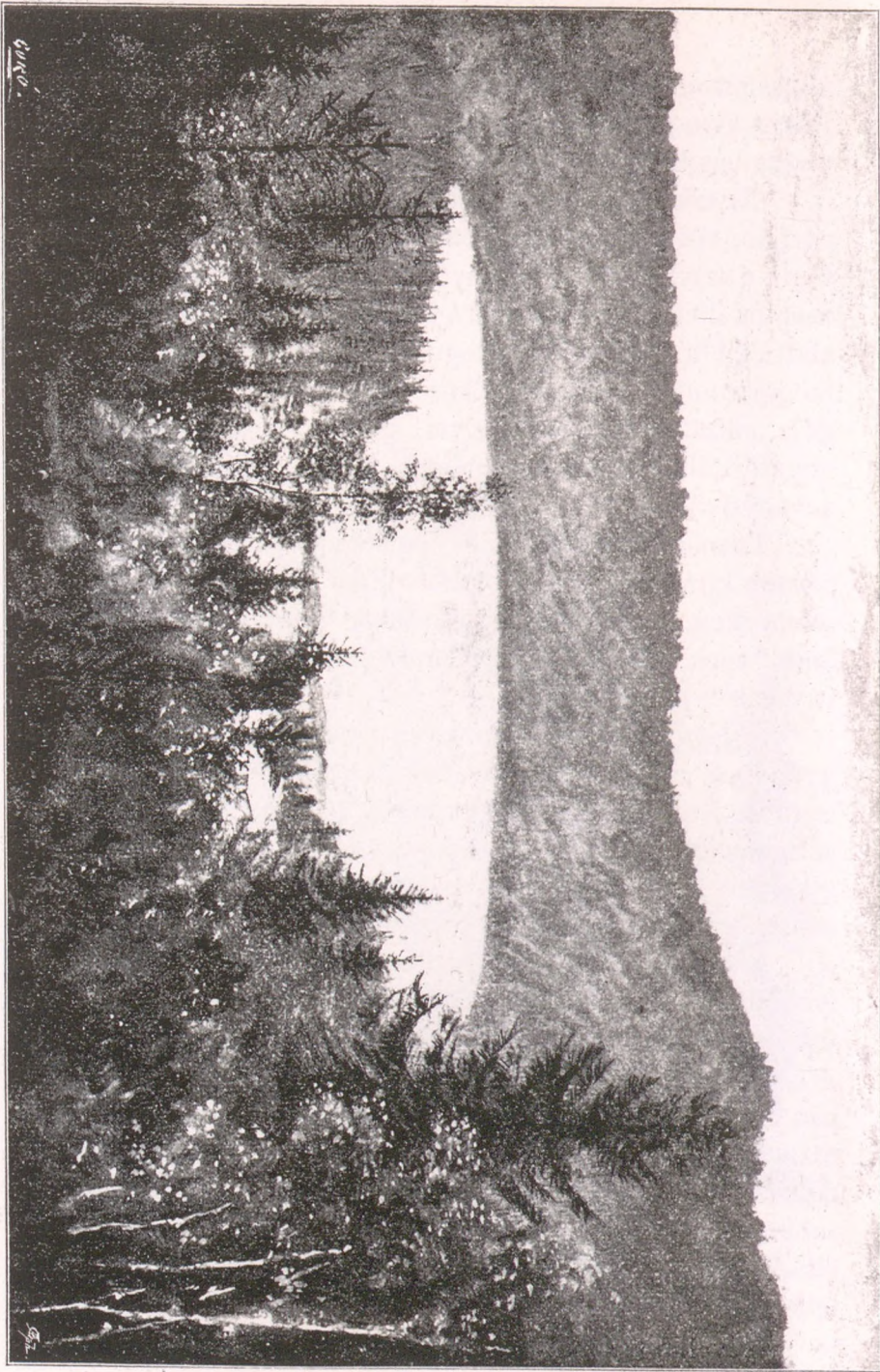
Tasnád Csíkmegye déli részében, az Olt folyó balpartján, erdős hegyekkel védett gyönyörű helyen terül el. Fenn a sziklafalon az ősfenyő-erdő koronái zúgnak, balsamos illatot árasztva szét a legtisztább hegyi levegőben; alatt az Olt hullámai csattognak, gyorsan rohanva alá a megostromlott sziklalépcsőkön. Tusnádnak fekvése, levegője, páratlan fenyősétahelyei, gyönyörű villái bármely világfürdőnek díszére válnának. Vizei kitűnő sós, vasas savanyú-vizek.

Tusnád fürdőt rendkívül emelik pompásabbnál-pompásabb kiránduló helyei; ezek között különösen a *Szent-Anna tava* a csodaszép tengerszem s a *torjai „Büdös-barlang,”* mely gáz- és kénsav-forrásai rendén világra szóló természeti nevezetesség.

Előpatak Háromszékmegyének egy kies völgyében, gyönyörű tölgy- és bükkerdőkkel benőtt hegyek lábainál terül el. Külső képe egészen világfürdőies. Az utakat díszes emeletes épületek, pompás villák szegélyezik. Kiváló gyógyító erővel bíró vizei közül a „Fő-“ és „Uj kút“ vizének vas tartalma majdnem páratlanul áll.

A második csoportba tartozó fürdők között első helyen áll *Korond* „Erdély Gleichenbergje“, gyönyörű sétaútjaival, kitűnő vizével; ezután következnek a kedves *Málnás* a gyógyító tényezők egész sorával, a kies és pompás vizü *Kászon*, a bájos *Szejke*, a szép *Homoród*. Ide tartozik a keleti Kárpátok lábánál elterülő *Kovászna* is. Csodálatos hely ez a Kovászna! Minden magántelken pompásabbnál-pompásabb ásványvíz-forrás, széndioxid gázkiömlés. Vizei közül legfontosabb: a község közepén tombolva felfakadó Pokolsár, kavargó, örvénylő, zúgó, forrásban lévő vizével. Vize mint egy háborgó vulkán néha kicsap

WALL LASSY-GATES



1910.

1910.

medenczéből, elöntéssel fenyegeti környékét; mázsás köveket dobál ki, majd visszahúzódik és ismét csendes lesz. A községen keresztül siető patak kristályvize a több helyen előtörő széndioxidtól pezseg, sístereg, forr, buzog. A Pokolsártól jobbra van a „gőzlő“; egy másfél méter mély gödör ez, melyből folytonos áramlásban széndioxid-gáz ömlik ki. Székelyföldön még *Málnáson*, a sepsi-szentgyörgyi *Sugás-fürdőn* és a *csicsói Hargitán* vannak nagyobb gázkiömlések. A málnási fürdő közelében az Olt folyó egy kisebb szakaszát a mederből feltörő széndioxid gáz állandó forrásban tartja.

Szerényebb berendezésű, de nagy kincseket rejtő fürdők még a Székelyföldön a *szováta*i, *csík-zsögödi*, *kerulyi*, *topliczai* fürdők, továbbá a *csicsói Hargita*, a *Dobogó* és a *Lobogó-fürdő*. Jelentékeny forgalmu és nagyon jó ásványos vizek még: az *erdővidéki Baross-forrás*, a *borhegyi*- és a *kézdi-polyáni Venus-forrás* vize. Nagyértékű, de kevésbé értékesített ásványvizek: a *hosszu-aszói*, *kássonjakabfalvi* (Felső-Forrás), *csík-somlyói*, *csík-szeredai*, *mikó-ujfalvi bükszádi*, *bélbori*, *cs.-szt.-mártoni* sat. vizek.

A székely fürdőkben megvannak azok a feltételek, a melyeknek Tirol, Svájc, az osztrák- és német fürdők látogatottságukat köszönik. Csak valamiképen módját kellene ejteni, hogy a június hóban mozdulni kezdő hatalmas ember-áradatnak legalább egy sodra Székelyföld felé vegye útját.

A székely fürdők között a legtöbb alkalmas arra, hogy a hosszú munkában elfáradt lélek ott rázza le gondjait s szerezzen új erőt az új munkához. A természet fenséges képei, miket a székely fürdők megnyitnak, a napfény, az idegen klíma, a havasok éltető levegője s a többi tényezők már sokszor teljesebbé hozták azt, a mit tőlük vártak az emberek! Nemcsak fürdői, ásványos vizei is teljesen méltók arra, hogy minél szélesebb körben megismerjék; meg-

ismerve ezeket a rejtett kincseket, százan, meg százan fognak a helyszínére zarándokolni, üdülést, segítséget, gyógyulást merítendők a természet ama csodás őserejéből, mely a Székely-földön felbuzogó források vizében szunnyad.

A Nilusról mondják, hogy a ki egyszer a vizéből ivott, az leküzdhetetlen vágygyal visszavágyik mellé. Bizonyos vagyok benne, hogy a kik csak egyszer is látták Borszéket, Tusnádot, Előpatakot, Kovásznát, Málnást, Korondot, Kászont sat., kik ittak vizeikből, azok sohasem lesznek e helyekhez hűtelenek.





Erdők, növények.

I.

Erdélynek, az erdők hazájának Székelyföld a legerdődúsabb területe. A területhez képest legtöbb erdő van Háromszék megyében, hol a 422,068 kat. hold

erdő 61·60⁰/₀-át teszi a vármegye egész területének. Csík megyében az egész területből 47·4⁰/₀-, Maros-Tordamegyében 45·8⁰/₀-, Udvarhelyvármegyében 41·1⁰/₀ erdőség.

A lélekszámhoz viszonyítva azonban Csík megye áll a legelső helyen, a mennyiben ott egy főre 3·62 kat. hold erdő jut. Legegyenletesebben van elosztva az erdő Udvarhely megyében, a hol minden község határában van erdő.

A fanevek aránya a Székelyföldön a következő: Csík megyében 0·43⁰/₀ tölgy, 89·07⁰/₀ fenyő, 10·50⁰/₀ bükk és egyéb. Háromszék megyében 12·48⁰/₀ tölgy, 17·50⁰/₀ fenyő és 70·01⁰/₀ bükk és egyéb. Maros-Tordamegyében 8·50⁰/₀ tölgy, 52·50⁰/₀ fenyő, 39·00⁰/₀ bükk és egyéb. Udvarhely megyében 13·07⁰/₀ tölgy, 15·99⁰/₀ fenyő, 70·98⁰/₀ bükk és egyéb.¹⁾

Az erdők Székelyföldön többnyire összefüggő tömegekben jelentkeznek. Az alantabb fekvő dombos része-

¹⁾ Nagy Gyula: Erdély erdeiről. Kolozsvár. 1889.

ken a tölgy az uralkodó fanem, de akad benne elszórva bükk- és gyertyánfa is. A közép hegyeken a bükk veszi át az uralmat, itt-ott azonban nyírt és fenyőt is látunk. A lombos fák koronájának szelid hajlású vonalait gyönyörűen szakítják meg itt a fenyők feléjük emelkedő kúpos tetői. A magasabb hegyek a fenyők birodalmát képezik.¹⁾ Az a legmagasabb pont, a mely még erdővel van benöve, a Hargita oldalán 1500 méter magasan van.

A fenyvesek birodalmán túl a hegyi borókáé következik; hajlékony testén nem fog a vihar, gömbös termetéről lesiklik a szél.

A Székelyföldön — hol az erdőterület az összes földbirtoknak csaknem fele részét képezi — az erdőség nagy kincset képvisel, talán legnagyobbat azok közül, miket a természet bőségszarujából jóságosan e földnek juttatott. A havasok erdői valóságos őserdők; hasonlók azokhoz, a melyek Brehm szerint az ember keze munkája nélkül születnek és elhalnak, megvénülnek és megifjodnak. Ezekben az erdőkben az ekho még nem kapta fel a fejszecsapás hangját! Egyik-másik fát ledönti az orkán, annak letördeli ágait, lekapja tetejét a szél, derékben töri ketté a vihar. Temérdek fatetem fekszik itt keresztül-kasul, össze-vissza; ezek közül emelkednek ki az erdőt alkotó élő fák, a melyek kérge szintúgy feszül, duzzad a nedvektől, életerőtől, ezek közül pedig az erdő óriásai. A Székelyföld faóriásai közül nem ritkán szállítanak 22 öles árboczfának való jegenyefenyőt Galacz felé.

Az őserdők közül is kiválnak a Borszék-környékiek, a melyeknek alig van párjuk Európában. Bámulatosak itt különösen azok a roppant jegenyefenyők, melyek e zónát jellemző erdőséget képezik. Ezek közül is magasan emel-

¹⁾ Kozma F.: A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. Budapest. 1879.

kednek ki a luczfenyők, melyek között nem ritkák az 1¹/₂ méter átmérőjű és 40—60 m. magas példányok.

Ilyen fa-kolosszusok láttára nem csodálkozunk a kegyeleten, melylyel a régiek a nagy fák iránt viseltettek. Hajdan a favágó remegve lépte át az erdő szélét; ha fejszóját bele kellett vágni egy-egy nagyobb fa törzsébe, reszketve tette. „Bocsáss meg!“ kérlelte az áldozatra szánt fát az apennini ember. Buzgó imát rebegett s csak azután suhintott fejszójával. A régi Bretagnéban, ha valaki halálos veszedelemben forgott, pap pedig nem volt közel, meggyónhatott a fatövében is; a faágak meghallották és susogások égnék vitte a haldokló imáját.¹⁾

Az erdőkben uralkodó örökös homály, a hűvös, nyirkos levegő, a revesedő, korhadó fákból képződő talaj megtermi a maga sajátságos növényzetét. Az már úgy van a természetben, hogy egyiknek a halálán ébred életre a másik. A mohhal benőtt, korhadó anyafenyő testén a fiatal fenyők légiói kelnek életre. Az összekuszált, majd a földön meglapuló, majd a fára kúszó szederindák agyon ölelő karjai közül kétségbeesetten iparkodik fejét feltolni egy-egy berkenye, bükk, kőris, szil vagy juhar, melyeknek magvait véletlen vetette a fenyvesek birodalmába. Hogy küzdenek ezek is a létért, a levegőért, vizért, világosságért. Az erdők földjét a hypnumok és lycopodiumok számtalan faja borítja, melyek közül pálmászerű pompával emelkednek ki a szebbnél-szebb páfrányfajok.

Nyár utóján oly változatos gomba-vegetáció borítja a talajt, hogy egy-egy telep, mint szőnyeg látszik betéríteni a földet. Az erdők szélén a vörös- és fekete bodza, a laburnum üti fel tanyáját, míg egy-egy világosabb helyen a fekete- és veres áfonya, a kövesebb kiemelkedések délies

¹⁾ Reclus: A hegyek története. Budapest. 1891.

oldalain a málna és csipkerózsa küzdenek egymással minden talpalatnyi földért. ¹⁾

A legnagyobb erdőbirtokosok Csíkvármegyében : Csikmegye és Gyergyó-Szent-Miklós; Háromszékmegyében : Zágon község és Bereczk város, Maros-Tordamegyében : a kir. erdőkincstár és a magyarói nemes birtokosság, Udvarhelymegyében : Zetelaka és Oroszhegy községek.

¹⁾ Dr. Szilvássy János : Borszék Monografiája. Gyergyó-Ditró. 1894.





II.

A növényélet a folyók partjairól indul felfelé gazdagon és változatosan. Akár merre nézünk, a teremő öserő csodái tárulnak elénk fűben, fában, virágban.

A réteket ezer virág tarkázza, melyek száz meg százezer-számra nyilnak a pázsit között.

Az ember szeme káprázik attól a színpompától, mit különösen Al-Csík (Kászon), Fel-Csík (Csík-Szent-Domokos környéke), Háromszék (Hargita, Büdös, stb.) egy-egy rétének, havasi legelőjének virágokkal telehintett pázsitja tár elénk.

Nincs síkságon termett növény, a mely csak meg is közelítené Fel-Csík egyik-másik emelkedésén pompázó *Gentiana* felséges azurját, vagy azt az égő vörös szinezetet, melyben a Hargitán virító *Rhododendron* virágai pompáznak; nincs alföldi virág, a mely vetekedne a székely havasok között bőven tenyésző *Soldanellák*, *Azaleák*, *Ranunculusok*, *Silének* vegyítetlen, ragyogó színével!

A kopár sziklák kietlen vidékének bájos lakója a hófehérke: a havasi gyopár is. Igénytelen, de szokatlan megjelenésű, hervadhatatlan virág. Milyen lelki gyönyörűség, midőn a Csíki-hegycsoport hegyei között bolyongván, a

napsütötte mészfal legmagasabb kiszögellésén egy szirtoldal párkányán megpillantjuk tömött bokorban a turisták jelvényét, az örök állandóság jelképét: a havasi gyopár fehér bolyhos csillagvirágát. A Csiki-hegycsoportnak egyik messziről fehérlő tarfejű mészhegye, a gyalogfenyők övéntúl emelkedő Öcsémteteje ad a kedves alpesi virágnak hajlékot. Ugyanez a hegy a Székelyföldnek botanikai szempontból egyik legnevezetesebb szigete; nem is mulasztja el Székelyföldön járó botanikus e ritka, érdekes és pompás havasi növényekben gazdag helyet felkeresni.

A Székelyföld flórája rendkívül gazdag a fajokban, eredeti az alakokban, változatos a színekben. A bennszülött növényeken kívül egy egész sorát találjuk itt a csodás növényvándoroknak, a melyek nem a szomszédos flóra-területről, hanem a messze északról: a skandináviai félszigetről, Dél-Oroszországból, Kaukázusból meg a Balkán félszigetről szakadtak el megfoghatatlan módon mihozzánk.

A skandináviai-félsziget fagyos klimájában tenyésző növények közül itt találjuk: az *Azalea procumbens* (lelőhelye: Szerecsentető, Öcsémteteje), az *Andromeda polifoliát* (lelőhelye: Lövete, Oláhfalú, stb.), a *Vaccinium Oxycoccost* (lelőhelyei: Büdös, Borszék, Lövete, Oláhfalú stb.), a *Polygonum viviparumot* (lelőhelye: Hargita, Öcsémteteje) stb.

A dél-oroszlországi növények közül honosak: az *Iris caespitosa* (Hodgya falu), a *Telekia speciosa* (Felső-Torja, Büdös, Tusnád, Tölgyes, Borszék, Ditró). Valóságos kaukázusi növények Székelyföld flórájában a *Thymus nummularius* (Öcsémteteje), az *Iris furcata* (Hodgya falu) stb. Balkánvidéki érdekességek, melyek hazánkban csak a keleti Kárpátok hegy-völgyeiben laknak: a rózsaszín boglárokat hordó *Bruckenthalia spiculifolia* (Öcsémteteje), a *Dianthus giganteus* (Büdös, Csík-Szent-Domokos, Gör-

gény), a *Galium flavescens* (Öcsémteteje), a *Sempervivum* Heuffelii (Öcsémteteje, Csík-Szereda környéke), a *Leontodon aspes* (Csík-Szent-Domokos), az *Orchis saccifera* (Büdös) stb. 1)

Dr. Simonkai Lajos : Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata. Budapest, 1886.





A székelyföld állatvilága.

A Székelyföldön a százados tölgyek, a terebélyes bükkök, a rengeteg fenyvesek gazdag állatvilágnak adják meg életfeltételét. A nagy vadaknak, ragadozóknak igazi gyűlőhelyei a székelyföldi erdők, melyek elrejtenek és biztosságot nyújtanak.

Hajdanában a bölény volt ezen erdőkben az állatvilág leghatalmasabb képviselője. Őseink vadászatainál ezek képezték a legnemesebb vadat. A XVI-dik században még nagy csordákban élt a gyergyói hegyekben a bölény. A múlt század közepe előtt még széltiliben vadászták a gyergyói savanyúvízforrások környékén, hova a nyár heve

elől húzódtak. A múlt század vége felé is éltek még bölények Székelyföldön. Benkő szerint 1775 márczius havában a fülei ugynevezett Boroszlános erdőben (Udvarhelymegye) még láttak bölényt. Még a jelen század elejéről is vannak adataink a bölényről; Petényi állítása szerint az utolsó bölényt 1814-ben Udvarhelymegyében lőtték. Mások szerint 1817-ben a Kelemen havas alján a Fekete-víz mellett ejtették el monosfalvi határőrök az országunkban utolsó bölényt; koponyáját állítólag még most is őrzik a községben. 1)

A székelyföldi erdők méltán voltak mindenha célpontjai a vadászok vágyainak; a bölény ugyan kipusztult, de helyette feltaláljuk bennök Európa állatvilágának legnagyobb és legérdekesebb alakjait: a vadmacskát, az erdők legsűrűbb belsejében lakó hiúzt, a nagy tereket bebarangoló fejedelmi vadat: az erdei medvét, a farkast, a vaddisznót, az őzet s helyenkint erdeink legnemesebb vadját: a gímszarvast is.

Medve, hiúz, vadmacska legtöbb van a csiki-és gergyói havasokban, a Kovászna-környéki erdőkben (Kiskő), a bodoki, oláhfalvi- és zetelaki havasokon, továbbá a görgényi kincstári uradalom erdeiben. Udvarhelymegyében a homoród-almási barlang környékén is gyakran lőnek hiúzt.

A medve kerüli az emberek tanyáit; azoktól távol barangol szokott útján az erdő mélyében. Többnyire beéri azzal, mit a vadon nyújt számára: áfonyával s magvakkal. Ha csemegére vágyik, felkeresi a havasi málnásokat, felveri és megrabolja a vadméhek fészket. Nagy ritkán esik meg, hogy leszáll a völgybe, hogy részt követeljen magának a vajnafalvi vagy a bodoki gazda gyümölcs- és gabona-terméséből. Még ritkább eset, mikor pecsenyére éhesen ráveti magát egy-egy legelésző marhára, azt földre rántja és megöli. Ha idejekorán észreveszik a pásztorok a hivatlan

1) Becze Antal urnak, Csikvármegye alispánjának szives közlése.

vendéget hangos kiáltásaikkal könnyen elzavarhatják. Károsodását a gazda nem felejtí el; ha a rovás betelt, felkeresi a maczkót vaczkában, barlangjában s veszedelmes párbajra száll vele. A szörnyű tusa legtöbbször az ember győzelmével végződik.

A hiúz erdeink legvérengzőbb vadállata, erdeink lakóinak legfélelmesebb ellensége. Rendesen a fa egyik alsó ágához lapulva ugrásra készen várja zsákmányát; ha p. o. őz közeledik lesőhelye felé, 4—5 méter távolból merész ugrással ráveti magát, éles karmait áldozatának nyakába vágja s nyakszirtjét átharapja. Az áldozat kicsorduló meleg vére a hiúz legkedvesebb nyalánksága. A görgényi erdőségekben az őzállomány szaporodását a hiúz pusztítása akadályozza. Ha a vadász véletlenül ráakad, nem menekül, mint a vadmacska merészen várja be sorsát.

A hiúzt Székelyföldön rendszeresen nem vadászzsák; többnyire törbe fogják. Egyik télen Csíkszereda környékén öt darabot ejtettek el; az öt közül hármat farkas-csapatóban fogtak. ¹⁾

Farkas, őz, vadmacska majdnem minden nagyobb erdőterületen van. Különösen gyakori a vadmacska a tölgyesi lombos erdőben. A farkas télen sokszor csapatonként jelentkezik a Székelyföldön. Leszállnak az erdőből, keresztül-kasul barangolnak a hóval borított utakon, térségeken; rémes üvöltésük betölti az erdőt, mezőt. A vaddisznók Torja-, Dálnok- és Bodok erdőségeiben gyakran csordákba verődnek s tömegesen rontanak le a szomszéd földekre, hol rövid idő alatt megsemmisítik a községek kukoricza-, zab- és burgonyatermését.

Háromszék megyében az erdők közelében elterülő kukoricza-földeknek valóságos csapásai a vaddisznók. Anynyira elszaporodtak, hogy egy-egy hajtóvadászatnak rendszeren 8—10 vaddisznó esik áldozatul.

¹⁾ Gr. Lázár Kálmán: Erdeink tigrise. Természet. 1872.

Szarvast csak a görgényi uradalom erdeiben, a zetelaki-, (Udvarhely m.), a Baska- (Csík m.) és a gelenczei havasokban (Háromszék m.) találni. A görgényi vadász-területen 60—70 darab lehet a szarvas-állomány.

A szarvasok erőteljesek s egyiknek-másiknak sokágu agancskorona díszíti homlokát.

A felsorolt nagy vadakon kívül vannak kisebbek is, a melyek érdekesek. Kovászna és Görgény erdőségeiben sok a róka és nyest, a Görgény mellékvizein pedig van elég vidra, sőt helylyel-közzel nyércz (Nörz, Sumpfotter) is.

Az erdők madárvilága is gazdag fajokban, egyénekben. Az erdőben járva ezerféle hang kél szárnyra benne s üti meg füleinket. Cseveg, csacsog, csicsereg, dalol, füttyöl a madársereg százféle változatban mindenütt. A magasból a sas vijjogása, a fák lombjai közül a vadgalamb bűgása, a harkályok rikoltozása, kopogása, a pintyek éneklése, a rigók füttye, a czinkék csicsergése, a holló káromása hangzik. A görgényi erdőkben, a parajdi és oláhfalvi Hargitában, kedves hang a vadászok füleinek a siketfajd dürgése, a tusnádi- és kirulyi fürdőkben a vándorsólyom sivitása is. Ha leáldozott a nap s beállott az est, megszólal a bokor is; a kis fülemüle csattogja el ott legbájosabb, legigézőbb dalát. A fülemüle dalába beleharog a levegő-égből az erdő pacsirtájának gazdag változatu nótája.

Az erdő kedves otthona a mogyoró szajkónak, szalonkának, a siket- és császárfajdnak, a vörösbegynek, kakuknak is. A meredek sziklafalakon kúszik a sziklák repedéseit vizsgálva a piros szárnyú hajnalmadár. A levegőben sasok és keselyűk keringenek széles karikákban. A hegyi régió túl, hol a gyergyói- és csíki hegyek sziklafejüket a fellegekbe vágják s darabokra tépik a haragos felhőket, a sziklaormok felett kibontott szárnyakkal lebeg, úszik, kering, forog, zúg Európa bérceinek leghatalmasabb ma-

dara : a szakállas keselyű. Egy pillanatra megpihen a levegőben ; míg a szellő ringató ölében mozdulatlan szárnyakkal pihen a levegő királya, éles szemeivel rengeteg területet tekint át. Ha nyulat vagy egy-egy eltévedt bárányt, juhot, kecskét vesz észre a magasból, mint a tüzes villám csap le reá suhogó repüléssel, körmei közé kapja, elszáll vele sziklavarába, hova senki sem követheti.

A fű között egy-egy fürge gyík surran tova, a tisztáson serczeg-perczeg a havasi sáskavilág sokasága, közte a Pezotettix, az erdő verőfényes oldalán a köves tisztáson pedig egy-egy vipera (Berus) sütkérezik.

A Székelyföld havasi patakjainak, folyóinak, tavainak ismeretes halbőségét jelentékenyen megfogyasztotta a féket nem ismerő, a tilalmas időt be nem tartó rablóhalászat. A halállomány azonban így megfogyatkozva is tekintélyesnek mondható.

Különösen gazdag nemes halakban Gyergyó havasvilága. Gyergyóban, a Nagy-Hagymás sziklavilágában csillog a Gyilkostó vize. Nevezetes tó ez a székely halászok előtt, mert ebben a pisztrángok csodálatos nagyra nőnek. Kifeszíti a székely este hálóját s reggel kiszedi tartalmát. A gazdag prédában nem ritka a 2—3 kilós példány. A patakokban szigonynyal fogja a székely a pisztrángot ; kezeelésében bámulatos biztosságot szerzett. Sujt a halász s a szigony épen nyakszirten éri a nemes halat.¹⁾

A mi a folyók halállományát illeti, a Vargyasban : a pérhal és pisztráng, a Küküllőben : a harcsa, pisztráng és a csík, a Marosban : a kecsge, tok és a csuka, az Oltban : a sügér, kárász, keszeg, csík, harcsa, csuka, pérhal, galócza, tarka-menyhal és a ponty a leggyakoribb halfajta. Mindezeket a halakat a székely ősi magyar mód szerint halászsza, helylyel-közzel távol keletnek ősrégi halászó szerszámaikat is alkalmazván.

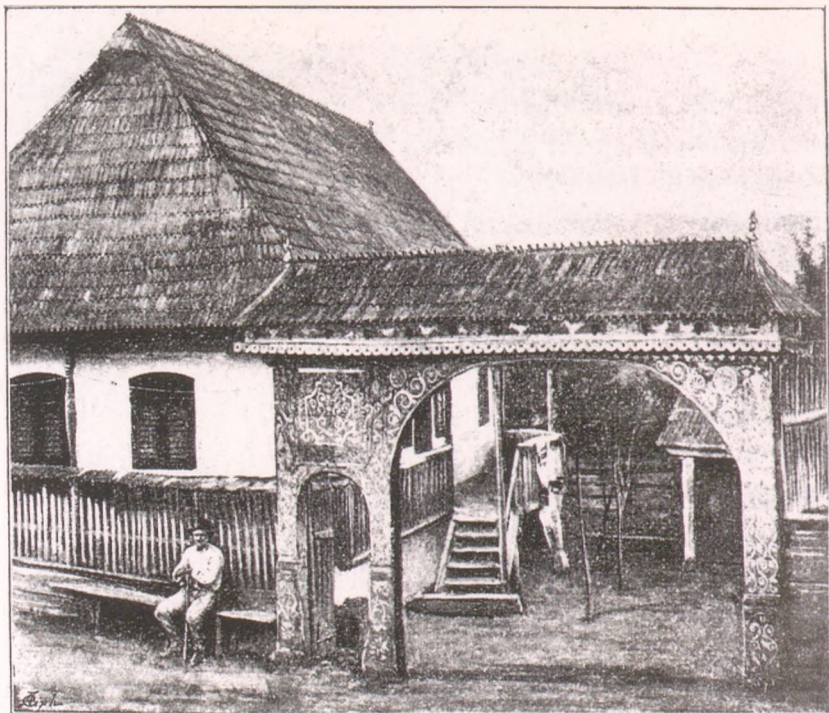
¹⁾ Herman Ottó : A magyar halászat könyve. Budapest, 1887.

A magasban élő állatok többsége ragadozó lévén, a létért való küzdelem ott fent is úgy folyik, mint egyebütt. A hiúz üldözi a vadmacskát, szarvast, őzet, nyulat, mókust és fajdot, a vadmacska az őzet, szarvas-borjut és mókust, a farkas pusztítja a rókát, őzet és szarvast, a róka a fiatal őzet és nyulat, a nyest a mókust, a vidra a görgényi vizekben tenyésztett pisztrángot stb.

A milyen ádáz harczt folytatnak az állatok egymás ellen, épen olyan kérlelhetetlen harczt folytat az ember is az állatok ellen. Ez az engesztelhetetlen élet-halálharcz, a míveltségnek terjedése, a vasúti hálózatok kiterjedése, adja magyarázatát a nagyobb vadak lassu, de folytonos pusztulásának. Az ős erdők homálya is eltűnik lassankint. Az erdőn-mezőn keresztül száguldó lokomotiv sipolása, prűszkölése, a gépek, gyáarak zakatolása sok állatnak lélekharangja.

Mint kipusztult az amerikai bölény, mely 1871-ben még millió számra legelt Arkansas mezőin, mint kipusztultak a civilizációhoz alkalmazkodni nem tudó ősemberék, mint kiveszett erdeinkből a jávor-szarvas és bölény, hegyeinkből a vadkecske, vizeink mellől a hód, épen úgy kipusztul a Székelyföld területéről nemsokára: a hiúz, a medve, a vadmacska, a szarvas, a szakállas keselyű, a siketfajd stb.-is. Ez a haladó kultúra útja!





SZÉKELY HÁZ ÉS KAPU.

A székely népről.

A Székelyföld rengetegei menedéket adva a mivelődés elől futó dúvadak maradványainak, az állatvilágnak olyan alakjait tartották fenn, a melyekből még hírmondót sem találunk Nyugat-Európa erdőségeiben. Az állatvilág ezen néhány nagy alakja a mult időknek itt hagyott érdekes emléke. Mint a rengetegek, az éles természeti határok is sokat őriztek meg a multból. Megőriztek egy darab régi Magyarországot; megőrizték annak népét, ősi erkölcsében, tipikus tulajdonságaiban, szokásaiban, nyelvében, viseletében, énekében. Az ősz eredetiség hamvából csak a környezet, foglalkozás s az egyre súlyosabbá váló életvi-

szonyok törültek valamit. Ezen népformáló- és átalakító tényezők hatására a székely nép sajátságai annyiban módosultak, a mennyiben egyik-másik az idő folyamán megfinomultan fejlődött ki.

A bérczes Székelyhazában 200 □ mértföldnyi területen kompakt tömegben él 450,000 székely magyar.

Középtermetű, erőscsontu, izmos, karcsu nép. Szorgalmas, értelmes, ügyes, utánozhatatlan művésztehetség, emellett erős, mint az a sziklalánczolat, mely festői szép völgyeit, aranykalászos rónáit köríti. Annak, a ki a határvidéken áll, a nemzeti ügy szolgálatában edzettebbnek és fegyverzettebbnek is kell lennie a többiekénél!

Őrálló hivatásában ezer esztendő óta mellével fedezi Magyarországot a kelet felől jövő támadások ellen. Míg egyik kezével harczolt, a másikkal épített, arasznyi földjén küzdött a mindennapiért verejtékes munkával. Ez élet-küzdelem a székelynél már azon korban veszi kezdetét, a melyben másutt csak örömet kínál az élet; és addig tart, a míg az élet.

A Székelyföld áldott föld, de erős munka nélkül nem enged át egy darab kenyert sem. Ha felkeressük a székelyt otthonában, tanui lehetünk küzdelemteljes életének. A hajnal már nem találja ágyában. Munkája a hajnallal kezdődik. Itt meredek hegyoldalon elképzelhetetlen fáradsággal szántja silány földjét, versenyt dolgozva barmaival. Ott távol övéitől, távol házától, falujától, havasi erdők útvesztőiben legelteti állatait; nyugvóhelye a zöld pázsit, takarója az égboltozat. Amott tutajfát vág, meszet éget, fát vág, csúsztat, úsztat, deszkát fűrészsel, fát, borvizet szállít, kezének munkájával kereskedik, házal, s mindezt azért, hogy megtarthassa szerzett, vagy őseitől örökölt 1—2 holdas birtokát, fenntarthassa házát, fizethesse adóját s megszerezze szegényes rozskenyerét, puliszkáját. Ez a szakadatlan küzdelem, bérczes hazájának szélsőséges klímája a létért

küzdelemre megaczélozták, az élet harcaira edzettebbé, kitartóvá, szívóssá, munkássá tették a székelyt. A sok akadály, mivel megküzdeni kénytelen, testi- és lelki tehetségét nagy mértékben kifejlesztette; élénk felfogásúvá, éles-elméjüvé és okossá tették; mint az örmény, vagy mint a zsidó, a székely is, saját előnyére tudja fordítani az életnek minden viszonyát és helyzetét.

E tulajdonságoknak tudható be, hogy a maroknyi nép, mely a létért való küzdelem kereszttüzeiben annyiszor vérezett, sokszor majdnem elvérezett, annyi veszteséget szenvedett, többször majdnem kiirtatott: nemcsak mindannyiszor feltámadott, de megerősödött s a néhány ezerből majdnem félmillióra szaporodott. A bibliai mustármag paraboláját látjuk illusztrálva a székelységnek életében.

A székelynek folytonos katonáskodásából kristályosodtak ki azon tulajdonságai, melyekről költők éneket énekeltek, a melyek közmondásként a magyar nép száján forognak, a melyeknek egyes nyilvánulásai a hír szárnyán bejárták egész Magyarországot. Ezek a tulajdonságok: a rettenthetetlen bátorság, a szabadságszeretet és az önbi-zalom.

Hogy a székely senkitől sem fél, csak az istentől, arról ezer csatában tett tanubizonyságot. Fegyvertelenül jelent meg Rákóczy táborában a székely. Minek hurczolja a hosszú úton magával a nehéz fegyvert? „Hoz eleget az ellenség, majd elveszi tőle.“ A francia háborúk alkalmával a székely katonák azzal a kéréssel járultak a fővezérhez: jelölné meg nekik az ellenségnek reájok eső részét; hamarosan levágják és azután hazamennek, mert otthon sok dolog várja őket.

Az agyagfalvi gyűlésen összegyűlt a székelység tanakodni azon a felhíváson, a mely őket fegyverbe hívta 1848-ban a haza védelmére. Sokáig tanakodott ez a megfontolt, elmés nép, hallgatván a magas faalkotmányról a

szónoklatokat. Egyszerre előlép egy férfi, szabad székely ember, — a székelynek a szabadsága volt a gazdagsága, — felsiet a rendkívül magas állványra és így szól: emberek, székelyek, ítélje el a dolgunkat az Isten. Én innen leugrom és ha bajom nem esik, akkor az ügyünk jó, az Isten velünk van és győzni fogunk.

És leugrott és épen maradt és a székely csatába ment és harczolt, mint az oroszán. ¹⁾

A székely senkitől sem fél, csak az istentől; senkiben sem bizik, csak az istenben és önmagában. Érdekeinek ő maga az őrizője, gondozója; jussának ő maga a védelmezője. Ezt aztán — ha kell — karhatalommal is megvédelmezi.

Ha saját erejével nem képes igazságát kivívni, a prókátor segítségéhez fordul. Veszsen oda — nem bánja — marhája, háza, földje, csak legyen igazság: de ez az igazság aztán az övé legyen. És megindul a pör, a melynek csak a prókátor látja hasznát s az unoka, vagy dédunoka a végét. „A székely — tartja a közmondás — halandó, de pöre halhatatlan.“ ²⁾

A székely ingerlékeny, könnyen föllobbanó természetű; de haragja olyan mint a nyári vihar: hirtelen lecsap, félelmesen dühöng, azután a milyen gyorsan támadt, épen olyan gyorsan lecsendesedik. A harag — ha csak nem életbevágó dolog volt az okozója — semmi nyomot nem hagy becsületes, jó szívében.

A székely vidám mint a hegyről lesiető patak, mulatni vágyó s a mértéken túl vendégszerető nép. „A magyar jó szívvel látja vendégeit“ — mondja Kővári — „a székely jóságával megbetegíti.“ ³⁾

¹⁾ Rákosi Jenő; Gyorsvonaton. Budapesti Hirlap. 1895.

²⁾ Felméri Lajos dr. A székely nép természete. „Erdély.“ 1894.

³⁾ Molnár Károly: A székelyekről. A magyar Kárpát-egylet évkönyve. 1880.

Játszi, vidám kedélye, tréfára való hajlama a legjelentelenebb megjegyzésére is a jókedv hímes virágát rajzolja. Szakadó esőben viszen egy urat szekeren a székely. „Vajjon kitisztul-e az idő, bátya?” kérdi az úr a szekereset. „Bizony, ha így tart, aligha“, felel a kérdezett.

A székely eszejárása furfangos, a hozzá intézett kérdésekre ezeribe egyszer ad egyenes választ s a kérdésre is sokszor kérdéssel felel. Azon kérdésre p. o. hány gyermeke van kendnek bátya? a székely így felel: „Aval együtt,



UDVARHELYI SZÉKELYEK.

ki a mult Szön Mihájkor möghót, három héján tíz.“

—Hát küssebb gyermekik hány esztendős? „A bíz, a ki azt éri, esztendő ijenkor két esztendős léssz.“

— A székely eszének ezen nem egyenes úton járását maga is elismeri, midőn így beszél: Egyik észömmé azt gondótam, hogy mönénk-ê a vásárba, de a másik észömmé azt gondótam, hogy ne mönénk-ê.¹⁾

A székelyek katolikusok, reformátusok, unitáriusok és szombatosok. Ez utóbbi, egy a mózes valláshoz közel álló, nem engedélyezett felekezet. A római katolikusok a csiki- és gyergyói medenczében, a háromszékinek északi részén s a két Küküllő forrásvidékein laknak. A reformátusoknak a háromszéki róna, az Olt alsó völgye és a Hargita nyugati oldalának egy része — az unitáriusoknak pedig a Homoród- és Nyikó-vizek völgye a lakóhe-

¹⁾ Felméri L.: A székely nép természetc. „Erdély.“ 1894.

lyük. A szombatosok a Kis- és Nagy-Küküllő folyók között laknak. Számuk ma már nagyon csekély.

A székely, akármelyik vallás szertartásai szerint imádja is istenét, nagyon vallásos. Legalább két kimagasló és kitűnően gondozott épületet találunk minden faluban; egyik az istenháza, a másik az iskola. Meglátszik rajtuk, hogy a hány ember a faluban, annyi az őrizője és gondozója. A templom a szó-szoros értelmében is kimagasló épülete a falunak, a mennyiben többnyire emelkedettebb helyre építették.

Vallásosságukról tanuskodnak galambdúczos kapuiknak, úgyszintén a házak homlokzatának feliratai: Békesség a bemenőknek! E házat Isten segedelmével építette G. J. és hitestársa. Vallásos érzületüknek bizonyítékai a székeleyknél gyakori ó-szövetségi keresztnevek: Mózes, Józsiás, Izsák, Áron stb., a községnevek: Cs.-Szent-Domokos, Cs.-Szent-Mihály, Cs.-Szent-Tamás, Szent-Imre sat., a csodálkozásnak lépten-nyomon használt kifejezései: „Jézus, Mária, Szent József“; a gyermekek köszönésmódja: „Dicsértessék az Ur Jézus Krisztus“, az elutazóhoz intézett bucsúszavak: „Az Ur Jézus hirivê“, a „Szűz Mária képivê.“ A belépő idegen így köszönti az étkezőket: „Isten áldja meg a délebédjüket.“

A székely poetikus és poeta-nép. Náluk minden alkalom nótát, verset, rigmust terem. Még családtagjaik elhunytát is rögtönzött rigmusokkal siratják. Egy asszony p. o. ácsmester férjét így siratta:

Jaj édes jó uram!
Mily igazán tudtál
Jól furni, faragni;
Milyen sok szép házat
Tudtál építeni,
És mégis meghaltál!

A szomszéd faluban az asszony látva, hogy tisztességes halottlátogatók jöttek többen is a faluból, dolgát abba hagyva beszalad a szobába, férjére borul és így kesereg:

Jaj Istenem, Istenem,
Már szánom is kéne,
Szapulnom is kéne,
S ez a boldogtalan meghót:
Siratnom is kéne!

A székely verseknek alaphangja melancholikus; a legtöbbször kiérzik a küzdelem, mit századok alatt az emberekkel és a földdel folytatott. Dalai mély érzésűek, e mellett üdék; szintúgy kicsap belőlük havasainak balzsamos fuvalma; rigmusai hol vidámak, hol szomorúak. Estéknél a mese járja; a legszivesebben hallgatják és mondják *Kőműves Kelemenné* bús történetét,¹⁾ úgy a mint apjuktól hallották, úgy a mint itten következik:

Tizönkét kőműves ésszetanakodék,
Magoss Déva várát hogy fölépítenék,
Hogy fölépítenék félvéka ezüstér,
Félvéka ezüstér, félvéka aranyér,
Déva várossához meg is megjelöntek,
Magoss Déva várhoz hézza is kezdöttök,
A mit raktak délig, leomlott estére,
A mit raktak estig, leomlott röggére.

Megint tanakodott tizönkét kőműves,
Falat megállítani, hogy lössz lehetséges,
Mig elvégre ijen gondolatra jöttek,
Egymás között szoross egyességöt töttek;
Kinek felesége legelőbb jó ide,
Szép gyöngén fogjuk meg, dobjuk bé a tűzbe,
Keverjük a mészbe gyöngö teste hammát,
Aval állítsuk meg magoss Déva várát.

¹⁾ Falméri S.: A székely nép természete. „Erdély“ 1894.

Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom,
 Én uramhoz mönni lönne akaratom !
 — Kőmies Kelemön felesége mongya, —
 Fogd bé a lovakat, fogd bé a hintóba,
 Fogd bé a lovakat, áj is gyorsan elé,
 Hadd mönnyünk, hadd mönnyünk Déva vára felé.

Mikô fele uttyát elutazták vóna,
 Eröss üdő vala, záporesső hulla.
 Asszonyom, csillagom, fordûjunk mü vissza,
 Rossz jelenést láttam az éjjel álmomba,
 Az éjjel álmomba ojan álmot láttam,
 Kőmies Kelemön udvarába jártam,
 Hát az ő udvara gyással van behúzza,
 Annak közepibe méj kút vala rakva,
 S az ő kicsi fija oda beléhala,
 Az éjjeli álom nem telik ma jóra.
 Asszonyom, asszonyom, fordûjunk meg vissza !
 Kocsisom, kocsisom, nem fordulunk vissza,
 A lovak sem téd, a hintó sem téd,
 Csapjad a lovakat, hadd halaggyunk elébb.

Mönnek, möndögélnek Déva vára felé,
 Kőmies Kelemön ökök eszrevövé,
 Megijede szörnyen, imádkozik vala :
 Én uram isteném, vidd è valahova !
 Mind a négy pej lovam törje ki a lábát,
 Vessen a hintómnak négy kereke szakát,
 Csapjon le az útra tüzes istennyila,
 Horkolva térjenek a lovaim vissza.
 Mönnek, möndögélnek Déva vára felé,
 Sem lovat, sem hintót sömmi baj nem lölé.

Jó napot, jó napot, tizönkét kőmijes !
 Neked is jó napot Kelemön Kőmijes !
 Köszöne az asszony, az ura válaszolt :
 Édös feleségöm, néköd is jó napot !
 Hát ide mé' jöttél a veszedelmedre,
 Szép gyöngén megfogunk, bédobunk a tűzbe.

Tizönkét kőmíjes azt a törvént tötte :
 Kinek felesége hamarább jó ide,
 Fogjuk meg szép gyöngén, dobjuk bé a tűzbe,
 Annak gyöngé hammát keverjük a mészbe,
 Aval állítsuk meg magoss Déva várát,
 Csak így nyerhessük el annak drága árát.

Kelemönné asszony, hogy átalértötte,
 Bánatos szüvének így lött felelete :
 Várjatok, várjatok tizönkét gyilkosok,
 A míg bucsut vöszök ; csak addig várjatok,
 Hogy bucsut vöhessek asszon barátimtól,
 Asszon barátimtól s szép kicsi fijamtól :
 Mett a halottnak is hármát harangoznak,
 Én árva fejemnek egyetsem kondítanak.
 Kelemönné asszon aval haza möne,
 Ecczö' mindönkorra, hogy végbucsut vönne,
 Hogy végbucsut vönne asszon barátitól,
 Asszon barátitól s szép kicsi fiától.
 Aval visszamöne Kőmíjes Kelemönné,
 Sírva halatt magoss Déva vára felé,
 Megfogák szép gyöngén, bétövék a tűzbe,
 Az ő gyöngé hammát keverék a mészbe,
 Aval állíták meg magoss Déva várát,
 Csak így nyerheték meg annak drága árát.

Kőmíes Kelemön mikö haza möne,
 Az ő kicsi fia jöve véle szömbc.
 Isten hozott haza, kedves édös apám !
 Hô maratt, hô maratt az én édös anyám ?
 Az ő édes apja neki így felele :
 Hadd ê fiam, hadd ê, haza jó estére.

Isteném, isteném, este is êjöve,
 Mégis édös anyám még haza nem jöve.
 Apám, édös apám ! mongya meg igazán,
 Hogy hô van, hogy hô van az én édös anyám ?
 Hadd ê fiam, hadd ê, haza jó röggère.
 Az ő édös apja neki így felele.

Istenem, istenem röggel is ê jöve,
 Mégis édös anyám még haza nem jöve.
 Apám, édös apám! mongya meg igazán,
 Hogy hô van, hogy hô van az én édös anyám.

Mönny ê, fiam, möny ê, magoss Déva várra,
 Ott van a te anyád, kőfalba van rakva.

Elindula sírva az ő kicsi fia,
 Elindula sírva magoss Déva várra,
 Háromszô kiáltá magoss Déva várán :
 Anyám, édes anyám! szój bár egyet hézzám !
 Nem szólhatok fiam! mett a kőfal szoritt,
 Eröss kövek közü vagyok bérakva itt.

Szüve meghasada s a föld is alatta,
 S az ő kicsi fia oda beléhulla.¹⁾

— A székely fiatalság legkedvesebb idôtöltése a vásár-
 napi táncz és a fonó.²⁾ Itt nyilvánul a jóízű székely humor
 a maga valóságában, itt szik-
 rázik a székely szellem a leg-
 erősebben, itt teremnek a szé-
 kely népköltésnek legbájo-
 sabb virágai.

A vidám mulatság ugyan-
 csak hangos a szótól és a
 nótától. Táncz előtt, táncz
 közben, táncz után csak úgy
 olvadozik a sok szép nóta,
 sziporkázik a sok élcz, folyik
 a tréfa, adoma, mese, cseng a
 rigmus, a szebbnél-szebb vers
 és verses történet:



Ha tánczolok, tánczolok
 Inkább hézzá sem fogok.

¹⁾ Kríza J. Vadrózsák.

²⁾ Kozma Ferencz: A Székelyföld közigazdasági és közmívelődési állapota
 Budapest. 1879.

Nincsen ojan bándá mind a szébeni
 Nincsen ojan léán mind a szárhégyi;
 Hátra csipi a haját, a haját
 Illik a neki.

A jó isten tuggya
 Mi lössz így belöllem,
 Ha a legén-serög
 Mit sem tud felöllem.

Ebúsulom magam,
 Kiszárad a szüvem,
 Mind a virág, mikor
 Ápolója nincsen.

Én istenem add megérnöm,
 Kit szeretök aval élnöm,
 Ha azt még nem adod érnöm,
 Én istenöm, végy el ingöm.

Erdővidék az én hazám,
 Katonának szült az anyám
 Zöld erdő zugásán,
 Vadgalamb szólásán
 Nevelt fel jó apám.

Vaj új le melléjem,
 Vaj ményny el előllem :
 Karcsu dérékadot,
 Ne réngesd előttem.
 Vaj méghalod érted,
 Vaj émények veled
 Vaj piros vérömmé
 Fődet festök erted.
 Ne ményny e', ne ményny e',
 Ne haggy itt ingömöt.
 Ne vidd e' magaddâ
 Minden jó kedvemöt ;
 Ne ményny e', ne ményny e',
 Ne haggy ingöm árván,
 Szerelmetös szüved
 Ne váják kőbálván'.

— Anyám, édes anyám, bizon meg kell halnom !
 Bizon meg kell halnom Görög Ilonáért. . .
 — Ne halj fiam, ne halj, Pálbeli Szép Antal ! —

Csináltak én majd egy csudamalmocskát ;
 A felső kereke bélagyöngyöt járjon,
 A középső köve édes csókot hányjon.
 Harmadik kereke apró pénzt hullasson ;
 Ez a szeretetnek első regulája !
 Ennek látni jönnek, szűzek, szép leányok
 Csudamalom látni, jönek mulatozni,
 . . . Talán itt köztük lesz Görög Ilona is.

— Anyám, édes anyám, ereszszen el engem
 Csudamalom látni, magam mulatozni.
 — Ne menj fiam, ne menj, Görög Szép Ilona ;
 Megvetik a hálót, megfogják a halat.
 — Anyám, édes anyám, bizony meg kell halnom,
 Bizony meg kell halnom Görög Ilonáért.
 — Ne halj fiam, ne halj, Pálbeli Szép Antal —
 Csináltakunk mi is egy erős vashidat. . .
 Annak látni jönnek, szűzek, szép leányok
 Talán közöttük lesz Görög Ilona is.

— Anyám, édes anyám, ereszszen el engem
 Erős vashid látni, magam mulatozni.
 — Ne menj fiam, ne menj, Görög Szép Ilona ;
 Megvetik a hálót, megfogják a rókát.
 — Anyám, édes anyám, bizony meg kell halnom,
 Bizony meg kell halnom Görög Ilonáért.
 — Ne halj fiam, ne halj Pálbeli Szép Antal ;
 Tedd holttá magadat ;
 Neked látni jönnek, szűzek, szép leányok
 Talán közöttük lesz Görög Ilona is.

— Anyám, édes anyám, ereszszen el engem,
 Ereszszen el engem a halottas házhoz.
 — Ne menj fiam, ne menj a halottas házhoz,
 Többet nem jössz vissza a halottas háztól.

. . . Kelj fel fiam, kelj fel, Pálbeli Szép Antal!
 Kiért te meghaltál, kapúd előtt sétál;
 Kelj fel fiam, kelj fel, Pálbeli Szép Antal!

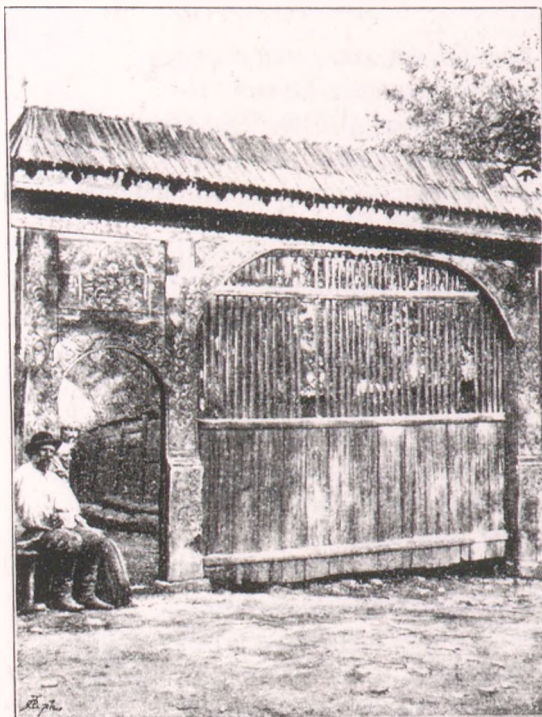
Kiért te meghaltál, udvarodon sétál,
 Kelj fel fiam, kelj fel, Pálbeli Szép Antal!
 Kiért te meghaltál, az ajtó előtt áll.

— Sohasem láttam én ilyen szép halottat! . . .

Szeme mosolygólag, szája csokolólag

Lába felugrólag!

. . . Ő szépen felkele, szépen megölelé, szépen megcsokolá.¹⁾



A székely fából épít; ²⁾ az építésre használt fát annyi gonddal és ízléssel dolgozza fel, hogy bizonyos művészeti fokra fejlesztette, bizonyos művészeti fokon tartja a legmagyarabb mesterséget: az ács-ságot.

A székely háztájnak legfontosabb, legbélyegzőbb része a kapu. A legujabban épített kapu

is annyira magán viseli az eredetiség bélyegét, hogy megszakítatlan ősi hagyomány alkotásának válik be. Huszka

¹⁾ Balásy Dénes tanár gyűjtéséből. (Udvarhelymegye. Oroszhegy.)

²⁾ Huszka József: A székely ház 85 szövegbeli ábrával, 37 fénynyomatu és 3 színes táblával. Budapest. 1894.

— „A székely ház“ czimű díszmunka nagyérdemű írója — annyira lelkesedik a székely kapuért, hogy Attila palotájának kapuját látja benne.

A kapunak két nyílása van, a *nagykapu* és a *kiskapu*: az utcaajtó. Ehhez képest három oszlop, u. n. *kapuzábé*, tagolja a kaput; ezektől kérdezi a székely legény nótájában: „Mondd meg nekem kapuzábé, ki jár este melletted bé?“ A keresztgerenda és a zsendelyes tető között galambbúg vonul meg. Mind a nagy-, mind a kiskapu ivesen van kivágva. Az ivek és a kapuzábék ékesen vannak faragva, kivésve; de legékesebb a kiskapu fölött levő tér, különösen ha kerekablakosan van áttörve. Néhol a kiskapu önállóan is készül, a nagykapu nélkül, de szintén díszesen, galambbúgosan. A faragványok élénk — többnyire piros, kék és zöld — szinekkel vannak kifestve.

A faragás stílja és a kiskapu fölött levő tér kidolgozása szerint határozott típusokat lehet megkülönböztetni.

Magán a házon meglátszik ugyan a nyugattal való érintkezés behatása, de egészében megtartotta ősi bélyegét. Különösen jellemző, hogy mindenkinek be van kerítve a portája s a díszes kapun belül lehet csak a házhoz férni; csakis a kapu van az utcásorban. Keleti vonás maradt a házat ketté osztó nyitott *eresz*, afféle pitvar, melyből a szobák nyílnak; egészen elütő a nyugati házakétól a székelyház sátorszerű teteje, az oromfal hiánya. A faházakat kőalapra építik. A székely ugyanis hegyek közé szorult síkföldi nép, mely nem épít a hegyoldalra, hanem lemm a völgyben, réten a nedvesség ellen védi így a házat. A ház faboronázatát betapasztják kívül-belül és fehérre meszelik.

A háznak kéménye nincs, hanem a ház végén úgynevezett füstlyukat készítenek a tetőn. Némely vidéken kőházat is építenek; itt az ives nagy kapu is kőből épül. Kőből, vagy téglából épülnek az előkelő székelyek házai

is. Díszes, félemeletes házak ezek, magas francia fedéllet. A ház homlokzata előtt ízléses virág és facsoportok, gyakran árnyékotadó fák díszlenek. Sikföldi vonás maradt, hogy a hegyek között is pusztaias gémes kutat készít a székely, akárcsak az alföldi magyarság.

A székely építkezésnek keleten kell keresni eredetét, onnan hozta magával a magyar nép. Huszka tanulmányai alapján azt vitatja, hogy a székelyház magas tetőzetével, ereszével, tornáczával és dúsan diszített pálmás kapujával China, India és Perzsia között Turkesztán tájain termett. A sikon megtelepült magyarság közül kiveszett az ősi építkezés, a hegyek közé szorult székelység konzervatív természete megőrizte korunkig az ősi hagyományt.¹⁾

A székely művészi talentuma nemcsak a kapufa megmunkálásánál érvényesül; a mire kezét, kését, vésőjét ráteszi, azon nyomát hagyja bámulatos kézi ügyességének.

A székely született mesterember; gyermekkorától kezdve fűr-farag valamennyi. A hegyoldalon juhait legeltető pásztor-gyerek úgy kifaragja garasos bicskájával a völgyben tovarobogó gőzöst, vagy a közelben dolgozó cséplőgépet minden részeivel, hogy láttára még a technikusnak is eláll szeme-szája.

Azok az iparágak, a melyekhez kézi ügyesség kell, mint a vessző-, a szalma- és a sás-fonás, az agyagárú- meg faedénykészítés, a székelyben kitűnő művelőre találnak.

Csodálatos kéziügyességének kifejlődésére nagy háttással volt munkaszeretete, pihenést nem ismerő tevékenysége, meg az a körülmény, hogy a székely a legrégebb idő óta saját keze munkájával ruhazza fel magát, maga építi házát, maga készíti gazdasági-, házi eszközeit és sok egyéb házi szükségletét. A ház munkájának termékéből kerül ki az abrosz, a törülköző, a székely-szöttes, a fehérneműnek való vászon és a darócz-posztó is. Csak ujabban kezdik

¹⁾ Huszka J.: A székelyház. Budapest 1894.

felváltani a házi ipar termékét a szemnek tetszetősebb vásári árúk; azóta mind több és több házban szünik meg az osztováta és vetéllő munkája.

Nagy kár, hogy e népnek eszét, erejét, szorgalmát, ügyességét, kezük és elméjük munkáját nem siettek itthon értékesíteni.

A méhkas most már megtelt; a föld, melynek fele részben letarolt erdő, nem képes gyermekeinek kenyeret adni. Az agrikultúra már nem elég a népesedési processus tovább vitelére. Arra pedig, hogy p. u. a háziipar fejlesztésével a megélhetésre új források nyíljanak, nem igen nagy gond van fordítva; pedig ez volna az a segítség, mely a székely nép veleszületett hajlamainak leginkább megfelelné.

Fontos állami érdek a székely népmozgalmat akként irányítani, hogy a székely ne idegen állam területén, hanem Erdélyben magában találja meg a maga gazdasági fejlődésének útját és módját.

Ilyen körülmények között csoda-e, ha a nép arra fordítja fejét, a honnan önfenntartását remélheti? Rajok tudulnak ki keletre és délre, Romániába. A munkaadók itt két kézzel kapnak a mindenekfelett becses emberanyag után. Romániában pár évtized óta a legjobb cselédek, a legügyesebb mezei munkások, a legkeresettebb mesteremberek: székelyek.

A jó fizetés mit kinn munkájukért kapnak, sokat csábít az otthonmaradtak közül is a kimenetelre. Az eltávozók zöme visszatér; sokan vannak azonban, kik a magyarságra nézve teljesen elvesznek, a mennyiben végkép kinn maradnak, elnemzetlenednek vagy elzülленek.

Igazán elszomorít, ha olvassuk, hogy a Székelyföld keleti határszélén fekvő bodzai, csík-gyimesi, ó-sánczi, sósmezői és tölgyesi vámokon az 1894-ben kiment 35,466 székely közül csak 30140 tért vissza; 5326 ember végkép

kinnmaradt. ¹⁾ Az utolsó négy esztendőben összesen 13,693 székely vett örök búcsut hazájától azért, mert otthon még a mindennapi kenyeret sem tudta megszerezni becsületes keresettel; koldulni pedig a székely nem szokott.

Hogy milyen sors vár Romániában a székely fiatal-
ságra, azt elmondja a népdal, mit széltiben dalolnak Ro-
mániában és otthon a székelyek:

Oláhország messzi ország, idegen.

Jobb nekünk, lám, megmaradni, megmaradni idebenn.

Székely legény odaküjél elpusztul;

Székely leány bojérok közt időkorán elvirul.

Oláhország közepébe' van egy ház,

Édes rózsám izend meg a galambodnak, mit csinálsz?

Ne izend meg, úgy is tudom, ott hervadsz.

Hej! elvesztett koszorudért reggel-este sóhajtatsz.

Ne menj, rózsám, ne menj oláh földre bé!

Látod, nyujtom marasztaló két karomat te feléd.

Ha mész, tüzz' hajadba cziprus virágot;

Ha itt maradsz, majd én tűzők belé rózsa virágot.

Az idegenben való kenyérkeresésnek a népvésztesé-
gen és a nemzetgazdasági káron kívül még az is nagy
veszedelme, hogy a hazájához annyira ragaszkodó szé-
kelyben gyöngíti az anyaföldhöz való ragaszkodás ösz-
tönét és hogy az idegen ország társadalmából egészségtel-
len, idegen szellemet plántál át a székely nép lelkébe.

A nemes faj, mely munkaszeretetével egy fél orszá-
got bírna megmivelní, tehetségével, ügyességével, tanu-
lékonyságával egy országrészt felvirágoztató virágzó ipart
tudna teremteni, itthon nem talál támogatást bajában.

¹⁾ A marosvásárhelyi kereskedelmi- és iparkamara jelentése kerületének
közgazdasági viszonyairól az 1894-ik évben. Marosvásárhely. 1895.

A segítő kéz, mely felemelje, óvja, megvédje az elbukástól, mely kenyeret nyújtana feléje, egyre késik. A székely kevéssel beéri; a székely kevés igényű, egyszerű, takarékos. A székelynek csak kenyér kell; jobban esik az neki itthon, mint idegenben a kalács; de a székely hazájában kenyeret sem kap.

Mily hálátlanság! A székely nélkül a magyarság ügye Erdélyben rég elveszett volna; de elveszett volna a moldvai magyarságé is.

Ez időszerint a moldvai magyarság két főcsoportban lakik. Egyik felök az erdélyi Kárpátoknak a Besztercze, Szeret és Tatros vize által körülfogott lankáján, melynek központi helye Akna, legnagyobb, tisztán magyarajku községei: Bogdánfalva, Nagypatak, Klézse, Kalugerpatak, Forrofalva és Gorzofalva. E községek Gyimes és Ojtozson át közvetlen kapcsolatban állnak a Székelyfölddel.

A másik főcsoport a Moldova és a Szeret lambdájában foglal helyet; legnagyobb községe Szabófalva, Román városa mellett. E csoport lakói tudnak ugyan még magyarul, de oláhul is, mondhatni valamennyien, vagyis útban vannak az eloláhosodás felé.¹⁾

Erdély keleti felében a székelység tömör egészket képez; a magyarság hatalmas fellegvára ez, melyet csaknem minden oldalról a nemzetiségek haragos tömegei ostromolnak. A folyamok völgyeiben élő magyarság csatárlánczot képez, mely a székelység várát összeköti az Alföld magyarságának erős seregével, meg túl felől a moldvai magyarság zömével. Ezen fellegvár nélkül az összekötő lánczot a magyarság centrumai között rég széttépték volna. Ilyen összeköttetés nélkül a moldvai magyarság ma már csak ethnografiai emlék volna.

¹⁾ Ballagi Aladár: A magyarság Moldvában. Földrajzi közlemények. Budapest. 1888.

Az iskolázott székelyek közül is sokan hagyják el szűkebb hazájukat; de ezek nem idegenben keresik boldogulásukat. Az iskolázott székelyből pap, tanító, vagy hivatalnok lesz, más megyében alapítója sok jó magyar családnak.

A népélet erkölcsi- és anyagi erejének a családalapítás a fokmérője. A székelyeknél a családalapításra igen nagy a hajlandóság. A szapora nép napról-napra friss erőket küld az erdélyrészi megyékbe; ezekben régi idő óta állandóan bugyogó forrása a székelység a magyarságnak. Itt azután a maga erős faji érzületét kifejezi mindenben, a mihez csak hozzá jut.

A székely igazi ősforrása az emberanyagnak; a nemzeti élet minden téren kitűnő munkásokat állított sorba. A székely a környező népeknél életrevalóbb, eszesebb, több benne az őserő, a szellemi- és erkölcsi tartalom. Ezekből a forrásokból Erdély szellemi élete hajdan gazdag kincseket merített.

Arczának vonásaiban visszatükröződik nemzeti jellege; a lélek értelme ott ül az arczokon.

A székely szívesen iskoláztatja gyermekét; a székely gyermek pedig kedvvel és könnyen tanul. Az iskola nemcsak tanít, de fejleszt benne a tudásvágyat s kedvet ébreszt új ismeretek szerzésére. Van közszékely, ki Petőfinek nevezetesebb költeményeit könyv nélkül el tudja mondani.¹⁾

Szép tulajdonság a székelyben az összetartás. Ha valakinek gyors végezni való dolga akad, p. o. épület- vagy tűzifa beszállítás, épületanyag összehordás, trágyáztatás stb.: jó ismerőseit, szomszédait felhívja segítségére; ezek örömet sietnek eleget tenni a kérésnek, mert kölcsönbe megy. A *kaláká*-ban a kinarium: kenyér, tokány, bor vagy mézes pálinka.

¹⁾ Kozma Ferenc: A székelyek. „Kolozsvár.” 1889.

A székely beszéde egyszerű, talpraesett. Egyik-másik szólásmódjának választékossága igazán meglepő. E tulajdonsága veleszületett, mint az erdő dalosával az ének.

Ajkán kellemesen csendül meg a sajátos kiejtésű zamatos magyar nyelv. Minden székely azt a nyelvet tartja az igazi magyar nyelvnek, a melyet ő beszél.

Egy magyar asszonyságot Budapestről sorsa közéjük vetett. Pár évet töltött ott s mikor visszakészült szülőföldére, körülvették.

Mért menyen el, — mondák, — mikor már úgy megszerettük. Olyan jól megtanult már nálunk — magyarul.

Ez alatt, hogy *magyarul*, az ő tájszólásukat értették. ¹⁾

A székelyeknél az asszony a család lelke. Nincs nép, a melynél az asszony oly fáradhatatlan munkás és munkaszerető volna s olyan tevékeny részt venne a háztartásban, mint a székelyeknél. A székely asszony a mellett, hogy a konyhát, háztartást vezeti, hűséges segítője urának a mezőn is; szánt, vet, kapál, arat. Ha a mezei munkának reá eső részét elvégezte, hazamegy, főz, mos, varr, takarít, kertet ápol; este pörög az orsó serény ujjai között, vagy megindul a szövőszék zakatoló munkája.

A tizennyolczadik század székely asszonya eszten-dőkig nem látta az urát. A férfiakat vitték törökre, burkusra, francziára, s míg ők idegen országban ontották véruket, az asszonyokra maradt a gazdaság minden terhe: szántottak, vetettek, kaszáltak, terményeiket betakarították, az erdőről fát hordottak s közben még védeni is kellett házukat, vagyonkájukat a többnyire szökevény katonákból összeverődött rablóbandák ellen. Nem egy faluban az asszonyok ma is férfikalapot viselnek; ezt a férfiak engedték meg, férfiasan viselvén magukat a háborús világban. ²⁾

¹⁾ Rákosi Jenő: Gyorsvonaton. „Budapesti Hirlap.“ 1895.

²⁾ Benedek Elck: A székely asszony. Magyar Hirlap. 1895.

Kétségkívül ezen idők óta végez férfiaknak való mezei munkát a székely-asszony; ezen időkből maradtak meg benne a férfias vonások.

A művelt székely nő elegáns, takarékos, és szintén munkás. Hogy a székelyföld nagyon is szerény anyagi viszonyai mellett szegényebbé nem lett, ennek a székely nő bámulatos ügyessége és takarékosága az oka. A kellemes, szerény, nem túlságosan bővelkedő, de nem is szükölködő otthon, a Székelyföldön a leggyakoribb. Ennek a szerény jövedelmű, de kedves, családias légkörű otthonnak őrangyala a székely asszony. ¹⁾

A Székelyföld egy küzdelmekben megedzett talentumos magyar fajt táplál keblén, mely nehéz küzdelmekben tartotta meg magának a földet, a földnek pedig magát.

Kevés népnek van annyi tájszépsége, kevésnek annyi érdekes őserejű eredetisége, kevés földön van annyi kincse a természetnek, mint a Székelyföldön. Ott áll ez bájjainak, gyógyító erőinek, kincseinek minden csodájával, de ismeretlenül, szegényen, elhagyatottan.

A turista évszak beálltával a turista-sereg felkerekedik s a választott irányhoz képest Svájcot, Tirolt, Stájerországot úgyszólván ellepi. A megszálló idegenek azután a kínálva-kinált élvezetek fejében a lakósokat a szó szoros értelmében kitartják; a lakósok az ezernyi-ezer idegenek költekezésén nemcsak élnek, hanem gyarapodnak is.

A Székelyföld épen ilyen tárgya lehetne az érdeklődésnek, mert épen olyan szép és érdekes, mint azok. A székelyek az idegenek kiszolgálása, a természeti kincsek kiaknázása révén épen olyan állandó jövedelemhez juthatnának, mint a svájczai, tiroli és stájerországi lakósok. Ennek azonban szükségképeni feltétele volna a Székelyföld megismertetése és megismerése.

¹⁾ Beksics Gusztáv: A román kérdés és a fajok harcza Európában és Magyarországon Budapest, 1895.

A tavasz nyitásával mozdulni kezdő ember-áradat arra tart, a merre érdekes látnivaló kínálkozik, a merre speciálisokat talál. A népnek, mely megtartotta eredeti szokásait, eleinek festői öltözetét, sokkal nagyobb a vonzóereje, mint annak, a mely viselete révén útban van az európai tipustalan egyformaság felé.

A székelyekben a tipikus magyar szellem őssereje szól felénk; a Székelyföldben egy még nem is sejtett világ csodás tündérkertje tárul fel előttünk. Mind a kettő hivatva van megtermékenyíteni a magyar elmét, hogy teremjen magyar erkölcsöt, hogy teremtsen magyar műveket.

Az utazás ujjászületése az elernyedtt szellemnek, hatalmas organuma a tanításnak, forrása új eszméknek, melyeket frissen, színesen kapunk, a termékenyítő erő varázsával.

A hazai földön való utazás fokozott mértékben érezteti jóteknony hatását különösen az ifjúval.

Az ifjú a természettel való emez érintkezés alapján érezni fogja azt, hogy van lelke a természetnek, mely barázdáiban, berkeiben, erdőiben és rétjein él: oly lélek, mely meghat, lelkesít, csöndesít és kibékít, mint a hogy meghatja és kibékíti a föld mívelőjét sorsával, istenével. Hogy ezzel a lélekkel a nép meghitt viszonyban él, az kiérzik az ő dalaiból, regéiből, meséiből: a költészet emez eredeti forrásaiból. De, ha minden többi haszontól eltekintünk, az is ajánlatossá teszi ifjainknak a hazai földön, mondjuk a Székelyföldön való utazását, hogy az ilyen utak megtaníják az ifjút, szeretni a természetet, szeretni a haza földjét és népét, kiváltképen a földmives népet az ő egyszerű erkölcsseivel, érzelmeivel és erőteljes, megfigyelésre való nyelvezetével. ¹⁾

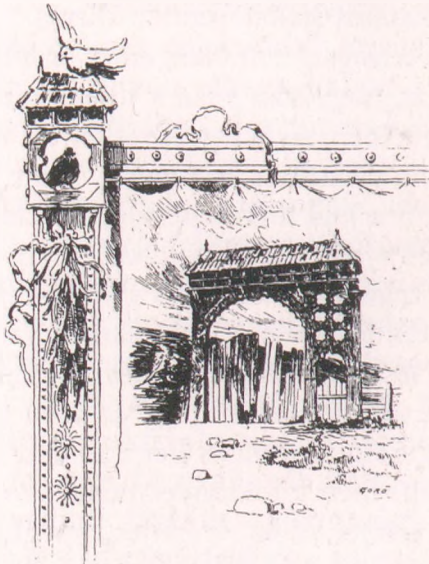
A hazai földön való utazás beláttatja az ifjúval, hogy a nemzettelét erejének ősforrása a magyar nép, melynek

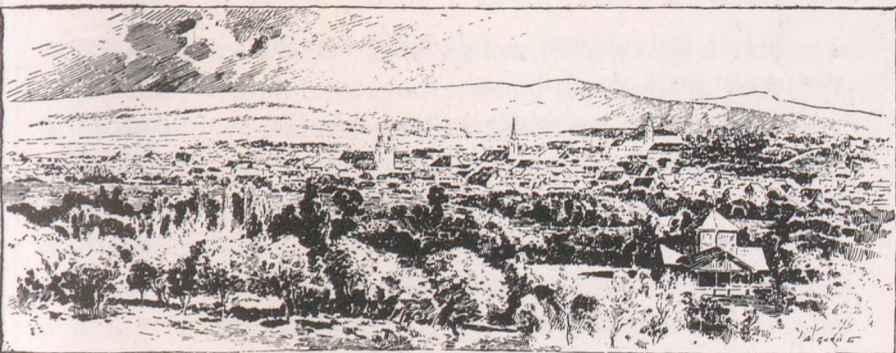
¹⁾ Felméri Lajos: Honismeret és iskolai kirándulások. „Erdély.” 1893.

nyelve adott új szárnyakat a magyar költészetnek és irodalomnak, dala pedig a magyar zenének.

A székely nép jó tulajdonságai: műveltsége, jó lelkülete, szorgalma biztosítja számára a vele érintkezők érzületét. El fog jönni, mert elkell jönnie az időnek, midőn a székelyek és a Székelyföld megismerése révén a tőke vállalkozó kedve értékesíteni fogja e népnek eszét, erejét, szorgalmát, ügyességét s iparüzésre alkalmas természeti viszonyait. Ekkor azután megszűnik a székely kivándorlás is.

Ragyogja be e drága földet a boldogság napja, aranyozza meg kedves népét a jólét öröme, sarjadjon barázdáin új élet s a merre csak székely szót ringat szárnyain a szellő, az öröm és szabadság víg dala zengjen!





SZÉKELY-UDVARHELY.

Űdvarhelymegye.

[Útban] Székely-Udvarhely felé.

A Székely-Udvarhelyre igyekvő utasnak a magyar államvasútak vonalán Héjasfalva az utolsó állomása. Innen az udvarhelyi-szárnyvasut apró kocsijai szállítanak be a Székelyföldre.

A mint haladunk, a kéklő távolból egy hatalmas bércztömeget látunk kibontakozni. A Hargita szikla-bércze ez, melynek rettenetes tömege nem egyszer szabja rövidebbre székelyföldi utunkban látásunk határát.

Gyorsan robogó vonatunk csak ott lassítja futását, hol a Küküllő-hidja átszeli a Nagy-Küküllőt. Egy pár percz, s elértük *Uj-Székelyt*, az első székely falut.

Uj-Székely csinos, rendes székely község, jórészt cseréppel fedett házakkal, tiszta, széles utcákkal. Nem egy háznál tűnik fel, hogy a belső telekbe: az úgynevezett *életbe* diszített, galambbúgos cserfakapu vezet. Némely kapu felett a következő felirat olvasható:

Béke a belépőkre,
Áldás a kimenőkre.

A ház itt valóban a békesség tanyája; patriarchalis erkölcsök uralkodnak benne.

A ház előtt kis virágos kert díszlik. Az udvaron a házzal szemben van a sütőház, tovább a csűr, meg a pajta: hátul a veteményes- és gyümölcsös kert következik. ¹⁾

A falu lakói jó gazdák, szeretik a földet és marháikat; az isten áldását munkával és imádsággal becsülik meg. A lakosok zöme az unitárius vallást követi.

A következő falu *Boldogasszonyfalva*, vagy mint a székeleyek nevezik: Bodogfala. A község házai közül négy templom emelkedik ki; négy hitfelekezetnek a temploma. A vallási türelemnek ritka példája e kis falu. Református, unitárius, görög katolikus és görög keleti lakói emberemlékezet óta a legboldogabb egyetértésben élnek egymással. Ez különben nem is szokatlan jelenség; így van ez mindenütt a Székelyföldön.

Tovább haladva, vonatunk egy hirtelen fordulattal átszeli az országot, s *Székely- vagy Szitás-Keresztur* előtt állapodik meg.

Székely-Keresztur a Gagy-patak torkolatánál, ennek és a Küküllőnek völgyében terül el. A város nagyrésze fárasztó hosszúságban nyulik el a Nagy-Küküllő partján. A képhez, melyet a város a vasutról nyújt, a folyó és árnyékos berkei kedves keretül szolgálnak.

Hol az egész városon végig vonuló fő-út tekintélyesebb térséggé szélesedik, ott van a város középpontja, piacza. Itt emelkedik a város legérdekesebb épülete: a katolikus templom. Egy 1458-ban épült, góthizlésű épület ez, melynek barna falait az idő valamí nemes, historiai zománczczal vontá be.

A reformáció idejében az unitáriusok foglalták el a templomot; a mult század végén azonban visszaszállott

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. I. köt. Pest. 1868.

az megint jogszerinti birtokosaikra. Egy ideig a reformatusok nagy temploma fogadta be a templom nélkül szükkölködő unit. hiveket; később azonban ők is templomot építettek az egy isten dicsőségére. Az isten háza mellett van gimnáziumok is. Az öt osztályos iskola, a legjobb hírv iskolák egyike, előiskolája a kolozsvári unit. főgimnáziumnak. A közművelődés csarnokai közül még az állami tanítóképzőt említjük fel. Az intézettel kapcsolatos tanműhelyben a növendékek még a fafaragás különböző nemeiben és az ipari-rajzban is oktatást kapnak. A nemzetnek sok érdemes napszámosa került ki már e gondosan vezetett intézetből!

A megyei házi ipar-egylet internatussal egybekapcsolt *szövőtanműhelyt* tart Kereszturon fenn, melyet a kormány és az E M K E is támogatnak.

A tanműhely célja székely leányoknak a szövőiparban olyan kiképzést adni, hogy a végzett növendékek bármely adott minta után képesek legyenek szőni s izléses, piaczképes árukat tudjanak készíteni. A tanműhely céljának meg is felel; izléses szőtteseit (abrosz, ágytakaró) szívesen vásárolják különösen az idegenek.

Mióta ezen tanműhely fennáll, a szövésben: ezen ősi házi iparágban, a szövéssel foglalkozók izlésében szembe-tűnő haladás észlelhető. A Székely-Kereszturon és vidékén készített asztalneműek, törülközők, szépségüknél, tartósságüknél fogva ma már keresett árucikkek. Ezen cikkeket házalók elhordják egész Budapestig.

Kereszturon szita-szövésével is foglalkoznak a lakósok; innen kapta a város Szitás-Keresztur nevét. Az erdélyi gazdasszonyok azt tartják, hogy a kereszturi fátyol-szitának nincsen párja.

Kereszturról igen érdekes kirándulást tehetünk *Bözöd-Ujfaluba*, a székely-szombatosok lakóhelyére. Ez idő szerint csak itt találkozhatunk velük.

Hajdan 32 székely falunak szabad székely lakóit számította e hitfelekezet hívei közé.

A hitfelekezet, — melynek a 17-dik században élt Pécsi Simon az alapítója — szertartásaira nézve legközelebb áll a Mózes valláshoz. Hívei szorgalmas, becsületes, erkölcsös, hitökhöz rajongó szeretettel ragaszkodó emberek.

A vallási törvények rendelkezéséhez képest a szombatot szigoruan megülik. Szombaton nem főznek, nem dohányoznak; a munkát már pénteken, midőn az esti csillag az égen kigyúl, abbanhagyják. Házaiknak napkeletre eső részében titkos kamaráik vannak, melyben szertartásaikat végezik, féltékenyen őrzött ima-, szertartásos- és énekes könyveiket tartják. Ezen könyveket még Pécsi Simon állította össze.

Jézus szerintük isteni küldött ugyan, de hivatását nem töltötte be teljesen. Az igazi Messiás, ki bevezeti az embert az új életbe, csak ezután fog eljönni, még pedig vihar és menydörgés között.

Midőn nyári napokon a vihar kibontja szárnyait, orkán üvölt a szirtek ormain, tüzes villámok cikláznak a rohanó fekete fellegeken keresztül, midőn a mennydörgés szava már Bözöd-Ujfalú fölött dördül el: a szombatos ajtót, ablakot nyit s felzendül a ház népének buzgó éneke:

Nyisd meg, Uram, nyisd meg
Irgalmaid ajtaját;
Küld el nekünk, küld el
Az igaz Messiást.

A szombatosok a világ előtt katolikusok, reformátusok vagy unitáriusok: eljárnak bevallott felekezetük templomába s színből megtartják annak ünnepeit, szertartásait is. Igazában azonban csak az izraelita ünnepeken ünnepelnek, érvényeseknek csak saját vallási szertartásaikat tekintik.

A szombatosok csak egymás között házasodnak, — ritkán szombatos és izraelita is összeházasodik, — csak olyan állat húsát eszik meg, a melyet szombatos vagy zsidó-rabbi vágott le. Értelmi szintájuk a többi székelynél magasabb; valamennyi szombatos tud írni és olvasni, még az asszony és a gyerek is. ¹⁾

Nem érdektelen az a kirándulás sem, melyet Keresztúrról a *Fehér-Nyikó völgyébe* tehetünk. Termékeny völgy, népes vidék. A völgyben egymást érik a jó módról tanuskodó falvak. A házak valamennyien székely szabásúak, galambbúgos kapukkal; a ház előtt virágos kert kínálja illatos virágait, a kapu mellett fedeles ülőpad, pihenőhelyül a házbeliek és a fáradt utasok számára.

Ha vasárnap vezet erre útunk, a háznépét az udvaron, a virágos kertben vagy a ház előtt találjuk, sűrűgveforogva, vidám beszélgetés között, mulatozva.

A férfiak tagbaszakadt, izmos emberek, kevéssé különböznek a más vidéken lakóktól. A nők szép, szabályos arca, arányos testalkatása azonban meglep. E testi kiválóságot még fokozza a dőlczeg járás, előkelő magatartás. Érdekes, vonzó alak valamennyi; a székely fajnak kiváló típusai. A nőkre nézve ez a tapasztalatunk a Nyikó völgy mentében mindenütt. A Fehér-Nyikó völgyében születnek fajunknak legszebb leányai.

A Nyikó-mente leányainak szépsége, az őszerejének teljességében levő föld termékenysége, a völgy gazdagsága nem egy székely ifjút ihletett meg, nem egy nótát fakasztott. Ime egy a sok közül:

Nyikó mellett születtem én,
Szegény székely barna legény;
A szép Fejér-Nyikó mellett,
Ott nekem egy rózsa termett.

Szép a Nyikó s a vidéke,
 Jámbor székely szabad széke :
 Szebb ott még a fűzfaág is,
 Mint másutt a gyöngyvirág is.

Szebb a hal is a göbőben,
 Mint az öreg Küküllőben ;
 Hajh ! szebb ott még a lányka is,
 Édesebb még a csókja is.

Nyikó marton zöld egerfák,
 Ágaikon szép madárkák ;
 Túl a vizen almás berek,
 Egy szép leányt ott esmerek.

Ott látszik egy ház teteje,
 Zetelaki a zsendeje,
 Abba lakik a szép lányka,
 Jámbor, mint a kis bárányka.

Ott lakik a Nyikó-marton,
 Köntösse nem bécsi karton ;
 Otthon szőtte két kezével,
 Maga varrta szép szegővel.

Szép út viszen a házához,
 Ott jártam a szép barnához,
 Ezt tovább is érte járom
 Hogy meglássam, alig várom. ¹⁾

Tovább folytatjuk Kereszturon megszakított útunkat. Falvak jönnek, falvak maradnak el. Bethfalván felül a völgy összeszűkül. Meredek sziklafalak, a Nagymál és a váromladékkal ékesített Gathatető sziklafalai között haladunk tova. Az alattunk zúgó Küküllőt túlharsogja dübörögve rohanó vonatunk hangos lármájával.

A hegyszoros torkolatánál fekvő Kis-Galambfalvát is elhagyva *Nagy-Galambfalvára* érkezünk. Nagy-Galamb-

¹ Kriza J.: Vadrózsák. 279. l.

falva vagyonos község, hegykörnyékezte szép völgyben. Az északra nyíló regényes *vágási* völgy baloldalán egy hegyen régi vár romjai látszanak. A falu eredetileg gótizálású református templomának építését Izabella királynénak tulajdonítja a hagyomány.

A község közelében egy fennsíkon hullámszik *Rák-lava*: egy tengerszem, melyet nagy mélységeért a nép feneketlennek tart. A tó szélét nád és más vízi növények borítják, a tó belsejében úszó szigetek vannak, vízi szárnyasok kedves búvóhelyei.

E helyen nem volt mindig tó. Kis ház és kertecske állott a helyén; a házban Rákné lakott édes- és mostoha leányával. Amaz lelkileg-testileg rút, emez testben szép, lélekben nemes. A házat gyakran keresték fel deli ifjú emberek, de csak a szép mostoha leányért; az édes leányra nem gondolt, ügyet-szemet nem vetett senki fia.

Ez nem tetszett Rákné-nak; elhatározta, hogy elteszi láb alól gyűlölt mostoha leányát. Istentelen tervét csakugyan végre is hajtotta. A megfojtott leány szép szemeknek patakozó könnyeiből tó támadt, melybe elsülyedt a házikó s odaveszett a gonosz mostoha és leánya. A megfojtott leányból pedig tündér lett; valahányszor a hold megtelik, a tündér feljön a tó színére, aztán nemsokára ismét eltűnik. A tavasszal és nyáron kiránduló leánysereg virágot szór a tóba, leánytársa emlékezetére. ¹⁾

A Küküllő völgyén tovább haladva a décsfalvi-szoroson túl megnyílik a völgy s tekintélyes térséggé szélesedik; előttünk van a székelők Rákosmezeje, a székelő-históriában oly nagy szerepet játszó *agyagfalvi-tér*.

Ezen téren tartotta nemzeti gyűléseit immár századok óta a székelő nép. Itt sereglett össze, midőn sérelmei valának, innen szállt csatára, ha vész fenyegette a hazát.

¹ Demeter Dénes: Néprajzi mondák. „Erdély.” 1895.

Nevezetes gyűlés, melyet 1506-ban, advent vasárnap után való 5-ödik napon tartott, melyen megszerkeszté a híres *agyagfalvi constitutiót*. Emlékezetes gyűlés, melyet a magyar függetlenségi harcz idejében tartott, mely egyszersmind az utolsó volt.

Ezen gyűlésre 1848 október 16-án gyűltek össze a székelyek, hogy ősi szokás szerint isten szabad ege alatt tanácskozzanak Erdélynek s orozva megtámadott magyar testvéreiknek védelme felől. Az egybegyűltek száma ötvenhatvanezer lehetett; Csikból és Háromszékből 15—15 ezer, Udvarhelyszékről 20—25 ezer, Marosszékről 2—3 ezer ember: székely főnemesek, katonák, földmivelők s még asszonyok is.

Berzenczey László toborzó kormánybiztos megrázó, lelkesítő beszédje fellelkesíté a tömeget, a lelkesedés szikrája, mint az elektromos-áram futott szét a tömegben; a székelynépet magával ragadta a szilaj harczikédv. Az arcok kigyúltak s ezernyi-ezer hang kiáltotta: Menjünk azonnal! Menjünk mindnyájan!

Az elnöklő királyi biztos Mikó Imre a határt nem ismerő lelkesedés hatása alatt kimondja, hogy a székely nemzet a veszélyben forgó haza védelmére a gyűlés befejezésével késedelem nélkül a harczterre megy. A másnap folytatott gyűlés pedig elhatározta, hogy minden székely 19—40 év közt, személyválogatás nélkül azonnal táborba szállani köteles.

Alkonyatkor oszladozni kezdett a sokaság. A csapatok dalos kedvvel, harsogó zene mellett indultak haza felé, hogy megtegyék utolsó előkészületeiket a véres tusára.¹⁾

Az agyagfalvi-téren négy falu helyezkedett el: a szoros torkolatánál *Décsfalva*, Udvarhelymegyének legkisebb

¹⁾ Gręcza György: Az 1848—49-iki magyar szabadságharcz története Budapest. 1896.

faluja, ezzel szemben a népes *Bögöz*, a Fancsika völgyében meghúzódó *Agyagfalva* s ennek átellenében, egy magaslaton helyet foglaló *Magyaros*.

Décsfalva — szól a rege — az agyagfalvi réten levő tócsa helyén állott, de mivel lakói elerkölcstelenedtek: elsülyedt. Éjfélután még most is felzúgnak az elsülyedt falu harangjai. Egynéhány erkölcsös ember — köztük egy Décs nevű is megmenekült; ő lett alapítója az odább fekvő Décsfalvának. ¹⁾

Bögöz népes falu, csinos házakkal, a tizenötödik században épült ódon reformatus templommal. Ez a templom a középkori építésnek igen szépen fenntartott, érdekes emléke.

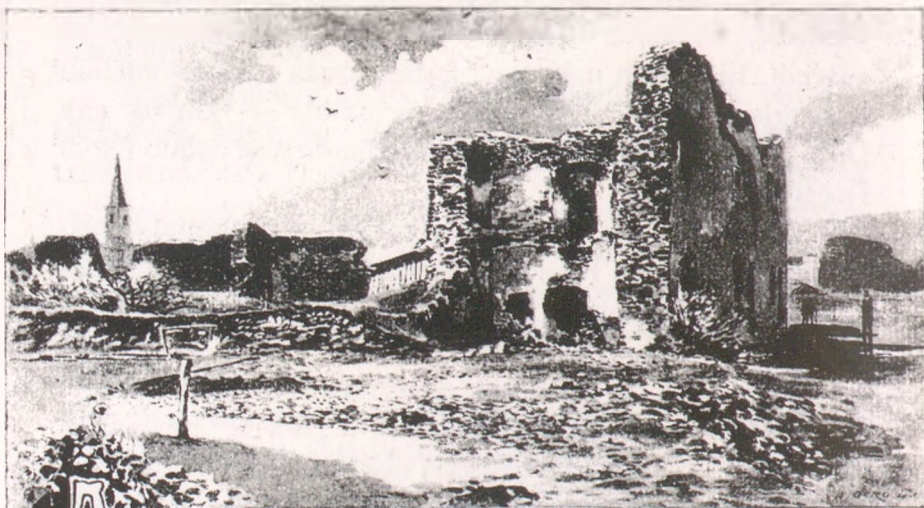
Bögözön felül vonatunk egyszerre a Küküllőnek túlsó oldalára kerül, s miután átvergődött a „Borita“ nevű sziklaszoroson, az ismét kiszélesedő völgybe jut.

Szép panoráma nyílik most meg előttünk; a keretet hozzá a Hargitának imént feltűnő sziklabérczei adják. A képet változatossá teszik a hol feltűnő, hol elmaradó falvak: *Oczfalva*, majd *Bikafalva*, amott meg *Felső-Boldogasszonyfalva*. Ezen utolsó falunak átellenében vonatunk egy gyors kanyarulattal egyszerre *Budvár* alatt s pár perc múlva a Székelyföld anyavárosának, *Székely-Udvarhelynek* falai alatt terem.

¹⁾ Molnár Károly: A székelyekről.



Székely-Üdvarhely.



város, melynek falai alatt vagyunk, a Székelyföldnek csakugyan anyavárosa. Hagyományok szerint Attila — a húnok nagy királya — a Havasalföldről ide tette át székhelyét; itt volt egy ideig udvara is.

Ennek a hagyománynak az emléke elevenen él a székely-udvarhelyiek lelkében ma is.

Ezen emléket még táplálja a szomszédos *Budvár*. A hagyományok szerint ugyanis ezen sziklahegyen állott Budának — Attila öccsének — vára. Itt lakott Zandirhám, a dicső rabonbán is. Ez a vár volt hosszú időn keresztül a székely ősök vallási- és politikai életének középontja.¹⁾

Jegyzet. A lap élén álló kép a székely-udvarhelyi „*Székely-Támad*” várnak romjait ábrázolja. Ma már e romokban sem gyönyörködhetünk. 1892 óta azok helyén palota emelkedik, az állami főreáliskola díszes palotája.

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Pest, 1868.

A Küküllő balpartján, hol a völgy majdnem két kilométer széles síksággá tárul, terül el a város. Körülötte kenyértermő szántók és dús rétek váltakoznak egymással.

A völgyet minden oldalról hegyek határolják; keletről a betlenfalvi, melynek legmagasabb csúcsa a 886 méter magas Szarkakő, délen a Nagy-Oldal, nyugaton a Bükk-hegy a 625 méternyi Budvárral és az ennél magasabb Csicsserrel, északon pedig a Bükktető.

A vasúti állomásról a Bethlen-utcán át jutunk a főtérre.

A főtér délkeleti oldalán a Szt.-Mihály hegyen emelkedik — a várost uralva — a róm. kath. plebánia templom díszes épülete. A templom, mely egyike az erdélyi részek legszebb templomainak, 1788-ban épült Török Ferencz esperest-plebános kezdesére és buzgólkodásából.

A templomtól jobbra van a plebánia kastélyszerű épülete, balra az 50 tanuló befogadására berendezett szeminárium.

A templom előtt elterülő térről gyönyörű kilátás nyílik a kies fekvésű városra és környékére. A város maga nem nagy; mindössze 5476 szín-magyar lakosa van. Házcsoportjai, utczái, utai, a csinos-, részben emeletes házak csoportjaiból kiemelkedő templom-tornyok, az utcákön pezsgő élet, egy fejlődésben levő, gyarapodó, takaros város benyomását teszi az emberre.

A város észak-keleti részén 1892-ig egy festői várrom vonta magára a figyelmet (lásd a cikk elején a képet): a „*Székely Támad*“ vagy Csonkavár romjai. A várat János Zsigmond építteté az ellene fellázadt székelyek ellen.

Mikor ugyanis kardra került a viszály I. Ferdinánd és János Zsigmond közt, a székelyek Ferdinánd mellett nyilatkoztak. — Leginkább a pixidáriusok, a kik Ausztriától remélték megszorított kiváltságaik helyreállítását.

„Nem kell János Zsigmond!“ ez a kiáltás zúgott végig a székely bérceken.

Össze is gyülnének a vajai rétre vagy negyvenezeren, a nagytermetű Pálfalvi Nagy György vezérlete alatt. — Halál János Zsigmondra és az urakra!

Még akkor nem sok ideje mult a Dózsa-lázadásnak. Nagyon öreg emberek még emlékeztek rá. És a fiatalok szerették volna megkóstolni.

A király ellen indultak; közben zsákmányolva a nemesi portákon. Hanem a király sem aludott; ellenök küldé Majláthot, a ki Maros-Vásárhelynél szétverte a felkelőket.

Rossz napok jöttek most a székelyekre. Kiváltságait még kisebbekre szorítá a király, és a nagytermetű Pálfalvi György sem maradt olyan nagytermetűnek; megkisebbedett egy fejjel. — Nemkülönben a többi főnökök, kik szintén halállal lakoltak a segesvári országgyűlés határozatából.

De a gyűjtőanyag még mindig ott maradt a Székelyföldön, a kifolyt vér azt el nem oltotta. — János Zsigmond, hogy a további lázongásokat megfékezhesse, két várat épített, egyet Udvarhelyen, egyet nem messze attól Várhegyen.

Az egyik várnak azt a nevet adta: „*Székely támad*“, a másiknak azt a nevet: „*Székely bánja*.“

A két vár tehát nagy szálla volt a székelység szemében. Elég volt említeni őket, hogy arczukba kergesse a vért.

Sokáig nem lehetett a szégyent túrni. 1599-ben az egyik gúnyvárat, (a várhegyit) széthányta a haragra lobbant székelység úgy, hogy kő kövön alig maradt.

Az udvarhelyi fészek sokkal erősebb volt, csinosabban, gonddal építették. Még a romok falán is sokáig látszott egy-egy megkopott elmosódott farkas (a Zápolyák cimere), néhol pedig az Izabelláé: a kigyó.

De ha százszor erősebb lett volna is a vár, addig nem nyughattak a vitéz székelyek, míg az a farkas rájuk vicso-
rította a fogát és a kigyó nyakuk körül látszott tekerődni.

Neki estek egy nap az udvarhelyi várnak is és leron-
tották; de nem valami nagy szerencsével, mert a laczfalvi
országgyűlés rájuk parancsolta: „építsék fel újra!“ Épit-
sék fel a saját szégyenüket. Keservesen esett az a téglá-
hordás.

János Zsigmond halála után az álladalomé lett a vár,
majd II. Rákóczi György adta azt Kemény Boldizsárné-
nak ötezer forintban.

Később a Gyulai családé lett, míg végre Pekry Lőrincz
kurucz vezér haragjában lebontatta székelyek által.¹⁾

Hol a székely annyi megaláztatást szenvedett, oda a
székely nép emelésére, az igazságnak, hazafiságnak, val-
lásosságnak, a hasznos ismereteknek, a magyar tudomány-
nak hajlékot építettek: a m. kir. állami főreáliskola diszes
palotáját.

A várostól észak felé terül el Siménfalva, Bethlenfalva,
ezzel szemben Kadicsfalva, tovább Fenyéd. Az átellenben
emelkedő hegyoldalon van Szombatfalva, azután Lengyel-
falva, még tovább Farczád, a hegytetőn Sükő. A Hargita
felé vetvén tekintetünket, a magasban Oroszhegyet, alább
Szent-Tamást, Tibódot, a völgyben pedig F.-Boldogasz-
szonyfalvát, Bikafalvát meg Oczfalvát látjuk.

A hegyről fedett lépcsőn jutunk le a Fogarasi Mihály
püspök áldozatkészségéből épült leánynevelő-intézet csinos
épületéhez.

Ennek átellenében diszes palota ragadja meg figyel-
münket: a róm. kath. főgymnasium új palotája. Ezen is-
kola a XVII. század végén keletkezett; kezdetben jezsui-
ták tanítottak benne. 1695-től 1700-ig a sokéremű Káldi

¹⁾ Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai régékben. Budapest. 1890.

György jezsuita igazgatta az intézetet. Az áldásosan működő, jóhírű iskola fentartója ez időszerint az erd. róm. kath. status.

A piac közepén emelkedik a református templom sugár, magas tornyával; a templommal szemben pedig az ev. ref. kollegium kétemeletes új épülete. Az intézetet 1672-ben alapították. Alapítása körül Bethlen János, mardarasi Kiss Gergely és József szereztek elévülhetetlen érdemeket. A kollégium udvarán almási vörös márványból faragott díszes pirámis őrzi a nemes alapítónak: Kiss Gergelynek emlékét. Így ápolják Székely-Udvarhelyen az igazán nemesnek tiszteletét! Az iskola kitűnően fel van szerelve; könyvtára — különösen régi nyomtatványok dolgában — ritkítja párját.

Az aránylag kis Székely-Udvarhelynek tehát három magas színvonalon álló, teljes középiskolája van: két főgymnasium és egy internatussal egybekapcsolt főreáliskola. Ezen iskolák jelentékeny tényezői a Székelyföld szellemi életének!

A piac végén van a Szent-Ferenczrendiek zárdája és kéttornyos temploma. A zárdá hajdan a „Székely-Támad“ vára helyén állott. Monumentális középület a vármegyeháza is.

A megyei törvényhatóságon kívül, mely ott székel, van a városnak királyi törvényszéke, járásbirósága, pénzügyigazgatósága, s valami tíz iskolája (középiskolák, elemi iskolák, nevelő intézetek, ipar- és kereskedelmi iskola, agyagipariskola.) A sok iskola hatása meglátszik a nép magasabbfoku intelligenciáján, s a közművelődési egyesületek nagy számán. Van itt kaszinó, több rendbeli olvasó-, társalkodó-egyesület és kör, zene-, dal-, népnevelő-, iparos- és gazda-egyesület, földműves társulat, sat. A kaszinó- és az olvasó-egyesületek gazdagon el vannak látva könyvekkel, ujságokkal, folyóiratokkal.

Az iparosok legnagyobb része timár, csizmadia és fazekas. A bőrok piacza a Szászföld, a fazekas áruké Románia.

A három főutcza egyenes összeköttetésben van a megyei úttal; így a főtér déli oldalába nyíló Botos-utcza a Háromszékbe vezető úttal, a tér északnyugati részébe torkolló szombatfalvi-utcza a sóvidékre vezetővel, a Bethlen-utcza pedig a Csíkba vezető úttal. A Szent-Imre-utcza a szántóföldekre vezet.¹⁾

¹⁾ Laukó Albert: Székely-Udvarhely.





Kirándulások Székely-Údvarhelyről.

Székely-Udvarhelytől délre, alig $\frac{1}{4}$ órányira, a Küküllő jobb partján emelkedik *Budvár*. A sziklahegy oldalai meredek, csak északon függ össze a szomszédos Kuvassza hegygyel. Déli oldala egészen kopár, s annyira sima, hogy az ember alig volna képes magát azon fentartani.

A nyugati oldalon kimagasló hegy, a Budvárnál még magasabb Csicsér. A kettőt egymástól sebesen letörtető hegyipatak választja el. Keleten és északon kőfal nyomai láthatók, a néphit szerint Buda erős várának romjai. E vár volt a főrabonbánok székhelye, a székelyek vallási- és politikai életének középpontja.

Itt áldoztak az ősvallású székelyek. Itt lobogott s csapott fel az áldozat lángja magasra, itt hoztak törvényt, itt tettek igazságot s itt határoztak a nemzet életébe vágó dolgai felett.

A város keleti oldalán magas hegy emelkedik: a *Szarkakő*, a honnan tiszta időben elragadó kilátás nyílik a Küküllő-mentére, Homoród-vidékére, úgyszintén a fogarasi és brassói havasokra.¹⁾

¹⁾ EMKE Uti-kalauz Magyarország erdélyi részében. Kolozsvár. 1891.

Székely-Udvarhelytől $\frac{1}{2}$ óra járásnyira, a Küküllő bal partján egy tisztavízű *sóstó* van, melyet hideg tükörfürdővé alakítottak át. A tükör két részre van osztva s kényelmes öltöző kabinokkal körülvéve. A víz $2 \cdot 10/0$ konyhasót tartalmaz. A vízből sűrűn felszálló gáz $130/0$ széndioxid — és $870/0$ mocsárgázból áll.

A sósfürdőt csaknem kizárólag diaetikus célból használják az udvarhelyiek.

Udvarhelytől csak a Küküllő választja el *Szombatfalvát*; e falunak egy pár telke a Küküllőn innen esvén, az teljesen össze van forrva Udvarhelylyel.

Székely-Udvarhelytől fél óra távolságra, Szombatfalva határában, a szombatfalvi pataknak a Horvás- és Nagykő-erdei között végig nyújtózkodó kies völgyében fekszik *Szejké-fürdő*, a kis „Székely-Gastein.“ Székely-Udvarhelyről óránként közlekedő társaskocsik szállítják Szejkére a vendégeket.

A völgyeket határoló bérczekről az erdők lenyúlnak egész a fürdő-telepig; a völgy mentében pedig két oldalról hímes virágokkal ékes mezők tekintenek be a telepbe.

E pompás, színgazdag képet alkotó vidéken lombos erdők, fenyő-ültetvények, s illatos mezők között terül el a néhány csinos házból álló fürdőtelep, 568 méter magasan a tenger színe felett.

A hegyek szelid lejtőjén, a lombos fák alá rejtőzött lakóházak mellett gondosan ápoltt kavicsos utak kanyarognak fel, s vesznek el a hatalmas bükkerdők éjszakájában.

A forrásokat és fürdőházat a vendéglőtől és lakóházaktól (Kossuth-, Béli Pál-, Zrinyi Ilona-, Tökölyi-, Bercsényi-, Székely Mózes-, Mikes Kelemen-, Rákóczi-házak) az országút választja el.

A fürdő középpontja az *Attila kénes-forrás*, a mely nagy erővel feltörő óriási vízmennyiségével (7000 liter

óránként) nemcsak az uszófürdőt (Attila-fürdő) táplálja, hanem a 24 porcellán- és cement-káddal ellátott meleg fürdőket is bőven ellátja.

Az Attila-forráson kívül kitünő ivó-források is vannak; kőolajjal áthatott, vasban- és széndioxidban, majd széndioxidban és carbonylsulfidban gazdag ásványvizek ezek. A szejkei borvizek a környéken keresett és kedvelt élvezeti italt képeznek.

A szejkei fürdő gyógyító hatása csúzos, köszvényes bajokban, idegzsábadásban rendkívüli; nincsen év, hogy számosan vissza ne kapják ott bémult tagjaiknak épségét; mindenek felett bámulatos azonban a víznek regeneráló ereje.

A fürdő-telepen egyszerű sírboltban pihen a „Székelyföld leirása“ című nagybecsű munka felejthetetlen emlékü írója: *Orbán Balázs*. Csendes legyen pihenése, édes az álma! Mi életének legfőbb vágya volt, valósuljon meg álmában. Lássá népét: a székelynépet boldognak, földjét: a Székelyföldet virágzóznak.

A szejkei fürdő Orbán Felix báró örököseinek a tulajdona.





Homoród-fürdő.

Hdvarhely vasúti állomásától kiindulva a községek egész sorával találkozunk. Siménfalva után Bethlenfalvát, azután a kies fekvésű Fenyédet, Fenyéd után Máréfalvát érjük.

Máréfalvától mérsékelt emelkedéssel haladunk a gyönyörű erdős vidéken keresztül a *Czekend*-nek, a Hargita előhegyének aljáig. Innen még nagyobb az emelkedés; kanyargós serpentinákban haladunk felfelé addig, míg a Czekend tetejére: a 861 méter magasan fekvő *oláhfalvi fennsíkra* jutunk.

Útunkban — mint mindenütt e szép megyében — őskori emlékek intenek felénk, melyekről messze időkbe menő regék, népünk tradíciói csodálatos dolgokat mondanak. Olyan jól esik ezeket hallanunk! Hallásuk szinte fölmelegít.

Az oláhfalvi fennsík egy sötétzöld fenyvesekkel, dús legelőkkel, kies völgyekkel tarkázott gyönyörű síkság. A fennsík szélén mint áttörhetetlen határfal emelkedik ki a roppant Hargita, rengeteg fenyvesekkel borított trachit-tömegével. A hegyről kristályvizű patakok sietnek le a fennsík felé, hogy termékenységet öntsenek a szomszjas talajba.

A lerohanó patakok alkotta völgyek között terül el Kápolnás- és Szentegyházás-Oláhfalva, egész a havasig

nyuló takaros házaival, a napfényben ragyogó tornyaival. Ezen falvaktól félórányira, a Homoród és Szenes patakok által képezett szűk völgyben, a kis Homoród balpartján van a *homoródi fürdőtelep*, 561 méter magasan a tenger színe felett.

A telep az udvarhelyi vasuti állomástól 17 kilométer távolságra esik.



HOMORÓD-FÜRDŐ.

A fürdőtelepet néhány festői rendetlenségben szét-szórt csinos lakó- és fürdőház és egy nagy vendéglő képezi. A források a Kis-Homoród balpartján buzognak fel. Ezek közül kettőt (alsó- és felső-fürdő) fürdőnek használnak fel.

A kútak kőköpübe vannak foglalva, a fürdő források nők és férfiak számára elkülönített tükör-fürdökké átalakítva. A fürdőházban meleg kádfürdőket is készítenek.

A homoródi fürdő egy pompás fenyőerdő kellő közepén fekszik. Az erdő összeér a havas rengetegével, melybe gondosan fenntartott hegyi utak vezetnek. A sűrű fenyőerdő egész havasi színezetet ad a vidéknek.

A levegő elképzeltetlennül tiszta; tele van verőfényrel és virágillattal, madárdallal, patakcevegéssel.

Homoród nem luxus-fürdő; kitűnő vasas forrásait, pompás fenyvesét csak azok keresik fel, kik igazán gyógyulni és üdülni akarnak.

A rendelkezésre álló lakó-szobák (80 szoba) egészségesek és olcsók; de berendezésükben csak és kizárólag csak azt nyújtják, a mire szükség van. A vendéglő széles folyosója esős időben fedett sétahelyül szolgál.

A lakások úgy vannak berendezve, hogy mindenki otthon főzethet; a vendégek jó része azonban inkább a vendéglő jó konyháját veszi igénybe. A koszt olcsó, ízletes, egészséges.

A mi a homoródi ásványvizeket illeti: azok a legkiválóbb vasas savanyúvizek közé tartoznak; mint ilyenek a hirneves vildungeni, buziási, kryniczai ásványvizek mellett igen előkelő helyet foglalnak el. Vastartalmuk az említett vizekénél jóval nagyobb.

A homoródi vizek közül a Gyárfás-forrás (Alsó kút) meg a Mikó-forrás vizét egész Erdélyben ismerik és használják, mint kitűnő élvezeti italt és páratlan hatású gyógyvizet.

A homoródi fürdőnek fenyves levegője, kitűnő összetételű szénsavas vasas fürdő- és ivóvize bámulatos hatásának bizonyult az általános testi gyengeség esetében, vérszegénységben, vesebajokban; élénkíti és előmozdítja az emésztést s a lélekzés szerveinek működését, erősítőleg hat az emberi test egész idegrendszerére.

A fürdő Kápolnás-Oláhfalú község tulajdona.



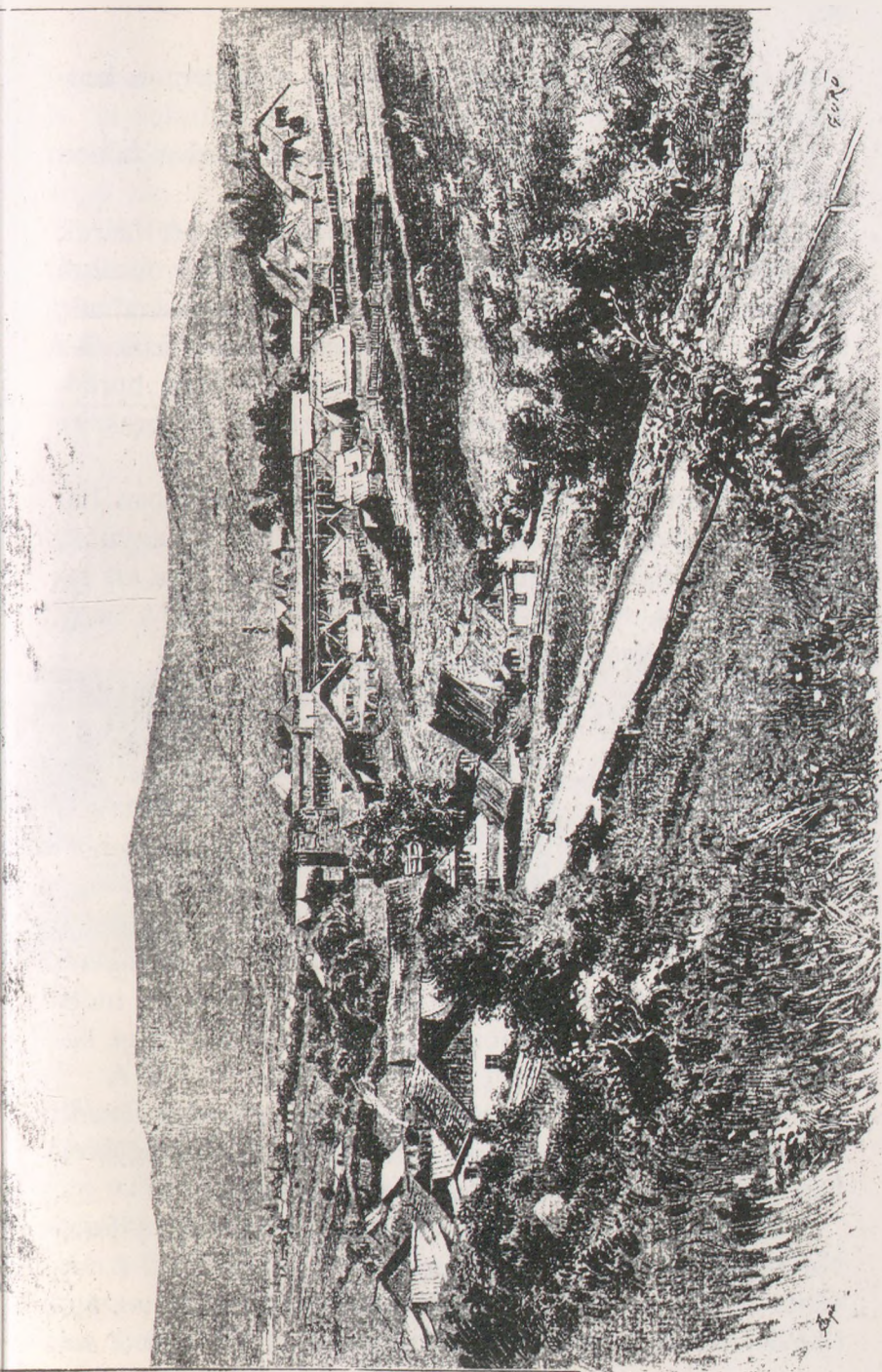


DOBÓGÓ-FÜRDŐ.

Kirándulások Homoródról.

A homoródi fürdőt elhagyva $\frac{1}{4}$ órányira *Kápolnás-*, még tovább *Szentegyházas-Oláhfalut* találjuk. Abban 1527, ebben 2051 ember lakik.

A magas fennsíkon a Csonka és Homoród völgyében, a Hargita lábánál meghuzódó falvak határán — az éghajlat



SZENTKERESZTBÁNYA, HÁTTÉRBEN A HARGITÁVAL.

zordságához képest, -- csak zab, árpa, burgonya és kender terem meg.

Az egyebekben szűkmarku természet azonban bőven juttatott erdőket az itt lakóknak.

A falvak határáig lenyuló rengeteg erdőségek faárúk készítésére s fakereskedésre utalják az embereket. A zúgó patakok hátán zakatoló fűrész-malmok arról tanuskodnak, hogy az emberek követik a természet ujjsmutatását. Az oláhfalusiak csakugyan temérdek csebret, kádat, hordó-dongát és deszkát készítenek; készítményeiket messzire elhordják az országban.

Az Oláhfalun át siető Nagy-Homoród irányában haladva egy negyedóra alatt *Szentkeresztbányán* vagyunk. A fennsík szélén lerohanó víz mellett építették fel a kis telepet, hogy a víz erejét is segítségül vehessék a nagy munkához: a vasnak feldolgozásához.

A telep, mely olvasztóból, öntő-, kovács-, lakatos-műhelyből és lakóházakból áll, Lániczky Sándor tulajdona.

A vasgyár két gőzgépre és 10 vízi hajtó kerékre van berendezve, melyek együttvéve 52 lóerőt képviselnek s 5 vas-esztergát és gyalut, 3 fuvógépet, 2 furógépet, 6 hámor-kalapácsot és 4 köszörűt tartanak működésben.

Kiolvasztásra 35—40⁰/₀ vastartalmu barna vaskövek kerülnek. Az olvasztónak tüzesen folyó termékét: a nyersvasat öntésre, kovácsvas készítésére használják. Ez utóbiból eszközöket: különösen gazdasági eszközöket készítenek.

A telep felső részében találjuk a híres *Lobogó-fürdőt*. A fürdő egy kis telepet képez lakóházakkal, vendéglővel, fürdőházzal, tükörfürdővel, ivóborvíz-kutakkal.

A fürdő vize egy sziklának két szomszédos nyílásából buzog fel. Az egyik nyíláson előtörő víz meleg, a másikon felbuzogó hideg. A két forrás kellemes, langyos (20⁰ R) vízzel tölti meg a medenczét. A medenczéből ro-

hamosan felszálló széndioxid állandó mozgásban tartja a víz felszínét. A fürdő csakugyan megfelel nevének, mert ez a forrása lobog, mint az üstben fővő, forró, buzgó víz.

A fürdő közvetlen környezete kopár; de 10 percznyi távolságra gyönyörű fenyvest érünk. A Lobogó-fürdő'langyos vasas savanyú vizét sokan használják a vidékről. A fürdő Szentegyházas-Oláhfalu község birtoka.



LOBOGÓ-FÜRDŐ.

A szikla falak között néhol pompás zuhatagokban le-rohanó Homoródot követve alig néhány percz alatt a *Dobogó-fürdő*-re érünk; így nevezik, mert egyik vize a föld méhéből a paripa vágatását eszünkbe juttató dobogózajjal törtet elő.

A fürdő-telep, — melyet ujabbán Székely-Fürednek is neveznek, — egy pompás fenyvessel borított, bájos völgy ölén terül el. Ilyen lehetett Tusnád gyermekéveiben! Gyö-

nyörű fekvés, pompás fenyves-erdő, festői sziklacsoportok, kitűnő vizek, étheri tisztaságu levegő!

A fürdő-medence, melyet kitűnő vasas savanyúvíz tölt meg, kőbe van foglalva. Ivó-borvize a patak sziklamedréből tör elő nagy erővel. A telepet néhány uri-lak képézi csupán. A fürdő Ugron Gábor képviselőnek tulajdona és tuskulanuma.

Szentegyházas-Oláhfalutól keletre a Tolvajos-hágón visz útunk a legszebb erdőn keresztül *Kiruly-fürdő* felé.

A Gyepű-patak torkolatánál egy okkerbánya és egy festék-gyár, — melyben az okkerből sárga és vörös festéket készítenek — kínálkozik látnivalóul.

A festékgyáron alul, mintegy háromnegyed órányira a Vargyas-völgyében fekszik a kirulyi fürdő-telep.

A tulajdonos Lövete községtől másfél óra alatt lehet elérni a fürdőt.

A fürdő-telep mintegy 13 egyszerű lakóházból, egy tükörfürdőből és egy ivó borvíz-kútból áll csupán. A fürdő fekvése bámulatos szép. A telep a völgyön letörtető patak egyik oldalán terül el.

A völgyet égből nyuló sziklás, erdős hegyek környezik, oly magas hegyek, hogy az ember szeme elől úgyszólván elzárják az eget. A völgyet bezáró hegyet balról óriási bükkerdő, a jobb oldalon kimagaslót a legszebb fenyő-erdő takarja.

Az erdők zöldjéből hatalmas sziklaszálak nyulnak ki; ilyen a Súlyomkő, mely épen a fürdő felett tör ki magasra. A három oldalról megközelíthetetlen szikla-óriás üregeiben sivító sólymok tanyáznak.

A völgy élete a kristálytisza patak, mely hangos lármával rohan sziklaágyában alá. Ez a völgy egyetlen lármája.

Fürdővendégek nem egyszer láttak őzet a patak partján, mely lejött az erdő zajából, hogy itt háborítatlan

nul élvezze a völgy nyugalalmát s hogy szomját oltsa a patak kristály habjaiban.

A mult század végén sokan látogatták a kirulyi fürdőt és pedig nemcsak magáért, hanem vadakban (medve, vaddisznó) gazdag környezetéért. 1762-ben gr. Lázár Jánost annyira elragadta a fürdő természeti szépsége, hogy latin versekben énekelte meg azt; a verseket Bajtai róm. kath. püspöknek ajánlva ki is nyomatta.

A negyvenes és ötvenes években a vidék székely nemességének kedvencz fürdőhelye volt Kiruly. Többen házat is építettek ott maguknak. E házak azonban jobbára elpusztultak.

Most leginkább segesvári, medgyesi és kőhalmi szász birtokosok keresik fel a kirulyi fürdőt. A kirulyi fürdőn vendéglő nincs; a vendégek teljes konyha-felszerelést visznek magukkal. Sokan apró marháikat, bivalyaikat is lehajtatják oda.

A kirulyi ásványvizek kitűnő vasas savanyúvizek. Idegbetegek, vérszegények, rheumatismusban szenvedők nem egyszer találták meg a kirulyi vízben gyógyító orvoságukat. A vizek gyógyító erejét még fokozza a legkitűnőbb erdei levegő.

Dobogó-fürdőtől magasan kiugró, meredek, helyenkint félelmesen dűledező sziklák között visz útunk a völgyen lefelé. Nemsokára egy kis bánya-telepet érünk, egy pár épülettel, a hegyoldalon tátongó üregekkel. Ez az úgynevezett *Róka város*. Itt fejtik azokat a vasköveket, a melyekből Szentkeresztbányán vasat olvasztanak.

Alább a völgy elveszíti havasias jellegét és ki is szélesedik. A Róka várostól nem messze regényes vidéken fekszik *Lövete* község. Sűrűn egymás mellé s egymás fölé épített házai között a Homoród törtet lefelé. Lövétének nagy kiterjedésű határa egész Oláhfalú széléig terjed.

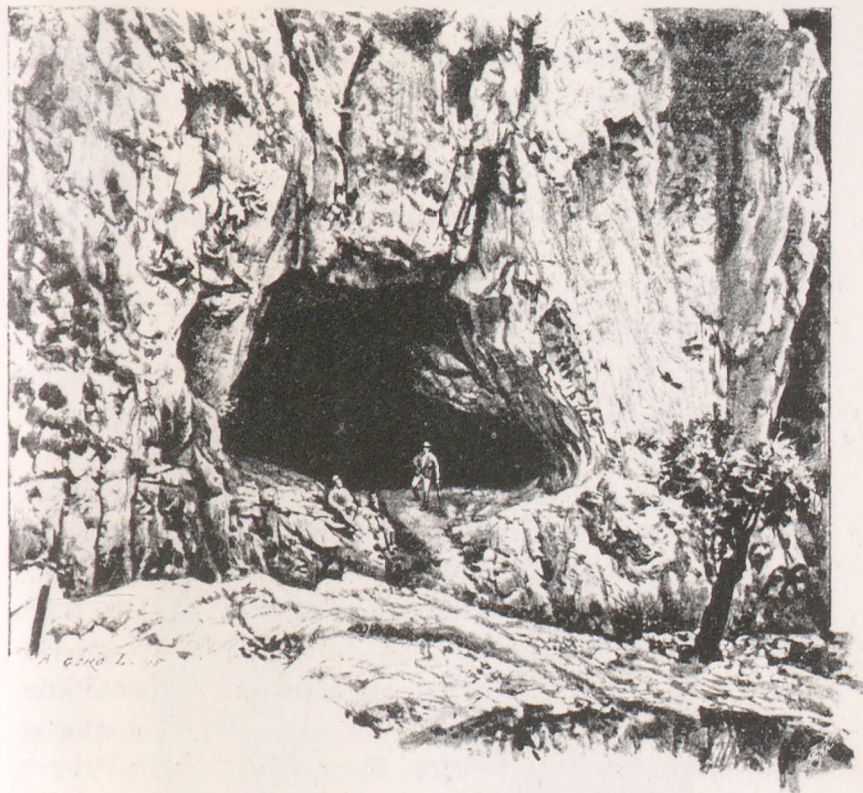
A községet, — mint a két Oláhfalut — róm. katolikus vallású székelyek lakják. Lövétén alúl már az unitáriusok birodalma kezdődik.

Itt a havasok világában a székelynek mindene az erdő: a titokzatos, rejtelmes, de. csak hosszú, verejtékes fáradság után fizető erdő; ebből él ős idők óta, fájából kell magának mindent előteremtenie.

A fa használatát, alkalmazását, a székely az idők folyamán csodálatosan kiterjesztette, feldolgozását pedig művészi tökéletességre emelte.

A havasok vidékén utazván a székely leleményességének, találékonységának, kéziügyességének, művészi hajlamának lépten-nyomon tanúbizonyságával találkozunk. Itt egy rengeteg munka árán irányától eltérített patak, melynek erejét portája közelében fűrészmalom hajtására használja fel a székely, ott egy hidláb nélkül, gerendák ügyes összeillesztésével, sajátos módon épített híd, amott egy művésziesen kifaragott, galambbúgos kapu, tulipános járom, szekér stb.





A homoród-almási barlang.

Elet népei, ha boldogságról álmodnak, patak mellé képzelik magukat és legszebb dalaik források vizéről zengenek.

Patakok, források köré telepedtek le az emberek, mint-hogy az életnek a víz az első feltétele.¹⁾

A boldogságnak ez a forrása, az életnek ez a feltétele: a patak azonban néha rombol, pusztít, újra formál, a mennyiben hegyeket bont, szárazföldeket hord el, sziklá-

Jegyzet. A czikk élen álló kép az „Erős“ nevű hegyben levő szikla-üreget: a nagy „L.ócsűr“-t ábrázolja.

¹⁾ Elisée Reclus: A patak élete. Budapest. 1894.

kat tör át, a kősziklákban óriási üregeket váj s mit innen magával visz, amott lerakja. A patak mint ilyen hatalmas geologiai tényező a földfelület átalakításában.

A pataknak egy igazán hatalmas, — mert évezredekig tartó munkájához: a *Homoród-almási barlang*-hoz visz útunk.

Székely-Udvarhelytől kiindulva a Kossuth-utcán haladunk a városból kifelé.

Budvárt jobbra, a Kuvassza-hegyet s a hegy végénél a kápolnát, meg a sóskútát balra hagyva folytatjuk útunkat tovább.

Felső-Boldogasszonyfalvánál az út a Nagy-Küküllő völgyéből kitér, hogy egy patak mentében a kénosi tetőre vezessen. A kénosi tető több tekintetben figyelemre méltó; folytatása vízvásztó a Nagy-Küküllő és az Olt folyó között, a tetőről pedig igen szép kilátás nyílik a Nagy-Homoród völgyére s a völgyben egymást sűrűn követő községekre: Homoród-Keményfalvára, Abásfalvára, Homoród-Szent-Mártonra, Recsenyédre, Szent-Pálra, Szent-Péterre, Városfalvára, Jánosfalvára, Daróczra s a magasan fekvő Bágyra.

Homoród-Szent-Mártonnál a völgyön felfelé visz útunk, míg Abásfalvára érkezünk; itt délre fordulunk, majd átlépjük a Nagy- és Kis-Homoród között emelkedő vízvásztót, hogy a vízvásztón túl nyíló völgyben meghúzódó Homoród-Almásra jussunk.

Homoród-Almásról déli irányban folytatjuk útunkat tovább, a Kis-Homoród völgyét a Vargyas völgyétől elválasztó emelkedésen át. Nemsokára a Vargyas patak regényes völgyében vagyunk.

A patak sziklák között, kanyargós útakon rohan szűk szikla-ágyában tova; útjában sokszor eltűnik szemünk elől, csak csattogó lármája árulja el, hogy közelünkben van.

A patak völgye annyira összeszorul, hogy a megkezdett irányban nem haladhatunk tovább; maga a patak is csak nagy nehezen bír útat törni a sziklák között.

A patak hidján átkelvén, a balparton folytatjuk útunkat felfelé. Nemsokára egy hatalmas sziklahegynek, a 925



A PATAK ELTŰNIK A MÁLTETŐ ALATT.

méter magas *Máltető*-nek tövében találjuk magunkat. Vele szemben egy valamivel alacsonyabb, de épp oly félelmesen meredek, épp oly szép díszítésű mészsziklahegy emelkedik: az „*Erős*.”

A Máltető aljában terül el a „Kőmező“, melyen egy rom vonja magára a figyelmet: a hagyomány szerint egy kápolnának a romja. Ezt a kápolnát azok építették, kik a tatárjáráskor a barlangban megvonván magukat, isten segítségével megmenekültek.

A Kőmezőn délfelé haladva egy meredek lejtő szélére jutunk. A lejtő aljáról harsogó zaj hangzik fel, a sziklákkal viaskodó patak lármája. Nagy nehezen lebocsátkozunk a meredekségen a patak köves medrébe.

A keskeny meder szárazon hagyott része: e szűk szikla-szoros most a mi útunk a barlang felé. Az út két oldalán magasan emelkedő, érdekes sziklacsoportokkal, helyenkint fákkal, bokrokkal díszített falmeredek sziklák tornyosulnak, alig engedve valamit látnunk a kék égből.

A meder tulsó oldalán emelkedő szikla-óriás: az „Erős“ meredek, kopár sziklahegy, hegyesen végződő csúcsokkal. A szirtfalon ajtószerű nyílások tűnnek fel; ezek egyike egy nagyobb barlangnak: az *Ugron-lyuk*-nak képezi bejáratát.

A patak útját követve észreveszszük, hogy az egyet fordulva neki ront az Erős-nek; ez a támadást diadalmasan kiállván, a patak a Mál felé fordul. A Mál már engedni látszik a támadásnak; amennyiben a víz egy része egy szűk nyíláson eltűnik alatta. A patak tajtékot hányva rohan be a sziklák alá, a másik oldalon pedig újra előtör, sárosan, zavarosan. — A kinnrekedt víz egy kanyarodással ismét az Erős felé fordul.

A mit itt látunk, bámulunk, csodálunk, a miben itt gyönyörködünk: az a pataknak a sziklával folytatott küzdelme, meg a küzdelem eredménye. Az ádáz küzdelemnek ezen eredményeit: a ketté osztott, keresztül tört, átfúrt, átlukgatott sziklákat, barlangokat tekintve nem nehéz megállapítanunk, hogy a küzdelemből mindig a patak kerül ki győzedelmesen.

A tulajdonképeni almási barlang, az úgynevezett „Kőlyuk“ alább, a Mál oldalából tátong felénk. Ez a barlang volt hajdan a székely nép menssvára, messze terjedő csarnokai a szorongattatások napjaiban mindenkor biztos hajlékul szolgáltak a székelyeknek.

A barlang bejárata régen lövő résekkel ellátott kőfallal volt elzárva. A bejárat — mely mintegy 20 méter



A HOMORÓD-ALMÁSI BARLANG BEJÁRATA.

magasan van a patak medrétől — még ma sem egészen szabad. A barlang szájához falépcső vezet.

Belépve a barlang nyílásán, egy óriási csarnok fogad: a barlang előcsarnoka; olyan nagy ez, hogy ezer ember könnyen elférhetne benne.

A barlangban nyirkos, hideg levegő csap meg; érezni lehet, hogy a nap sugarai sohasem hatolhatnak be e helyre. Az előcsarnokból jobbra-balra folyosók nyílnak, melyeken

át különböző nagyságú boltozatos üregekbe juthatni. A folyosók néhol annyira szűkek, hogy csak térden csúszva lehet az üregekbe hatolni. Összesen tizenöt ilyen üreg van hozzáférhetővé téve a turisták számára. Ezek 758 méternyire nyulnak be a hegység mélyébe.

Az almási barlang cseppkő-barlang; hirét azonban nem a cseppkőképződések szépségének, változatosságának köszöni. A barlang környezetének vadregényessége s magának a barlangnak óriási terjedelme teszi azt országghírű természeti nevezetességgé.

Az almási barlang azonban historiai nevezetesség is. A barlang ugyanis régen meg volt erősítve; mint ilyen megközelíthetetlen erősség hírében állott. A tatárdulások idejében s máskor is nem egyszer nyújtott biztos menedéket a környékbeli lakosságnak.

A nép képzelődése a barlang minden zúgát, minden cseppkő-alakzatát a rege varázsával vonta be; törpékkel népesíti be a barlang üregeit, sőt itt keresi Dariusnak kincsét is. Kincskeresők maig is kutatják azt a nagy vasajtót, melyet Ugron Ábrahám készíttetett a Dárius kincsei fölé s melyet leánya ismét elrejte, hogy a sok kincs meg ne rongtsa, meg ne vesztesse a székely nép jó erkölceit. ¹⁾

A barlang üregeiben ezerekre menő denevér él; a boltozatról egymásba kapaszkodva csüggenek alá. A csarnokok földjét sok helyen vastagon borítja a denevérguanó-réteg. A barlangban a barlangi medve csontjaira is akadtak.

A barlang-nyílás átellenében az Erős szakadékos oldalából egy hatalmas sziklaszál emelkedik: a „*Csala tornya*“. A monda szerint a tatárjáráskor egy Csala nevű bátor székely férfi felmászott ezen sziklára s annak csúcsáról kémlelte a tatárokat s azok mozdulatait; innen jelek-

¹⁾ Jókai Mór: Erdélyi képek. Budapest. 1895.

kel értesítette barlangban levő véreit a kívül történekről. Midőn végképen elvonult a tatársereg, örömeiben olyan heves mozdulatokat tett Csala, hogy a vers szavai szerint:

Akkor lába alól a kő omladoza,
Nyakra-főre esvén, halállal áldoza.¹⁾

A Csala-tornyán felül megnyílik ismét az „Erős“-hegy szikla-tömege: a patak medrénél nem sokkal magasabban egy új barlang tűnik elénk: az úgynevezett „Kis-Lócsúr“; így nevezik ezt a barlangot, mert a megpróbáltatások idejében a menekülők itt tartották lovaikat, marháikat.

A „kis Lócsúr“ jóval kisebb a nagy barlangnál, de azért nem kevésbé érdekes annál; érdekessé teszi: cseppkő-díszítéseinek változatossága, tündöklő szépsége. Míg egyik cseppkő-alakzat egy fantasztikus szoborcsoportozatra emlékeztet, addig a másik karcsu oszlopot ábrázol, melyet a boltívek alá emelt a víz százados munkája, a harmadik a fáklyák imbolygó lángjánál ragyogó csillárt tüntet fel, a következő pedig egy épen leomló, sok ránczu függönynek hű utánzata. A „kis Lócsúr“ nehezen hozzáférhető üregei közül egyik „sütőkemencze“, a másik „méhkas“ nevet visel alakja után.

A barlang alatt emelkedő óriási szikla-gúlán: a Széchenyi-szirten alul a szoros gyepes térséggé tágul, melyet egy boltíves kapuval bíró magas sziklafal: a „Kőcsúr“ zár el. A „Kőcsúr valószínűleg külső erődítése volt a barlang környékének.

A Kőcsúron alul van az a hely (Vízkelet), hol a Mál alá bujt Vargyas pataka egy sziklarepedésből hangos lár-mával előtör. A zúgó patak csakhamar lecsendesedik s visszkapott szabadságán örvendezve vidáman lejt szikla-medrében tovább.

¹⁾ Orbán Balázs: A székelyföld leírása. Első kötet Pest. 1868.

A barlang-látogatók élvezetes kirándulásukat azzal teszik igazán felejthetlenné, ha a farkasösvényen, vagy a Mál keleti oldalán nyíló úton felmászhatnak a Mál-tetőre. Az út nagyon fáradságos, de a kilátás, melyet a tetőről élvezhetnek, elképzelhetetlenül jutalmazó, mert fél Erdélyre szól. ¹⁾

¹⁾ Molnár Károly: Kirándulások Udvarhely-vármegyében. Emléklap. Szerkesztette: Dr. Vajda Emil. Székely-Udvarhely. 1895.





Korond és környéke.

Szekely-Udvarhelyről indulunk megint útunkra. A szombatfalvi úton haladunk a patak jobbpartján felfelé.

Szejkét is elhagyva azon vízvásztóra jutunk, mely a Nagy-Küküllőt a Fehér-Nyikótól elválasztja.

Emelkedés közben a havas szélén szemünkbe tűnik *Oroszhegy* község, magasan, mint egy sziklához tapadt sasfészek.

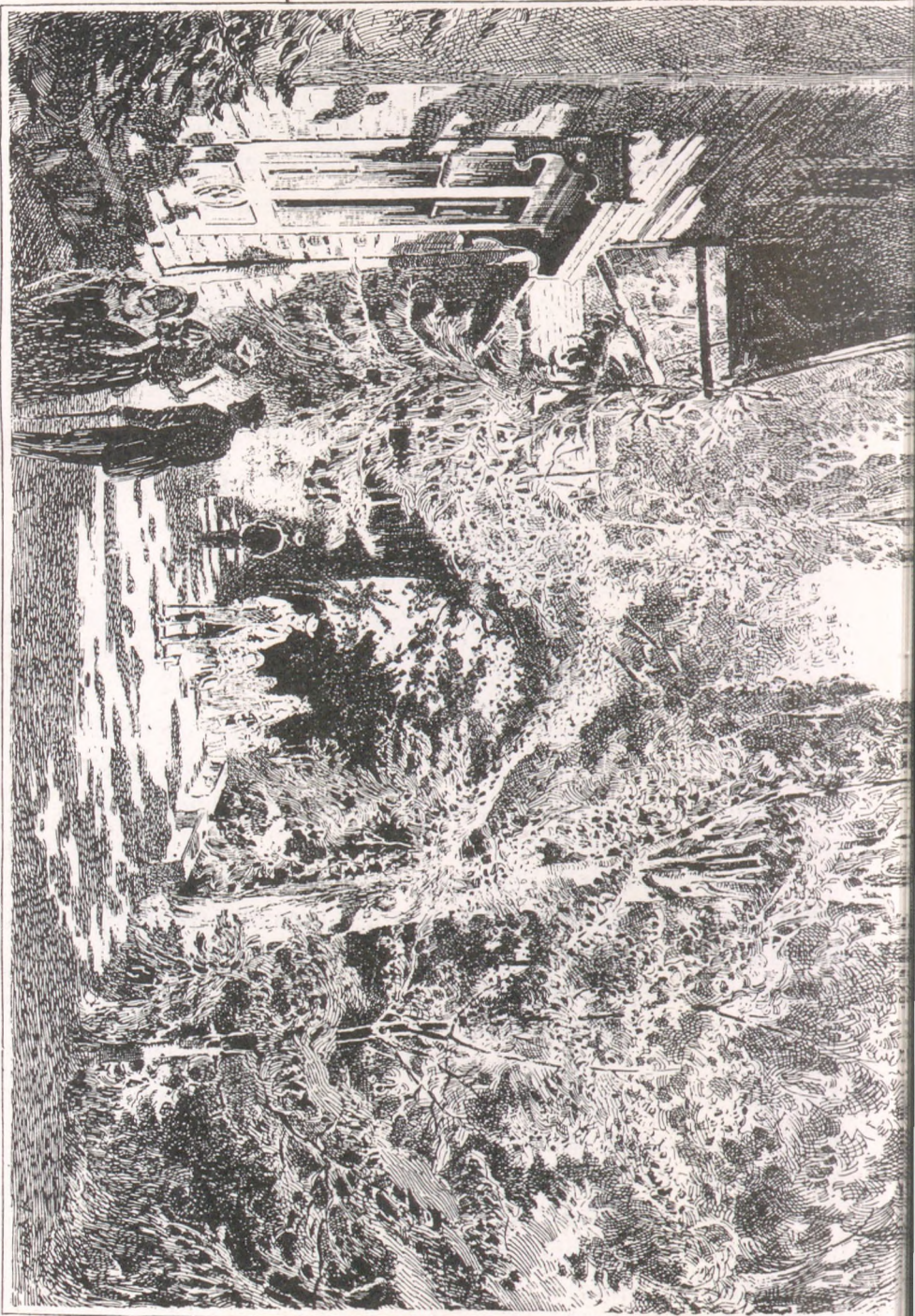
A havasi régióban, 715 méter magasságban épült fel e község, daczolva a havasok viharával, melynek szárnyai annyiszor seprik végig házait, szép, nagy templomának messzire fehérlő tornyát.

Oroszhegynek — némelyek szerint — orosz eredetű lakói leginkább állattenyésztéssel foglalkoznak. Az oroszhegyi lovak kiválnak fürgeségükkel, gyorsaságukkal, kitartásukkal, szép formájukkal.

A vízvásztóról széttekintve, a Nyikó völgye tárul fel előttünk, sűrűn egymás mellé helyezett falvaival. Szemben velünk emelkedik a Firtoshegy és a pálfalvi tető; az alatt Firtosvár-alja, ez alatt Pálfalva terül el.

Jókora utat kell tennünk: Szentléleken, Farkaslakán és Pálfalván is áthaladnunk, hogy a pálfalvi tetőre jussunk.

Pálfalva átellenében fekszenek: *Firtosvár-alja* és egy kis havasi falu *Enlaka*.



KOROND-FÜRDŐ.

Firtosváraaljáról nem nagyon fáradságos út vezet a *Firtoshegyre*. A Firtos a Hargitának egy 1050 méter magas kiágazása, melynek északról délre nyuló gerinczéből három csúcs emelkedik. Az északi a tulajdonképeni Firtos; oldalai meredek, teteje lapos. Közte s a harmadik csúcs között mély szakadék tátong; a hegytömeg meredeken leereszkedő lonkáit észak- és kelet felé szép bukkerdők takarják.¹⁾

A Firtoshegy lábánál állván, ellenállhatatlan vágy kap meg, megtiporni szikla-tetejét, hol a sasok tanyáznak, hol otthon a vihar. Vágyunkat kielégítve, felejthetetlen látvány jutalmazza fáradságunkat. Mintha bűvös látócsöbe néznénk, egyszerre feltárul előttünk szépséges országreszünknek: Erdélynek jó része sziklás hegyeivel, rengeteg erdőségeivel, aranykalászt ringató völgyeivel, aranyat hordó folyóival, városaival, községeivel.

A hegytetőn ősrégi vár nyomait látjuk, a melyek látára sok szép rege elevenedik fel emlékezetünkben:

Volt egyszer egy tündér királynő. Nőnek született, férfiúi hajlamokkal. Gyűlölt mindenkit, még a saját rokonát is, ha jó volt, s tündéri várában csak annak lehetett megállania, kit a gonosz érzelmek és átkos tulajdonok a föld ördögévé tettek. Férfiruhában járt s férfiaknak való multságokban lelte kedvét. Ifju kora véres csatákban folyt le. Mindig azt a helyet kereste, hol a legvadabbul üvöltött a vész, s kardjáról a vérnek nem volt ideje leszáradni. Ez a tündér messze lakott innen, Tartod várában, közel a gyergyói szélhez. Gonoszságban nem lehetett párját kapni.

Vele egy időben itt ebben a várban lakott a jó tündér: Firtos. Tökéletes ellentéte Tartodnak. Firtos szépségét, jóságát, jószívűségét a hír szárnyára vette és elvitte messze, még a havasokon is túl. A szegény vándor, kit a fürgeteg

¹⁾ Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza. Budapest. 1886.

arra felé kergetett, tudhatta, hogy Firtos várában pihenő helyet, ételt-italt, szives vendéglátást talál. Nem is volt akkor ezen a környéken szerencsétlen ember. Firtos, mint a jó angyalok szoktak éjjelenként, a mikor senki sem gyantotta, leszállott várából, fölkereste a betegek házait, s észrevétlenül gyógyító füveket tett a beteg ágya mellé; a szegényeknek üres kamaráit megtöltötte szép aransárga búzával, piros, gyöngyöző borral, az aggokat megerősítette, a könnyü vérü fiatalságot jó útra terelte.

Áldotta is mindenki őt. Egyszer egy zivataros napon az a hír szivárgott ki Tartod várából, hogy Firtosnak várát szét akarja rombolni az irigy, rossz lelkü Tartod. Tartod a hetedik éjjelre tűzte ki Firtos várának széthányását. Irgy lelke bosszúra gerjedt, mert várában gyakran dühöngött a pestis, mindenféle járvány, földjeit sokszor elverte a jég, termését elmosta a vizár, Firtost pedig nem érte efféle soha. Ezért volt bosszus, ezért tette föl magában, hogy Firtos várában kő kövön ne maradjon.

Firtos nem tudott a dolgról semmit. Gyakorolta jótekonyságát, mint eddig, szerette, csodálta őt mindenki, mint azelőtt.

Eljött a kitüzött nap estvéje. Firtos tündérei remegtek asszonyukért, de nem volt mit tenniök, hiszen hírét is alig hallották a fegyvernek, nem hogy értettek volna a hadakozás mesterségéhez. Koromsötét volt az éjszaka; a csillagok szégyenkezve bujtak el a komor felhők mögé, hogy ne is lássák Tartod gonosz merényletét.

Tartod jó előre kikémleltetvén Firtos várát, megtudta, hogy abba a várba csak úgy lehet bejutni, ha azt a nagy követ onnan a kapu jobbik félfája alól kimozdítják. Egyébüttl a vár úgy meg volt erősítve, hogy azon ember be nem hatolhatott, de még a tündér sem. Tartod nem bízott a saját tündéreiben. Leszállt a pokol fenekére s nagy

jutalom ígérete mellett czimborákul megnyerte a hetvenhét ördögöt.

Megkezdik a rohamot ; próbálják itt is, ott is, ujra kezdik, de mindig sikertelenül. A vár úgy állott, mint a sziklabércz.

Végre a kapu sarkkövét kezdik feszegetni. A kő engedni látszik. A káröröm iszonyu sikoltása tölti be a levegőt. Az ördögök ujult erővel látnak a munkához, vasrudat szurnak át az óriási szegletkövön s vállaikra emelik.

De alig viszik egy lépést, egyszerre nagyot dördül az ég, villám cikázik át az éjben, a háromszoros kiáltásba három halálordítás vegyül: Tartodot s a két ördögöt, kik a követ vitték, porrá hamvasztja az égi tűz ; még nyomuk is elveszett örökre.

A vasrudat szétolvasztotta a villám, a kő leesett. Ez az ugynevezett Likaskő, mely még ma is látható Korond falujához közel. A többi ördög éppen akkor ért a vár fokára, mikor a várkapolnából felszállott a tömjénfüst ; a füsttől valamennyien hanyatt-homlok hullottak alá a szédítő mélységbe, hogy soha többé gonosz terven ne munkálhassanak.

Egy pillanat műve volt az egész. A következő perczben, — mint valami varázsütésre, — kitisztult az ég, a tele hold ezüst fénye láthatóvá tette a vérnyomokat, a csillagok, mint örök szövétnekek világítottak az Ave Mariához, mely oda benn még mindig hangzott áhitatosan.

A várnak kilopott köve helyett másnap valami láthatatlan kéz uj követ helyezett, mely egyszerre összeforrott a vár falával ; a jó Firtos még sokáig folytatta jótékonyágát háborítatlanul. ¹⁾

Pálfalvától nyugatra esik *Enlaka* község ; unitárius templomának falán hun-scytha betűkhöz hasonló írásje-

¹⁾ Boros Gábor : Egyről-másról. „Kolozsvári Közlöny“. 1886.

gyeket találtak. Ezen irásjegyek — némelyek szerint — azonosok az Ázsiából hozott s a székelyek által sokáig használt betűkkel.

Enlaka közelében egy szikla emelkedik, mely messziről tekintve felnyergelt és felkantározott paripa alakját mutatja. Ez a „Firtos lova“ : a vidék időmutatója; ha fehér, jó időt, ha elsötétül, tartós esőt várnak.

A pálfalvi tetőről észak felé folytatva útunkat, egy völgykatlan nyílik meg előttünk, melyen a Korond vize foly keresztül.

A Korond vizének s a Kis-Küküllő felső szakaszának völgye : Erdély híres Sóvidéke. Ezen völgyben helyezkedtek el: Korond, a két Sófalva s a völgytorkolatban Parajd.

A pálfalvi tetőről a Kalonda-lejtőn vezet útunk a katlan déli csúcsában fekvő Korondra.

Korond Udvarhelyvármegye legnépesebb községeinek egyike. Lakóinak nagy része fazekas. Itt készülnek azok a máz nélkül való cserépedények, melyek majdnem egész Székelyföldnek fedezik edény-szükségletét. Faluról-falura, vásárról-vásárra viszi agyag-áruit a korondi ember s eladja azt pénzért vagy gabonáért. A székely asszonyok szívesen veszik a korondi fazekat, mert azt tartják, hogy némely étel (puliszka) csak korondi fazékban főzhető izletesre.

A tapló-ipart is űzi néhány ember Korondon. Az itt készített tapló-munkát különösen a fürdőhelyeken értékesítik; sokat visznek belőle külföldre is.

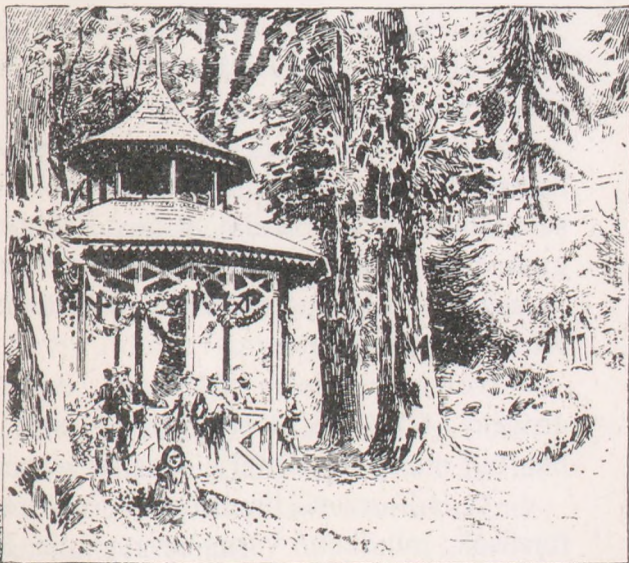
Korond falutól egy negyed óra járásnyira terebélyes fák árnyékot adó lombjai között fekszik a korondi fürdőtelep.

A kocsi-út Székely-Udvarhelytől a fürdőig mindössze három órát tart.

Az 534 méter magasan fekvő fürdőt erdős hegyek környezik és védik. Felette a Firtos emeli fel váromladdal koronázott sziklafejét; odább a *Fiastető*, oldalában a

Mária-napi bucsúiról híres *Agyha* falu, az erdélyi részek legmagasabban fekvő községeinek egyike.

A fürdővel szemben egy nagyrészt fenyvessel borított hegy vonul el; közepén a *Hollókő*, egy viruló zöld erdőbe ékelt hatalmas sziklaszál. A két hegysor között kanyarog vidám csevegéssel a Korond vize tova.



AZ IVÓ FORRÁS.



A SÉTATÉR.

A fürdő-telep a víz balpartján a hegyalján és a hegyoldalon terül el, fölötté szep cserjés. A telep középpontja a pompás sétatér fákkal, fenyőcsoportokkal, illatos virágokkal. Az utat szegélyező hatalmas fák összeboruló lombjaikkal, egy minden időben

árnyékos és szélről mentes gyönyörű sétahelyet biztosítanak.

A sétatért kellemes házak szegélyezik, a melyekre árnyas fák lombkoszorúja borul. Itt van az étkező termekkel, bái helyiségekkel s néhány lakószobával ellátott nagyvendéglő is. A többi ház a sétatér fölött, a hegyoldalon van festői rendetlenségben szétszórva.

A sétatérből kinyuló séta-utak a házak között kanyarogva átfutják az egész fürdőt, egész a vadvirágoktól illatos mezőkig.

A korondi fürdőnek maga a természet olyan kedvező helyet jelölt ki, a melynél alkalmasabbat, szebbet keresve sem lehetett volna találni. A fürdőt körülvevő magas hegyek minden kellemetlen levegő-áramlást visszatartanak. A levegő enyhe, portól mentes, kellemes meleg. A szél Korondon ismeretlen.

Ivóforrása a telep délnyugati részén, a Lopágy alján, árnyékos fáktól körülvett helyen buzog fel; ezt ott helyben fejt meleg kecsketejjel iszszák a mellbetegek.

Az ivóforrástól harmincz lépésnyire vannak a fürdőforrások; mindkettő vasas savanyúvíz. Egyik forrás a kőmedenczébe foglalt tükör-fürdőt táplálja, a másik a meleg fürdőket (8 szoba, 14 káddal).

A fürdővel szemben levő hegyoldalon van a hideg sósforrás; vize 17.5 foku sós-savanyú víz. Ize erősen sós; gyantás szagú, tejfehér színű, széndioxidban igen gazdag. Vizét a most épített diszes tükör-fürdőben értékesítik.

A fürdő most hároméve Gáspár Gyula birtokába ment át, ki azt teljesen újjá alakította. Az ivóforrást a leg-tökéletesebb Oelhofer-Walser-féle emelőgéppel látta el, a parkot 50,000 fenyő elültetésével nagyobbította; a régi lakóházakat teljesen átalakította, több ujat emelt (Székely-Villa, Otthon, Firtos vár), a sósforrást pedig a fürdőhöz közelebb hozta.

A korondi ivó-forrás — Hankó Vilmos dr. elemzése szerint — a legértékesebb savanyúvizek egyike, mely még a hírneves schwalbachi (Weinbrunnen) mellett is megállja helyét. A vízben a vashidrogén-karbonáton kívül lényeges alkotórészek: a szabad szén-dioxid, a nátrium- és magnézium-bicarbonát. Az orvosok sikerrel használhatják mindazon esetekben, melyekben a szén-dioxidban és nátrium-bicarbonátban gazdag vasasvizek javalva vannak.

A korondi víznek a vasas vizek legtöbbje felett elsőbbséget ad az a körülmény, hogy a vas- és a többi bicarbonátnak egymáshoz való viszonya olyan, hogy a vérszegénységben és más bajokban szenvedők emésztésének megzavarásától nincs mit tartani. A korondi víz ezenkívül mint asztali és üdítő víz is kitűnő. Ezen forrástól néhány lépésre hasonló összetételű, bő vasas savanyúvízforrások fakadnak, melyek vizét fürdésre használják; e vizek hőfoka: 12° C.

A korondi sóforrás vize egyike a legkitűnőbb sósvizeknek, a melyben a konyhasó (15.36%) kívül fontos alkotórészek: a sósvizekben szokatlan sok szabad szén-dioxid, a vas- és a nátriumbicarbonát.

Az ivóvíz hatása tüdő- és lélegzési bajokban a csodával határos. Nem egyszer történt, hogy Gleichenbergből reménytelenül elbocsátott tüdőbetegek Korondon teljesen felépültek. Az ivóvizet még vérszegények, gyomorbetegségek, csontbetegségben sinlődő gyermekek is nagy sikerrel használják. A fürdők használata után pedig leginkább a csúszos és köszvényes betegségek, izzadmányok, görvélykór, bőrbántalmak gyógyulnak.

A fürdőtelepen levő 12 házban mintegy 100 szoba áll a vendégek rendelkezésére. A szobák berendezése — különösen az új házakban — még a követelőbb igényeket is kielégíti.

Kiránduló helyek : a *Firtoshegy*, a tíz percznyi távolságra levő *Arcsó-Liget*, gyönyörű lombos fákkal, pihenő helyekkel, *Parajd* gazdag sóbányáival, sóhegyeivel, gyárával.

A fürdőtől tizenöt percznyi távolságra van a *Csiga-hegy* (rakodó-hegy). Az út ide országúton, illatos mezőkön, ringó kalászkok között vezet ; egyszerre előttünk a Csiga-hegy, egy a szivárvány minden színében tündöklő, csillogó szikladomb alakjában.

A csillogó anyagot az alatta buzgó sósforrás rakta le ; ugyanez, valamint a tetőn sisteregve felbuzogó több más forrás szaporítja, réteget réteg után rakva, óráról-óra a dombnak tömegét. A dombon helyenkint susogást vélünk hallani ; a repedéseken s a vizen előtörő széndioxid-gáz c sajtáságos hang okozója.

A fürdővendégek a csepegések alá virágszálakat, virágbokrétaikat, kosarakat helyeznek, melyeket kemény kéreggel von be a vízből kiváló aragonit.

A hegyoldal mentében fakadó sós-források mind ilyen kéregképző tulajdonsággal bírnak ; vizükből a calcium-carbonat sárga, kékesfehér, szederjes, kékeszöld, szürke, hagymazöld színű aragonit-kéreg alakjában válik ki. Csiszolva a korondi forráskő, nagyon szép és bátran versenyezhet a karlsbadi Sprudel üledékével, az úgynevezett Sprudelsteinnal, melyet az élelmes csehek apró disztárgyaknak csiszolnak és a fürdőlátogatóknak jó pénzért eladnak ; a mi kitűnő nyersanyagunk egész halmokban hever használatlanul.¹⁾

Kiránduló hely még *Bonis-pinczéje* is ; egy sziklaüreg ez a fürdő közelében, melyben a múlt század elején egy remete vezeklés és imádkozás közt élte le életét. Mohával rakta ki a barlang belsejét s kőfeszületet állított az üreg közepébe.

¹⁾ Koch Antal : Erdély kőzeteiről.





A PARAJDI SÓBÁNYA-TELEP.

Parajd és környéke.

Nóvidéken vagyunk; így nevezik a Székelyföldnek egy ásvány-kincsekben gazdagon megáldott vidékét: a Korond- és a Kis-Küküllő völgyét le Maros-Torda vármegye Szováta községéig.

A föld, a melyen járunk, egy tengerrész sógazdagságát rejt magában. Sót izzad ki a föld, sóval vegyes az útpora, sőtartalmúak a források, a kútak vize sós izű, márványfehér, sima sóhegyek törnek ki a földből és só-sziklával viaskodik a völgyben letörtető folyó.

Korondot elhagyva, Felső-Sófalváig hegyek között visz útunk tova.

Felső-Sófalván túl egy sajátságos formájú hegy emelkedik. Meredek, hirtelen leereszkedő oldalai fehérek, mint a hó, fénylők, mint a gonddal csiszolt carrarai-márvány.

ACORDOS DE BARRA X



A hegy körvonala egyenes, gerincze szakgatott, oldala hol síma, hol pedig rovátkos, vízmosta árkokkal, sötét üregekkel barázdált. Az oldalból helyenkint sósziklacsoportok, némely helyen ragyogó sóvirágok emelkednek ki.

A Székelyföldnek nagy nevezetessége ez a hegy: a *parajdi sóhegy*. Európában csak itt, Szovátn és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni.

Ezen hegy alatt terül el a bányaépületekből, raktárakból, hivatalnok-lakásokból álló *parajdi sóbánya-telep*.

A bányamívelés egy talpfejtésre berendezett kamara alakú bányában történik. Ez a sóbánya az 1780-dik esztendőben keletkezett két felszíni mívelet egyesítése által; az így támadt üreg József-bánya nevet kapott. 1816-ban a Ferdinánd- és Károly-bányákat nyitották meg. A mívelésnél a pad-rendszer uralkodik, melynél a padokat faékekkel feszítik fel és azokból 30—35 kgr. súlyú darabokat vágnak. A feltárt összes talpmívelet 9100 m².

Felette érdekes látnivalóul kínálkozik — mikor dolgoznak — a bánya belseje. Mélyen a föld alatt utcák, terek, folyosók, alagútak, bolthajtásos termek. Az utcák burkolata, a folyosók, alagútak, termek padozata, fala, boltozata mind-mind egyazon anyag: fényes, fehér, csillogó, faragott szín-só. Egy földalatti város ez, házak, de nem emberek nélkül. Sok-sok ember él itt s dolgozik: a kősó vastag sziklájából kockákat fejt, emel, a falakat egyengeti, a törmeléket összegyűjti, a só-kockákat kocsira vagy az emelő-gépre rakja s a föld felszínére szállítja. A vasutvonal hossza a bányában: 300 méter.

Az 1891-dik évben 43,237 métermázsa tiszta só és 30,709 métermázsa földessó termelt a parajdi sóbánya. A parajdi só szép fehér; időnkint azonban pirosba játszó, s nagy ritkán szálas szövetű kékszínű só is találnak.¹⁾

¹⁾ Weisz Tádé: Az erdélyrészi bányászat rövid ismertetése. Budapest. 1891.

Az itt tovasiető Korond vize ezen a hegyen keresztül tört utat magának, hogy a hegy túlsó oldalán a Kis-Küküllővel egyesüljön.

Maga Parajd a bánya-telep közelében, a Kis-Küküllő mellett fekszik. A csinos, népes faluban Reiternek szépen berendezett gyufa-gyára és a fűrész-telep a megnézni valók.

Parajdtól egy órányira a Juhod- és Szilas-patakoktól körülveve egy magas, szeszélyes alaku, gyönyörű szikla-hegy emelkedik. Ennek a sziklacsoportokkal, merészen kiugró sziklaszálakkal diszített trachyt-hegynék tetején, hozzáférhetetlen magasságban, állott hajdanában *Rapsonné vára*.

A várat Rapsonné, a tündérek királynéja építette bűvös erővel; egy macska és egy kakas hordták fel a hegyre az építő anyagot.

Rapsonnét nagyon furfangosnak tartja a nép-rege, ki még az ördögöt is rászedte.

Történt egyszer, hogy a tündérek királynéja egy bűvös utat vett az ördögtől; egy utat, mely a vártól egyenes irányban Tordáig vezetett. Igért ez útért az ördögnek egy hegy aranyat s egy völgy ezüstöt. Ezen az úton csodás gyorsasággal járt táltosaival; midőn vasárnap Tordán az elsőt harangozták, még várában időzött, mikorra beharangoztak, már Tordán volt a templomban. Egyszer kocsisa kalapját leejtvén, le akart szállni, hogy felvegye. — Ok nélkül szállasz le, — mondá asszonya — mert az már öt óra járóföldre maradt el.

Az ördög mind várta a fizetést, egyre kérte a pénzét, de hiába. Rapsonné csak húzta-halasztotta a leszámolást, évekig csak szóval tartván az ördögöt; e közben egyre szekerezett bűvös útján.

Végre ördög uram is elveszté türelmét, s most már követelni kezdette pénzét. Rapsonné nem térhetvén ki,

összehajtá kis kezének ujjait, s azokba egy aranyat, tenyerébe egy tallért téve, mondá: ime itt van a hegy arany és a völgy ezüst. A rászédett ördög dühösen elrohant s szétrombolta a bűvös útat. Az útnak romjai még most is megvannak. ¹⁾

A várak irányában a Székelyföld körül töltések voltak, melyeket ismeretlen időkben a határvédelem szempontjából emeltek ismeretlen emberek. Ezek a töltésvonalak az erdők mélyéből előbukkanva, hatalmas kigyóvonalanban futnak a hegygerinczen végig, s ismeretlen kezdetükkel és végükkel örökös kérdőjelt képeznek a járó-kelőkre. Ilyen hatalmas töltés vonul el e vártól is nyugatra. A székelyek költői kedélye megtalálta itt is a megfelelő magyarázatot. Ez volt az út, melyen Rapsonné táltosai Tordára repítették. ²⁾

Parajd századok óta adja meg a Székely- és Szász-föld meg a Maros felvidéke lakóinak a mindennapi kenyérhez a mindennapi sót. A fogyasztók száma az idők folyamán egyre szaporodott. A fogyasztó-területek növekedése új- és új útvonalak nyitását tette szükségessé. Ez idő szerint Parajdról több út nyílik nemcsak Udvarhely-megyébe, de a szomszédos megyékbe is. A fontosabbak közül egyik Szovátán át a Kis-Küküllő völgyén Maros-Torda- és Kis-Küküllő vármegyék érintésével vezet egész Balázsfalváig.

A másik út Gyergyóba visz. Mindkét útvonalból nevezetes kitérők vannak.

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Pest. 1868.

²⁾ Téglás Gábor: A székelyföldi Rapsonné útja.





Barangolások Űdvarhelymegyében.

1. Űdvarhelytől Zetelakáig.

Zékely-Űdvarhelyről kiindulva a Nagy-Küküllő völgyén haladunk felfelé. Nemsokára *Siménfalvát*, majd *Bethlenfalvát* érjük.

Ez utóbbi helyen figyelmünket különösen megragadja Ugron Gábornak gyártelepe (fűrészmalom, fedél-cserép-és téglagyár), melynek berendezésénél a modern technika minden vivmányát értékesítve találjuk.

Az agyagot a szomszéd agyag-telepről drótkötél-pályán szállítják a gyárhoz. Felette érdekes látványt nyújt a pálya, kifeszített aczél-köteleken utak, mezők, szántók fölött végig repülő üres vagy agyaggal telt csilléivel.

Bethlenfalvával szemközt, a Rez lábánál terül el *Kadicsfalva*.

A kies fekvésű *Fenyédhez* érkezve, a Küküllő-völgye északi irányt vesz fel. Fenyédtől a Küküllő-főig a Nagy-Küküllő hatalmas hegyi zuhogó, a melyben ugyancsak bőven tenyészik a pisztráng. Jobbra-balra rengeteg bükk-erdők és fenyvesek terülnek el.

A Nagy-Küküllő legfelső völgyének egyetlen helysége *Zetelaka* s a vele összenőtt *Küküllő-Keményfalva*. Itt már havasi élet uralkodik. A lakosság árpatermesztéssel, desz-

kafűrészeléssel, zsindelykészítéssel s tűzifa-árulással keresi kenyerét.

A havasi legelőket nem igen aknázzák ki, azért marhatenyésztése csakis a házi szükségletekre szorítkozik; a szép szarvasmarhák nem itt, hanem az alföldön és a Fehér-Nyikó völgyében találhatók. ¹⁾

Zetelaka népes székely község, a havasok és a havasi erdők rengeteg birodalmának határában. (Lakóinak száma mintegy 3000.) A lakosok szép szálás termetűek; szorgalmasak s ügyesek kezük minden mozdulatában. Utolsó tanyája ez itt az embernek; ezentúl ember nemlakta, fejsze nem irtotta őserdő következik. A vidék főértéke ezekben a nagy kiterjedésű, mindent uraló, mindent elfoglaló erdőkben áll.

Mint mindenütt, itt is tapasztalhatjuk, hogy az emberek foglalkozását, a kenyérkeresés módját a környezet szabja meg.

Az erdő meg a zajongó lármával letörtető Küküllő adja meg a zetelaki embernek életfeltételét; ez adja meg neki — mit a föld nem adhat meg — az Ur imádságának mindennapi kenyerét.

Mint a földmives a földhöz, — amelynek barázdáiba verejtéke pereg — oly szeretettel ragaszkodik a zetelaki székely az erdőhöz. Az erdő azután meg is szolgálja a ragaszkodást, a mennyiben a falu népét bőven ellátja építő- és tűzifával, zsindelynek, deszkának és bornának való nyers anyaggal.

Ezzel azonban még nincs kimerítve az erdő minden ajándéka. Ad ekeszarvat, mit az alföldön-, hajó-árbocot, mit a tengermellékén értékesít a zetelaki székely; ezenkívül ad terpentint, meg a fenyővíz készítéséhez való boróka-bogyót; ad a népnek erőt s nyugodalmas pihenőhelyet.

¹⁾ Laukó Albert: Székely-Udvarhely.

Zetelaka egy gyártelep benyomását teszi az emberre; minden ház benne egy zsendely-műhely. Fűlsiketítő lárma fogadja itt az embert. Csattog a fejsze, recseg-ropog a fa, zúg a malomkerék, zakatol a fűrész, sivít a bárd. A sok fűrész a pályája kezdetén ifjú erővel letörtető Küküllő tartja mozgásban.

A fa feldolgozására való gépek a lehetőségig egyszerűek. A gépek között azonban ritkán találunk teljesen egyformákat. A székely ugyanis eszközein, gépein, a gépek használatán, gazdasági eljárásain mindig javít, egyszerűsít. Ezen javítások, egyszerűsítések a székely találékony-ságnak, furfangnak, teremtő erőnek megannyi megnyilatkozásai.

Az ember eibámul, olyan kaszákat, ekéket, vízemelő-és fűrész-szerkezeteket, olyan gazdasági fogásokat lát a Székelyföldön. Hogy egy példát említsünk: a fűvet a székely levágja, mint más; szénáját azonban a füllesztésnek azzal az aprólékoskodó rendszerével míveli, a milyent angol gazdasági szakírók is csak elméletben szoktak ajánl-gatni.¹⁾

A fa egy részét a Küküllő megdagadt árja szállítja lefelé; másrészét s a faárúkat a zetelaki szekeres hordja el nyikorgó szekeren a szélrózsa minden irányában.

A falutól félóránnyira, észak felé a „Várdombján“ egy meredek, trachyt-sziklás hegycsúcson *Zeta-vár* romjai láthatók.

A legtöbb várnak a Székelyföldön csak neve van már meg. Történetét a rege formálja tetszése szerint.

A várat — a rege szerint — Zeta, a büszke pogány főúr építtette. A keresztény vallás már akkor megkezdte hódításait. Zeta fia is meghajtotta fejét a keresztvíz hulló cseppjei alatt s felvette a keresztiséget.

¹⁾ *Bartha Miklós* beszéde a „Székely kitelepítő bizottság“ nevében a sepi-szent-györgyi közgyűlésen.

Apja értesült erről s midőn a fiatal dalia hazatért, becsukatta előtte a várkapukat. A várúr szépséges leányai: Bóra és Nemere, kijöttek a várfokára és gúnyolták, szidták, átkozták ősi vallását megtagadó testvérüket.

— Hadúr a mi védő-istenünk! Nem kell a keresztény isten, ide ne hozd őt!

— Majd eljön az ide magától is, kiált vissza az ifjú.

— No, ahhoz ugyan nincs ereje, — kaczagtak a főúri lányok gúnyosan.

De ijedt sikoltásra vált a kaczagás, mert irtózatosszömbörlés, moraj hallatszék a föld gyomrából, majd megrendült a föld és meghasadt; a napfényben büszkén csillogó hatalmas falak részint összeomlottak, részint lesüllyedtek. A keresztény isten megmutatta nekik az erejét.

A kik éjszakánként szélcsendes időben a várhegy körül őgyelegnek, nagy sírás-rívás jajjait hallják azóta a hegy gyomrából.

A várral együtt Zetának mesés kincsei is elsülyedtek. Valami kétszáz esztendeje egy Botházi nevű furfangos székely bemászott a hegyüregbe s nyílásról-nyílásra menvén, ráakadt a jajgató leányokra, kik a Zeta kincseit őrzik ott.

— Miért nem jöttök ki a napvilágra? — kérdé tőlük az ámuló Botházi — ti volnátok odakünn a legszebbek. Nem mehetünk el innen bizonyos ideig — siránkozték Bóra. Meddig? Nekem addig kell itt maradnom, míg az asszonyok kovászszal dagasztanak. Hát te kedves húgom? tudakolá aztán Botházi Nemere felé fordulva. Én addig maradok, míg a tehenek meleg tejét adnak.¹⁾

Megtöltvén Botházi kucsmáját arannyal és drágakövekkel, kijöve a kincses pinczéből; a vásajtó azonban becsapódott utána s sarkát oda törte. Botházi végképen sánta maradt; elátkozott pénzből került gazdagsága csak-

¹⁾ Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai regékben. Budapest. 1890.

hamar odalett; most cselédei (családja) szegénységben éldögélnek. ¹⁾

2. Udvarhelyről Baróthra.

Székely-Udvarhelyről kiindulva *Felső-Boldogasszonyfalva*, a Gáronpatak szük völgyében *Árvátfalva*, a völgy fejjénél *Patakfalva* esnek útunkba.

A kénosi hegyre érve *Kénos*-t találjuk. Fehér házikói hivogatólag intenek a gyümölcsfák sűrűségéből felénk. Kénos vidékén ki vagyunk téve annak, hogy szembe kell néznünk a *bábák fergetegével*. Egy veszedelmes szélfajta ez, mely földhöz vágja az embert, felborítja a szekereket, letördesi, kitépi a fákat. Kénosról nemsokára a Kis-Homoród terére, innen *Homoród-Szent-Márton*-ba érünk.

Homoród-Szent-Márton jó módu székely község.

A faluban feltűnik az utazó előtt az unitáriusoknak várfalakkal, bástyákkal övezett régi temploma.

A XIV-dik századból való érdekes templomot és a környező várkastélyt Szent-Márton és a szomszédos falvak (Abásfalva, Keményfalva, Gyepes, Kénos, Remete és Lokod) építék és tartották fenn. A várkastély szolgált vész idején menedékkül a hét falu lakóinak. A jól védhető, erős falak nem egy ostromot állottak ki diadalmasan.

Homoród-Szent-Márton vidéke sóban szerfölött gazdag. Nem egy helyen találunk sókivirágzásra, nem egy háznak pinczéje van sósziklába vágva.

Szent-Mártonon alúl *Recsenyéd*, majd *Homoród-Szent-Pál* következik.

Homoród-Szent-Pál takaros székely falu. A talált cserpek, téglák, épület-maradványok azt sejtetik, hogy a község egy tekintélyes római castrum fölé épült. Szép új templomát a régi helyére építették; a régiből csak a csúcsíves

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Pest, 1868.

toronykapu és a két harang maradt meg. A falu déli végénél érdekes romok láthatók: a Kornis-kastély romjai.

Homoród-Szent-Pál környékén is sok a só: a föld alatt egy pár méternyire már sórétegre találunk.

Homoród-Szent-Páltól nyugat felé haladva sajátságos formájú kopasz hegy tűnik fel előttünk, tetején *Bágy* faluval. A házak alig látszanak ki a gyümölcsfák zöldjéből. A falu felett emelkedő hegyen várromok láthatók. A bágyi házi-ipar terméke a Székelyföldön híres bágyi pokrócz.

Ha Homoród-Szent-Pálról a Nagy-Homoród völgyébe térünk, a két Homoródot elválasztó Kövesbércz keleti lábánál *Homoród-Karácsonyfalvát* találjuk. A falu lakói nagyrészen unitáriusok; a falu alsó felében egy dombon épült templomuk érdekes középkori műemlék. A lakósok mészégetéssel, mészárulással s a nyiltabb helyeken földmíveléssel foglalkoznak.

Karácsonyfalvától egy negyedóránnyira, a Rika tövében van *Homoród-Oklánd*. Oklánd 829 lakosú, kies fekvésű kis község. Közeliében régen vasbányák voltak.

A Kis- és Nagy-Homoród mentén elterülő föld, a két patak gyönyörű völgyében szétszórt falvakkal együtt alkotja a *Homoród vidékét*.

Homoród vidékének lakói majdnem tisztán unitárius vallásu, szép erőteljes, szorgalmas, becsületes, vendégszerető emberek.

Puha, szép, fehér kenyérrel, pompás gyümölcsessel, s jóízű turóval kínálja meg vendégét a homoródi székely s addig mondogatja: „szeresse no!“ — míg az nem eszik.

A cseréppel fedett, takaros kőházak — melyekkel Homoród vidékén lépten-nyomon találkozunk — a lakósok jólétéről tesznek tanúságot.

Homoród-Oklándon túl kezdődik a híres *Rika-hegység*. Rajta vonul keresztül a Háromszékvármegyébe vivő országút. Az országúton haladva, mindjárt a Rika alján

Felső-Rákos-ra érkezünk. A Kormos-pataktól alig néhány méternyi távolságra buzog fel a környéken nagyon kedvelt felső-rákosi borvíz. Felső-Rákoson túl egy megyei út *Baróth* mezővárosba vezet. Baróth már Háromszékmegyében van.

Ha a Rika tulsó oldalán vonuló megyei úton haladunk, csakhamar *Vargyas* községbe érünk. Ezen az úton folytatva útunkat, ezen is Baróthra juthatunk.

A Rika-hegység a Hargita egyik nyulványa; e hegy Attila első nejének nevét viseli majdnem másfélezerév óta. A hegyet rengeteg csere- és bükkerdő borítja; az áthatolhatatlan vadon a század elején rettegett rabló-fészek volt.

Az országúttól délre hegyes domb emelkedik; a hagyomány ennek a dombnak a csúcsára helyezi Attila várát: a hegyestetői várát.

Mint a nép meséli, e várban halt meg Rika királyné; a hunok nem tudván, hova temessék el a nagy halottat, egy sziklát gördítettek le a hegyen; a hol az megállapodott, oda ásták a sírt. A sír felé sziklát hengerítettek; ez a szikla, a Rika-hegység, s a nép emlékezete őrzi a nagy királyné emlékét.

Az utóbbi nem a leghívebben, de a legtartósabban. Vannak ugyanis események, a melyeknek emléke úgy belevészi magát a nép lelkébe, mint a meleg eső a szomszomszág földbe. A szikla elmálik, a hegy a természeti forradalmak megsemmisítő hatása alatt áll; a nép emlékezete azonban addig tart, míg a nép.

A Székelyföld védelmi szempontból a várak egész lánczolatával volt körülvéve. Minden fontos völgy-átjárót egy-egy vár fedezett. A várak egymással összeköttetésben voltak. A várak mentében töltés vonul végig: az „Ördög“-vagy „Kakas-barázda“ hatalmas töltésvonala. A nép az ördög munkájának tulajdonítja a Rika-hegy gerinczén végig futó s ma is jól kivehető töltéseket; nem nehéz azonban

tisztába jönnünk affelől, hogy ezen trachit-tuskókból és földből nagy fáradsággal összerakott 4 méter széles töltések szintén katonai czélokot szolgáltak. ¹⁾

A vár-lánczolatnak egy szemét képezi a Rika északi részének legmagasabb csúcsa mögött a Lapias-tetőn épült *Kustály-vára* is.

A rege szerint óriások építették ezt a várat és ők is lakták. Történt egyszer, hogy a várúr leánya a Homoród völgyében játszadoxva egy szántóvető székelyt látott. Egy ideig csak bámulta a mozgó kis jószágot, azután egyet gondolt, s a székelyt ekéstől, ökröstől kötényébe seperte s hazavitte, hogy megmutassa óriás apjának a kedves kis játékszert.

Udvarhelymegyének egyik sarkában, Baróthtól egy fél óra járásnyira, találjuk *Bibarczfalva* községet. A községben az országút mellett, egy belső telken buzog fel a forrás, melyet tulajdonosa néhai Baross Gábor miniszter tiszteletére, Magyarország közlekedésügye érdekében kifejtett korszakot alkotó működésének elismeréseül, erdővidéki „*Baross-forrás*”-nak nevezett el.

A „Baross-forrás” az elemzés tanúsága szerint a lúgos vasas savanyú vizek közé tartozik. A rendkívül nagy szabad szénsavtartalom s a sok vas a legkiválóbb vasas savanyúvizek sorába állítják a vizet. Az élvezeti víznek kellemes, gyógyító víznek nagyon hatásos ásványvíz nagy forgalomnak örvend.

Hol hajdan Hadúr utolsó apostolának: Tiburcznak büszke vára emelkedett, Bibarczfalva tőszomszédságában a Hargitához tartozó *Borhegy* lábánál, egy rendkívül gazdag savanyúvíz-forrással találkozunk.

A forrást kőfoglalással s fedéllel védik a vadvizek és légköri csapadékok ellen, hogy úgy kapják az emberek, a

¹⁾ Téglás Gábor: A székelyföldi Rapsonné útja. 1896.

hogy az a természet műhelyében készül: hamisítatlanul, kristálytisztán, szénsavtól buzogón.

Messzi földön hire van a *bibarczfalvi*-, vagy másképen „*borhegyi borvíz*“-nek, messzi földre elviszik azt, mint a legkitünőbb élvezeti-vizek egyikét. A borhegyi víz tudományos tekintetben is fontos, a mennyiben a szabad szén-sav benne szénsavhidrát alakjában van jelen.





BARÓTHI PIACTA.

Háromszékvármegye.

Baróthtól Előpatakig.

Hdvarhelymegyéből a Rikán át jutottunk el Baróthra. Ha Baróth utazásunk célja, azt a magyar államvasútak *ágostonfalvi* állomásától közelíthetjük meg a legkönnyebben.

Az Olt folyó balpartján a pálya Nagy-Küküllőmegyét Ágostonfalvánál hagyja el, hogy átlépjen Brassó-vármegyébe; a jobbparti terület Háromszékmegyéhez tartozik. Ágostonfalva átellenében, a Baróth vizének tere nyílik az Olt völgyébe. E patak vizét jórészt a Sűgő- és Uzoka pata-

kok szolgáltatják, melyek a Hargitának „Baróthi hegység“ név alatt ismert kiágazásából erednek. ¹⁾

Baróth az ágostonfalvi állomástól öt kilométer távolságra, a Baróth vizének torkolatától egy negyedóránnyira fekszik.

A szépen fejlődő nagyközség természetes középpontja az „Erdővidék“-nek; így nevezik azt a földterületet, mely Felső-Rákostól Hidvégig az Olt völgyét-, továbbá a Kormos, Lángos és Baróth vizek völgyeit foglalja magában.

Baróthnak egész városias külseje van. A községnek külső képe, élete, intézményei, intézetei, gyár-telepei egy törekvő, gyarapodó község benyomását teszik az utazóra. Van itt házi iparegylet, két takarékpénztár, népbank, iparos tanoncz-iskola, felső népiskola, két mezőgazdasági szeszgyár, turógyár, mely naponkint 15 métermázsa „székely túrót“ állít elő s szállít az ország különböző részeibe.

A 2167 magyar lakosú község e vidéknek egyedüli katolikus helysége. A községnek egyik szerény házában látta meg először a napvilágot *Baróthi Szabó Dávid* költő, a magyar költészet ó-klasszikai irányának úttörője.

Az Olt völgyébe térve a folyó jobb partján felfelé visz útunk tovább. Az Olt hidján áthaladva, az első község *Köpecz*, a melylyel találkozunk.

Köpecz 1040 lakosú kis község. A falu legnagyobb gazdagsága széntelepeiben van. Háromszékmegyében: Baróth, Bodos, Ajta és Köpecz községek területén 10—10¹/₂ méter, Hidvégen 3 méter, Sepsi-Szent-Györgyön és Ilyefalván 2¹/₂ méter vastag barnaszén (lignit)-telep fordul elő. Mivelés tárgyát azonban csak a köpeczi szén képezi. Köpeczen nyitotta meg az „erdővidéki bánya-részvénytársulat“ bányáját, mely évenként 500.000 métermázsa barnaszén termel.

¹⁾ EMKE. Uti-Kalauz Magyarország erdélyi részében. Kolozsvár. 1891.

Itt, az eddig ismeretes három telep közül csak a felsőt művelik; ennek 9·4 méter a vastagsága, laza-sárga és kékes-pala a fedője.

A feltárás egy 4000 méter hosszú tárnában történt. A bányát keskenyvágányú ipar-vasút köti össze a magyar államvasút köpeczi állomásával.

A bánya sok székely embernek ad munkát, kenyeret. A vezetőség mindent elkövet arra nézve, hogy a bánya művelését még szélesebb alapokra fektethesse, hogy ezt a tisztán székely vállalatot még jobban felvirágoztassa.

A termelt szénnek egy részét a vasúton, más részét a közel fekvő gyárakban fogyasztják el.

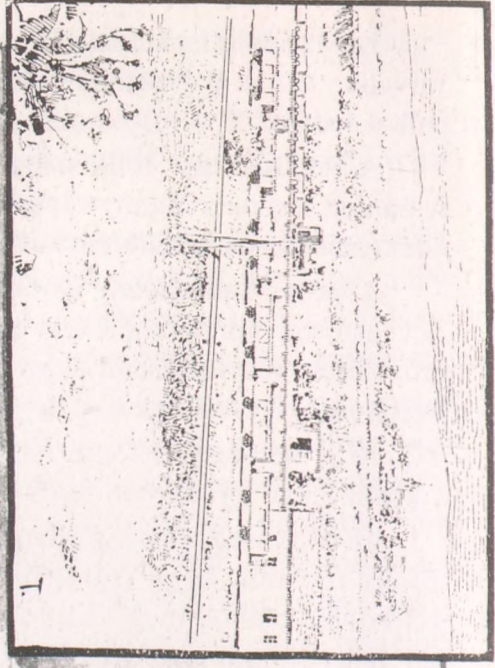
1848 gyászos esztendő Köpecz történetében. Ez évben történt ugyanis, hogy egy szép éjjelen az osztrák hadsereget követő oláhok megrohanták a falut, azt négy szögletén felgyújtották, az álmukban meglepett lakósokat kirabolták, kegyetlenül legyilkolták.

A virágzó község romhalmazzá vált egy éjszaka alatt. Az emberi kezek azonban iszonyúbb pusztítást vittek végbe a pusztító elemeknél. Füstölgő üszkök, butordarabok, ruha-foszlányok, védő- és támadó eszközök, iszonyúan megcsönkített, félig megszenesedett tetemek heverték a földön ijesztő össze-visszaságban.

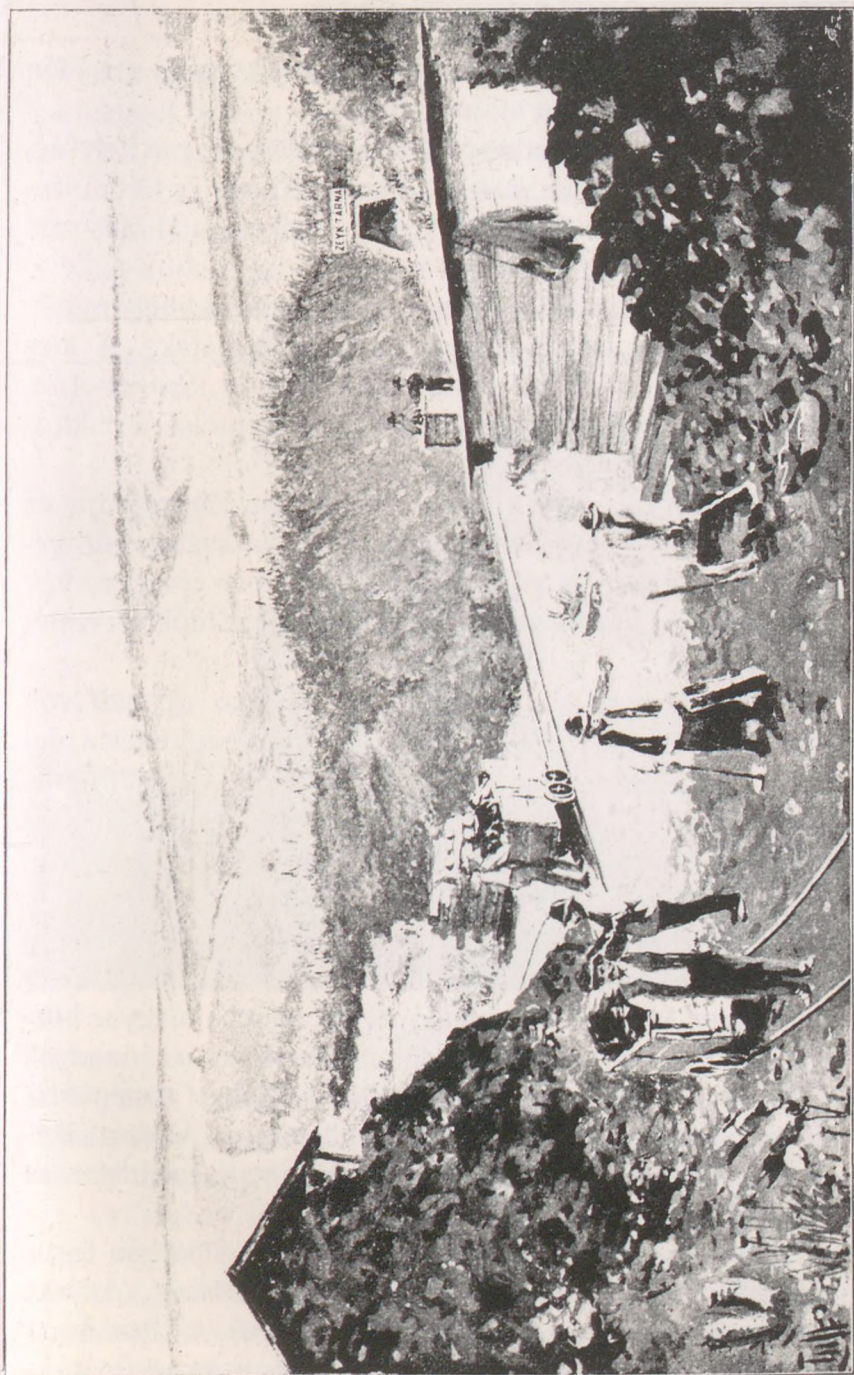
Pusztulás, jajveszéklés, vér és halál jelölte — a merre járt — a vad csorda útját.

Az égre tóduló, izzó ködszerű gomolyok Köpecz felett, a jajveszéklés egy-egy töredezett hangja, mit a szél Köpecz felől hozott, az Olt mentén lakók figyelmét a szerencsétlen falu felé irányították. „Baj van Köpeczen“, suttozták, mondogatták a rémület hangján a találkozó emberek egymásnak.

Ez a mondás: „Baj van Köpeczen“, — melyet a rémület adott az ajkakra — közmondássá vált a Székelyföldön.



A KÖRÉCZI KŐSZÉNÁNYA-ÁLLOMÁS ÉS SZÉNÁNYA-TITLAP.



A KÖPECZI ZEYK-TÁRSNA.

Ezt a közmondást rendszeren akkor alkalmazzák, a midőn valami nehézség adja elő magát.

A Köpeczre következő község *Miklósvár*, az a helység, a mely után a három székkal (Sepsi-, Kézdi- és Orbai székekkel) egyesített negyedik székely széket — Miklós-vár-széket — elnevezték.

Miklósvártól délre a Feketeerdőben tágas völgy nyílik, melyen hangos lármával törtet le az Ajta-pataka. A kies völgyben három falu tűnik szemünkbe: *Száraz-Ajta*, *Közép-Ajta* és *Nagy-Ajta*. Ezek között az utolsó a miklós-vári járás székhelye.

Nagy-Ajtán figyelmünket különösen megragadja az unitáriusoknak magaslaton épült, ódon várkastély környékezte temploma. A várkastély szögleteiből erős bástyák emelkednek; a komor falak letűnt zivataros időknek emlékeit őrzik.

A Székelyföldön az Úr házat — nem egyszer volt alkalmunk megfigyelhetni — magaslatokra építették a régi idők hívő emberei; a templom-épületet rendszeren természetkőfalazattal: u. n. várkastélylyal vették körül, hogy ez a szorongattatások napjaiban menedékhelyül szolgáljon a lakosságnak.

Ilyen célból rakták hívő kezek századokkal ezelőtt a nagy-ajtai templom várkastélyát is.

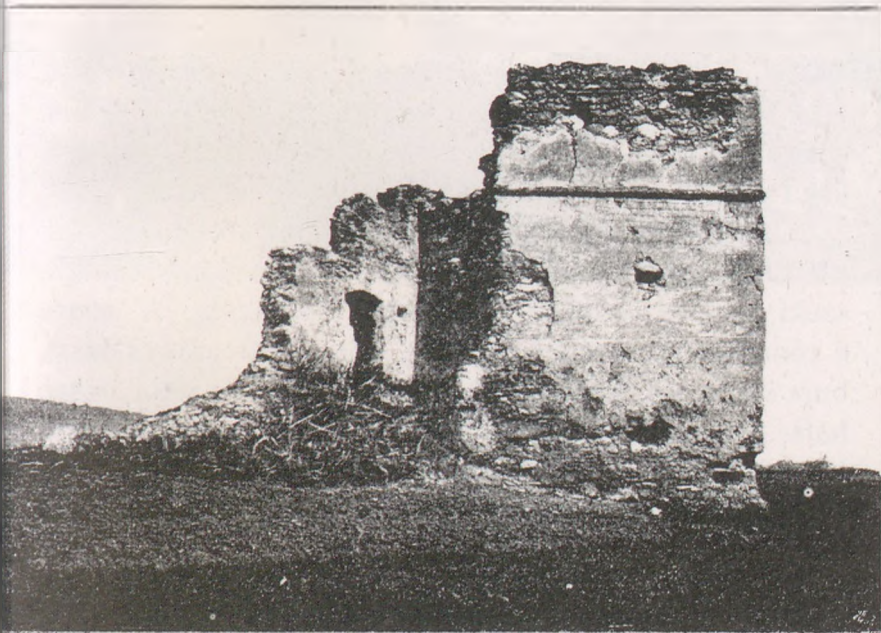
Nagy-Ajta számos kiváló férfit adott a magyar közéletnek, tudománynak és irodalomnak. Innen származnak a Cserey-ek, itt élt és halt meg Benkő József történetirő, itt született *Kriza János* unitárius püspök, a „Vadrózsák“-nak, a székely népköltés bájos virágainak felejthetetlen összegyűjtője.

A Nagy-Ajtával szemben, az Olt tulsó partján fekvő *Apácza* község már Brassó megyéhez tartozik, Apácza magyar község. Itt született (1625-ben) *Apáczai Cseri János* professor, a „Magyar Encyclopaedia“ nagynevű írója,

korának egyik legnagyobb tudósa. Szülőházát a brassóvármegyei tanítók --- élükön Koós Ferencz tanfelügyelővel --- 1881-ben emléktáblával jelölték meg.

A falu végén érdekes romok láthatók.

Az Oltnak jobb partján folytatva tovább útunkat a Nagy-Bölon patak mellett *Bölon* nagyközséget érjük. A falu északkeleti végében egy dombon épült templomok



AZ APÁCZAI ROMOK.

festői díszet kölcsönöznek a falunak. Az unitáriusok gótizlésű, ódon templomát erős várkastély környezi; a várkastély magas, lövőrések falaiból bástyák emelkednek ki.

A faluban lévén, érdemes felfáradni a temetőhegyre, hogy egyfelől az Olt völgyére nyíló kilátásban gyönyörködjünk, másfelől, hogy megtekintsük a fejfák változatos faragásait. A Székelyföldön sok helyen ősidőkből maradt szokás, hogy temetéskor a koporsó előtt zászlós kópját

visznek, a melyet behantolás után a sírra tűznek. Ezek az u. n. kópjafák, a melyeknek egész erdeje vesz a temetőkben körül.

Bölönben született bölöni Farkas Sándor, a hírneves utazó és író. Észak-amerikai utazása, — mely Kolozsvártt 1834-ben látott napvilágot — az első magyar nyelven írott munka volt Amerikáról. Az érdekes és tanulságos könyv Farkas Sándor nevét egyszerre ismertté és népszerűvé tette az országban.

Tovább haladva *Lüget* oláh községet, majd *Hídvég*-et, gróf Mikó Imre születéshelyét érjük. A kastély, melyben a jeles történet-tudós, hazafi s az „erdélyi muzeum“ nagylelkű alapítója született, most lakatlan, elhagyatott.

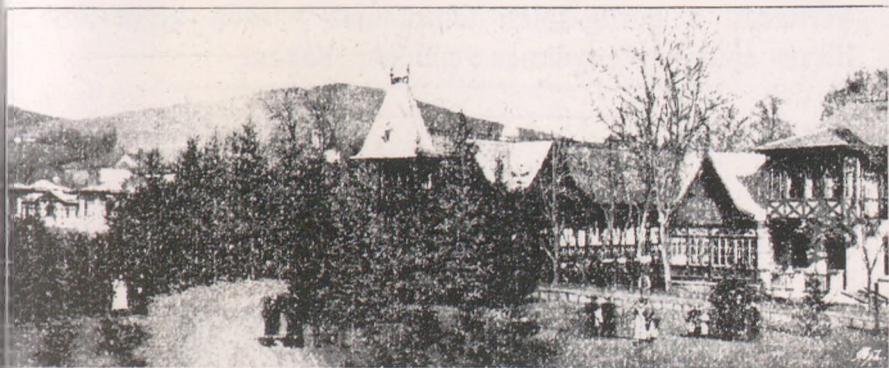
Rövid útunkon nem győzünk betelni a sok látnivalóval. Előttünk az erdélyi részeknek legszebb fensíkja, a háromszéki rónával ölelkező termékeny *Barczaság*. A merre e rónaságon a szem csak ellát, mindenütt aranykalászt, buja vetéseket, kövér füvet ringat a szél. A síkot övező határ gyanánt a távol ködéből óriási szikla-hegyek bontakoznak ki. Itt a Nagykő-havas, a Feketehalmi hegy, ott a pirámis-alakú Királykő, amott meg a 2508 magas Bucsecs óriási sziklafala.

A hegyek aljában, mint a Fata morgana igéző képei: a gyönyörű fekvésű Brassó tornyai és fellegvára, festői rendetlenségben szétszórt falvak merülnek fel. A sík szélén — mint valami óriási ezüstkigyó lassú folyással kanyarog zöld bársonnyal betérített ágyában az Olt tova.

A brassómezei Földvár község keleti végénél Máriavár festői szép romjaival találkozunk. Hídvég és Árapatak között egy kis siksághoz érünk. Az idegen semmit sem lát rajta, mi figyelmét lekötné. Mi nem haladhatunk el megilletődés nélkül mellette. Szent hely ez minékünk magyaroknak, hősök vérével megszentelt hely. 1848-ban itt szólaltak meg legelőször a székely szabadság védelmére

a dicső emlékű Gábor Áronnak ágyúí; a lelkesedés s a hősies elszántság fényes győzelemre vezették a maroknyi székely sereget a túlnyomó erővel szemben.

Még egy fordulat, s Előpatakon vagyunk.



AZ ELŐPATAKI FÜRDŐ.

Előpatak.

A mi Belgiumnak Spaa, Németországnak Pyrmont, Csehországnak Franzensbad, az az erdélyi részeknek Előpatak.

Előpatak Háromszék megyének egy kies völgyében, gyönyörű tölgy- és bükkerdőkkel benőtt hegyek lábainál terül el, 624 méter magasan a tenger színe fölött.

A legközelebbi vasút-állomás Földvár; innen a rendelkezésre álló társas-kocsik $\frac{3}{4}$ óra alatt szállítják Előpatakra az utast.

A Romániából jövőknek Brassó az utolsó vasúti állomása; innen két óra alatt kényelmesen el lehet jutni Előpatakra.

Előpatak az erdélyi részeknek legrégebben használt fürdői közé tartozik. Meg is látszik ez a fürdő külsején. Kinézése egészen világfürdőies.

Az utakat díszes emeletes épülek, pompás villák, fürdőépületek szegélyezik. A telep alsó részében jól gondozott park terül el. E parkban vannak a *József főherceg- és Diana-források*. Környezetében találjuk a gróf Nemesféle meleg-fürdőket, a bál- és zongora-házat, a szegények kórházát, a görög-keleti templomot, s ezen kívül több díszes épületet kényelmes vendégszobákkal.



ELŐPATAK.

A felső részben hasonló gonddal ápolt parkkal találkozunk. Ebben buzog fel a *Svájcz-i-forrás*.

A park közelében vannak: a kényelmesen berendezett Lobogó-hideg fürdő, a róm. kath. templom, ezenkívül több csinos épület, a melyekben számos kényelmes és egészséges szoba áll a vendégek rendelkezésére.

A parkból rövid séta-út vezet a *Károly oláh királyról elnevezett meleg kád- és hideg tükör-fürdők*hez. Igen szép hely ez itt. A fürdő-épületekre egy gyönyörű kert árnyékos fáinak lombsátorára borul; a földet ifjú zöldben pompázó bársonygyep takarja, mely mint óriás szőnyeg tarka virágokkal van kihimezve.



ELŐPATAK. (FŐKÚT).

A két parkot egy, mintegy fél kilométer hosszú, hárs- és gesztenyefákkal beültetett s két oldalról elegáns villák, lakóházak, vendéglő-épületek és árúcsarnokok által szegélyezett széles sétaút köti össze.

A séta-út felső felében van a *Főkút* szakszerű befoglalással s fölötte díszes kupolás faalkotmánynyal. A kút páratlan vize e helyet teszi a fürdői élet középpontjává;

a víz mint savanyú víz dieteticus használatra is igen kellemes; nagy hírét azonban mint gyógyító ital szerezte.

A Főkút vize Európa vasban leggazdagabb vizei közé tartozik.

Nagy fontosságu a víznek nagy sodabicarbonat és magnesiumbicarbonat tartalma is. A vas-, soda-, magnesiumbicarbonat és szénsav olyan szerencsés arányban fordulnak elő az előpataki vízben, a milyenben azt Európa egyetlen-egy vize sem tartalmazza.

E körülmény magyarázza meg az előpataki fürdőnek nagy látogatottságát. A fürdővendégek száma — nem tekintve a turistákat — 10 évi átlag szerint 1500-ra megy évenként.

Az emberek legnagyobb része gyomorhajos levén, a fürdői saison nyiltával ezen bajban szenvedőknek egész raja keresi fel forrásánál a természet-adta csodaszert.

A vendégek nagy részét ez idő szerint is a szomszédos Románia szolgáltatja.

Midőn reggel, vagy délután a zene-pavillonban felharsan a cigányzene, a séta-úton tolongó rendkívül elegáns, díszes közönség társalgási nyelvéből következtetve valamelyik romániai fürdőben képzei magát az ember.

A csalódást növelik a mindegyre felhangzó oláh dalok kesergő, panaszos, megható, de fülünknek idegen melodájukkal.

Kedvezőtlen időben a sétát a Főkút közelében levő, nagy kényelemmel berendezett fedett sétacsarnokban végzik a vendégek. Ezen épületben van elhelyezve a gyógyszerár, úgyszintén az olvasóterem is.

A séta-úton buzognak fel az *Uj-* és *Anna-források*. Összetételükre nézve közel állanak a Főkúthoz.

Előpatak 10 ásványforrása közül hatot használnak ivó-kurára; ezen gyógyításmódra van ott ugyanis a fősúly fektetve. A Diána-kút vizét melegfürdők készítésére is

használják; két forrás a Lobogó-tükörfürdőnek, kettő a Károly román királyról elnevezett melegfürdőnek szolgáltat vizet. A Károly-fürdőben levő tükörfürdőt egy 16^o R. hőmérsékletű édes vízforrás látja el a szükséges vízzel.

A levegő Előpatakon kellemes, enyhe; a környező hegyek megvédik a fürdőt a nagyobb levegőáramlásoktól.



A fürdő-telepet gyönyörű lombos erdők veszik körül, melyekbe nagy gonddal fentartott utak vezetnek be; az utak szélén lépten-nyomon kényelmes padok hívják pihenésre az arra sétálót.

Nagy előnye az előpataki fürdőnek, hogy a fürdő-telep zaját egy pár percz alatt felcserélhetjük a legszebb cser- és nyirfa-erdő néma csendjével, derengő fényével, balzsamos illatával.

A gróf Nemes-féle telek egyik oldalán levő hegy alján terjedelmes csónakázó tó van, közepén szigettel. A csónakázás a fürdő vendégeknek igen kedves időtöltése itten.

A kristálytisza tó síma tükörén ring a sajká, a hegyről balzsamos illatot, madáréneket, a fürdőről vidám zene-szót, a hegyek mögül kongó-bongó kolomp-hangot, fúru-lyaszót hoz szárnyain minden szellő. Páratlan élvezet, egy ilyen látogatott fürdő-telep közvetlen közelében.



ELŐPATAK.

A villákban, bérházakban, vendéglőkben mintegy 600 kényelmes, egészséges s e mellett olcsó szoba áll a vendégek rendelkezésére. A bérházak, úgyszintén a vendéglők is az igazgatóság felügyelete alatt állanak.

Felügyel az igazgatóság a víz kezelésére, szétküldésére is. A vizet a legtökéletesebb Oelhofer-Walser-féle

töltőkészülékkel töltik. A fürdő egy megyei birtokosokból alakult szövetkezet tulajdona.

Előpatak kiránduló-helyei.

Előpatak környéke rendkívül gazdag érdekesebbnél-érdekesebb kiránduló helyekben; annyira gazdag, hogy ennek a révén úgyszólván turista-állomássá lett.

Nem mulik el nap, hogy a *Szent Anna-tóhoz*, a *Büdös-barlanghoz*, a *málnási-*, *tusnádi-*, *kovásznai-* és *zajzoni-fürdőkre*, *Brassóba*, a *tömösi-szorosba*, vagy *Sinajába* igyekvő turistákkal ne találkozzék az ember.

Sokakat von magához az erdélyrészi Kárpátok két hegyóriása: a *Bucsecs* és *Királykő* is; a kirándulás e hegyekre azonban több időt vesz igénybe, fáradságosabb is, de mindenek felett jutalmazó. A kirándulásokra minden időben kényelmes kocsik állnak Előpatakon rendelkezésre.

A Sinajába utazóknak a két órányira fekvő *Brassó* a legelső állomása. Brassó erdős hegyek környezte gyönyörű völgyben fekszik. E hegyek mögül merészen emelkednek ki a határszéli havasok sziklaóriásai. A város keleti oldalán, a belváros közvetlen szomszédságában egy 965 méter magas, meredek hegy, a pompás *Czenk* üti fel sziklafejét. A város felé néző része gyönyörű bükkerdővel van fedve, teteje kőszikla. Ez, valamint a *Czenk* és a *tömösi szoros* sötétzöld fenyves borította előhegyei közt elterülő *Honterus-völgy* a brassóiak legkedvesebb kiránduló helye.

A Brassóba érkező idegennek is rendszeren a *Czenk* az első útja. Kényelmes ösvény vezet ezen alulról megközelíthetetlennek tartott gyönyörű hegyre. A hegynél magánál csak a kilátás elragadóbb, mely arról nyílik. A hegy lábánál az erdélyi részek legnépesebb, legiparüzőbb, legszebb fekvésű városa terül el; az ódon épületekkel, százados

templomokkal kirívó ellentétet képeznek a szebbnél-szebb paloták, melyek széles utczáit, tágas tereit szegélyezik; az utczákon pezsgő élet, az élénk közlekedés, a füstölgő gyárkémenyek, az épülő házak, mind Brassó jövő nagyságáról beszélnek.

Brassó a Czenkről feltáruló panorámának csak igen kis részét teszi. Ott a Barcaság gyönyörű rónája, festői falvaival, tovább Háromszék, itt a hatalmas Királykő, a Bucsecs roppant kő-kolosszusa, amott a fogarasi havasok, a Hargita, a Piliske, a Csomág, a Büdös-hegy ködbe vesző sziklafalaikkal; emitt meg a fönséges tömösi-szoros, a torkában elterülő Hétfaluval.

Magáért ezen kilátásért érdemes Brassót felkeresni; felkeresését különben megérdemli maga a város is, a mely amellet, hogy a legkellemesebb, még a legegészségesebb tartózkodási hely is.

A brassói vasúti állomástól Sinaja két óra távolságra van. Az út a *tömösi szoroson*, legszebb határszéli szorosaink egyikén vezet keresztül. Jobbra a Keresztyén-havas (Schuler-hegy), balra a Nagykö-havas (Peatra-Mare) emeli fel sziklafejét. A havasok között a Tömös vize zúg alá, versenyt zajongván a meredek völgyben prüszkölve, zakatolva felkapaszkodó vonattal.

Szemünk kifárad annak a sok ragyogó képnek nézésében, mit a természet — a legnagyobb művész — gyors egymásutánban előnkbe rak. Most mintha sötétzöld fenyőgalyakkal sűrűn beakgatott alagútban haladna az ember; csakhogy ezen galyak százados fenyők, egyenesek, mint a pálma, illatosak, mint a balzsam; csakhogy a falak két magasan felnyuló hegynek meredek sziklafalai, a zöld galyak közül merészen kiugró csillogó szobor díszítmenyekkel.

A sziklafal egyszerre meghasad; a tátongó résen egy csodaszép fenyőligetnek idylli képe tárul előnk, kris-

tálytisztá patakka, a búja fűben legelésző juhnyájja, a gyep zöld bársonyán heverésző pásztorfúva.

A képeket mindegyre mások, mind megragadóbbak váltják fel; fenyvesekkel borított sziklafalak ezer változatban, mellékvölgyek őserdőségekkel, sziklanyilásokból zuhatagokban alárohanó patakokkal, az előttünk mind jobban kibontakozó Bucsecscsel, a technikának a természettel versenyző merész alkotásaival. A vasút dübörögve száguld tova; a természet újabb képeket helyez elénk, mind másokat, egyre lebilincselőbbeket. A mi lelkünk nem követi a vonatot futásában, figyelem nélkül hagyja az új képeket; az az előrenyuló sziklaszál ottan annyira magához ragadja, lebilincseli.

Épen 47 esztendeje történt. Egy 28000 orosz katonából álló áradat zúdult neki a tömösi szorosnak, hogy túl a hegyen a szabadságokért küzdő magyarokat leverni segítse. Hosszú véres küzdelem után áttörte a gátot, a melyet a szoros bejáratánál magyar hősök teste képezett. Az áradat tovább haladt. Kozáklovak patájának dobogásától, ágyuk dübörgő zajától volt hangos völgy és erdő. Az áradat elé új gát került. 1300 székely vitéz állotta útját az előre törtető orosz seregnek. Az 1300-ból mindenik egyegy hős, ki meg akar halni, ha nem győzhet. E szikla körül foglalt állást a kis sereg. Megtörtént az összecsapás. Csak regék emlékeznek ilyen küzdelemről. Huszonegy egy ellen! Patakozott a vér, csattogott a szurony és kard, bömbölt az ágyú; hetvenötnek érczorka szórta a magyarokra a halált. Két ország hallotta e szörnyű harczi lármát. Az egyenetlen küzdelem rettenetes módon megfogyasztotta a magyarok sorait; a számot azonban pótolta a fokozódó lelkesedés és hősies bátorság. Csak a halottak nem harczoltak; a több sebből vérző nehéz sebesültek is emberfeletti erővel küzdöttek. Az oroszok minden rohama iszonyu veszteséggel visszaveretett. Gábor áron ágyúi, a hősök

szuronyai, lelkesedése csakugyan csodákat műveltek. Leonidásnak és hőseinek harcza volt ez a Thermopyléknál; de haj! nem Ephialtes nélkül. Már-már vissza akartak fordulni az oroszok, midőn egy brassói erdész járatlan ösvényeken orosz csapatot vezetett a magyarok mögé. A harc el volt döntve. A kik megmaradtak, minden oldalról bekerítve, csak erőfeszítéssel törhettek keresztül az ellenség tömegén. A hős vezér több sebből vérezve elfogott.

Vonatunk a határállomásra Predeálra érkezett. Rövid pihenés után sebes vágatva indulunk a Prahova gyönyörű völgyén lefelé; azonban nem sokáig gyönyörködhetünk a természet bámulatos alkotásaiban, mert ime czélnál vagyunk.

Sinaja a roppant Bucsecs lábánál, egy pompás fensikon fekszik. A miért a természet-kedvelő rajong, a miért vészszel, viharral szembeszállva száz mérföldekre terjedő fárasztó utat végez: alpesi hegyek buja tenyészettel, gazdag állatvilággal, fenyő őserdők illatos ligetekkel, vadul megszakgatott bérczek csodálatos sziklaalakulatokkal, omló zuhatagokkal, pompás rétek kristályvízű patakokkal, azt az őstermészet pazar bőkezűséggel mind egy csomóba rakta ide.

Ezen vidéken, melyen még csak pár évtizeddel ezelőtt egy oláh remete képviselte az embert, ma a társadalmi és politikai élet legelőkelőbbjeinek villáival találkozunk; tündérpalota mindenik, melyben csupa fény és ragyogás minden. A villák mellett parkok, bazárok, zenecsarnokok, páratlan eleganciájú hotelek, mesés berendezésű vízgyógyító intézetek.

A fensík egy mellékvölgyében a Bucsecs-fenyves szélén Carmen Sylvanak, Románia fenkölt szellemű királynéjának nyaralója. Az embert ámulat fogja el ennyi fény, ennyi pompa, ennyi gazdagság láttára. Nyugot minden kényelmi czikke, gazdagsága fel van itt halmozva,

napkelet ezen elrejtett zúgában. A tündérmesék kincseket érő aranypalotája ez, a legvadabb természet ölé. Királyi lakás, a legpoetikusabb környezetben; nem csodálkozunk rajta, hogy Románia koronás költője itt tartózkodik legszívesebben. Itt termékenyül meg lelke, itt kap ihletet azon megható elbeszélések, azon gyönyörű dalok megírására, melyeket könnyes szemekkel olvas, lelkesedéssel dalol egész Románia.

Több időt követel, nagyobb fáradsággal jár a Bucsecsre és Királykőre, e határszéli hegyóriásokra való kirándulás. Brassóból kocsin indulunk a töröcsvári szoros felé; a szoros torkában lévő Töröcsváron jó hegyi lovak kaphatók a kirándulásra. Ha a Bucsecs kirándulásunk célpontja, lóháton nagy utat tehetünk felfelé. Az éjjeleket fedél alatt tölthetjük a szebeni Kárpátgyesület védő házában. Útunk sziklákon, keskeny hegyi ösvényeken, árnyas erdei úton vezet felfelé; itt kopár sziklafalak, ott sűrű fenyvesek, áthatatlan bozótok, amott tátongó sziklarepedések, zúgó patakok állják útunkat. Az út, melyet immár csak gyalog folytathatunk tovább, egyre fáradságosabb, a környezet egyre fenségesebb lesz. Vadul megszakgatott kopár sziklafalak, szédítő sziklarepedésekkel, csattogó vizesések szeliden tova sikamló buvó patakokkal, tátongó barlangok sziklás vadonokkal váltakoznak.

Nemsokára túl vagyunk a fenyves régió is. Fűvel dúsan benőtt fensíkon haladunk az étheri tisztaságu levegőben tovább; a fensík szélén felbugyogó források kristálycseppjei új erőt öntenek fáradt tagjainkba. Nemsokára a Jalomicza erdővel, sziklatömegekkel szegélyezett gyönyörű völgyébe szállunk alá. Egy ilyen szikla-tömegben ásit a híres *jalomiczai-barlang* óriási szája felénk, a barlang hatalmas torkában kaluger-kolostor és kápolna emelkedik; egy vallásos oláh főúr építette 100 évvel ezelőtt a kaluger-szerzetesek számára.

Járatlan szikla-gerinczek, szédítő örvények felett, kietlen völgyoszorosokon, görgeteg- és hómezőkön kell keresztül vergődnünk, míg a Bucsecs legmagasabb ormára, az Omura feljuthatunk. Az Omu csúcsa egy meglehetősen kopár sziklás fensík. A felhőkben uszó sziklaorom kiugró bizarr sziklaalakulataival, gyönyörű kristályvizü tavával, érdekes állatvilágával, sajátos flórájával Svájc felséges sziklahegyeit juttatja eszünkbe. Az égbenyuló szírtek oldala itt nem kopár; teljes virágdíszükben pompáznak, ragyognak egy-egy tömött bokorban a bájos *havasi gyopárnak*, a sziklák e gyönyörűsége virágának gyapjas, posztószerű, fehér csillagai.

A kilátás, mit innen élvezhetünk, minden képzeletet felülmúl nagyszerűségével, felöleli az erdélyi részeknek Istentől megáldott szép földjét teljesen s ezen kívül fél Oláhországot.

Igen érdekes kiránduló-pontul szolgál a 2241 méter magas *Királykő* is, az erdélyi részeknek ez a legszebb formájú sziklahegye. Az út ide azonban talán még fáradtságosabb, még veszélyesebb. A brassó-rosnyó-zernesti úton könnyen jutunk el a hegy aljához, illetőleg a Királykő tövében álló védő házhoz. Utunk zuhatagokban alá omló hegyi patakok völgyén, azok köves medrében, görgetegmezőkön, majd egy szétszórt kunyhókból álló havasi telepen vezet keresztül. Mind jobban elkeskenyedő hegyi ösvényeken, úttalan úton, leszakadással fenyegető sziklafalak mentében, tátongó barlangok, borzadalmas sziklaüregek, óriási sziklarepedések mellett visz útunk tovább. Nemsokára az a keskeny ösvény is eltűnik előttünk; a talaj elvész lábaink alól. Szédítő mélységek között, sziklaszakadékok útvesztőjében, hegygerinczek, gerinczéken, olyan úton, mely csak e sziklák főekességének, az aczélmű zergének biztos, csúszva, kúszva, kapaszkodva kell tovább haladnunk, hogy végre a tetőre jussunk.

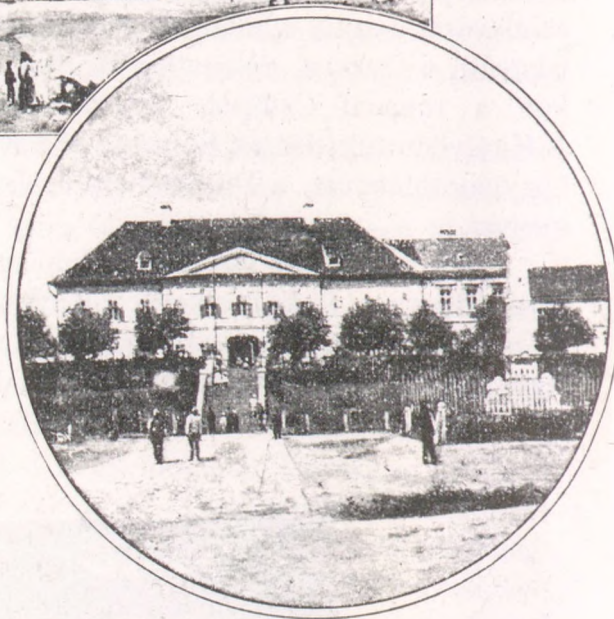
Az út kimondhatatlan fáradalmaival elfelejteti az, a mi itten feltárul szemünk előtt. Mintha szemünk látóereje egy varázsige hatása alatt egyszerre megszázsorozódott volna. Előttünk Magyarország legszebb, legáldottabb része Erdély, arany szemű buzát adó rónáival, nektárt szűrő dombjaival, aranyat ontó erdős hegyeivel, nagy kiterjedésű vidékeket megtermékenyítő folyóival. Látjuk e földet körülövező erdélyi Kárpátokat, az erdélyi részeket és lakóit egy ezredéven keresztül vészben, viharban megoltalmazó, bevehetetlen sziklavárat. Látjuk e hatalmas sziklavárnak felhőkbe vesző bástyáit: a Csukást, a Negojt, a Szurult, fent messze északon a roppant Cziblest, keleten a Kelemen havast. A Királykőn túl feltűnik Románia is a Babuska és Batrina heglánczolataival, a Dumbovicza és Jalomicza szép völgyeivel.

Ezen nagyszerű látványon kívül egy érdekes természeti ritkasággal is kedveskedik a Királykő látogatójának; itt észlelhető a híres *királykői viszhang*, mely egy 15 szótagos mondatot tisztán, fokozott erővel, dörgésszerűleg ad vissza.





Sepsi-
Szent-György.



Dlőpatakról szűk völgyön, lombos erdők között visz útunk tova. Az erdőtől kiérve, megnyílik a völgy s kitérül előttünk az aranykalászt érlelő, a délibábot ringató *háromszéki róna*.

Mérhetetlen síkság ez, puha termőfölddel, arany-sárga búza-táblákkal, zöldelő vetésekkel, gazdag legelőkkel.

A kép felső része Sepsi-Szent-György piacának egy részét, az alsó a megyeházát és a honvéd-szobrot ábrázolja.

A síkságon számtalan helység van elszórva. A közeli községek fehér házikói hivogatólag integetnek felénk a zöld fák sűrűjéből. A távolabb fekvőknek csak a tornyuk látszik. Kelet felé a távolban hosszúra nyújtott, hullámos vonalokban sötétlik a keleti Kárpátok lánczolata.

Alattunk *Szemerja*, Sepsi-Szent-Györgynek külvárosa, az egykor hires dohánytermő hely, tovább *Szépmező*, a Székelyföld áldott Kánaánja, a mely körül csillogó árkot von az Olt és a Feketeügy.

Háromszéknek minden zúgához, minden rögéhez valamely történelmi esemény emléke tapad. Minden halom egy temető itt, melyben nemzeti küzdelmek hősei porladoznak.

Szemerja is véres, de dicsőséges harc emléket őriz s adja át az utókornak. 1849. július 23-án történt, hogy Clam Gallas osztrák tábornoknak orosz csapatokkal erősített serege Szemerjánál megtámadta Gáll Sándor székelyeit.

Elszánt küzdelem fejlődött ki, mely belenyult az éjszakába. Az égő Szemerja lángja gyújtott világosságot az öldöklő harczhoz. Ennél a rémes világításnál dőlt el az ütközet Sepsi-Szent-György felett azon a magaslaton, a hol a kórház épült fel. Az Isten, ki a székely karjába aczélt, szívébe vitézséget adott, győztessé tette őt ez alkalommal is az ellenségén. Osztrák, orosz véres fegyverrel, megtépett harci dicsőséggel hagyták el a csatatért. A kelő nap sugarai csillogó harmat helyett párologó vérben fürödtek a szemerjai síkon.

Sepsi-Szent-György a Székelyföldnek legrégebb városai közé tartozik. Lakóinak száma 5632.

Csinos, cserépfedeles házai, élénk forgalmu széles utcái, díszes boltjai, tágas főtere, árnyékos sétahelyei nagyon kedvező benyomást tesznek az idegenre. Maga a város az Olt folyó jobb partján, síkságon terül el.

A város északi végénél egy magaslaton emelkedik a reformátusoknak a tizenhatodik századból való temploma.

A templomot lövő-résekkal ellátott, kettős fal környezi. A várkastély most érdekes rom, festői ékessége a városnak; egykor erős vára, biztos menedékhelye a város népének.

Ebben a templomban és várkastélyban él a város multjának emléke. Látására háromszázötven esztendőnek meg nem szakadó küzdelmei vonulnak el szemeink előtt.

A templom és a várkastély felett az idők folyamán számtalan vihar tombolt keresztül; sokkal daczolt, nem egy elseperte, a tatár is feldúlta, a török is elpusztította. A lakosok újra felépítették a templomot és várkastélyt. A templomban ismét felhangzott a zsoltárok vigasztaló, erősítő szava, a várkastély ismét befogadta a falai között oltalmat kereső népet.

A város legszebb épületei a főter körül csoportosulnak. Ilyenek: a polgári leányiskola épülete, a városháza nagy tánczteremmel, vendéglő-, kaszinó-, bolt- és hivatalos helyiségekkel. A városház mellett emelkedik a Mikó-kollégium kétemeletes, díszes épülete.

A Mikó-kollégium internátussal összekötött főgimnázium. A kitünő iskolát gróf Mikó Imre fejedelmi adománya (60,000 forint) és a város áldozatkészsége emelte arra a kulturalis niveaura, a melyen ma áll. A Mikó-kollégiumban talált ideiglenes elhelyezést a Cserey Jánosné bőkezűségéből létesült „Székely muzeum“ is. A muzeumban sok érdekes és megtekintésre méltó régiséget, oklevelet, természetrajzi tárgyat, historiai emléket őriznek.

Szép épületek a főter nyugati oldalán a vármegyeháza és a Ferencz József-kórház épülete is. Az épületek előtt árnyékos fasor vezet végig.

A főteret hatalmas gránit-piramis díszíti, a melynek alapkövén két oldalról szépen kifaragott oroszlánok pihennek. Az emlék-oszlop rendeltetéséről számot ad a rajta levő felírás:

„Az 1848/9. évi szabadságharcban Háromszéken és Háromszékről elvérzett honvédek emléke.“

„Ők a szabadságért s a hazáért küzdve esének el; él örök emléük, míg él magyar, él a szabadság.“

„A népjog és önálló haza vértanuinak emelé ezen szobrot emlékül a hálás utókor.“

A jelen kegyeletéről tanuskodó emlékoszlop késő időkig hirdetője lesz a mult idők küzdelmeinek és dicsőségének.

A régi határőrségi épületeket nagyrészt az állami mén-telepet gondozó katonaság számára foglalták le. Az épületek előtt gondosan fentartott, árnyékos sétaút vezet tova.

A város egyik legnagyobb nevezetessége a szövőgyár.

„Az első székely szövőgyár részvénytársaság“ szövőgyára mintegy 54 méter hosszú, 14 méter széles egy emeletes épület. A gyárhelyiségben — a földszinten úgy, mint az emeleten — egy-egy 42 méter hosszú, 14 méter széles szövőterem foglal helyet; ezekben a szövőszékek, illetőleg szövőgépek három sorban sorakoznak. Az épület többi része irodának, ugyszintén fonal- és áruraktárnak van fenntartva. A gőzgép- és kazánház egy külön szárny-épületet alkot.

Az emeleti szövőteremben működő Jacquard-és nyüstös gépek csángó asztalneműek és ruházati cikkek előállítására szolgálnak; a földszinti termet mechanikai szövésre rendezték be, a modern technika minden ujításával.

A gyárban pamut- és lenfonálból való árukat: férfi-és női mosóruha-szöveteket, asztalneműeket, törülközőkendőket, asztal-terítőket, szőnyegeket sat. készítenek. Gyártmányai részben eredeti székely és csángó cikkek-ből állanak, melyek eredetiségüknél, jóságuknál, olcsóságuknál, csinosságuknál és tartóságuknál fogva nemcsak hazánkban, de Romániában, sőt Bécsben és Németországban is keresettek.

A gyár szöttesei idehaza is kezdenek már jobban elterjedni s hogyha a házi asszonyok némi előnyt nyujtának ennek más fajta szöttemények felett, s mint hazai terméket ezen szempontból is felkarolnák: a székely szöttes igen keresett cikké válhatna s a vállalat megizmosodását is elősegíthetné.

A gyártelep a mellett, hogy számos székely embernek ad kenyeret, a székely munkásoknak — kik a gyári ipar okszerű fogásait értékesítik a háziiparban — kitűnő iskolája is.

A szövőgyár létesítésében legnagyobb része van Pótsa Józsefnek, a vármegye főispánjának, kinek áldásos tevékenységéről az alkotások, — a humanus- és hazafias ténykedések, — a székelyek felsegítését, a Székelyföld emelését célzó intézkedések egész sora beszél.

A székely vasút, — melynek Sepsi-Szent-György egyik főállomása — már eddig is éreztette a várossal jótékony hatását. A vasút által Sepsi-Szent-György székely gabonapiacz lett s gyülekező helye az idegeneknek, kik innen szélednek el a székely fürdőkhöz a szélrózsa minden irányában.

Sepsi-Szent-György környéke.

Sepsi-Szent-György déli végénél a savanyú- és kénes vizek egész sora buzog fel. A jó vizeket kevesen ismerik, még kevesebben használják.

A közelben, a Debren jobb partján emelkedik az „Örkő“ nevű, kúpalakú, magas sziklahegy. A hegy sziklaanyaga kitűnő épület-követ szolgáltat. Ebből épül az új Sepsi-Szent-György.

Ide nem messze, a Sepsi-Szent-Györgyről Gidófalvára vezető út mellett, egy fűvel benőtt, magas sírhalom domborúl. Gyertyánffy Ferencz honvédszázadosnak s százada

vitéz legénységének sírhalma. Harczoltak, mint a legendák hősei, a győzelem reménye nélkül, elestek egy szálíg, meghaltak a hazáért hősi küzdelemben.

1849. július elején történt, hogy a kisded csapat fel-tartóztatott egy egész orosz sereget. A század egy legénye sem mozdult helyéről, hanem hősiezen küzdve kitartott addig, míg elvérzett az utolsó is.

Sepsi-Szent-Györgytől nyugatra, alig másfél óra járás-nyira van a *Sugás-fürdő*.

Utunk ide a Piliskén, fiatal nyár- és bükkerdőkön vezet keresztül; a tetőről leérve, egy szűk völgybe jutunk, melyet a Hamvas pataka szel át. E szűk, de kies völgyben, magas fák lomb-sátorában találjuk a sepsi-szent-györgyiek kedves kiránduló- és nyaraló helyét: a Sugás-fürdőt.

Ez igénytelen fürdőtelep néhány csinos villából, vendéglőből, hideg tükör-fürdőből, egy ivókútból és több használatlan ásványforrásból áll.

A Sugás-fürdőnek egyik nevezetessége a *Gözlő* vagy Gyilkosbarlang.

A barlang szénsavgázában sok rheumás beteg, életunt, a sorssal s önmagával meghasonlott keresett és talált gyógyulást.

Ritka az az év, hogy a barlang meg ne hozná áldo-zatát.

A Sugás-fürdőnek eddig tisztán csak helyi jelentősége van; kitünő természeti kincsei, egészséges fekvése, üde levegője, pompás ivó- és ásványvizei teljesen méltók arra, hogy azt Sepsi-Szent-György városa, mint tulajdonos, a legnagyobb figyelemben részesítse.

Sugás-fürdő a turistának kellemes és jutalmazó kirán-dulásokat kínál a környező erdőségek szebb pontjaira s a 1020 méter magas Görgő-re; ennek csúcsáról pompás kilátás nyílik az Oltra és kies völgyére.

Sepsi-Szent-Györgyről kiindulva az északra vezető út mentén balról *Árkos*, *Kőrispatak* (a Kálnoky grófok ősi kastélyával), *Kálnok*, s a regényes fekvésű *Zalán*, jobbról *Gidófalva*, *Fotos*, *Martonos*, *Étfalva*, *Zoltán* és *Bodok* — egytől-egyig takaros székely falvak — tűnnek szemünkbe.

Bodok községtől másfél kilométernyire, a bodoki havas délnyugati alján, egy kissé emelkedett helyen, erdő szélén buzog fel a gazdag *bodoki „Matild-forrás“*. A forrás vize kristálytiszta, kellemes, csipős, savanyú ízű; a rövid időközben hatalmas buborékokban előtörő szénsav-gáz mintegy állandó forrásban tartja a vizet.

A vízben rendkívül gazdag forrást a tulajdonos községek-től (Bodok, Zoltán, Étfalva, Hidófalva, Fotos, Sepsi-Martonos, Angyalos, Eresztevény, Besenyő) György József vette bérbe.

Vizsgálatom eredményéhez képest a víz a legjobb alkalikus savanyú vizünk. Kitűnő mint borvíz, kitűnő mint gyógyító víz. Egy kiváló budapesti orvos és balneologus szerint a hurutos bajokban páratlan orvosság lesz a Matild-forrás vize. Csodák nem történnek; de sok szenvedés fog megenyhülni, sok kialvó remény kap majd új lángra általa.

A piac el van árasztva magyar ásványvizekkel; a vasútnak ezen felül még a külföldi vizek versengését is reánk zudították. Az ilyen kellemes, gondos és tiszta kezelésű, csinos kiállítású ásványvíz ennek daczára megtalálja a maga fogyasztó közönségét. A Matild-víz kristálycseppjeiben sokan fognak üdülést, gyógyulást keresni, sokan, különösen a rossz ivóvízzel bíró magyar Alföldön, a székellyföldi ásványvizek ezen jövendő piacán.

Az ivó borvíz-kúttól északkeleti irányban mintegy 600 méternyire, erdők között, egy mélyedésből buzog ki a *fürdő-víz*. A víz összetételére nézve földes-vasas sava-

nyúvíz. A víztartó alján vastag rétegben kiváló rozsdavörös csapadék elárulja a víz nagy vastartalmát.

A forrás körül régen fürdőberendezések voltak; a bodoki fürdőt a mult század végén sokan látogatták.

„A napkeleti hegysorból egy patak siet le, a Várpataka. Ezen patak jobb oldalán buzog ki a *bodoki-szemvíz*. A forrás vize szép, tiszta; azonban kénmáj szaga van. Forrásánál fehér, sík salakot rak le a kövekre. Ez a víz a fájós szemeknek megbecsülhetetlen orvosság. 1830-ban e hely egészen a maga vadságában állt, a forrás azért mégis nagyon látogatott volt. A forrás mellett lévő bokrok be voltak terítve szemmosó lenrongyokkal.“¹⁾

Bodok felett emelkedik az 1195 méter magas *bodoki havas*; lejtőjén Kincsas-vár festői romjai láthatók.

Az Olt jobb partjára térvén, Bodokon felül — *Oltszem* községet érjük.

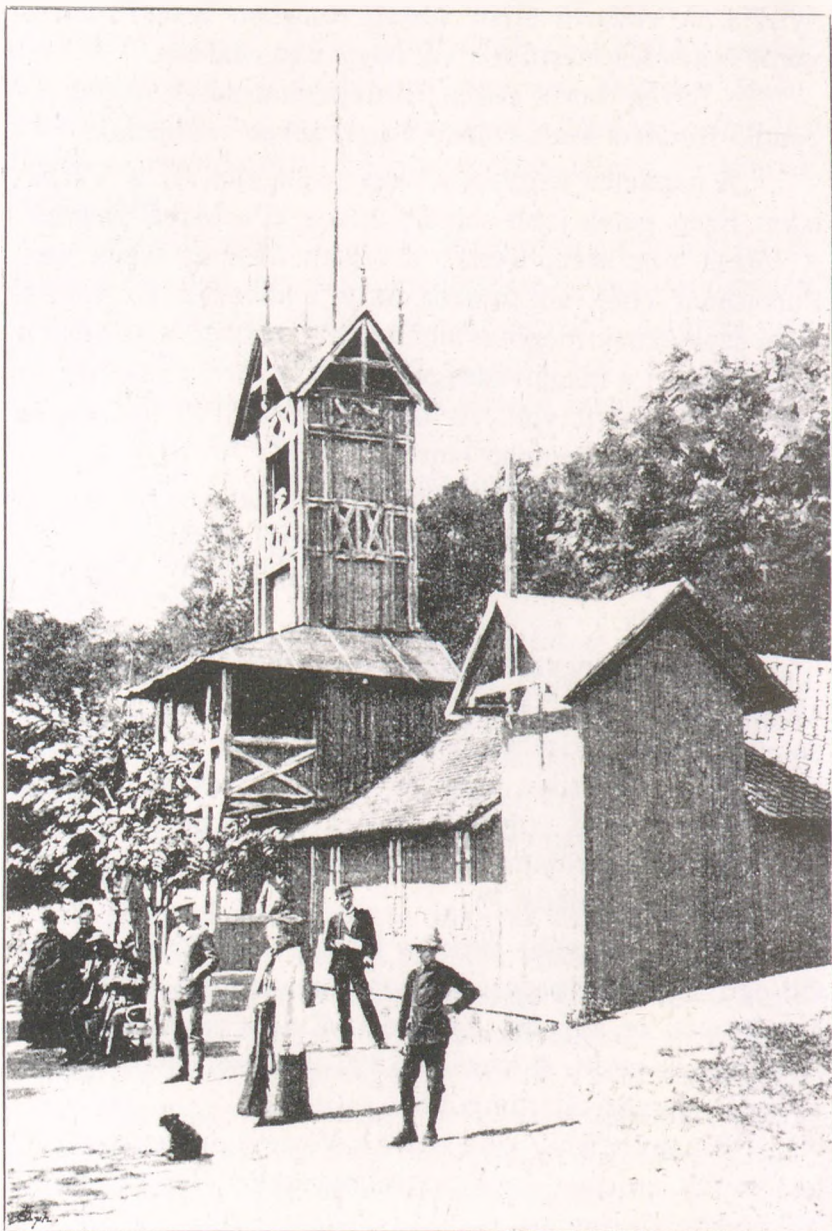
A község elnevezését talán összefüggésbe lehet hozni azokkal a „szemek“-kel, melyeket a hegylakók a folyók, patakok csillogó vizében látnak, a melyeken át, — szerintük — a sötét szikla mélyébe elzárt lények bámulják a napvilágot és zöld erdőt; a melyeken át a börtönéből elszabadult nimfa vidáman nézi a kék eget, a fákat, a fűszálat, s a ringó nádat.²⁾

Oltszem jómódú székely község; északi végén, az Olt-part egy emelkedésén renaissance-stylben épült szép kastély köti le az utas figyelmét. Elő-udvarait hatalmas falak veszik körül. A kastélyt 1827-ben gróf Mikó Miklós építtette Herecz-vár romjaiból.

Oltszemen felül emelkedik a Vártető; a tetőt sűrűn benőtt fák érdekes romokat rejtegetnek: Herecz- vagy Mikó-varának romjait.

¹⁾ Kővári László: Erdély Földe ritkaságai. 1853.

²⁾ Reclus: A patak élete. Budapest. 1894.



A MÁLNÁSI HERKULES-FÜRDŐ.

Az út Oltszemen felül az Olt tulsó partjára tér át; itt találjuk *Málnást*, ezen oldalon Háromszékmegye utolsó községét.

Málnás községtől $\frac{1}{4}$ órányira van a kies *málnási-fürdő*. A tengerszin felett 584 méter magasan fekvő fürdőtelep az Olt folyó jobb partján terül el, egy minden kellemtelen levegő-áramlástól védett gyönyörű térségen.

A telep csinos villákból, lakó- és fürdőházakból, vendéglőből, zene- és tánczpavillonból áll. Az egészet ízléses és nagy gonddal fentartott park veszi körül; nagy gondozásban részesülnek a fákkal sűrűn szegélyezett séta-utak is, különösen azok, a melyek a fürdőkhoz és az erdőbe vezetnek.

Fürdői közül a *Herkules-fürdő* méltán tett nagy hirre szert; vize széndioxidban és kénhidrogénben gazdag, 13⁰ R. hőmérsékletű víz. A medenczéből sűrűn elötörő széndioxid-buborékok a vizet állandó mozgásban tartják. A fürdő fölött csinos fürdőház emelkedik. A tükör két nagy „lobogó” medenczére van osztva; a fürdőket az öltöző szobák egész sora veszi körül.

A sétatér alsó végén van a vasasfürdő, vasban, széndioxidban dús 12⁰ R. hőmérsékletű vizével. Ezen fürdőépületben van elhelyezve a meleg- és a moor-fürdő is. Ezen utóbbihoz az anyagot a fürdő területén található igen jó vasas-lápföld szolgáltatja.

Ivó-források: a *főkút*, széndioxidban rendkívül gazdag, élvezeti- és gyógyító víznek egyaránt kitűnő vizével, az *újkút* vasas, savanyú vizével és a *Mária-forrás* szén-savban, szóda-bicarbonában és konyhasóban gazdag vizével. Ez utóbbi víz elemzésem tanusága szerint kitűnő lúgos, sós savanyú víz. Azokat a vizeket, melyekhez összetételét illetőleg legközelebb áll (seltersi, gleichenbergi) nemcsak helyettesítheti, de hatórészeiben felül is mulja.

A málnási ivóvizek kitűnő szolgálatot tesznek az emésztőszervek bajaiban. A fürdőket feltűnő eredménynyel használják csúzos, köszvényes bajokban. A lakóházakban összesen 120 butorozott szoba áll a vendégek rendelkezésére.

A málnási fürdő-telepen széndioxidgáz-kiömlésekkel is találkozunk. Ilyen a *gőzlő-barlang*, ilyen a *szem- és fül-gőzlő* is. Ez utóbbiaknál a gáz csöveken tódul ki; a kiömlő-gázt szem- és fülbántalmak enyhítésére használják.

Széndioxidgáz ömlik ki minden fúrt, vagy ásott mélyedésből, az Olt medréből, sőt az ásó és kapa nyomából is.

A málnási széndioxid-forrásokból fejlődő gázt — tekintve annak tisztaságát és nagy mennyiségét — czél-szerűen fel lehetne használni folyósításra.

A levegő Málnáson balzsamosan enyhe még az esti órákban is. A sétaút a hársak alatt, a bugyogó Herkules, az Olt fehér párás berkei, a sötétlő Hentermező és Csomág kellemes bájtt kölcsönöznek a kis telepnek, a holdsugaraktól megezüstözött lakóházaknak. Málnás egészséges levegője, kitűnő vizei, szép vidéke évről-évre több nyaralót hódítanak ide.

Málnáson felül az Olt völgye összeszorul; ezen szorosban egy magaslaton fekszik *Mikó-Ujfalú*. Itt az útszélén pompás vasas savanyúvíz-forrás buzog fel. Kit erre vezet útja, az a vizet akarva — nem akarva megízleli, oly szívesen kínálják a „firiss borvizet“ poharaikban a kocsinkra is felkapaszzkodó gyermekek.

Mikó-Ujfalun túl a megváltozott talajhoz és klimához képest a vegetáció is megváltozik. A szántóföldek helyenként lejtőkre kapaszkodnak s csak árpával, zabbal fizetik a keserves verejtéket.

Tovább haladva *Bükszád*-ot érjük. Ez a falu erdős hegyektől határolt fensíkon, a tusnádi szoros alsó torko-

latában fekszik. Bükszád 1782-ben keletkezett, a midőn gr. Mikó az Ujfaluban volt üvegcsúrt oda helyezte át; az üvegcsúri munkások: székelyek, oláhok, németek és csehek népesítették be az új községet, a mely ma már egészen magyar.



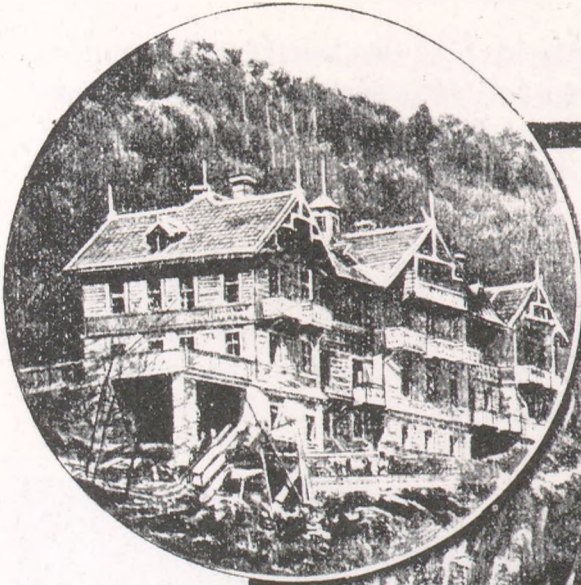
BÜKSZÁD.

A falu középpontján nagy fekete faalkotmány emelkedik: gr. Mikes Benedeknének üveggyára, a Székelyföld egyik legtekintélyesebb ipartelepe. A gyár izléses készítményei, palaczkjai, köszörült, festett üvegtárgyai egyre nagyobb piacot hódítanak itthon és a szomszédos Romániában.

Hol a Nagy-Murgó mellett a Kis-Murgó lapul meg, az Olt és a belészakadó Rakottyás patak között, — a Kis-Murgóhoz támaszkodó hegyfokon *Vápa vára* terjedelmes romjai láthatók.

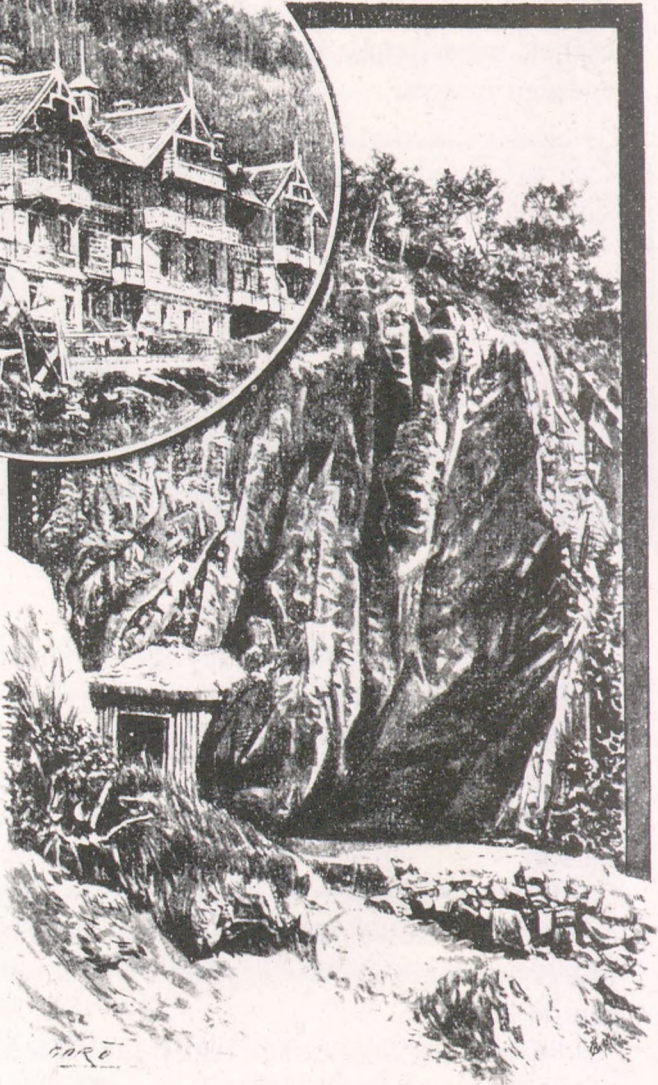
A balparti fenyvesben meredeken felemelkedő hegyoldalon haladva $\frac{3}{4}$ óra alatt Tusnád-fürdőn vagyunk.





Bálványos-
fürdő.

Torjai
Büdösbarlang.



Erdős hegyeken át, helyenkint valóságos őserdők között visz útunk Bükszádról hazánk egyik legnagyobb természeti nevezetességéhez: a torjai Büdös-barlang-hoz.

Háromszékmegye Alsó-Torja községének határában, a Bálványos- és Zsombori-patakok vízválasztóján, a Sósmezőnek nevezett fensíkon — több forrás buzog fel s néhány csinos épület: lakóház, vendéglő, fürdőház emelkedik. E kis telep a *Bálványos-fürdő*.

A telepen felfakadó ásványforrások összetétele rendkívül változatos. Van itt egyszerű savanyúvíz, vasas savanyúvíz, glaubersót tartalmazó savanyúvíz, timsósvíz, szabad kénsavat tartalmazó víz (kis timsó-forrás); érdekes tudni, hogy szabad kénsavat a természetben eddigelé csak Amerika néhány folyójában (Rio-Vinagre), Uj-Granada egy melegforrásában, Tenesse és Jáva egy-két vizében találtak csupán.

A Büdös-fürdőt nem szép fekvése, nem változatos összetételű, tombolva előtörő csodahatású forrásai, nem nagy kiterjedésű és kitűnő minőségű vaslápja teszik világra szóló természeti nevezetességgé, gyilkos gázokat: szén-savat és kénhidrogént kilehelő s széngázokkal telt solfatárái, barlangjai; a *Gyilkos-*, *Timsós-*, s mindenekfölött a *Büdös-barlang* azok, a melyeknek a Büdös-fürdő hírnevét köszöni, s a melyektől jövőjét, a legfényesebb jövőt várja. A telepről keskeny bokrok, fák és sziklával szegélyezett hegyi út vezet az 1053 méter magasságban levő barlanghoz; az út mellett itt-ott sírkövek fehérlenek, a melyek alatt a barlang áldozatai aluszsák örök álmukat.

E szerencsétlenek közül többen az igazság, mások a zsarnokság sujtoló keze elől, sokan a szégyen vagy az élet elviselhetetlen terhének nyomása alatt kerestek és találtak itt menedéket. Hányan vannak, kik a helynek veszélyes voltát nem ismervén, mire sem vigyázva léptek a barlangba, s halálukkal adóztak?

Közeledvén a barlanghoz, megcsap bennünket a kiáramló kénhidrogén szaga; közelebb jutván, a szag mind erősebbé és erősebbé lesz; még egy fordulat, s megnyílik

előttünk a szikla-hegy, a Büdös-barlang óriási toroka ásít felénk. Koszorús költőnk, Jókai Mór, csodálatos szinekkel, búbajos ecsettel örökítette meg a képet gyönyörű regényében, a „Bálványos vár“-ban. Bemutatjuk ezt olvasóinknak.

„Rengeteg őserdők közepéből tolakodik előre egy óriási bércztömeg; egymásra hányt düledező sziklák romhalmaza, mintha egy bedőlt tűzhányó volna. Oldalait kiégett likacsos surlókövek fedik, érczsalakmaradványok; mogyoró-, galagonya-bokor csenevészik a hasadékok között: azokon is rőt a levél. Csak a pemétfű látszik itthon lenni, s a siroķ és romok két virága: a kövi rózsa, meg a sárga szaka. A halál országa ez. A bércz oldalán, fenn a magasban ásít egy szikla-odu; félredűlt gúlák képezik óriás kapuját: májszinű, rozsdaveres sziklák, fekete erekkel. Hanem a barlang szája körül sárgán van zománczozva szikla és padmaly; mint a penész, úgy lepi be a halvány-sárga nyirok az egész környéket. S a bejárat előtt reszketni látszik a lég, mint a délibáb; a kövek táncolni látszanak; az örökké nyitott kapu reszket és a föld maga libeg-lobog. Itt van a pokol tornácza. Mi leheli fel azt a haláladó léget, onnan a szikla mélyéből, a mitől még a felette elrepülő madár is leesik? Kinek a szavára nyilt meg ez az üreg, a mibe ember ha belépett, többé vissza nem tér?“

Dante ilyennek képzelte magának a poklot, sötét borzalmaival.

A barlang hossza 1884-ben 14, szélessége 2, magassága, a hol legmagasabb 6-, a hol legalacsonyabb 2 méter volt. A barlang oldalfalait a gázokból kiváló kénvirág-alakzatok díszítik. A barlang befelé lejtős, de a gázok felszine vízszintes irányú. Ezen alsó gágréteg, valamint annak felszine, rezgése, hullámozása, áramlása a 90-es évek elejéig, míg a barlangot szándékosan meg nem szűkítették, világosan kivehető volt.



A BŰDÖS-BARLANG BEJÁRATA.

A bejárat mögött egy kis gyermek is baj nélkül megállhat; a barlang fenekén pedig egy közép nagyságú ember feje fölött mintegy 2 méter magasan csapnak össze a gyilkos gáz hullámai. A barlang alján levő kőrétegek izzadni látszanak; a lecsepegő vizet cserépedényekben fogják fel, s azzal szembetegek mossák szemeiket. A mi a nagy hirre vergődött csepegés összetételét illeti, abban szabad kénsav mellett alumíniumot, vasat, meszet és chlort mutattak ki.

A kénsav, mint a kénhidrogén, illetőleg a kén oxidációjának terméke keletkezik.

A Búdös-hegy — úgy látszik — kéntermésével vonta magára legelőbb a figyelmet. Följegyzések igazolják, hogy itt hajdan kénbánya volt s hogy a nemzeti fejedelmek korában még bányászták a ként. Torja e bányájáért mint bányahelység sokáig képviselve volt nemzetgyűléseinken. ¹⁾

Jó régen tudják, hogy a Búdös-barlang és a szomszédos barlangok mérges levegővel vannak tele. A hegy északi oldalán a Gyilkos barlang romjai fölött elrepülő madarakat a kiömlő gáz leszédíti; a barlang előtt a múlt század végén egy medvét találtak, melyet a barlang gőze ölt meg. ²⁾

Régen ismerik és használják a fali csepegést, úgyszintén a telep ásványvizeit is. A kénes savanyúvíz-források, fortyogók mellett a gyógyulni jöttek sátrai állanak, s lovaik legelnek. Nem volt ismeretlen a régiek előtt a Búdös-barlang levegőjének gyógyító hatása sem. Nyáron eljöttek a szem- és idegbetegek, kiizzasztják magukat benne s gyógyulva térnek meg övéikhez. ³⁾

De hogy mi az, mi a barlang levegőjében öl és gyógyít, mi az, mi a csepegést oly hirneves szemorvossággá

¹⁾ Kővári László: Erdély földé ritkaságai. 1853.

²⁾ Erdély képekben. 1., 4. l.

³⁾ Kővári L.: Erdély földé ritkaságai. 135. l.

teszi, micsoda alkatrészek azok, a melyek a hegy oldalán és lábánál tombolva fölfakadó ásványvizeknek gyógyító erőt adnak, milyen hatások lehetnek azok, a melyek a barlangot alkotó kőzet anyagát megváltoztatják s megrajzolják a sziklafal sárga és fehér virágait, miféle titkos erő az, a mely a barlangok gyilkos levegőjét oly csodálatos mennyiségben termeli: ezeket a kérdéseket a régiek válasz nélkül hagyták; ezekre a tudományos és közgazdasági tekintetben rendkívül fontos kérdésekre csak a legújabb időben kaptuk meg a feleletet.

Bemenve, végtagjainkat sajátságos melegség járja át, izzadság lepi el, pedig a barlangban rendszerint hűvösebb van, mint künn. Addig, míg szájunk, orrunk az alsó rétegből kiér, bátran lélezhetünk; az alsó gázrétegben azonban csak visszatartott lélekzet mellett járhatunk, mert egy lélekzetnyi a gázból már öl. A gázfürdő élettani hatásánál fogva már sok rheumatikus bajnak volt gyógyítója.

A telep valamennyi kincsének, valamennyi termékének tudományos méltatását Ilosvay Lajosnak, a budapesti műegyetem tudós tanárának köszönjük, ki „A torjai Büdös-barlang levegőjének chemiai és physikai vizsgálata” című munkájában a tárgyat fáradságos előmunkálatok s még fáradságosabb, éveket igénybe vevő, kitartó laboratoriumi munka árán a gyakorlati értékesíthetés tökéletességeig kidolgozta.

Ilosvay vizsgálatai nyomán tudjuk, hogy a gázkeverék, a mely a barlangot kitölti, 95·49⁰/₀ széndioxidból, 0·56⁰/₀ kénhidrogénből, 0·01⁰/₀ oxigénből és 3·64⁰/₀ nitrogénből áll. Ilosvay meghatározta a barlangból évenként kiömlő széndioxid és kénhidrogén mennyiségét is.

E meghatározás szerint körülbelül 734,800 m³ széndioxid és 2850 m³ kénhidrogén ömlik ki évenként a barlangból. A kiömlött széndioxid súlya 1,448,000, a kénhidrogéné 4340 kgr.-ra rúg. Bischof szerint Andernach mellett,

a laachi tó közelében levő forrásokból évenként mintegy 250,000 kgr. széndioxid ömlik ki; tehát csak hatodrésze annak, a mit a torjai barlang szolgáltat.

A széndioxidot termelő helyek között világhire van a nápolyi Kutya-barlangnak. Ilosvay érdeme, hogy most már tisztában vagyunk az iránt, hogy a Büdös-barlang a Kutya-barlangot úgy gázainak összetételénél, mint terjedelménél fogva sokszorosan fölülmulja. A Büdös-hegyi barlangok gáza a széndioxidból mintegy 24—34⁰/₀-kal többet tartalmaz, mint a Kutya-barlangé. El fog jönni az idő, midőn Jáva méregvölgye, Island forró iszapot hányó geysirei, Baku örök tüze, Itália tüzes lávát ontó vulkánjai mellett, mint ezekkel egyenlő rangú természeti ritkaság, a Büdös-barlang is helyet foglal minden művelt nemzet geographiai tankönyveiben!

1891 óta a barlang tulajdonosa: báró Apor Gábor torjai nagybirtokos iparilag is értékesíti a barlang gázát. Ez idő óta ugyanis a Büdös-hegy és a Bálványos-hegy között, a Bálványos patak mentében gyár emelkedik, serényen dolgozva a barlang széndioxidjának megsűrűsítésén.

A négy kilométer távolságra eső barlangtól a gázt gőzszivattyú szívja a lefektetett olomcsöveken át a gáztartóba. Innen a gáz a tisztító-kazánokba jut, a hol az idegen gázoktól megszabadul. A tisztítókból a lehűtött sűrűsítőbe vezetik; ennek a csapjára erősítik a folyós széndioxid felvételére szolgáló hengereső alakú kovácsolt-vas palaczkokat. Ezekben kerül a folyós széndioxid forgalomba.

Egy széndioxid palaczk súlya 38—40 kilogramm s 10 kilogramm folyós széndioxidot fogad magába. A gyár napi termelése 150 kilogramm folyós széndioxid.

A telep kincseit nagyhírű tudósok vizsgálták: idegenek, hazaiak. A telepnek világnevezetessége azonban nem az idegenek közlései nyomán került a hír szárnyára. A magyar tudós ugyanis olyan dolgokban, a melyekben

Magyarország legnagyobb természeti ritkaságának érvényre juttatása forog szóban, nemcsak eszével, de szívével, lelke teljes erejével dolgozik. Ilosvay Lajos munkálatai, publikációi s az ezek nyomán készült ismertetések fognak a torjai Büdös-barlangnak helyet nyitni a föld természeti ritkaságainak sorában. Legyen érette jutalma a székelyek hálája és elismerése!

A Hargita-hegység déli részén emelkedik az 1140 méter magas Büdös-hegy. Ennek a hegynek egyik nyulványán — 100 méterrel a Büdös-barlang alatt — terül el a Sósmező nevű fensík; nevezetessége, hogy forrás forrás mellett buzog fel rajta.

A források közül a „Fidelis-forrás“ vize kitűnő sós savanyú víz, a „Károly-forrás“-é vasas savanyúvíz, a „timsós-forrás“-é timsós vasgáliczos víz, a „felső timsós“ forrás vize, a „szemvíz“-é, a „várpád-forrásé“ és a „várpád alatt levő forrás“-é kiváló vasas vizek. A források közül az egyiket „hammas“-nak is nevezik sötétszürke színétől; alább a Zsombor-patak közelében előtörő források egyikét „vallató“-nak jéghidegsége miatt.

A források közül egyik-másikból olyan erővel tódul ki a széndioxidgáz, hogy ha az ember a forrás fölé hajlik, rögtön elkábul.

„Ha más országban volnának e gyógyító-erejű csodaforrások“ — mondja Jókai — „búcsujáró kápolna volna mindenik mellé építve egyfelől, részvénytársaság vendégfogadója a másik felől.“

A fensíkon az erdő lombjai közül hatalmas, palotaszzerű épület emelkedik ki 924 méter magasan a tenger színe felett.

A legszebb erdő kellős közepén, egy magaslaton, a szelektől teljesen védett helyen épült elegáns szállót alig két éve, hogy átadták rendeltetésénck. A szállóban 50 vendégszoba — a legnagyobb kényelemmel berendezve

— ezenkívül nagy ebédlő, társalkodó, több fürdőszoba, hideg vízzel gyógyító-intézet állanak a vendégek rendelkezésére. Az ellátás a szállóban penzió-szerű.

A vízvezetékekkel, nagyvárosi kényelemmel, eleganciával berendezett telep a tulajdonosnak: báró Apor Gábornak és nejének Pálffy Fidelis grófnőnek áldozatkészségét és ízlését dicséri.

Az új telepet kitűnő fekvése, tiszta levegője, környezete, berendezése a havasalji klimával bíró klimatikus gyógyítóhelyek sorába helyezi.

Ha e helyet rövid szavakban méltóan akarnók jellemezni, a következőt mondhatnók róla: Bálványos-fürdő az egészségnek balzsam, a léleknek üdülés, a szemnek gyönyörűség.

A telepről jól gondozott serpentin-utak vezetnek mindenfelé; így a 10 percznyi távolságra fekvő Búdös-barlanghoz és az innen két órányira levő Szent-Annához.

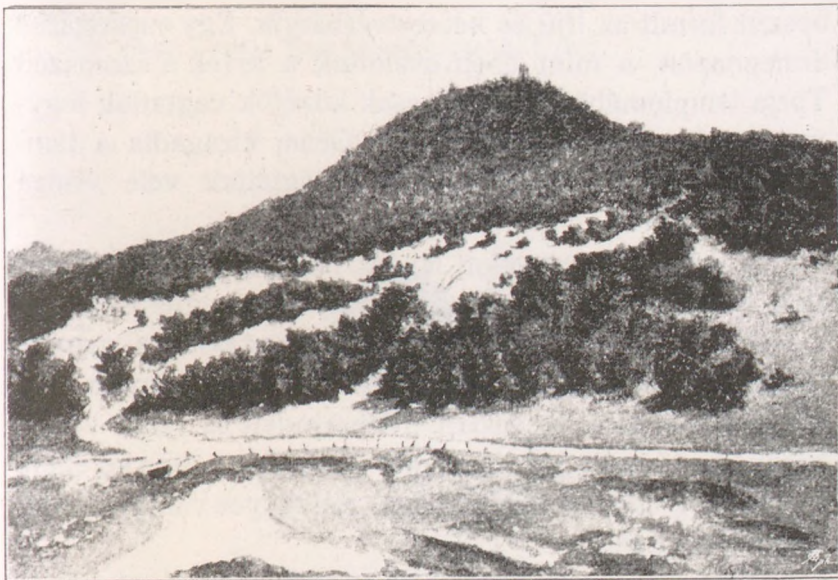
Bálványos-fürdő a magyar állam-vasútak kézdi-vásárhelyi állomásától $2\frac{1}{2}$ óra alatt érhető el. Sepsi-Szent-Györgytől az út $3\frac{1}{2}$ órát tart.

A Búdös-től 14 kilométer távolságra fekszik *Felső- és Alsó-Volál* s ezeknek folytatása-képen *Felső- és Alsó-Torja*. Ezek a falvak fárasztó hosszúságban nyúlnak el egész az erdő aljáig. E községekben egymást érik a kuriális udvarházak. Alsó-Torjában a katolikus — Felső-Torjában a református templom régi nevezetes épületek. Alsó-Torján van a báró Apor-családnak ősi birtoka.

A Torja-patak felső völgyében egy kerekded dombon Torja-varának némi maradványait látjuk.

A Büdössel átellenben fekvő hegy-kúpon pedig a romjaiban is bámulatra méltó *Bálványosvár*, az Aporok ősi sasfészke tűnik szemünkbe. A falutól a Bálványosvár aljáig 12 kilométer a távolság.

Bálványosvár 1029 méter magas, kúpalakú sziklahegyen épült; ma majdnem hozzáférhetetlen, réges-régen bevehetetlen. Az ősi vallás híveinek ez volt menedékhelye; itt lobogott fel utoljára a tűz, melyet székely őseink a Hadisten tiszteletére emelt oltáron gyújtottak. A vártetőről beláthatjuk fél Székelyországot.



BÁLVÁNYOS VÁR.

Bálványos vár keletkezéséről a következőt beszélik. Mikor Szent-István királyunk az erdélyi magyarokat a keresztyén hit felvételére szorította, az Opur vagy Apor nemzetség, mely Etelétől, a hatalmas hun királytól származott s mely makacsul ragaszkodott pogány hitéhez, e hegyek közé menekült. Itt a sűrű erdővel borított hegykúpon hatalmas várat építtetvén, merészen daczolt a térítő király parancsaival és tovább imádta pogány bálványait.

Idők múltak. Az egész környék, az egész ország már mind a keresztyén hit hívei voltak; az Aporok azonban megmaradtak konokul bálványimádóknak.

Történt egyszer, hogy Bálványosvár egyik ifjú ura, Apor Géza, egy szomszéd úr leányát, Mike Ilonát, megkérte feleségül. A szülők elutasították őt, mivel nem akarták leányukat pogány emberhez adni. E meggyalázásért boszút forralt az ifjú és két testvérbátyja. Egy napsugáros ünnepnapon, a mint épen oszlottak a hívek a szomszéd Torja templomából, egyszer csak közjök vágtattak fegyveres lovasok s az egyik, Apor Géza, kiragadta a templomjárók közül Mike Ilonát s elvagtattak vele vissza Bálványosvárba.

A vidék felháborodott lakószai felkerekedtek, mint egy ember, fegyvert ragadtak s a leányától megfosztott apa vezetése alatt elindultak, hogy megbüntessék a merész leányrablót. Csakhogy ezek s embereik elszántan védtek magokat az erős várban. Elkeseredett és véres volt a harcz. Az idősebb két Apor már ott hevert holtan vérében, s mire még egyszer felkelt a nap, Bálványos vár falán nagy rések tátongtak.

Ekkor megjelent a vár falán Mike Ilona, kezében keresztet tartva, s így kiáltott: „Az igaz istennek és Krisztus urunknak nevében, békesség! Ne folyjon többé atyámfiái vére! Apor Géza kész felvenni Üdvözítőnk hitét!”

„Ámen!” felelte a sokaság és a vár ura még az nap keresztyén hitre tért és nőül vette Mike Ilonát. A vár pedig, mivel benne kerestek menedéket Erdély utolsó bálványimádói, megtartotta a Bálványos nevet mind a mai napig.¹⁾

¹⁾ Radó Vilmos: Magyar népmondák az ifjúság számára. Budapest.

A történelemből ismeretes, hogy Apor László, Erdélynek hatalmas vajdája e várba záratta a magyar trónt bitorló bajor Ottót és nem bocsátotta addig szabadon, míg meg nem esküdött, hogy a magyar trónról lemond és Magyarországba többé sohasem teszi be a lábát. A magyar korona majdnem két évig volt Bálványos várában Apor László kezei között. 1)

1) Miháltz László: Torja környéke. „Erdély.“ 1892.





KÉZDI-VÁSÁRHELY PIACTA.

Kézdi-Vásárhely.

Alsó-Torjánál kiérve a patak völgyből, kitarul előttünk Háromszékvármegyének felső síksága.

A határhegységek alján, a folyók mentén falvak tűnkednek fel. A fehér házak közül messze kiragyog a fényes tornyú templom.

Az útvonalon teljesen míveletlen vidéket nem látunk sehol; árnyas erdők, napsugaras rétek, bújó legelők, aranykalászt ringató földek váltakozva gyönyörködtetik a szemet és lelket, Esztelnektől Zágonig, a róna egész hosszában.

A szántók gazdag gabona-termését székelység aratja. Székely a gazda is, a munkás is. Öröm nézni, hogy ég kezében a munka, mikor a pendülő kasza megsuhan és belevág a huszszorosan megáldott kalász tömött erdejébe. — A jótékony föld — melynek búza-termése alá háromszor szánt — pazar bőkezűséggel ontja a gazda zsákjába az aranszemű búzát, hogy meglegyen a mindennapi

kenyere az egymás nyomába serdülő nemzedékeknek. És még sincs meg a mindennapi kenyere valamennyinek!

A székely munkás, ha elvégezte otthon a maga dolgát, másfelé megy mezei munkára; a legtöbbször Romániába; itt a munkaadó szívesen látja a székelyt, ki intelligenciájával, munkabíráásával mint egy óriás magaslik ki a román munkások közül. Munkáját jól megfizetik; megkövetelik azonban, hogy az érintkezés nyelve munkások, munkavezetők, munkaadó között a román legyen.

Torjáról kiindulva egy félóra alatt érjük *Kézdi-Vásárhelyt*, a Székelyföld legnépesebb (lakóinak száma 4700), legvagyonosabb városainak egyikét.

Városi kiváltságait már 1427-ben kapta, midőn Zsigmond a Feketeügy medencéjében, a Torja-patak mellett elterülő, — „Torja-Vásárja“ név alatt ismeretes kis telepet, királyi várossá tette.

A város közepén nyúlik el hosszúkás, négyszegletű piacza, melyet csinos, — nagyrészt emeletes-házak szegélyeznek. A piac egyik szegletében emelkedik a reformátusoknak nagy és díszes temploma.

A mi a városban az idegent leginkább megragadja, az a városnak sajátzerű építés-módja, melylyel csak a legrégebb székely városokban (p. o. Székely-Udvarhelyen) találkozunk.

A városban kevés az önálló udvarral bíró telek. A piacon s a város legtöbb részén az udvarok egyszersmind utcák, illetőleg sikátorok, a melyek két végükön egy-egy utcával közlekednek. A sikátorok sűrűn egymáshoz épült, — többnyire földszintes házakkal vannak szegélyezve. Ez az építési rendszer súlyosan nehezedik a városra; mert míg egyfelől gátot vet a fejlődésnek, másfelől a házak, lakások összezsufoltságánál fogva az egészségi viszonyok javítását is nehezíti.

Az udvarterek, szűk utcák akként keletkeztek, hogy az ős tulajdonos keskeny szántóföldjét gyermekei között felosztván, közös bejárót volt kénytelen fentartani az egyes részekhez való hozzáférhetésre. A földszalag idő folytán mindig kisebbre-kisebbre daraboltatott, s minden darabocskára lakóház épült. ¹⁾

A város nagyon élénk, mert élénk ipara, kereskedelme. A sok hivatalnok pedig társadalmi tekintetben teszi a várost élénkké, mozgalmassá. Van ugyanis itt törvényszék, járásbiróság, közjegyzőség, adóhivatal, kath. algymnázium, polgári iskola, asztalos-tanműhely stb.

A minoritarendi tanárok kipróbált vezetése alatt álló jóhírű algymnázium Kézdi-Vásárhelynek *Kanta* nevű városrészében van. Ez a városrész 1848-ig külön község volt. Kantánál kezdődik Háromszék katolikus része, az úgynevezett szent föld, és tart az északi hegyek tövéig. ²⁾

Ezen iparúzó városban különösen virágzó az agyag-és butoripar, meg a bőripar; csak a csizmadiák száma 180 e kis helyen. Szesz-, valamint sörgyár is több van a városban; érdekes tudni, hogy a szeszgyártás tősgyökeres székelyek kezében van, kik kiváló üzleti szellemmel, szakértelemmel vezetik gyártelepüket.

A város közhasznú intézetei közül még a Stephanie-menedékházat és az Erzsébet árvaleányházat említjük fel. Amazt keresetképtelen öregek számára a nemeslelkű br. Szentkereszti Stephanie alapította.

A székely határőrségi intézmény fennállása alatt Kézdi-Vásárhelyen katonai nevelő-intézet is volt a székely ifjuság számára.

Az intézet 27 évig állott fenn; számos ma is szereplő főtiszt kapta benne első katonai kiképezését.

¹⁾ EMKE. Uti-Kalauz Magyarország Erdélyi részében. Kolozsvár. 1891.

²⁾ Gerando Attila: Két hét Székelyföldön. Budapest. 1881.

A hatalmas, palotaszerű épület ma a honvédség egy fél dandárának ad hajlékot.

A város történetének legfényesebb lapja az, melyen le van írva Kézdi-Vásárhelynek részvétele a magyar szabadságharczban.

1848-ban, midőn Erdély minden részében letették a fegyvert, az elszigetelten álló Háromszék kimondotta, hogy az önvédelmi harczt saját erején, hadiszerek hijában, a katonailag kiképzettek távollétében is folytatni fogja.

Háromszék, a szabadságharcz lefolyásában döntő szerepet játszott. A háromszéki nép — bár a hadvezérelt ellenezte — harcra kelt s 1848. decz. 5-én már a Szászföldön állott Brassót fenyegetve. *Puchner* kénytelen volt szekereken szállítani Kolozsvártól a Scharter-dandárt, a melynek az volt a rendeltetése, hogy Nagyváradot elfoglalja. Ha ez megtörténik, nem lett volna hova menekülni a magyar kormánynak, s az év végével már dicstelen véget ért volna a szabadságharcz. Így lett a kicsi Háromszék Magyarország Spártájává; 12 ezer harczt állított, hőiesen kitartott, a míg *Bem* megérkezett. E kis vidék önvédelmi harcza *Gábor* Áronnal s az egész nép lelkesedésével oly szép, mint egy klasszikus eposz.

Kézdi-Vásárhely az a hely, a hol a honfi tűz először kigyúlt, a honnan a nemzeti szózat elhangzott az egész vármegyébe.

A békés iparos-város gyárteleppé lett; itt a harangokból ágyúkat öntöttek, az ekevasból fegyvert kovácsoltak, ott puskaport gyártottak, gyutacsot készítettek.

Innen indult ki *Gábor Áron*, a szabadság- és nemzeti jog lobogójával, az egyszerű polgárokból, békés iparosokból hőssé vált honvédekkel, s a merre járt, felzendült a magyar dal, felbuzdult a székely-érzés, s csodákat mivelt a székely vitézség.





Az ojtozi-szoros.

Kézdi-Vásárhelyről kiindulva, kitűnő karban levő országúton haladunk Kelet kapuja: az *ojtozi-szoros* felé.

A Feketeügy síkságán észak-keleti irányban menve egy negyed órányira *Oroszfalu* községet érjük. A községben levő „Fortyogó-fürdő“ vize igen jó hideg savanyú víz; hőmérséklete 12° R. A forrás nagyon bő. A Fortyogóban való fürdésnek a reumás bajokban szenvedők jó hasznát látják.

Oroszfalun felül *Sárfalut*, *Szászfalut*, majd — a Feketeügy partmagaslatán hosszan elnyulva *Nyujtód*-ot, odább, a még Nyujtódnál is hosszabban elnyúló *Lemhényt*

A cikk élén álló kép az *ojtozi „Rákóczy-vár“* romjai mellett elhaladó — 1887-ben épült — műutat tünteti fel.

találjuk. A falu alsó része a Feketeügy síkságán foglal helyet, felső részének házai felhuzódnak egész a havasokig. Lemhény és Almás között a Szt. Mihály hegyről tekint le a két falu közös temploma.

Lemhény határában ered a Feketeügy. Székelyföldön ered, itt futja meg egész pályáját, itt a megyében, Kököson alúl fogadja az Olt hullám ölébe. A Feketeügyről tehát igazán ellehet mondani, hogy „székely folyó.“

Lemhény felett a völgy két ágra szakad; egyiken a Kis-Lemhény, a másikon a Nagy-Lemhény pataka törtet le, hogy egyesülve Velenceze pataka néven folytassák tovább pályájukat.

A Nagy-Lemhény patak völgyében a Várerössé-nek nevezett meredek szikla-hegyen Almás-vár romjai láthatók.

A Kis-Lemhény völgye is rejteget egy várrmot. Az erdővel borított Várhegyen még Almás-varánál is nagyobb terjedelmű vár állhatott valamikor, réges-régen. Ezt beszél legalább a szétszórt kövek, a várfalak maradványai. A Várhegy egy tisztásáról festői kilátás kínálkozik minden oldalra. Az egyik oldalon letekintve p. o. Csomortány, Almás láthatók, amott pedig *Esztelnek*, a ferenczrendiek fehérlő kolostorával, büszke templomával, Bélafalva, a pompás *Venus vizet* adó *Polyán*, Szent-Lélek, meg Kézdi-Vásárhely. Tiszta időben a környező havasok, a Barcaság termékeny síksága, sőt Brassó fellegrára is jól kivehető innen.

Lemhénytől kelet felé folytatva útunkat, Kézdi-Vásárhelytől 16 kilométer távolságra, a Magyaróshegy nyerge tövében *Bereczk* határszéli nagyközséget érjük; az utolsó megállóhelyet, a Kárpátok vízvázasztóján innen.

Bereczk népes nagyközség (lakóinak száma 3000). A lakósoknak csak felerésze székely; a többi oláh. A székelyek földmiveléssel, az oláhok állattenyésztéssel foglal

koznak. Némelyik oláh gazdának nagy juhnyája van, sok százra menő juhval; ezek a nyarat a határszéli havasokon, a telet Törökországban töltik nyájaikkal.

Bereczk régi telep; Zsigmond király 1426-ban mezővárossá tette s számos szabadalomban és kiváltságban részesítette. 27 ezer hold erdő területe, s Románia felé jelentékeny forgalma is van; mégsem vagyonos község.

Bereczk a szülőhelye Gábor Áronnak, a szabadságharcz egyik legnagyobb hőségnek.

Bereczknek már a legrégebb időben felismerték hadászati fontosságát; közelében a Leányvár nevű süvegalakú hegy, mint a történelem előtti időkből való őrhely él a hagyományban. Északra, a Bereczk patak mellett van *Benetúrné vára* római castrum maradványaival. Ezen váromhoz érdekes rege fűződik. A rege abból az időből veszi tárgyát, a midőn Mátyás királyunk a vidéken járt, a midőn István moldvai vajdát üldözve keresztül vonult az ojtozi-szoroson.

Élt e vidéken egy derék, székely vitéz, szegény, de igen becsületes ember; Benet úrnak hívták. Történt egyszer, hogy a deáknak öltözött Mátyás király betért Benet úrhoz pihenőre. Benet úr — kinek vendégszerető háza az útasok előtt mindig nyitva állott, a deákot is nagyon szivesen fogadta; asztalához ültette, megvendégelte tehetségéhez képest gazdagon; megvendégelte tormával jól megpakott, jóízű lencse-főzeléssel.

Mátyásnak megtetszett a jókedvű és jószívű székely s meghívta őt magához Budavarába. Benet úr kezet adott reá, hogy felkeresi; s minthogy a székely adott szavát be is szokta váltani, egy szép napon csak beállított Mátyás udvarába.

„Hozta isten, Benet uram!“ köszönté őt a nagy király. „Kend engem ismeretienül is megemberelt házánál, tormás lencsédjét most visszaadom.“ Hozott is izibe egy

tál aranyat megrakva ezüsttel, meg egy tál ezüstöt, megrakva arannyal s mind neki adá.

A jelenlevő főurak látván, hogy milyen erőteljes, nagytermetű s vastag nyaku székely a mi emberünk, komázni (tréfálózni) kezdettek vele. Hozzáléptek és nyakába akasztották sorjában bogláros, nehéz mentéjüket. Mikor már vagy husz mente függött a nyakán, megszólítá őt a király: „Birja-e még kend Benet úr?“ „Akár hazáig, felséges uram; hunczfut, a ki visszaveszi!“

A király nagyot nevetett a székely ügyes feletén, s megveregetvén vállát, így szólott hozzá: „De már a kinek annyi szép mentéje van, illő, hogy ahhoz való szép kardja is legyen.“ S leoldván saját gyémántos kardját, felköté Benet uram derekára.

„Ezzel hazámért harczolok, s a kincset országod-, az én hazám javára fogom fordítani,“ mondá könnyes szemekkel Benet úr. Hazaérvén mindjárt hozzáfogott egy vár építéséhez, de bíz azt már csak a felesége fejezhette aztán be, azért hívják a „Benetúrné várának.“¹⁾

Bereczk az ojtozi-szoros előtt, a háromszéki síkságnak épen a szélén fekszik. Túl rajta, állandó emelkedéssel halad az állami közút a Magyaróstetőre.

Az 1883-ban inségi munkával újraépített pompás út minden kanyarulatánál más- és más tájkép gyönyörködteti a szemet. Itt illatos fenyőkkal sűrűn megrakott sziklás hegyoldal köti le a szemlélő figyelmét; a hegyalján a sziklák hatalmas darabjait mintha titánok dobálták volna együvé. Ott nagy mélységben — mint egy eldobott tükördarab — patak vize csillan meg; odább az erdő sűrűjéből buja havasi legelő zöldje villan ki. Amott egy félelmesen zúgó patak tör elő; a magasból leomló vize fehér habbá zúzódik össze a sziklamederben.

¹⁾ Orbán Balázs: Székelyföld leírása III. kötet. Mikszáth Kálmán: Magyarország Lovagvárai regékben. Budapest. 1890.

Különösen megragad az a kép, melyet az út harmadik kanyarulata tár elénk. Mig itt Háromszék-vármegye felső síkságán és áldásain merül el szemünk, a forduló tulsó oldalán a Feketehegy fenyves tömegéből a Jézuspatak mély bevágása sötétlik elénk.

Felérve a 846 méter magas vízvázasztó nyergére, feltárul előttünk a szűk és tekervényes *Ojtoz-völgy*, a völgyet szegélyző hegyekkel, s a keleti Kárpátok hegytömegéből kiemelkedő csúcsokkal.

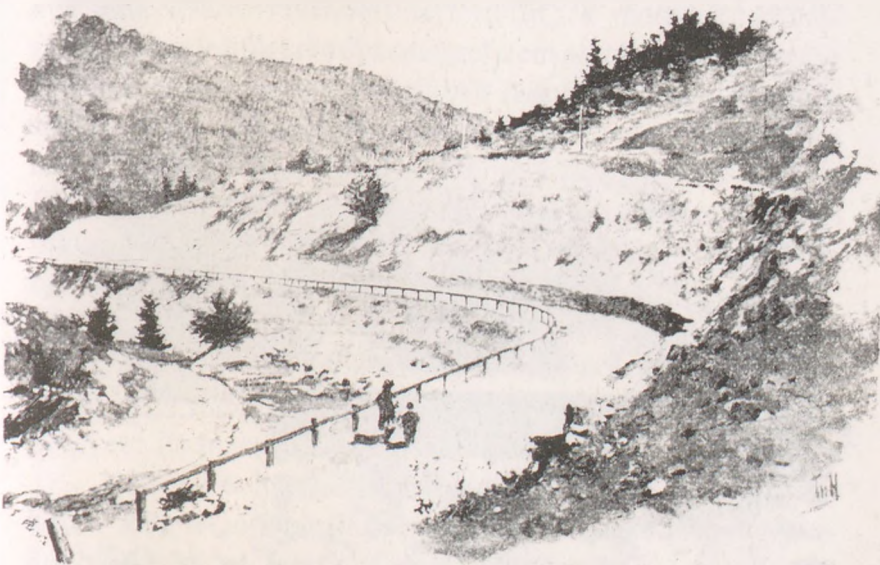
Az Ojtoz-patak völgye 222 méterrel mélyebben fekszik a hegy lábánál. A tetőről az állami közút — az út-építő technika ezen remeke — tizennégy kanyarulatban kígyózik le az Ojtoz-telepre. A hol az Ojtoz-patak északi irányát változtatva inkább keletre fordul, — a kopár Tölggestetej s a sziklás Perdikátor között-, ott van a régi ojtozi vámhivatal épület-csoportja.

Az Ojtoz vize, Ojtoz-teleptől kezdve, az ojtozi-szoroson vonúl végig, melyet az idők folyamán vizei nyitottak meg maguknak. Komor képet nyújtó, elég szűk út ez a mai is, mélyen bevésődve a jobb- és balparton egyaránt magasan feltornyosuló, erdőborította hegységbe. A szoros helyenkint oly szűk, hogy csak mesterségesen, robbantásokkal kellett a mai remek országútnak helyet nyitni.

Az ojtozi-telep, — midőn még a vámhivatal és a veszteglő intézet itt székelt — egy virágzó kis város benyomását tette az utasra. Mióta ezen hivatalokat a határon őrt álló Sósmezőre vitték, a telep jóformán kihalt; az épületek egy részében, a templomban az enyészet vert tanyát magának; csak az útfentartók, pénzügyőrök és a fűrészesek adnak a telepnek némi életet.

A tulajdonképeni szoros a telepen alól kezdődik. Magas, meredek hegyek szorítják össze a völgyet; északi oldalán a Máglyakő, déli oldalán az erdővel borított Rakottyás emelkedik. A Kishavas bércz átellenében a

Rakottyás hegy lejtőjén a *Rákóczy-vár*-nak romjai tűnnek fel, festői képbe olvadva azokkal a sziklaszirtekkel, melyekből mintegy kinőni látszanak. Nagy kiterjedésű vár lehetett ez; legalább ezt sejtetik az Ojtoz-patakig lenyúló falak. A várfalak és bástyák egy része még meglehetősen épek. A régi idők e szép emléke II. Rákóczy György nevéhez fűződik.



A RÁKÓCZY-VÁR ELŐTT 1885-BEN ÉPÜLT MŰÚT.

A Rákóczy-vár a legrégebbi időktől kezdve alapja volt a szorosban emelt védőműveknek; ezt bizonyítják a redut-, futóárok-, ágyúvéd-maradványok, a melyeknek egész sorát láthatjuk a vár közelében.

Alább a völgy még szebb, még regényesebb; egyik oldalon sziklás bérce emelkedik, merészen, meredeken, a másikon fenyves-borította hegy. A Kishavas hegységből sebesfolyású víz törtet elő: a *Kalasztó-patak*, melynek több méter magasból nagy zúgással leomló vize zuhata-

got alkotva rohan be az Ojtozba. Itt van a szorosnak legszűkebb része. A hegység lábánál kanyarodó folyó áthidalásánál a meredek oldalakba vágott utat csak hatalmas támasztó- és védő falak segítségével lehetett biztosítani.

Két kilométerrel alább a *Gyilkos*-hoz érkezünk; így nevezik azt a sziklafokot, melyen 1788-ban a székely őrséget az álúton bevezetett törökök kegyetlenül lemészárolták. Ez volt a töröknek utolsó szereplése országunkban;



A KALASZTÓ-PATAR KÖRNYÉKE.

ezzel azután véglegesen meg is szűnt a „török világ Magyarországon.“¹⁾

Még alább kiszélesedik az Ojtoz-völgy; itt terül el *Sósmező-község*, a vámhival székhelye.

A házak az országút mentén, az Ojtoz-patak balpartján kifejlődött alacsony terraszokon vannak elszórva.

¹⁾ Gyárfás Győző: Az ojtozi szoros. „Erdély“. 1891.

Sósmező a mult század vége felé keletkezett oláh falu. Berecztől való távolsága 24 kilométer. Nevét sósforrásaitól kapta. Keleti oldalán huzódik el az ország határvonala; a határvonalat Magyarország és Románia között a Csernika-patak képezi. A határt jelző hidon innen daliás magyar csendőr áll; túlfelől oláh daraboncz.

Az itt kifejlődött keskeny Ojtoz-völgy a földművelésnek csak felette kiszabott tért nyújt; a meredek, köves, sziklás hegylejtők erre épenséggel nem alkalmasak. A hegylejtőket, valamint a környékbeli hegyeket rengeteg erdőségek fedik; a havasok csúcsait és gerinczét legelők foglalják el. A lakosság ily viszonyok között első sorban állattenyésztésre és az erdőművelés nyujtotta keresetre van utalva. Nagyon sokan azonban a szomszédos Romániában keresik és kapják kenyerüket.

Sósmező klimája a szomszéd vidékekétől teljesen elütő, szelid, enyhe. A környéken még hólepelbe van burkolva erdő-mező, még fagyos szél járja keresztül-kasul a völgyet: itt már a tavasz teregeti hímes szőnyegeit.

A környék hegysége többnyire réteges kárpáti homokkőből áll; a jobbparti hegységből itt-ott hófehér gipszkúpok törnek a felszínre. Sósmező határán a petróleum-regióba jutunk. Vállalkozók bemélyedtek a föld gyomrába, hol a petroleum tüze alszik dús forrásokban. A kiemelt petroleum sötétzöldesbe játszó sűrű folyadék. A petroleumnak nagyobb mennyiségét a felszínre hozni azonban még nem sikerült. A kutató furásokat felmerült akadályok miatt ez idő szerint nem folytatják.

Moldvának egy szomszédos községén (Cherzsa) alúl annyi a petroleum, hogy a *degetkutakból* előtörő nyers petroleumnak kiemelése gőzgépek szakadatlan munkáját igényli.

A Brezán-patak jobb partján ártézi kút van, melyet petróleumért fúrt az élelmes vállalkozó; petróleum helyett azonban gazdag sósforrást kapott.

A furólyukból kiömlő kristálytiszta, kellemes sósízű vizet két oldalt vezetik le csatornákbán a furó-torony két oldalán készített kádszerű mélyedésbe. A vizet a lakosok fürdésre használják. A vízből kiváló vasokker a víz nagy vastartalmára vall. A vízből kiszabaduló szénhidrogén gázok égő gyufával érintve lobbot vetnek.¹⁾

A közel multban, — midőn Háromszékmegeye volt Moldva árúháza — igen élénk forgalmi út volt az ojtozi-szoros. A háromszéki iparczikkeket ezen az úton szállították Romániába. Az augusztus hónapban megtartani szokott kásoni vásárra: a „jármarokra“ (Jahrmarkt) százával vitte a kupecz a Székelyföldön nevelt nemes paripákat; csupán Kézdi-Vásárhelyről egy millió pár csizmát adnak el évenként a kásoni vásáron.²⁾

Ma az ojtozi-szoros a pompás műúton könnyen megjárható; az út a képzelhető legélvezetesebb. De nem így volt régen, a midőn a szorosban pusztán csak az Ojtoz-patak volt az útmester. Jókai „Damokosok“ című gyönyörű regényében a szorosnak ezt az állapotát a következő leírásban örökíti meg:

„Az ut nem ut többé, csak görgeteg kövek végtelen vágánya, csupa fenyőerdő minden egész az ösvény martjáig: csak a bemeszelt fák mutatják, hogy merre kell tartani a harasztlepte bozótban; itt-amott a tisztáson egy pakulár-kunyhó, mellette egy szénaboglya, felpoczkolva egy-egy terebélyes fa tetejére, néhol a nappal is sötét mély útban egy kiálló sziklán látszik egy sok ágú keresztfa, melynek minden oldala tele van irva cyrillbetűkkel. Ott valami gazdag bojárt vertek agyon a zsványok: annak az emlékére emelték azt a hirmondó keresztet az utasok.

¹⁾ Böckh János: A háromszékmegeyi Sósmező és környékének geológiai viszonyai. Budapest. 1895.

²⁾ Gyárfás Győző: Az ojtozi-szoros. „Erdély“. 1892. I. köt. V. füz.

Egy helyen az útnak csufolt járókát egy meredek palakő-sziklapadmaly annyira odaszorítja az Ojtoz *folyamhoz*, hogy a lovasoknak magában a mederben kell csülőkig gázolni.

A palakőrétég amphitheatrum alakban karéjt fog, a miben a folyó fennakad; ezt aztán mesterségesen összebb vonja valami ciklopsi kőrakás: úgy látszik, hogy ez is valami hajdankori agathyrz munka, a mikből azután a meggyűjtött vizet ellenséges berohanás idején a támadók fejére zudíták. . . . „A védgát ott áll szinig megtelve vízzel, a meredekebb partjairól hosszan libgett alá a tavak zöld „*üszszakálla*“, a csenedesebb öböl rejtekét pedig felverte a vízi tők, meg a béka-korsócska, széles gömbölyü bőrleveleivel“ . . .

Az ojtozi-szoroshoz nem egy nevezetes történelmi esemény fűződik: 1241-ben Bathu khán itt tört be tatár hordáival. 1466-ban Mátyás király ezen úton vezetése seregét a lázongó moldvaiak ellen; a fegyveresekkel megrakott szoroson karddal nyitott magának utat. 1576-ban itt vonult ki Báthori István fényes kíséretével, hogy Lengyelország trónját elfoglalja. 1849-ben a szorost egy zászlóalj honvéd tartotta megszállva; túlfelől az orosz. 1849. jul. 28-án Bem két zászlóalj honvéddel s kevés huszársággal és ágyúval Eresztevényről ide csapott, előnyomult, csatázott. Az orosz elvonult előle s ő egész Oknáig hatolt. ¹⁾

¹⁾ Kővári L.: Erdély földje ritkaságai. 61. l.





Gábor Áron, a székely ágyúhős.

1848. novemberében már egész Erdély elveszett a magyar ügyre nézve. Enyed, Torda, Deés, Szamos-Ujvár után Kolozsvár is elesett. A székely tábornok Maros-Vásárhelyen szétszórták. Heydte osztrák tábornok betört Udvarhelyre; sőt már Csikszéket is hatalmába kerítette. Csüggedés, kétségbeesés vett erőt az embereken.

Ezalatt az oláh rémuralom fénykorát érte Erdélyben. Egyik magyar családot a másik után irtották ki. Egyik magyar község után a másik borult lángba. Zalathnától föl Maros-Ujvárig egész Alsó-Fehérmegye egy nagy temetőhöz hasonlított. Janku, Axente: az oláh hordák vezetői elemükben voltak; csak úgy tobzódtak a magyar vérben.

Még csak Háromszék nem hódolt meg; csak még Háromszék állott rendületlenül!

November 28-ára gyűlést hívtak össze Sepszi-Szent-Györgyre, hogy Puchner cs. kir. kormányzónak feltétlen meghódolást követelő proklamációjára megadják a választ.

A gyűlés nagyon népes volt. Részt vett benne a megyének minden számot tevő embere. Ott volt néhány főtiszt kíséretében Dobai Károly ezredes is.

A nép izgatottan hallgatta meg Puchner fenyegető átiratát. Voltak, kik követelték az ellenállást; voltak, kik

az egyre érkező rossz hírektől lehangolva, a teendők higgadt megfontolását ajánlották.

— Ha kell, mind meghalunk, de meg nem adjuk magunkat! kiálta közbe Nagy Ferencz, gidófalvi ref. lelkész.
 — Helyesen mondja! Úgy van! Nem adjuk meg magunkat!
 — zúgják mindenfelől. Ez mind nagyon szép, — mondja Dobai ezredes, — de a háborúhoz pénz kell!

— Van még hatezer pengőforintunk! — kiáltották többen.

— Igen, de nincs puska! — kiáltotta Dobai. Erre már csak egyetlen hang felelt:

— Teremtünk!

— Nincs ágyú! folytatta az ezredes.

— Lesz! — kiáltotta ugyanaz a bátor hang.

— Ki az? Ki beszél? Lássuk! — kiáltották.

A terem egyik szögletéből egyszerű zekeposztóba öltözködött izmos, kerekkepű barna székely férfi kért szót:

— Uraim! hallom, hogy a főtiszt urak azt mondják, nincs ágyú, nincs municzió. Ha csak ez a baj, úgy én azt mondom: lesz ágyú, lesz municzió, a mennyi csak kell!

— Ki az? Ki az? — kérdezték többen, mire végig dördült a termen: Éljen Gábor Áron!

— Én Gábor Áron vagyok. Öntök ágyút, a mennyi csak kell. Nem kérek többet, csak egy forintot, hogy a fülei vashámorba utazhassam s ott dolgozhassam. Ha mához két hétre Sepsi-Szent-György piacán hat ágyú nem lesz fölállítva s ha azokkal a próbálövésnél czélt nem talállok: magam állok tíz lépésnyire elejébe czéltáblának!

Óriási lelkesedés harsogta át a termet. Az ajánlatra nem lehetett más szóval felelni, mint annak elfogadásával.

Bölon község volt az első, a mely templomi harangjait odaajándékozta ágyúfémnek. Csak egyet hagytak a toronyban. Arra szükség volt. Ha valamelyik székely falu

határán megjelent az ellenség: megkondult a toronyban az egyetlen harang. Zendülése híradása volt a veszedelemnek. Szava átzúgott a másik faluba s pár percz mulva ott is megkondult a harang és átvitte azt az eredeti telefonhírt a harmadik, negyedik, tizedik faluba. És felajánlották a Székelyföld asszonyai is összes ön- és rézedényeiket. ¹⁾

Hat nap mulva már ott állott Sepsi-Szent-György piacán két ágyú és Gábor Áron az első lövésnél czélt talált. Két hét sem telt bele, s fel volt szerelve a hat ágyú; Gábor Áron fellépése csodás változást idézett elő a székelyek hangulatában. A hír szárnyra vette az egyszerű székely nevét, s bejárta vele egész Háromszéket. A székelyek önbizalma visszatért, most már harcolni akartak mindnyájan.

Határtalan volt a lelkesedés különösen Kézdi-Vásárhelyen. Nem volt ember a városban, ki ne tett volna valamit a hadviselés eszközeinek előteremtése dolgában. *Thuróczi Mózes* rézműves felkeresi Gábor Áront, beavattatja magát az ágyúöntés titkába, azután hazamegy, műhelyéből ágyúöntő műhelyt csinál; néhány nap mulva egy hatalmas rézágyúval lép az ámuló kézdivásárhelyiek elé.

De az ágyúhoz golyó és puskapor is kell. Sebaj, ezeken a hiányokon is segít a székely találékonyság. A faliórák-ról leszedik a vasnehezékeket s ezeket öntik golyóbissá.

Majd előáll Szacs vay János, esztelneki birtokos, a vidék leghiresebb vadásza.

— A puskapor miatt ne aggódjunk, — szól öblös, mély hangján — majd csinállok én. Tíz év óta pusztítom a vadat, de még soha egy szem puskaport sem vettem; magam készítem magamnak. Torja ad ként, salétromot kerítünk, szenet pedig majd égetünk. És megkezdődött a puskaporgyártás is.

¹⁾ Bem apó hősei. Budapesti Hirlap. 1896. 282. sz.

Gabriányi József gyógyszerháros a kapszli-készítés nyitjára bukkan. Soha senkitől sem látta, magától jön rá. ¹⁾ Gabriányi gyógyszerhára 24 óra alatt kapszlikészítő-műhelylyé változik.

E közben megérkezik Gábor Áron. A hadfelszerelés élére áll, a műhelyeket egyesíti; az ágyúöntő-műhelyt berendezi, a műhely főmesterévé Thuróczi Mózeszt, az egyszerű üstcsinálót teszi. Thuróczi munkatársai asztalosok, kerékgyártók, csizmadiák.

Az asszonyok előkeresték óntálaikat, kanalaikat, tányéraikat, a férfiak levették a harangokat s vitték valamennyit Kézdi-Vásárhelyre; hadd legyen miből Gábor Áronnak ágyút önteni.

Háromszék 125 harangot szállított Kézdi-Vásárhelyre; ezenkívül temérdek ónedényt. Marosszék területéről 93 harang, 2 nagy mozsár és 4 mázsa réz került az olvasztó-kemenczébe. Udvarhelyszék 14 harangot s több mázsa vasat, Aranyosszék pedig 25 harangot adott.

Gábor Áron személyesen örködött az ágyúöntő-telepek munkáján, nemcsak itt, de a fülei és a szent-keresztbányai hámorokban is.

Itt tervez, ott munkát vezet, amott utasításokat ad s dolgozik mindenütt, mintha száz keze volna. Emberfölötti erőfeszítéssel rövid idő alatt hatvannégy ágyút önt és szerel fel teljesen.

Ez azonban még nem elégíti ki tetterejét, munkaképességét. Ezenkívül tüzéreket toborz, éleszti bennük a hazafiság tüzét, tanít, idomít, tíz ember munkáját végezve; csodás munkásságával a semmiből tüzéséget teremt nemzetének. Igazán meseszerű tevékenység; talán el se hinnők, ha e csodás tevékenységnek havas fejű, tisztos tanui nem járnának közöttünk!

¹⁾ Gracza György: Az 1848—49-iki magyar szabadságharc története. Budapest. 1896.

Ez az energikus és tevékeny ember, ez a katona- és technikus-zseni, egy bereczki születésű, egyszerű katona-viselt ember. De a mi érték, a mi erő a székelyben van: értelem, tehetség, találékonyság, hév, lelkesedés, szabadságszeretet, akaraterő, az benne fokozott mértékben megvolt, azt ő mind harczba vitte a nemzeti ügy érdekében.

Már javában megkezdette Gábor Áron ágyúöntő munkáját, midőn egyszerre megcsendül a harang-telefon: Heydte dragonyos főtiszt betörni készül Háromszékre.

Mint a megzavart hangyaboly, egyszerre megmozdulnak a szék lakói. Megperdül a dob, kibontják a zászlót; harsogó énekszóval, lengő zászlóval indul útjára a fegyveres nép, mintha csak lakodalomba menne.

Kitörő lelkesedés és nemzeti önérzet lengette a székelyek zászlóit; csak egy dolog bántotta: nincsenek még ágyúik.

Az ellenség Földváron ütött tanyát, a székelyek Hidvégen vonulnak meg.

Egyszer csak a messze távolból dübörgő moraj zúgását hozza a szél, mely egyre növekedik. Mint a mesék segítő tündére egyszerre csak közöttük terem Gábor Áron két ágyújával.

Éljen Gábor Áron! hangzik ezer torokból. Éljen Gábor Áron! — zúg belé a völgy.

Megkezdődik a csata. Gábor Áron egy dombtetőn állítja fel ágyúját; ő maga tölt, maga irányoz. Eldördül az első lövés. A golyó magas ívalakban csap az előnyomuló dragonyosok közé; a második az oláhok tömegén szánt keresztül.¹⁾

Az arczok egyszerre megelevenednek s mint a villamos áram fut a székely harcosokon végig a lelkesedés gyújtó szikrája. A miénk nagyobbbat szólott, mint az

¹⁾ Gracza György: Az 1848—49-iki magyar szabadságharc története. Budapest.

ellenségé, miénk a győzelem! hangzott végig a honvédso-
rokon. A kik az ágyú körül voltak, elhalmozták szeretetük
minden jelével, reá borultak, simogatták, csókolgatták.

Szuronyt szegezz! Előre! — hangzik most a vezér
dörgő vezényszava. Nem kellett a székelynek több bizta-
tás. Mint a futó tűz lángja, mint az áradat csapott az
ellenségre. Az ellenséget nem verte meg, hanem szétszórta,
elseperte.

A kivívott diadalnak nagy fontosságú következései
voltak. A felbátorodott székelység időt nyerve szervezke-
dett a további diadalmas csatákra.

Az ágyú- és lövészer-telepeken az ezernyi ezer kéz
szakadatlan munkája 64 ágyút és temérdek lövészer-
remtett. A harcvágyat, a lelkesedést a szellő elhordotta
határról-határra s faluról-falura; az ifju arcokon kigyúlt
a tűz s nem maradt fásult az öreg szív. Csapatok alakultak
s gyűltek a szék minden pontjára; ezek a csapatok olyan
élő védőfalak voltak, melyeken az ellenség áttörni nem
tudott.

Gábor Áron a hidvégi csata után még több más csa-
tában vett részt. A riadó szavára az ágyúhős bőrkötényét
karddal cserélte fel s rohant a vérmezőre. Ott is hős volt,
első az elsők között. A hős nevét és tetteit a hír is szár-
nyára kapta és elvitte a hegyeken is túl, a magyar kormány
székhelyére: Debreczen városába. Az ország kormány-
zója kiváló érdemei elismeréseül őrnagyi ranggal a székely
tüzérség főparancsnokává nevezte Gábor Áront ki. Csodás
szereplésének legnagyobb része van abban, hogy a Szé-
kelyföld 1848—49 telén a védelmi harcot megkezdhette
s magát Bem diadalmas előnyomulásáig fenntarthatta.

A védelmi harcz azonban csakhamar támadó harc-
czá változott át, mi az ellenséget az orosz segítségnek
igénybe vételére kényszerítette. Háromszék erejének egy
részét Bem seregéhez csatolva osztozkodott azon bámu-

latos hadjárat dicsőségében, mely rövid három hónap alatt Erdélyt megszabadította az osztrák-orosz hadseregektől.¹⁾

1849. július 2-ika dicsőséget hozott a székely fegyverekre, de egyszersmind nagy gyászt a székelyekre. A kelő



GÁBOR ÁRON SÍRJA.

nap fényében úszott a város, a midőn futár érkezett Gábor Áronhoz, jelentvén, hogy a kököszi hidnál az oroszok megtámadták a székely sereg előőrseit. Habozás nélkül lóra

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. 3-ik kötet.

pattant s mint a szélvész, elvágatott. Mire ő és kevés vartatva ágyúí megérkeztek, már javában folyt az Uzon és Kőkös között elterülő téren a csata.

Felállította gyorsan 36 ágyúját s megkezdődött a rettenetes ágyúharcz. Az ágyúk dörgésétől rengett a föld, vértől piroslott a mező, s a közeli dombok puszkaporfüstöt felhöztek. Gábor Áron a legödőklőbb golyózapor között száguldott egyik ütegtől a másikhoz, hol bízattva, hol dicsérve, hol korholva az irányzó tüzéreket, vezényelve a tüzelést és az előnyomulást. A küzdelem hevében lova nyakára hajolva „fennebb“, „lennebb“ szavakkal vezényel, irányoztat . . . s e perczen jön a végzetes 6 fontos ágyúgolyó s balkarjából, hónaljából és melléből egy darabot elsodorva: nemes szívének lángját, nagy szellemének világát egy pillanat alatt kioltotta.¹⁾ Csodás végezet! Az ágyúhóst, az ágyúk nagymesterét épen ágyú ölte meg.

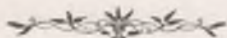
A hős tetemét az eresztevényi temetőben tették örök nyugalomra. Sokáig jeltelenül állott a sír. 1892 óta díszes síremlék jelzi a helyet, a hol a legendás hős porai pihennek. A szép emlék a tervezőnek: Gyárfás Győző főmérnöknek hazafiságát, izlését és szakértelmét dicséri.

A síron virág díszlik, a síremléken sohasem hervad el a koszorú; van-e a Székelyföldnek annyi virága, koszorúja, a mely méltóan kifejezhetné Gábor Áron iránt a nemzet háláját?

A hős lelke ihlesse meg, a hősnek erényei hassák át nemzedékről-nemzedékre e föld minden gyermekét!

Sírja felett lengjen béke! Az emlék felett örökjék a kegyelet!

¹⁾ Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harcza. 1848—49-ben. Kolozsvár. 1896.





A háromszéki vasúton.

A szárnyas kerék nagy hódítást tett az erdélyi részekben; uralma immár kiterjed a par excellence Székelyföldre is.

1891. óta a tejjel-mézzel folyó Barcaságról naponként kétszer gőzkocsi robog be a délibábos háromszéki rónára s röptí azon keresztül a háromszéki utazókat. A háromszéki vasút állomásai: Szász-Hermány, Prázsmár, Kökös, Uzon, Kilyén, Sepsi-Szent-György, Eresztevény, Nagy-Borosnyó, Barátos, Kovászna, Páva, Zabola, Imecsfalva, Kézdi-Vásárhely.

Mindjárt útunk kezdetén kitárul előttünk a gyönyörű háromszéki róna, a melyen a meddig a szem csak ellát, aranyszemektől nehéz aranykalászt ringat a szél. A kalászek végtelensége egy folyó aranytenger benyomását teszi az emberre, a melynek tükörén ezer, meg ezer hullám reszket.

A szemhatáron falvak jelennek meg. Közelükbe érve feltűnik előttünk a nagy rend és tisztaság a lakosok ruházatában, tisztaság és rend a házakban, a belső telkeken és azok körül; feltűnik előttünk a házak diszítése, a földnek, minden talpalatnyi földnek kitűnő megmívelése, értékesítése. Legalább két kimagasló és kitűnően gondozott épületet találunk itt minden faluban: egyik az Isten háza, a

másik az iskola; meglátszik rajtuk, a hány ember a faluban, annyi az őrizője és gondozója. Így van ez minden háromszéki székely faluban. Mindennél jobban jellemzi ez a mi józan gondolkozásu, hangya szorgalmu, kiváló ügyességű, utánozhatatlan képességű népünket: a székely népet. Ezen tulajdonságok, meg a páratlan vendégszeretet, az idegenre sohasem tévesztik el hatásukat; egyéni jellemvonása ez a székelynek, a mely vonz s honvágyat fakaszt az ember lelkében.

Az első háromszéki állomás *Kökös*, a Szépmezőnek: az alvidék ezen gyönyörű rónájának egyik szegletében terül el. Közeliében folyik a Feketeügy, melyen a kökös hid vezet keresztül.

Kökösön felül *Uzont*, a Béli-család ősi fészket érjük. Vidám külsejű szép nagy falu, több udvarházzal. A piac közepén álló templomot magas, régi várfal környezi, mely sok ostromot állott ki diadalmasan. Uzon után a *kilyéni* állomáson, Sepsi-Szent-Györgyön, majd *Eresztevényen* tartunk pihenőt.

Jobbra egy dombtetőn emelkedik a *rétyi* templom, a Székelyföld legrégebbi temploma. Fénylő tornya messzire ellátszik, megkonduló harangjának szava messzire elhallszik. A falu a domb déli lonkáján terül el.

Túl a Feketeügyön van a *rétyi Nyir*. Ez a homoksziget itt felejtett tanuja annak a kornak, midőn óriási tó hullámozott ezen a területen. Emlékét őrzi a fénylő vörös homok, a mely vastagon borítja a földet, meg az a tócsoport, a melynek egy-egy tagja ki-kivillan a karcsu nyírek és a sötét lombozatu egerfák sűrűjéből.

A tócsák némelyike bozótos, hinárral átszótt, ingoványos, némelyik náddal van tele. A nádasok a vízi szárnyasoknak látogatott tanyái. Egyik-másik tóban egyetlen sás- vagy vizifonál sincs; tiszta kékeszöld tüköre mozdulatlanul pihen.

Néhány tóban érdekes növényritkaság él: a *Nymphaea alba*. A köznép Kupán-virágnak hívja ezt a gyönyörű virágot. A növény több méter hosszú, ujjni vastag; husos szára a tó fenekéről nyúlik fel a víz színére. Itt himbálódnak tányérnagyságú, köridomú, vastag zöld levelei, melyek közül vakítóan ragyognak ki a fénylő, fehér virágok: a vízi virágoknak valóságos nimfái.

Itt vonul el a Hom-árka (Hun-árka) nevű töltés; a régmúltnak ez a néma emléke egyenes vonalban húzódik a rétyi nyiren át Magyarósnak.

A Feketeügyön áthaladva *Nagy-Borosnyót* érjük. Szép fekvésű, népes község. Temploma, szép, nagy, emeletes községháza, iskolája egy magaslaton foglalnak helyet. Nagy-Borosnyót elhagyva *Czófalva*, majd a térségből merészen kiemelkedő dombon épült *Várhegy* közelében visz el útunk. A domb északi szögletében láthatók *Székelybánja* várnak festői romjai.

Barátos állomásig terjedő útunkban a falvak egész sora marad el jobbra és balra. Ott *Zágon*, a legnagyobb székely falvak egyike, a hova Mikes Kelemen, Rákóczy Ferencznek bújdosásában hű kísérője — keserves hontalanságából egyre visszavágyott. Amott *Papolcz* messzire fénylő tornyaival, meg *Körös*; balra *Léczfalva*, *Telek*.

Körösön született (1784-ben), innen kelt szárnya *Körösi Csoma Sándor*, a nagy-ázsiai utazó. Itt élte az első kikeletet, a fiatal szív első kinyílását; itt kapott ösztönt azon elhatározásra, hogy Ázsia belsejét átkutatva az ősmagyarok honát felkeresi. Lelkét, szellemét előkészítve 1820 tavaszán megindult szédületes nagy útjára. Megjárta Perzsiát, Tibetet, bejárta a Himálaja völgyeit, bérczeit, szakadékait, be Indiát.

Huszonegy évig tartó utazása a lelkesedésnek, kitarásnak, állhatatosságnak, a tudományos mártírságnak

olyan példája, a milyent hasztalan keresünk az utazások történetében.

Hónapokat buddha zárdák szűk, fűtetlen czelláiban, zérus alatt 15 foknyi hidegben dolgozott koplalva, fázva, éjjel-nappal, szakadatlanul. A Himálaja bércei között bennszülöttek kunyhóiban lakott és tanult a legnagyobb nélkülözések között. Átkutatva az arab, sanskrit s tibeti nyelvet és irodalmat, új útra készült.

Meggyőződése szerint a Lasszától északkelet felé, China határán lakó dsungar nevű nép az, a melyben végre a magyarok rokonait, s az ősök élő ivadékait fel találhatja. Ezt a népet felkeresendő 1841. márcz. 24-én Dardsilingbe, az ind-angol birodalom 7000 lábnyi magasságban fekvő határállomására ért. Itt akarta a lasszai láma engedélyét bevárni a tovább utazásra.

A fáradt vándor közel állott utazása céljához! A vidéken uralkodó láz, a mely megrohanta, erősebb volt vágyainál, akaratanál; megölte, mielőtt célját elérhette, hazáját viszontláthatta volna.

Messze tőlünk, a világ egy más részében, ott, hol a nagy Himálaja emeli hótakart bérceit, pihen most a zarándok hosszú vándorlása után. A szív, mely oly hön, oly erősen dobogott hazájáért, idegen földben hamvad el, s maga a fű, mely pora felett nő, idegen külsejű; de Körösi emléke itt él közöttünk, s mig e határok közt szív lesz, mely hazája nevénel feldobog, dicső emléke felejtve nem lesz. ¹⁾ Az ázsiai angol társaság, mely életében megbecsülte, halála után, kegyeletes érzelemmel, magas emlékkövet készítettett angol felirattal hamvai fölé, s rózsákat és szomorúfüzeket ültettetett az emlék köré. ²⁾

¹⁾ Eötvös József br.: Emlékbeszéd Körösi Csoma Sándor felett.

²⁾ A Pallas nagy Lexikona. X. kötet.

A háromszéki vasút következő állomásai: *Kovászna, Páva, Zabola*, a Mikesek ősi birtoka, *Inecsfalva*, s *Szent-Katolna* után *Kézdi-Vásárhely*.

A síkság, a melyen végig robog vonatunk, a Fekete-ügy völgye: az Istentől megáldott háromszéki róna; észak felé végtelen, keleten a bereczki, nyugaton a bodoki havasok zárják be a látás határát. A két hegység között itt is, ott is a falvak egész sora tűnik fel.

Zabola után a jobb oldalon *Haraly, Gelencze, Hilib, Ozsdola*, a baloldalon *Tamásfalva, Hatolyka, Mártonfalva, Márkosfalva, Albis, Alsó- és Felső-Csernáton, Ikafalva, Futásfalva* maradnak el. A falvak elmaradnak; de Alsó-Csernáton pompás ódon templomának (református) magas tornya folytonos kísérőnk felvidéki útunkban.





KOVÁSZNA PIACZA, KÜZÉPEN A FOKOLSÁRRAL.

Kovászna.

Kovászna Háromszék megyében, a keleti Kárpátok lábainál terül el, 560 méter magasan a tenger színe fölött.

A falu bitumen tartalmu agyag-palán huzódik végig, mely helyenként termékeny diluvialis réteggel van borítva. Emez agyagpala rétegei, melyek nagy mennyiségű növényi maradványokat zárnak magukba, — nem fekszenek szabályszerűen vízszintesen, hanem egyes helyeken eredeti fekvésökből ki vannak mozdítva, sőt fel is állítva. (Benkő Gábor dr.)

Kovászna mintegy 4000 lakossal bíró székely község, mely fárasztó hosszúságban huzódik el az erdős hegyek tövén. Ez erdős hegyek itt a Magyarországot Romániától elválasztó határhegyek. A hegyek alján százados fákból álló lombos erdő emelkedik, mely észrevétlenül olvad be a mértföldekre terjedő fenyvesek rengetegébe.

A falu egyik szélén síkság, mely távolban összeolvad az éggel, a másik részén erdővel borított hegyek.

Gyönyörű vidék, az alföld nyílt derűjének s a hegység fenségének összhangjával.

A község tulajdonképen két részből áll: Kovásznából és a vele összeforrott Vajnafalvából. A havasok közé mélyen felnyúló völgyből a Kovászna vize törtet le hangos csattogással. A tiszta vizű patak a községet hosszában kétfelé szeli.

A messzire fehérlő tiszta, csinos házak, a ragyogó templomtornyok, a házakat körülövező gyümölcsösök egy kellemes kis székely község benyomását teszik inkább az emberre, mint egy nagy jövőre hivatott fürdő-telepét; azt meg éppen semmi sem árulja el, hogy Európa leggazdagabb széndioxid-forrásainak tövében vagyunk.

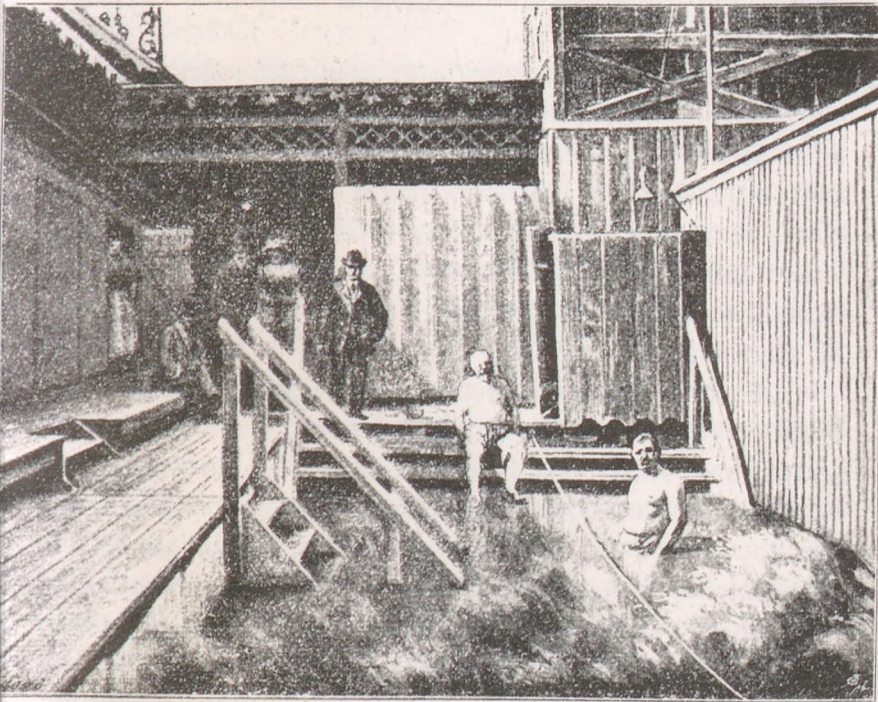
A piaczon diszes, tornyos és faczifrázatokkal ékesített épület vonja magára figyelmünket. Ha nem figyelmeztetnének reá, az épület homlokzatáról is leolvashatnók, hogy Erdély földjének egyik legnagyobb természeti nevezetessége: a *Pokolsár* előtt állunk.

Az épület belsejében különös moraj hallatszik, hasonló ahhoz, a melyet a legerősebb forrásban levő víz támaszt. Belépve sajátságos szúrós, de nem kellemetlen szag üti meg orrunkat. Hatalmas deszkafallal két részre osztott vízmedenceze van előttünk: a *Pokolsár* ez, tombolva felfakadó, kavargó, örvénylő, zúgó, forrásban levő vizével.

A medenceze falából óriási erővel, nagy tömegben kitóduló széndioxidgáz dolgozik itten; ez a vizet nemcsak állandó hullámlásban tartja, hanem a medenceze falát alkotó agyagpalát megpuhítva, összezúzva, felkavarva, hamuszürkévé is teszi. A széndioxid a körlégnél nehezebb lévén, állandó gázréteg borítja a víz felszínét.

A gágréteg magassága folytonosan változik. Egy égő gyujtószállal könnyen megállapíthatjuk azt a határt, a melyen alul az égés megszűnik, illetőleg a hol a széndioxid kezdődik.

A széndioxid — mint a levegőnél jóval nehezebb gáz — edénynyel, kalappal kimerhető, folyadékok módjára egyik edényből a másikba tölthető.



A POKOLSÁR-FÜRDŐ.

Egy kalapnyi széndioxid-mennyiséggel égő papirost, gyertyát könnyen elolthatunk. Ha a széndioxid-réteg bizonyos magasság-réteget túllép, alkalmatlan lesz a fürdőknék.

A Pokolsár vize, mint valami háborgó vulkán, néha kicsap medenczéjéből s elöntéssel fenyegeti a vidéket.

Felszakgatja a medencze deszka-padozatát, súlyos köveket dobál, gomolygó gőzöket lövel ki, a melyek megnehezítik a környéken a lélekzést, szennyes vízzel, s hamuszínű iszappal borítja el a piacot. Sűrű füst-oszlop emelkedik ki a forrongó medenczéből s nagy magasságban szétterül, a gázfejlődés e közben oly nagy és rohamos, hogy a fojtó gáztól a fürdőépületbe belépni nem lehet, a fürdő fölött elrepülő madarak pedig élettelenül zuhannak alá a vízbe.

A három-négy napig tartó erupció egész tartama alatt morajló zúgás hallható a Pokolsártól 100 méternyire is, a föld pedig megrázkódik. Azonban mindennek egyszer vége szakad. A levegő megtisztul, a morajló zúgás elhal, nemsokára a víz is visszahúzódik és csendes lesz ismét minden. A kitörés után tátongó tölcser marad a medencze helyén, a melynek betömésére 2—300 szekér kő alig elegendő.

Az ilyen kitörések jelentékeny jelenségek a Pokolsár történetében, csodájára is járnak az egész vidékről. Századunkban 1837-ben, 1856-ban és 1885. januárius 4-én voltak a Pokolsárnak nagyobb kitörései. 1837-ben egy kemény téli estén egyszer csak megrendült a föld a kovásznaiak lába alatt, a falakról az edények lehullottak, a pohár-székekben az edények összecsendültek, az emberek rémülten futottak ki lakásaikból. Másnap a Pokolsár rendkívüli erővel tört ki, gázával betöltötte a levegőt, vizével elöntötte a piacot. Az 1837-iki kitörés előtt a víz kristálytishta volt; ez idő óta szennyes hamuszürke felületén pedig olajszerű folyadék uszik. A Pokolsárból merített szürke, olajos vízzel a nép háza falát festi: mondják, hasznos óvó szer az élősdiék ellen.

A kovásznai székely sohasem telik be a Pokolsár szemléletével; mert a Pokolsár, mint a tenger, sohasem ismétlődő változatossággal napról-napra más képet nyújt

s mindig megragadót. Ma megdagad s magas hullámokat vet, a víztükör fölött lévő tért teljesen kitölti gyilkos gázával; holnap alászáll tükre s bár hullámai nem simulnak el teljesen, a tükör közepén mindig buzog, egyre mozog, fortyog, fodrosodik. A tükör szélén lomhán gyűrűznek a hullámok, szeliden nyaldosva a medencze deszkafalát.

A kovásznai Pokolsár vize 1890-ben végzett elemzésem szerint kitűnő alkali-sós savanyú víz; a víz hőmérséklete 15·5⁰ C.

„A Pokolsár iszapja megszáritva hamvas szürke színű és helyenként muszkovit-pikkelyektől csillámló.

Az iszap hosszabb ideig iszapolva, laza, homokszerű tömeget hagy vissza, melyben az ásványos elegyrészen kívül sok korhadó növényi maradvány van. Az ásványos elegyrészek között, nem tekintve az agyagiszapot, keresztezett nikolok alatt könnyen felismerhető a csillám, kvarcz, földpát és mészpát.“ (Benkő G. dr.)

Mint a látvány, melylyel e kiváló természeti nevezetesség az embert gyönyörködteti, oly bámulatos a víznek gyógyító ereje.

Csúzos bajban elgyötört, köszvényben nyomorékká vált, idegbajban sinylődésre kárkoztatott nem egyszer kapta vissza a Pokolsár vizének használata után testének, tagjainak, idegeinek előbbi épségét, rugalmasságát. A Pokolsár jövőjébe vetett reményem nem helyezi nagyon távolra az időt, midőn vize az ischiásban szenvedőknek speciális gyógyítószere lesz.

A 7—8 méter hosszú, 3—4 méter széles tükörfürdőt kényelmesen berendezett vetkező szobák veszik körül, a víz iszapjának lemosására kristályvizű zuhanyok állnak rendelkezésre.

A meteorologiai jelenségek (eső, hó, köd) észrevehetőleg módosítják a Pokolsár széndioxid-mennyiségét; esőzések után széndioxid-réteg a vízszin felett szokottnál

magasabb lévén, a fej könnyen juthat a széndioxid fojtó légkörébe. Fürdéskor ilyenkor a legnagyobb vigyázat ajánlatos. A fürdő után szükséges mozgást a vendégek a Pokolsár közelében, a patak mentében készített igen csinos sétatéren végezik.

A Pokolsár nem az egyedüli ásványvíz — és széndioxid forrás Kovásznán. Csodálatos hely ez! Uton-út-félen, árokban, hegyoldalon, erdő sűrűségben, sőt a kapanyomában is csodavízű források fakadnak fel földjéből.

Minden magántelken pompásabbnál pompásabb vasas savanyúvíz forrás, gázkiömlés. Az ásványvizekből a legtöbb helyen meleg fürdőt készítenek az annál a háznál szállásoló vendégek számára. A vizet üstökben vagy izzó kövekkel melegítik. Ember, állat annyira megszokja itt a savanyúvizet, hogyha más vidékre kerül, csak a legfenyegetőbb szomjúság esetén nyúl az édes vízhez.

Mintha kitörni akaró vulkánon feküdnék a falu, időváltozásoknál az egész völgy vitriol-szagot gőzölög a földszinre s a pinczék mintha párolognának, a kutak, pinczék gőzzel telnek el, melyek a madarakat elszédtik. ¹⁾

A Pokolsárral úgyszólván egy vonalba jobbra-balra számos gázforrással találkozunk. A piaczi kút kitünő vizét a kiömlött széndioxid állandó forrásban tartja, a kút mellett lesiető patak kristályvize a több helyen előforduló széndioxidtól sistereg, forr, buzog. A patakon túl az úgynevezett „Kis-Pokolsár“, a Pokolsár miniatúr kiadásban; ez is egyre hánykódik, víztükre a hatalmas buborékokban szakadatlanul felszálló széndioxidtól állandó hullámzásban van. Ilyen lehetett a Pokolsár gyermekkorában!

A fürdőtelep tulajdonképeni középpontja fenn Vajnafalván, a fürdő számára megvásárolt Mikes-féle telken van.

¹⁾ Kővári L.: *Erdély földje ritkaságai*. 1853.

A Mikes-telek gyönyörű park, barátságos, mosolygó lakóházakkal, zenepavillonnal, árnyékos sétahelylyel s az u. n. *Mikes-fürdővel*. A Mikesfürdő zuhanyokkal és csinos vetkezőszobákkal ellátott kettős tükör-fürdő, a mely fölé az év tavaszán díszes épületet emeltek. A fürdő közelében van a *Czifra kút*; vasas savanyúvizét ivásra használják.

A Mikes-telek szomszédságában levő — egész az erdőig nyuló — Apor-telken fürdővendégek villákat építenek. Egy pár év leforgása alatt egész villa-kolónia fogadja itten a látogatót.

Fennebb a völgy kétfelé nyílik; az egyik völgynyílásban, pompás erdős környezetben az élvezeti- és gyógyító víznek egyaránt kitűnő *Horgácztútra* akadunk. A víz kőmederből csurog alá; a kútat fedélzet védi a légköriek hatása ellen. Vize széles Erdélyben keresett árúszik. A másik völgynyílásban, szép lombos erdő tövében van a *sós-fürdő*. Kettős tükörfürdő ez, mely fölé a folyó évben nagy gonddal berendezett díszes épületet emeltek. Közel van ide a *Hankó-kút*; vize kitűnő alkali-sós savanyú vízforrás; összetételéhez képest előkelő helyet foglal el a gleichenbergi és seltersi vizek mellett.

A kovásznai *Pokolsár*, *Horgácztútra*, *Sós- és Hankó-forrás* vizek a legkitűnőbb alkali-sós savanyú vizek közé tartoznak. Feltűnő e vizeknek a szabad és félig kötött szénsavban, a sodabcarbonatban, s a konyhasóban való nagy gazdagsága; figyelemre méltó e mellett a Hankókútban a jódnatriumnak és natriumsulfátnak jelentékeny mennyisége is. A Horgácztútra és a Hankó-kút vizének feltűnő natriumbicarbonat, konyhasó és szénsavtartalma méltóvá teszi e vizeket arra, hogy mint a világhírű gleichenbergi vizekkel egyenlő értékűeket az orvosok a legnagyobb figyelemben részesítsék.

Kitűnő összetételükhöz képest gyógyító-erejük is kitűnő.

A *Pokolsár-* és *Sós-fürdő*, mint hidegfürdők *csúzos-köszvényes-, görvélyes- és idegbajokat* gyógyítanak.

A *Horgác*- s a *Hankó-kútja* vizének belső alkalmazására főképen a *hurutos bajok* gyógyulnak. *Vérszükség* eseteiben, úgyszintén a *hiányos vérképződésnél* is javalva van kölcsönösen a *Horgác*víz használata.

De nemcsak az emésztő szervek hurutos bántalmainál, hanem a *légzőszervek hurutjánál* is jó sikerrel rendelhetők a kovásznai vizek; főkép a *köhögési inger* és *tüdőhurut* javulnak mellette.

A *Mikes-* és *Czifra-forrás* vizei vasas savanyú vizek. Alkalmazásuk különösen *hiányos vérképzés* esetében, és *idegbajokban* ajánlható; Kovászna pedig czélszerű tartózkodó hely mindazoknak, a kiknek havasalji, illetőleg hegyi klíma befolyására van szükségük.

A kovásznai vendéglőkben, villákban, fürdőházakban és a falubelieknek házában összesen 300 szerényen bútorozott, de tiszta és egészséges lakószoba áll a vendégek rendelkezésére.

A Pokolsártól jobbra van a *gözlő*. Egy körülbelül 2 □ méter területű, másfél méter mély gödör ez, melyből folytonos áramlásban széndioxid gáz ömlik ki.

A gödörből kifelé nézve bizonyos világítás mellett tanui lehetünk a természet bámulatos játékának: a nehéz gáz libegő mozgásának. A bejárat előtt reszketni látszik a levegő, mint a délibáb, a kövek táncolni látszanak. Nem régen a tulajdonos az üreg fölé egy faházikót emelt s ez által megfosztotta a vendégeket a felséges látványtól.

Az elmúlt években a gödröt jobban kiásták, mélyítették, szélesítették. Az üreg széléről lépcsőket készítettek az üreg fenekére, hogy a gázfürdőt használó beteg egész nyakig belemerülhessen a széndioxid gázkörébe. A felső lépcsőn a széndioxid bokáig, az alsón nyakig ér; az üreg

alján egy középnagyágú ember felett összecsapnak a gyilkos gáz hullámai. Addig, míg szánk, orrunk a széndioxid rétegéből kiér, bátran lélekezhetünk. Az üreg fenekén azonban csak visszatartott lélekzettel járhatunk. Mert egy lélekzet gáz már öl.

A Pokolsár kitörésének ideje alatt zsongás hallatszik. E zsongás sokszor tévedésbe ejtette az embert, az erupciók okát illetőleg.

E földalatti moraj nyomán, a képzelet leszállott a föld belsejébe, hol az örök tűz lángja pöfög, s ez örök tűzzel hozta a kitöréseket okozati kapcsolatba.

Nem kell nagy megfigyelő tehetség annak belátására, hogy a Pokolsár kitörései nem vulkáni erupciók.

A kitörések rendszeren téli időben vannak, midőn a légköri csapadékok vize, a hólé beszívárog a talajba s ott megfagy, miáltal betömi azokat a nyílásokat, melyeken a föld mélyében képződő széndioxid kiszabadul. A kiömlés vonala alatt összegyülemelő széndioxid gáz a soha be nem fagyó Pokolsár vizén keresztül talál legkevesebb akadályt, hogy szabadba juthasson. Midőn a gázok feszítő ereje annyira növekedett, hogy a Pokolsár medenczéjének falán az idevezető nyílásokon, a víztömegen utat törhet, a széndioxid nagy erővel, zajjal, robajjal rohan ki, magával ragadva az útban álló köveket, iszapot, deszkafalat, vizet. Szerencse, hogy az összegyülemelő széndioxid nem egyszerűen, hanem részletenként törtet a szabadba; az útban álló akadályokat ellenállhatatlan erővel távolítja el útjából. A múlt tavasz nyíltával, midőn a Pokolsár új épületének alapját dolgozták, egy több méter mélyre bevett facölöpöt mint tollu pelyhet lökött ki az azon helyen felbőffenő széndioxidáram.

A széndioxid gázkörbe lépve, a széndioxid-gáz a testnek abban a részében, melyet elföd, a melegség érzetét kelti, mintha melegvízbe léptünk volna. Kísérleteim meg-

erősítették Ilosvay Lajos dr. magyarázatát a széndioxidnak a szervezetre való hatását illetően: „a gőzlőben nem azért érezzük a hőséget, mert benne tényleg melegebb van, mint kint, hanem azért, mert a széndioxid a bőr felületén lévő nedvességgel kémiai és fizikai átalakulások miatt akkora hőt fejleszt, hogy arról érző idegeink útján tudomást szerezhessünk.“

Az a vízmennyiség, mely a bőrt rendszerint borítja, teljesen elegendő arra, hogy a fennebb említett kémiai hatás létre jöjjön; nem szükséges erre, hogy a bőrt izzadátság-réteg borítsa. Vastagabb vízréteg éppen akadályozza a hatást.

Az az inger, melylyel a gáz a testre hat, már sok nehéz reumás bajnak volt gyógyítója.

A gáz-fürdőt rendszeren a Pokolsár fürdővel párhuzamosan használják a betegek; ha délelőtti órákban keressük fel a gőzlőt, a különböző magasságban elhelyezett ülőhelyeken, lépcsőkön, szekrényekben, ritkán találunk üres helyet. Sokan az által iparkodnak a gáz gyógyító erejét fokozni, hogy vizes ruhát kötnek beteg tagjaikra.

Vajnafalván szintén sok a gáz-kiömlés, a kútak, pinczék széndioxid-gázzal telviek; esős időben pinczébe menni, kutat ásni nem lehet, mert a pinczét kitöltő, a kútból kiáramló gáz, mint a nép nevezi „doh“, megfojtja az embert. Az útmentén levő nagy gőzlőt, minthogy több ember emésztette el magát gyilkos gázában, a hatóság betömte.

Kovásznának jelentékeny ásványkincse az a temérdek vasércz is, mely a községek mellett emelkedő Kopasz-hegyben van felhalmozva. Pár évtizede megnyitották a hegyet, hogy feltárt kincseit értékesítsék; ez időszerint a bányát nem művelik.

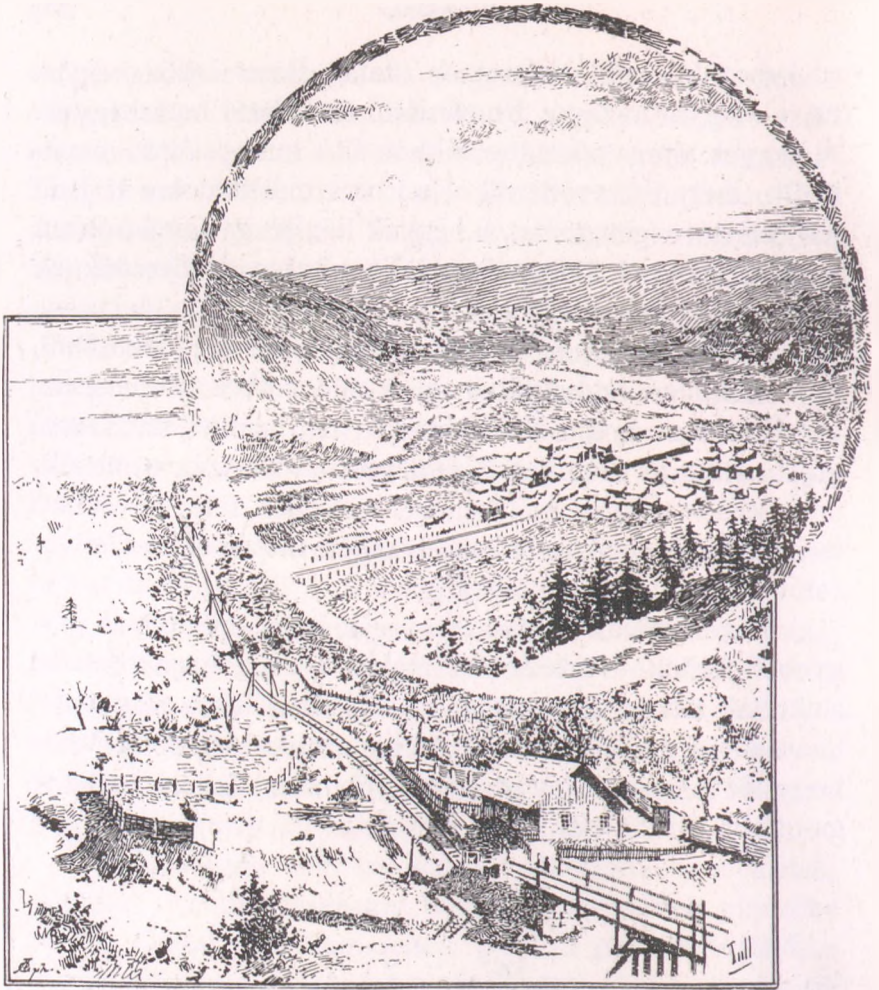
Kovászna hosszan terjed el a völgyben; szélessége csekély levén, a falu közepén érezzük a két oldalról hatá-

roló mezők, erdők balzsamos illatát. Ezen erdős hegyek itt a Magyarországot Romániától elválasztó határhegyek. A hegyek alján százados fákból álló lombos erdő emelkedik, mely észrevétlenül olvad be a mértföldekre terjedő fenyvesek rengetegeibe. A hegyek lejtőjét gyönyörű pázsit borítja, melynek üde színe, bújja növése az őserdőknek moha párnájára emlékeztet.

Megfizethetetlen élvezet a nagyvárosok gőzköréből, az alföld izzó homokjából menekülő ember számára az, mit Kovászna nyújt. Élvezheti a közeli bérczek szűzi levegőjét, s azt az illatot, melyet a hűs szellő virágos mezők, óriás erdők árnyas mélységéből szakaszt felé; élvezheti természeti kincseit, mindezt élvezheti mesés olcsón, élvezetével jó embereket boldogítva.

Kovásznának nagy szerencséje, hogy tekintélyes megyebeli férfiak — értékét felismerve — részvénytársulattá alakultak kincseinek kiaknázása céljából. Ez a részvénytársulat nagy buzgalommal látván munkához, remélhető, hogy Kovászna pár év múlva egyike lesz Erdély leglátogatottabb fürdőinek.





1. A SIKLÓ ALSÓ ÁLLOMÁSA. 2. TÉRRÉT-ÁLLOMÁS.

A kovászna-gyulafalvi iparvasút.

Gyulafalva a Keleti-Kárpátok magasra törő bércei között, a Méneshegy alján, a Baszka-folyónak egyik terjedelmes öblében létesített faipar-telep.

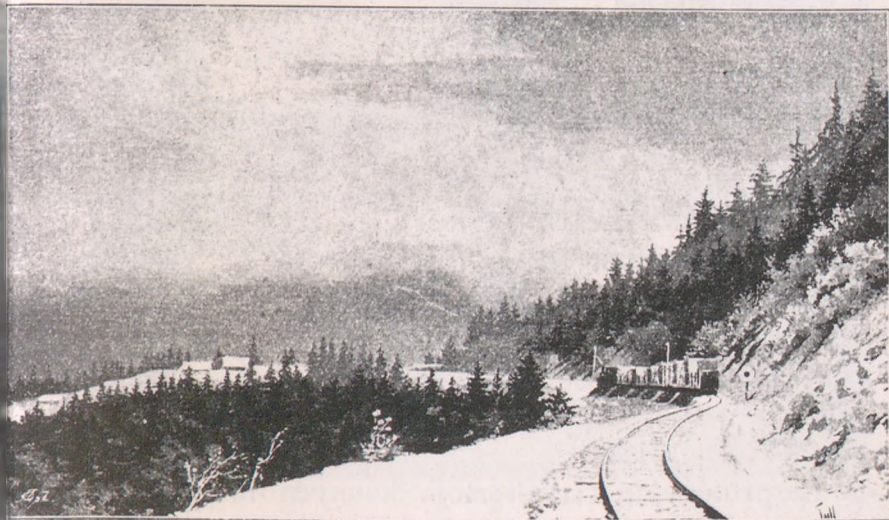
A hatalmas telepet 1889-ben Horn Dávid és társai alapították, a nagyrészből hozzáférhetetlen fenyőserdők

rengetegének kihasználására. A telep azóta gazdát cserélt; ez idő szerint az „Erdélyi erdő-ipar részvénytársaság“ tulajdonát képezi.



A GYULAFALVI JÓZSEF GŐZFŰRÉS-ZTELEP. A VASÚT KEZDŐ PONTJA.

Az első telep, a melyet berendeztek, a József gőzfűrésztelep volt; ezt csakhamar egy második: a Gábor gőzfűrésztelep követte.



A SIKLÓ FELSŐ ÁLLOMÁSA. (1015 M. MAGASSÁG).

A telepet a vállalat előbb Papolcz felől egy 26 kilométer hosszú kocsíút készítésével tette megközelíthetővé.

A szállítás könnyebbítése céljából azonban vasútakra volt szükség; sürgősen követelte ezt a napról-napra fokozódó termelés.



KILÁTÁS A SIKLÓ-PÁLYA FELSŐ RÉSZÉTŐL.

A szükség parancsszavának engedve Kovászna község felső végétől, az úgynevezett Térrét-től kezdve ipar-vasutat épített a vállalat. Hogy

a Kárpáthegység vízválasztója könnyen megjárható legyen, a pályatestbe egy 1260 méternyi hosszú, s közel 400 méternyire emelkedő sikló van beigtatva.

Néhány percz, s a térréti állomásról a sikló alsó állomására érünk. A sikló mentén kényelmes ösvény vezet fel a

LEFELÉ INDULÓ TERHELT SIKLÓ KOCSI.

felső állomásra, a honnan elbűvölő kilátás nyílik egyfelől a szomszéd havasokra, másfelől az alattunk elterülő síkságra, a tápláló, életet fakasztó aranykalászos háromszéki rónára.

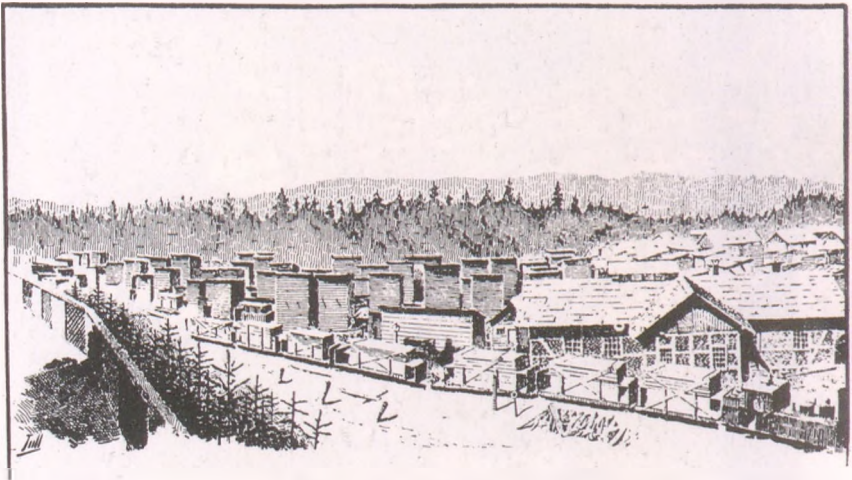


VONALRÉSZEK A GYULAFALVI IPARVASÚTBÓL.

Az iparvasút a Sisakfőhegyre felemelkedvén, folytonos eséssel halad tova a páratlan szépségű ősfenyőerdők

rengetegében. Erdő-erdőre borul itt mindenfelé; sötét fenyvesek mindenütt. Meredek sziklák oldalán, áthidalt mélyedések, szédítő mélységek felett zúgó fenyvesek csobogó patakjai, harsogó vízesései mellett, hatalmas fenyők őspeldányainak egymásba ölelkező végtelenségén át, vágat, rohan a vasparipa; zakatoló lármájától viszhangzik az erdő.

A vadregényes vidék minden egyes pontja művész ecsetére méltó, elragadó képet tár a szemlélő elé; ezekben a képekben addig hozzáférhetetlen hegyvidék felséges panorámája nyílik meg előttünk.



KOMANDÓI GÁBOR GŐZFÜRÉSZ-TELEP.

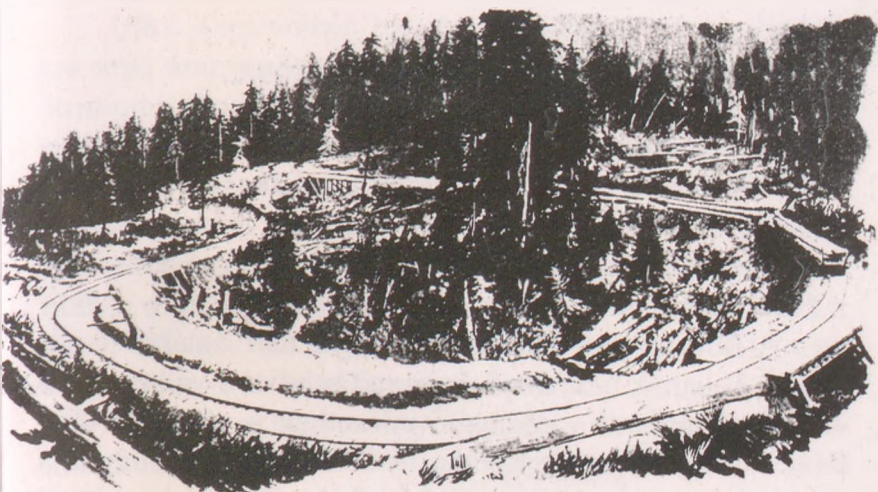
A megálló-helyek a fűrésztelepek: a gyulafalvi József- és a komandói Gábor fűrész-telep.

A telepeken nyüzsgő élet vesz körül; nyüzsgő élet az őserdő kellős közepén! Százakra menő fürge székely és tót munkások mozgó csoportjai és az ütemesen zakatoló gépek állandó zaja megelevenítik a telepet.

A gőzfűrész-telepeken a modern technikának minden vívmányát értékesítve találjuk. De nemcsak a berendezés tökéletessége, hanem a terjedelem, a termelés nagysága

által is kiválnak ezek a telepek. Az 1260 méter hosszú lejtőn járó sikló naponként 40 vagon deszkát szállít le a térréti állomáshoz. A telep gőzgépei körülbelől 400 lóerőt bocsátanak rendelkezésre a fa feldolgozása- és leszállítása céljából.

Éjjel-nappal harsognak a keretes- és körfűrészek, sivítnak a gyalugépek, visongnak a köszörűk. Az éjsötétjében a villamos fény gyűjt nappali világosságot. Ugyanez a fényforrás a tisztviselői- és a munkás lakásokban is. ¹⁾



ERDEI KÖRPÁLYA.

Az erdőkből lóvonatú vasútak gyűjtik össze a temérdek tönköt. Az erdei körpályán a termékek szállítására meredek lejtésű vágányokat fektettek, melyekre az üres vasúti kocsikat lovak vontatják fel, a megrakott kocsik pedig szabadon gurulnak le.

¹⁾ Látogatók lapja. Háromszékmegye.





A Bodza folyó és szorosai.

Nagy-Borosnyóról dél felé haladva Kis-Borosnyót, — ettől nem messze a háromszéki síkságot a bodzai fensíktól elválasztó vízvásztót érjük. A vízvásztó kanyargós útján felkapaszkodva a fensíkra — s nemsokára a Bodza folyóhoz jutunk.

A Bodza folyó Brassó vármegye déli határán ered; eleinte keletnek tart, majd északra fordulva a vadregényes *bodzai-szoroson* át a veszteglő intézethez s onnan *Bodzavám* községhez jut el. Ezután nyiltabb völgyben folytatja észak felé tartó útját tovább; *Bodzaforduló* községnél hirtelen délkeletnek fordul abba a mély völgybe, mely a Csukást — a déli és keleti Kárpátoknak legszebb havasát — a bereczki hegységtől elválasztja.

A völgy néhol annyira elkeskenyedik, hogy az országútat csak nagy nehézséggel lehetett a hegyekbe vájni; a krásznai (most nem dolgozó) üveghután túl még 6 kilométerig tart az útvonal végszakasza, a mely fölé nyugaton a már Romániába eső 1664 méter magas Szilon emelkedik, míg a völgy másik (bal) partját a Királyhegy szegélyezi; magának a völgynek tenger feletti magassága itt 634 méter.

A pénzügyőrségi laktanyától kezdve a teljesen kiépített út megszűnik s Romániában csak másodrendű útban folytatódik.

A Bodza völgyének az a része (*krásznai-szoros*) a legszebb. Vadregényes vidéken, őserdők között, a Bodza-víz zuhatagai mellett, szédítően meredek hegyoldalokon visz az út egész az oláhországi határig, hol a Szilon lábánál a patak partján oláh dorobánczok őrzik a határt. Az út helyenként száz méternyire vezet a zúgó Bodza felett. Az út itt merőben sziklába van vágva.

1887. szeptember havában itt találták a híres bodzakerásznai aranyrudakat: egy a maga nemében páratlan, a sirmiumi pénzverő hivatal jegyeivel ellátott kincset; a rudaknak egy része a magyar nemzeti múzeum birtokába került. — Ez a lelet is bizonyítja, hogy a rómaiak idejében erre sokkal nagyobb volt a forgalom, mint ma.

A Bodza völgyéből azonban még egy út vezet Romániába: a tulajdonképeni *bodzai-szoros* folytatásában egyenesen dél felé; ez a másodrendű út itt egy 1345 méter magas hágón át éri el Románia határát.

Erre — a hagyomány szerint — már a hunok és kunok is jártak, a törökök pedig számtalanszor törtek ott be¹⁾; itt jártok emlékéit őrzik a lépten-nyomon látható táborhely-maradványok, erődítés- és ágyútelep-nyomok. 1788-ban, midőn az erdélyi részekből kivonták a rendes helyőrséget, a török itt viszonzta a támadást. 1789. augusztusban Bora őrnagy és Damó százados véres harcz után verték ki a törököt. A Kápolna-hegyen s a vámhivatal kertjében pihennek azok a székely határőrök, kik életüket áldozták akkor a hazáért. A mi redutjaink, melyek a berlini kongresszus után 1878-ban épültek, immár szintén romszámba mennek.²⁾

¹⁾ A Pallas nagy lexikona. III. kötet.

²⁾ Emke uti Kalauz. Kolozsvár.

A bodzai-szoros tulajdonképen csak Oláhországban bír a valóban jól védhető szoros kellékeivel: annál nagyobb figyelemre méltók azonban a belőle Kis- és Nagy-Borosnyóra, aztán Prázmárra és Zajzonba vezető szoros utak.

A Bodza folyó két helyen törte át az országokat elválasztó sziklahegységeket; ehhez képest kettős szorost is képez: felső folyásánál a *bodzai-*, kifolyásánál a *krásznai-szorost*; a krásznai-szoroson előbb csak nehezen járható ösvények vezettek kifelé; mint maga a folyó, a közlekedés is kifelé törekedett ezen a szoroson.

Rettenetes lehetett az a küzdelem, a mit ez a víz ezen a vidéken a sziklával folytatott. Századokig tartó, szakadatlan küzdelmek árán végre megcsinálta magának az utat a határszéli havasoktól a bodzai-szoroson át a háromszéki róna felé; egyszerre csak — mintha meggondolta volna magát — hirtelen délkeletnek fordul s felveszi a sziklával újra a harczot. A harcz még tartósabb, még elkeseredettebb. A krásznai-szoros mentén neki zúdult a sziklahegy egy sebhető részének és addig törte, zúzta, mosta, szakgatta, míg át nem vágott rajta, hogy Romániában folytassa útját tovább.

A Bodza völgyében három község van. *Bodzavám* kisközség; a bodzai-szoros nyílásától északra fekszik; oláh lakosai juhtenyésztéssel és határszéli kereskedéssel foglalkoznak. Bodzavámon felül van a bodzai vámhivatal és a veszteglő-intézet, a vámháború óta majdnem élettelen telepek. A Bodza egész völgye bájos, a vámhivatal környéke azonban elragadó szép.

A Bodza folyónak egyik balparti mellékpataka mentén, a vámhivataltól egy óra járásnyira a Sűgópatak felséges vízeséseivel találkozunk. Két csodás vízesés ez, melyeknek mindegyike egy-egy hatalmas zuhatag-csoport. A meredek hegylejtőkön lezuhogó vízdús források vizéből kiváló mész, míg egyfelől vastag ásványréteggel vonja

be a vízmeder oldalait, addig másfelől lépcsőket alkot, a melyeken hangos lármával szökdelnek le a patak tajtékzó hullámai.

A mélyvíz, a vékony függönyszerű vízesés, a lármás zuhatagcsoport, a habrojtok, a rejtett sziklatarajok felett képződő hullámfodrok rendetlenül váltják fel egymást a völgy nyílásáig.

A vámhivataltól 12 kilométernyi távolságra van *Bodzaforduló*, szétszórtan elterülő, 1981 oláh lakosú kisközség. A lakósok földművelők, állattenyésztők és szénégetők. Bodzafordulónál felséges havasi panoráma tárul fel előttünk egész pompájában. Bodzavölgy erdő palásttal fedett hegyháta felett zeg-zugosan megszakgatott gerinczével a hatalmas *Csukás*, a déli- és keleti Kárpátok hatalmas sziklaóriása tűnik fel, jobbról a pirámis alakú *Dobromir* és *Teszla*, balról a Csukással versenyző *Tejkő* tornyosodnak fel. Bodzafordulón túl, a Bodza völgyében hosszan elnyúlva terül el *Szita-Bodza*, a Bodza folyó mentén levő községek harmadika.





Csikvármegye.

Tusnád.

Ott, hol az Olt folyónak évtizedeken át tartó munkája tátongó rést ütött a Hargita sziklavarán, Csikvármegye déli részén, a regényes

tusnádi szorosban, fenyvesektől benőtt hegyek által védett helyen fekszik Erdély gyöngye: a szép *Tusnád* fürdő.

*) A cikk élén álló kép az Olt völgyét és a Likas-követ ábrázolja.

A szoros kezdeténél egy sajátságos formájú sziklagúla: az *Alsó-Sólyomkő* emelkedik ki magasan. Közel van ehhez a *Likas-kő*, egy merészen kiugró sziklafal, melyen az Olt hullámai tengernyi idő munkája árán hatalmas nyílást vágtak, kényelmes útat nyitottak maguknak. A kerek nyíláson fáradhatatlanul és nem szünő ősi erővel zúg át azóta az Olt vizének egy része. A szoros keleti oldalát a *Nagy-Pálcza* s a *Nagy-Csomág*, nyugati oldalát a *Piliske* szegélyezi. A hegyek oldalát nagyobb részben fenyő-erdők borítják, a melyeknek zöldjéből merészen kiemelkedő, fantasztikus sziklaszálak fehérленek ki. A *Csomág* nyugati lejtőjén három nagyobb terrász van; ezeken buzognak fel a tusnádi ásványvíz-források, itt terül el a fürdő-telep maga is 656 méternyire a tenger színe felett.

Fenn a sziklafalon az ős fenyőerdő koronái zúgnak, balzsamos illatot árasztva szét a legtisztább hegyi levegőben, alant az Olt hullámai csattognak, szilaj rohanással vágatva alá a megostromlott szikla-lépcsőkön Háromszéknek aranykalászt ringató rónája felé.

A regényes vidék, az óriási fenyőerdők, a friss, egészséges hegyilevegő, a legkellemesebb hőmérséklet, az ásványvíz-források bősége mintegy fölhívják az emberek vállalkozó kedvét itt, hol minden tényező közreműködik klimatikus gyógyhely létesítésére, s annak felvirágoztatására.

Megfoghatatlan, hogy ezen pazarul megáldott helynek értékesítésére ezelőtt 50 esztendővel még csak nem is gondoltak az emberek.

A tusnádi fürdő mindössze 45 esztendő alatt emelkedett a mai kulturális niveaura; az emelkedés azonban rohamos volt.

A hol ezelőtt 45 esztendővel sűrű bozót borította a földet, vagy óriási fenyők állottak, most pompás villasorok, díszes fürdőépületek, nagyvárosi szabású vendéglők emel-

kednek, olyanok, a melyek bármely világfürdőnek is díszére válnának.

A tiszta, jól gondozott sétahelyek, beültetett utcák beleolvadnak a legszebb sétaútakba, a melyeknek fái özszeboruló ágaikkal árnyas folyosót alkotnak, mely messzire felvezet, végre elvész a rengetegbe. Tusnád emelkedése folytonos, szemmel látható. Nem csoda tehát, ha ehhez képest látogatottsága is évről-évre növekszik. Hogy az emelkedés is folytonos marad, erre nézve biztosítékul szolgálhat a fürdőbirtokosságnak áldozó készsége, s a fürdő kitűnő orvosának odaadó buzgalma és szakértelme.

Tusnádra a vendégek Brassó, Sepsi-Szt.-György és Ágostonfalva felől érkeznek. Tusnád az új sepsi-szentgyörgy—csíkszeredai vasútnak állomása; a magyar államvasútak Brassó állomásától 7, a sepsi-szentgyörgyi vasúti állomástól 3, az ágostonfalvi állomástól (Kőhalom és Földvár közötti állomás) pedig 4 óra járásnyira fekszik.

Brassóban kényelmes bérkocsik állanak a vendégek rendelkezésére; Ágostonfalván kívánatra készséggel rendel bérkocsit a fürdőbiztosi hivatal is. Az út Tusnádra mindhárom állomásról gyönyörű erdős vidéken vezet keresztül.

Minden fordulatra soha sem ismétlődő változatossággal más kép, más látvány tárul az utazó elé; ígésző, lebilincselő. A szem nem tud betelni a sok látnivalóval. A kaleidoskop egy új fordulatra megnyílik a rengeteg, s a fenyvesek sötétjéből új kép bontakozik ki; a legszebb, a mit csak valaha láttunk, a melytől nem tudunk megválni, a melyet szeretnénk megörökíteni, mert azt hisszük, hogy ennek nincsen, nem lehet hasonmása. Előttünk van Tusnád fürdő, a maga fenséges nagyszerűségében.

A Csomág és Szurduk fenyvesekkel borított lejtőjén, egy gyönyörű tisztáson építették fel a fürdőtelepet. Fölötte a Csomág emeli erdős, sziklás fejét az égnek, alatta az Olt hullámai zúgnak; szemben van vele a fenyvesekkel

benőtt *Felső-Sólyomkő*, melynek hozzáférhetetlen sziklaodúiban mai napig is sólymok tanyáznak, mint sok évvel ezelőtt a fejedelmek korában, midőn a szegény székelv élő sólymokkal adózott a fényes portának.

A svájci stílusban épült csinosabbnál-csinosabb épületek három sorban terülnek el egymás fölött, a nélkül azonban, hogy egymás elől elvonnák a kilátást. Azok, a kiket bánt a társaság, a zaj, a sok szem, a kíváncsiság, a



TUSNÁD-PÜRDŐ.

hegyoldal fenyvesében elrejtett izléses kis házakban vehetnek lakást. Ezekben összesen mintegy 550 bútorozott, kényelmes, száraz, egészséges és olcsó szoba áll a vendégek rendelkezésére.

Az utak igen jól vannak gondozva, úgy, hogy esőben is sár nélkül járhat rajtuk az ember. Ilyen időben különben a fedett sétahelyen szokták a vendégek szokásos napi sétájukat elvégezni.

A fedett sétahely össze van kötve a gyógycsarnokkal, a melyben nemcsak billiárd-, olvasó- és tánczterem, hanem kávéházi és vendéglői helyiség is van.

Tusnádon 7 ásványvízforrás van használatban. Ezek közül a Főkút 10 percnyi távolra a fenyvesben kis sziklamederből tör elő. A telepen felbuzogó források közelségök daczára feltűnően különböznek egymástól összetételre, hőmérsékletre.

Az I. számú ivó-forrás (Rezső-forrás) konyhasó-, vas- és jódtartalma által tűnik ki.

Hőmérséklete $19\cdot3^{\circ}$ C.

A II. III. IV. számú ivóforrások kiváló összetételű sós-vasas vizek. Hőmérsékletük $18\cdot2$ — $19\cdot9^{\circ}$ C.

Az I—IV. számú fürdő-források vize szénsavas, sós, vasas, $20\cdot7$ — $23\cdot9^{\circ}$ C. hőmérséklettel; az oldva tartott konyhasó, széndioxidtartalom és magas hőmérsékletük folytán a meleg-, sós-, vasas-savanyú vizek sorában az elsőik közé tartoznak.

A Főkút vize kitűnő égvényes, sós, savanyú víz, mint ilyen méltán állítható a hírneves giesshübelivel egy sorba.

A vizek különböző összetétele, hőmérséklete azoknak a legszélesebb körben való alkalmazását teszi lehetővé.

Nem régen egy pompás *fürdőházzal* szaporodott a fürdői épületek száma. Az impozáns épületben — melyben 4 nagy tükör, 4 hideg szalon fürdő, 14 kényelmes porcellán-kád áll a vendégek rendelkezésére — értékesítve találjuk a modern balneotechnikának összes vívmányait.

A fürdőket a fürdő-források látják el vízzel.

A kádakban a víz felmelegítése a Czernicki-féle készülék segítségével történik; e készülék alkalmazása mellett a fürdés idejére a fürdő meleg vize számára biztosítva van a forrás friss vizének összes szénsava és vasa, a mi által a meleg víz gyógyító hatása jelentékenyen fokozódik.

A fürdőházban fenyőkivonat- és vas-lápfürdőket is készítenek; ugyanitt külön termeket rendeztek be test-egyenesítő-, massage- és vízgyógyító czélokra, úgyszintén szétporlasztott ásványvíz, fenyőpára, sűrűsített es ritkított levegő belélegzésére is.

A fürdői élet középpontját a *fedett sétacsarnok* s a telep pompás kis sétatere képezi. Midőn a díszes zene-pavillonban felharsan a zene, a legválasztékosabb közönség lepi el a sétahelyeket; tarka csoportokban hullámszik a vendégsereg, a melynek soraiban a vidéki nemesek, a nagyvárosi urak s a módos kereskedők mellett ott találjuk Tusnád legbuzgóbb, legkitartóbb látogatóit: Románia dúsgazdag bojárjait is.

A telep fenyőkkel szegélyezett sétatúja beleolvad a legszebb erdei utakba, melyekben kényelmes padok hívják pihenésre az arra járókat. Az utak bevezetnek az őserdők sűrűjébe, a melynek földje századok óta



TUSNÁD. SÉTAÚT.

nem látta a napot, oly sűrű és sötét a reáboruló fenyvesek éjszakája; felvezetnek a hegyoldalra a fenyvesek közt a hegyek ormaira, a tisztásokra, a magasra nyúló és messze kiugró sziklákra, a honnan elragadó panoráma nyílik a fürdőre, a szomszéd hegyekre és vidékre és az Olt kies völgyére. A legtöbben azt az utat járnak, mely a fürdő fölött kiemelkedő *Apor-bástyára* vezet. Egy festői formájú magas szikla-szál ez; a tetejére épített csinos szétnéző

toronyból szép kilátás nyílik a szemben fekvő Sólyomkőre, a fürdőre, az Olt völgyére és a szomszéd hegyekre.

Innen tíz percz alatt a *Ludmilla-magaslaton* vagyunk. A tetőn levő csinos faépítményből pompás kilátást élvezhetünk; beláthatunk a kies al-csíki völgybe, láthatjuk a *Jáhoros-tetőt*, azt az 1375 méter magas, Tusnádról három



TUSNÁD. APOR-BÁSTYA.

óra alatt megjárható regényes magaslatot, a honnan egyszerre öt megyére szóló bűvös panoráma tárja fel előttünk ragyogó képeit.

A fürdővel szemben, s tovább az örökké zúgó Olt jobb partján erdős, sziklás hegyek emelkednek ki magasan. A hegyoldal pázsitszőnyegéből s fenyvesének haragos zöldjéből kiszökkelő szeszélyes alakú sziklák felséges

látványt nyújtanak. A fürdővel épen szemben függélyesen felmeredő hatalmas sziklaszál a *Felső-Sólyomkő*. Tusnád-nak egyik legszebb díszé, ékessége. Ennek folytatásaképen a fantasztikusabbnál-fantasztikusabb sziklák egész sora



TUSNÁD. CSÓNAKÁZÓ TÓ.

következik. Ez a szikla itten egy düledező toronyhoz hasonlít, amaz emberi és állati alakok formáját mutatja, abban pedig egy őskori vár omló falát láttatja velünk a képzelet.

A vendégek legkedvesebb mulatsága a csónakázás; a csónakázó tó kikötőjében pompás sajkák állanak a vendégek rendelkezésére.





A Szent Anna-tó és környéke.

A Szent-Anna tavához a tusnádi-, a Ludmilla-magaslat felől a régi-, vagy a fürdő déli végétől az új úton két és fél óra alatt sétalépésben is könnyen eljuthatunk. Bükszád felé kerülve a tó szekérrel is elérhető 4—4¹/₂ óra alatt.

Leirhatatlanúl pompás az a látvány, a mi a régi úton haladva eléink tárul, midőn a Szent Anna-tavát magában rejtő hegytölcsér széléhez érkezünk. Mintha csak egy régen kialudt tűzhányó hegy óriási krátere tátongna előttünk. Alattunk a lombos fákkal sűrűn benőtt mélységes hegytölcsérnek alján, a gyönyörű gyeptérség kellő közepén egy tükör simaságú, kristálytiszta tengerszem tüze ragyog felénk.

A tó alakja kerekded, kerülete 1800 méter, közepén igen mély (12 méter); a víz színe kék, mint az égboltozat, a mely Nápoly felé borúl, tiszta, átlátszó, mint a tószéli vadvirág kelyhén rezgő harmatcsepp. A hegytölcsér oldalát bükk-erdő borítja, partját nyúlánk fényőszálak koszorúja övezi.

A katlant szél nem járja soha; csak néha-néha barázdálja egy kis szellő a tó ezüst tükörét. A tájéknak érdekességét még emeli a visszhang, a mely a katlan minden részén, de különösen a tó északi partján 6—8-szorosan

adja vissza a hangot. Szintúgy észrevehetjük, mint nyargalja körül a hegy tölcserét a hang, melyet előbb erősen hallunk, később mind gyengébben és gyengébben addig, míg teljesen elhal.

A hely elragadó szépsége, elrejtett volta, az uralkodó isteni csend mintegy fölhívják itt az embert az örökkévaló isten imadására. Csakugyan e helyet szentnek tartották minden időben az emberek. A hagyományok szerint, az



SZENT ANNA-TAVA.

ős magyarok Hadúrnak itt mutatták be áldozataikat még akkor is, midőn az ősi vallást szabadon nem gyakorolhatták.

A hol egykor Hadúr oltárai füstölögtek, a keresztény magyarok vallásos kegyelete Szent-Anna tiszteletére búcsújáró kápolnát épített, a melyben évenként kétszer felhangzott az összesereglett hívek szent dicsőítő éneke. Később a búcsúkat betiltották; azóta a kápolna elhagyatva áll; a hely azonban, a természetnek ez utolérhetetlen mű-

vészettel alkotott temploma, a természet-kedvelőknek búcsújáró helye lesz az idők végéig.

A Szent-Anna-tavához s a kápolnához sok gyönyörű regét fűz a néppoézis. A kápolna kis harangja minden este imára szólítja a híveket, de az ezüst csengésű harangszó sehogyan sem tetszik a zöldszakállú vízi tündérkirálynak s a sok tündérnépnek, mert szörnyen zavarja őket pajkos játékaikban. Rávesznek tehát ígéretekkel egy pásztort, hogy lopja el a kis harangot. A szerencsétlen pásttor el is lopja s belehajítja a tengerszembe, de a tündérek rászedik őt, aranyat és ezüstöt nem kap, hanem belefojtják a tó vizébe.

Már most szabad a vásár a tó körül s esténként, a mikor a hold ezüst fénye elömlik a regényes tájon, felkél a tündérsereg s víg tánczot jár a tó partján. Sok szegény székely legény adja meg az árát ennek a csábító látványnak. A tündérkirály szépséges szép lányai becsalogatják őket a zombékba és hinárba, a szerencsétlen elkábult ifjak vakon rohannak a szirének után, a míg egyszerre megnyílik alattuk a hamis folyondár s elnyeli őket a mély-séges tengerszem.

Gergő, a fiatal székely vadász azonban átöleli az őt csalogató legifjabb tündérleányt s forró csókot nyom az ajkára. A csóknak varázsereje megfosztja a tündért hatalmától. Feltámad a szerelem benne a deli székely legény iránt s ott hagyja a tündérkirály birodalmát, hogy felesége legyen Gergőnek.

Megtörténik az esküvő nagy pompával, tánczczal és vígsággal. Az öreg remete esketi őket össze s utána fel akarja szentelni az új harangot. A mikor azonban a szentelt víz a harang érczére hull, lángok csapnak fel s nagy dörgés és villámlás közt hirtelen elemésztik a harangot.

Az öreg barát előtt látomány jelenik meg, hogy addig, a míg az ellopott harang vissza nem kerül a tündérkirály

palotájából, nem szólal meg harangszó a Szent-Anna-tó partján. Gergő s fiatal felesége erre elhatározták, hogy visszahozzák a harangot. Elkérik a baráttól a keresztes botot s bátran leszállnak a vizek mélyébe a tündérkirály palotájába, a hol nagy a vigasság.

A hivatlan vendégek megérkezése nagy riadalmat okoz a tündérkirály udvarában. Mindenféle fortélyt megpróbálnak a tündérek, hogy csak ne kelljen a harangot odaadniok, de a keresztes bot hatalmának nem tudnak ellentállani.

A fiatal pár végre ráakad a szentelt harangra, s nagy diadallal felhossa azt a tündérkirály palotájából, hogy ismét hirdesse isten dicsőségét a hegyek között: „Gingalló, gingalló!” Háromszor megkondul a harang, s a tündérpalota összeomlik. A tündérkirály vén varangyos békává zsugorodott össze s a tündér hallá változik át.

A Szent Anna-tó felett 1300 méternyire emelkedik a Csomádtető (Csomág); a tetőről elragadó panoráma nyílik az alatta elterülő tóra, Háromszékmegye kézdi és sepsii járásának városaira és falvaira, az Erdővidékre, Csík egy részére, a Barczaságra, úgyszintén az Erdélyt délről övező havasokra.

A Csomád és Büdös hegytömegeinek összetorlódásánál, a Szent Anna-tó felett egy ingó, mohhinár hálózta, tengerszemekkel és büdükkel tarkált havasalji láp terül el: a Szent-Anna-tavánál jóval nagyobb kiterjedésű *Kukojszás* (Mohos). Ezer méternyi magasságban fekszik a tengerszin felett a természetnek ez a sajátos alkotása, a melynek párfját hiába keressük a hazában. A Hanság, az Ecsedi láp, mindannyian eltörpülnek a Kukojszás változatos, növényekben gazdag ingovány láposával szemben. Délről a Büdös, északról a Csomád lejtői határolják; kelet felé zuhogó patak ered belőle és vájja a Lázárfalvának tartó völgyoszorost. Valóságos vízvár ez, hatalmas *Sphagnum*

szőnyeggel bevonva, mely bármennyire inog, locsog és szörcsög is talpunk alatt, mégis sokkal hatalmasabb, sem-hogy az ember testének súlyát el ne bírná.

Nem valószínűtlen, hogy ez a víztükrökkel tarkált lápterület a Szent Anna-tó felső víztartója, honnan föld alatti csatornákon szivárog le a Szent-Anna-tavát minden kigőzölgése mellett is változatlanul ugyanazon színvonal-ban tartó vízmennyiség.¹⁾

Déli széleit *luczfenyő* erdeje gyökeresíti be; közepe felé *erdei fenyő* telepedett meg rajta csoportonként, meg egy pár *jegenyefenyő*; itt-ott *sziléziai fűz*, *kárpáti és varancsos nyír*, *dárdás fűz* és *boróka* bokrai népesítik be: ily helyen biztosak lehetünk aztán, hogy be nem süppedünk. Keresztező irányokban át- és átgázoljuk e lápot, hogy az innen közölt *törpe nyírt* is meglegelhessük; de bizony nem akadunk reá, hanem csak a *kárpáti nyír* fiatal vagy *lerágott* törpécske szárait szedegetjük ki a mohából.

Jókai-nak a Kukojszáshoz szőtt tündérregéje szerint, fejsze ott soha sem írtotta ki a roppant fákat, s az időtlen idők óta egymásra dültek ott a vén fák, ott korhadtak, földdé váltak, s a rohából új fa nőtt ki, az is száz meg száz évig nőtt a szép csillagocskák felé, míg azt is elérte sorsa. A halálnak nyomában azonban ott van mindig az újra sarjadó élet. Az elkorhadt fák testén moherdő keletkezett és tenyész; mint pálmaliget az oczeán szigetén. A fatetem újra kizöldül és a mosolygó növények új világa él rajta.

Hajh máskép van az ma, mint volt hajdan a Kukojszáson; de körülötte is. A feléje ereszkedő magas hegy-lejtők erdeje eltűnt, torzsig rágott legelő váltotta fel; csupán a Büdös gerinczéhez támaszkodó hegyoldalon

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása III. kötet.

tengődik még a sarjerdő. Marhajárta csapások és foltonként lelegelt területek dísztelenítik manap a Kukojszást. Tündérvonásai, egy-két sajtyszerű növénye eltipródtak már. De azért maradt még emlékül egy-egy kevés reánk is a régi jó időkben.

A *kukojsza* és a háromféle *áfonya* ezernyi-ezer bokrocskái ma is díszítik; a feketebogyójú *Empetrum* és a változatos levelű *Andromeda* ma is össze-vissza fonja, a rózsaszín süvegű *savanyú áfonyával* együtt, mint egykor még inkább tehette. A *Scheuchzeriá*-kkal és egyéb hinárral félig-meddig benőtt bűdük ma is veszedelmesek rajta, széleiken pedig ott díszleg nemcsak a *kereklevelű harmatfű*, hanem a *hosszaslevelű harmatfű* is, levélrózsáinak gyémántgömböcskéik gyanánt ragyogó szőrpilláival.

Kristálytükrű tószemei is meg vannak. Ezeknek *vidrafű* és moh szötte peremök oly tömött, oly szivós, hogy bátran ráállhatunk és gyönyörködhetünk a tó síma tükrében saját képmásunkon; vagy pedig lefekhetünk rá, hogy a csodás tó tiszta vizéből szomjunkat olthassuk. Sem a tószemek viztükrébe, sem a bűdük süppedő ingoványába, ember és állat nem lép bele: mert ott nyomban érezné, hogy talpa alatt elvész a föld, hogy ott a halál torka nyílik.

Bátran gázolhatunk azonban térdig is vízbe, a sudar *sások* és *füvek* nagy rengetegében; mert ezeknek erős a tarackja és zombékkal szakgatják meg az őket tápláló vizért. Ezért meg se inog lábunk nyomán a széles vízfenék.¹⁾

A növényvilág közepett nyüzsgő élet látszik, bizonytalan mozgó alakok sűrögnek a növényzet sűrűjében, hol a levelek, száruk, virágok rezgése árulja el a köztük lüktető életet.

Jókai ezt a vidéket is bearanyozza költészetével.

¹⁾ Simonkai Lajos: Havasvidékeink növényvilága. Emlékkönyv a k. m. Természettudományi Társulat félszázados jubileumára. 1892.

„A halál országa ez“ írja „Bálványos vár“ című gyönyörű regényében. „Láttára még a paripák is horkolni kezdenek, mikor a szélét elérik. Lábaik alatt döng a talaj.“



Gábor Aron
Őrnagy

„Az ember teste végig borzad, mikor ezt a tájt először meglátja. Soha ezt a nagy bozótot kígyón, békán, vidrán, repülő madáron kívül más élő lény nem járta. Sással,

szittyóval benőtt zsombikok, mintha ezernyi sírhalom volna egy rakáson, rőt színű bozót, verhenyes növénygubancz, a miknek a neveit sem ismeri az ember, köztük egy-egy nyomorék lúczfenyő, egy göcsörtös árva-nyírfa, aztán megint haragos-zöld növénycsoportok, roppant zsúrlók, páfrányok, bársonynak látszó halmok, kövér mohából. S azon az elijesztő pázsiton alúl az ismeretlen mélység. A ki ebbe a süppedő ingoványba beletéved, ember, vagy medve, az sohasem jön ki belőle többé. Mikor már észreveszi, hogy süpped, oszlik alatta, körülötte: az úzás nem segít, a fű, a bozót, a moha összezáródik az elmerülő feje fölött.“

„Ennek a halálos vidéknek még a tájára sem merik hajtani a marháikat a pásztorok.“

„Mikor aztán ezt körülkerülve a hegytetőre felkapaszkodunk s onnan tekintünk rá vissza, akkor meg már egy csábítóan varázsló tündérország áll előttünk. A lapály száz meg száz gömbölyű tengerszemmel van behintve; olyanok azok, mintha ablakai volnának egy földalatti világnak, valamennyi beszegve a vizitök fehér tulipánjával és széles leveleivel. Mikor a lemenő nap visszatükröződik rajtuk, úgy látszik, mintha arany-tányérok volnának zöld abroszra rakva.“





Kászon földje.

Káromszéknek Csíkba vezető kapuján, a Bükszádnál kezdődő tusnádi-szoroson átkelve Tusnád-fürdőbe, Tusnád-Ujfaluba, majd Csík-Tusnádra érünk.

Tovább haladván, Csík-Kozmásan alúl az út elágazik. Mi azt az utat követjük, mely délkelet felé egy szűk völgybe, onnan a *Nyerges-tetőre* vezet. A Nyergesen visz keresztül az az út is, mely Csík-Szereda és Kézdi-Vásárhely között századok óta közvetíti a közlekedést.

A Nyerges hegyhát, mely teljesen uralja a Kászon felől odavezető szűk völgyet.

A Nyergeshez sok történelmi esemény fűződik. Felismerhetjük még az ágyúüteg helyét, honnan az 1849. júl. 31-én a Kézdi-Vásárhely felől felnyomuló orosz-osztrák sereget Tuzson János székely honvédőrnagy több ízben visszakergette. Elszánt hős csapatát utoljára is árulással lehetett csak állásából kiszorítani. ¹⁾

A Nyergesről leszálva ismét egy szűk, alább kitáguló völgy fogad be bennünket. Itt terül el *Kászon-Ujfalu*, Kászon földjének első községe; ettől keletre törtet le a Kászon vize, mely itt egy havasokkal szegélyezett, havasias jellegű, dombos völgy-katlant alkot. Ebben huzódnak

¹⁾ EMKE Uti-Kalauz Magyarország erdélyi részében.

meg *Kászon-Feltiz*, *Kászon-Altiz*, *Kászon Impér-* és *Kászon-Jakabfalva*. A három első község össze van épülve teljesen; Kászon-Jakabfalva pusztán csak pár száz lépésre fekszik Kászon-Impértől.

A völgyre hatalmas havasok (Répáti havas, stb.) tekintenek alá, fenyőerdőkkel sűrűn benőtt csúcsaikkal; ezen erdőknek befelé ember-nemjárta ősfenyvesek képezik folytatását, melyeknek minden egyes fája százados emlék. A völgy legmagasabb hegye az 1650 méter magasba nyúló *Nemere-tető*, a melyről kelet felé Moldva síkjára, délkeletre az Alduna hajlásától Dobrudáig látunk; nyugat és észak felé pedig az erdélyi felföld tárul ki előttünk.

Kászonban a lakosok székelyek, kik nagyrészt faárúk (deszka, zsindely) készítésével foglalkoznak; a Kászon vizén fűrészmalom fűrészmalmot ér.

Kászon-Jakabfalva községtől félóra járásnyira fekszik a kászon-jakabfalvi, vagy a hogy közönségesen nevezni szokták: a *kászeni fürdő*.

A fürdő-telep néhány szerény külsejű házból: vendéglőből, fürdő és lakóházból áll; ezeken mintegy ötven csinosan berendezett, egészséges szoba áll a vendégek rendelkezésére. A telepen buzognak fel nagyrésztben a fürdő forrásai is.

Ezek közül a „Fő-forrás“ képezi a telepnek úgyszólván középpontját. Egy homokkő-sziklából előtörő gazdag savanyúvíz-forrás ez, mely fölött díszes kioszk emelkedik, a vizet a rendkívül nagy szénsavmennyiség, a benne előforduló jód-, vas- és nátriumsók a legkitünőbb élvezeti és gyógyító vizek közé sorolják. Erdély egy részében, úgyszintén Romániában a „kászeni borvíz“ kelendő forgalmi cikk.

A Fő-forrás nemcsak az ivó kurához szolgáltat vizet, hanem a meleg fürdőkhöz is. A meleg fürdő mellé csinos kis födött sétahelyet építettek.

A telep többi forrásai a tükör-fürdőt látják el vízzel. A teleptől félóra járásnyira délre, egy igen bő kénes savanyúvíz-forrás bugyog fel, melyet a nép „Szemvíz-kút“-nak nevez, mert vizét a szembetegék szemvízül használják, még pedig sokszor bámulatos eredménnyel.

A fürdőt jól gondozott park veszi körül, melynek fenyő-sétaútai összeolvadnak a völgyet s hegyeket borító erdő utáival; az erdőtől 1—2 óra járásnyira már az ős fenyőerdők régiója kezdődik.

A völgy alján sziklamederben kristálytisza hegyi patak hajtja fehéren tajtékzó hullámait.

A fürdő 714 méter magasan fekszik a tenger színe felett; magas fekvéséhez képest klimája havasi. Minden oldalról magas hegyek vevén körül, a levegő magas fekvéséhez képest kellemes, enyhe.

Teljes szélcsend, idilli nyugalom, balzsamos, tiszta levegő, portól mentesség az, a mi a kászoni fürdőt jellemzi.

Egy csendes oázis ez a fürdő, a hová nem hat el a nyüzsgő sokaság idegbontó zaja. A völgy csupán csak a természet zajától hangos; ezek a hangok azonban jól esnek, éltetnek; a kászoni fürdőn az embernek igazán madárdal az ébresztője, patak csobogása, erdő zúgása az altatója.

A kászoni fürdő kitünő levegőjénél, páratlan vizénél, olcsóságánál fogva igen alkalmas arra, hogy a hosszú munkában elfáradt lélek ott rázza le gondjait, felejtse el bajait, ott pihenje ki fáradoalmait, s szerezzen új erőt az új munkához. A nagyobb fürdők nem felelnek meg e cél-nak; sokkal több bennök az izgalom, a városi zaj, lárma, semhogy a lélek a kívánt nyugalmat megtalálja s élvezhesse.

A kászoni fürdő Kézdi-Vásárhelytől 3, a tusnádi-fürdőtől és Csík-Szeredától 4 óra távolságra, a brassói állomástól pedig egy napi járóföldre van.

A kászoni víz különösen nagy szénsavtartalma által tűnik ki; e tekintetben azzal más víz nem vetekedhetik. Szénsavtartalma mellett a krondorfi 773. k. c., a giess-hübeli 1205 k. c., a bilini 1337 k. c. szénsavtartalommal eltörpül. Sodabicarbona- és jódtartalma a legkitünőbb alkalicus és jódos vizek sorába állítják a kászoni vizet. — Sokan áldják e vizet, mert jódtartalmánál fogva már sok nehéz, gyógyíthatlannak tartott scrophulosus bajnak volt gyógyítója.

A kászoni fürdőn összesen 50 szerény felszerelésű, de egészséges szoba áll a vendégek rendelkezésére. A fürdő *Balásy Lajos* megyei nagybirtokos tulajdona.

A természet a lakosok anyagi boldogulásának forrásául természeti kincsekkel bőven ellátta Kászon földjét, a lakosok életrevalóságára bízván azok okszerű kiaknázását. Azon természeti adományok között, melyekkel ezen kis földdarab meg van áldva, nem utolsó helyen állanak a jobbnál jobb alkális savanyú vízforrások, a milyenekkel itt lépten-nyomon találkozunk. *A kászon-impéri „répáti“ savanyú víz* a jók között is a legjobbak közé tartozik.

A „répáti“ forrás a völgy egy kies zugában tör elő Kászon-Impér községtől $1\frac{1}{2}$, a kászon-jakabfalvi fürdő-től pedig 3 óra járásnyira.

György József, a forrás bérlője a víznek értékét felismervén, a forrást újra foglaltatta, fedél alá hozta, a legczélszerűbb töltő készülékkel látta el, s a vizet jó minőségű, csinos kiállítású palaczkokban forgalomba hozta.

Az erdélyi és romániai közönség meggyőződven arról, hogy a répáti nemcsak mint élvezeti — hanem mint gyógyító víz és megbecsülhetetlen: mind jobban és jobban kezdi felkarolni és fogyasztani azt.

Az elemzésből kitűnik, hogy a répáti víz egyike a legjobb alkalikus savanyúvizeknek, a melyben lényeges alkotórészek: a natrium bicarbonat, a borsavas nátrium

és széndioxid. A répáti vízben a félig kötött és szabad szénsav együttvéve csaknem háromszor annyi, mint a luhi Margit-forrásban.

A kászon-jakabfalvi fürdő közvetlen szomszédságában egy sziklaüregből buzog fel a kászon-jakabfalvi „*Felső-forrás*.” A forrás rendkívül gazdag; fölösleges vize a sziklába vágott csatornán vastag sugárban ömlik ki. A víz kristálytiszt, s igen kellemes ízű; a rövid időközökben hatalmas buborékokban előtörő szénsav-gázok mintegy forrásban tartják azt. A víz összetételére nézve alkalikus vasas savanyú víz.





Al-Csíkban.

Tusnádról indulunk ki megint, hogy az Olt völgyén folytassuk tovább útunkat. Tusnád-Ujfalu után egymásra következnek: *Csík-Tusnád*, *Csík-Verebes*, *Csatószeg*, fentebb *Csík-Szent-Simon*.

Csinos, rendes, népes székely falu valamennyi. Zsin-delyfedeles házaik kapui szélesek, s csaknem három öl magasak, hogy a rakott szekér is kényelmesen elférjen alattuk. Egyik-másik kapu a fa-faragásnak valódi remeke. Csoda-e, ha az ilyen remeket — még ha rozzant is — az utódok nem sietnek újjal kicserélni? Némelyik kapu 100—150 esztendőre is visszatekinthet.

Egyik csík-verebesi kapun a következő felirást olvashatjuk:

Itten járó embertársam ha erényes kebeled,
Akkor nyíljon neked kapunk, s legyen Isten teveled.

Csináltatta György András hív nőjével Fazekas Terézia asszonynyal. 1847.

Csík-Szent-Simonból-, a sepsi-szent-györgy-csíkszeredai vasút állomásától kelet felé fordulunk, hogy az Olt

völgyének keleti felén, a hegyek tövében elterülő *Csik-Szent-Márton*-ba jussunk.

Csik-Szent-Márton nagy kiterjedésű, népes község; a falu déli részét Csekefalvának hívják. A hegyoldalban *Nagy Sándor* birtokos telkén a különböző összetételű ásványvizeknek egész gyűjteményével találkozunk.

Különösen figyelemre méltók a telep bővizű vasas savanyúvíz-forrásai; felette érdekes az a forrás is, mely a telep szélén tör fel s szénsavgyöngyöktől buzogó, kristálytiszta, alkalis savanyúvizet szállít fel a föld mélyéből az egészségesek üdítésére, a betegek gyógyítására. A nagy jövőre hivatott természeti kincseket, birtokosa a helyszínen — mint fürdőt, fogja értékesíteni. Az alkalis savanyúvizet forgalmi czikké teszi.

Csik-Szent-Mártonból egy körülbelül 30 kilométernyi megyei út vezet a manapság csekély forgalmú *uzvölgyi (kis-tölgyesi) határszorosba*.

Az uzvölgyi (kis-tölgyesi, vagy kőkerti) szoros — habár csak könnyű jároművekkel járható — azért mégis kiváló figyelmet érdemel, a mennyiben Okna oláhországi város és Csikszereda között ez közvetíti a legrövidebb összeköttetést.

Az Uz vadregényes völgyét sötét fenyvesek és meredek sziklahegyek határolják; a folyton szűkülő völgyület útja elég nehezen járható.

A nagy erővel letörtető folyó mentén 14 fűrész-malom zakatol, rengeteg pusztítást okozván ama havasvilág kiterjedt erdőségeiben. Az Uz fejétől és a vízvázalító hegyhától a szűk völgy körülbelül 4 mértföldet tart, midőn a határszéltől mintegy félóránnyira egyszerre gyönyörű térséggé tágul. — Ez a tágas térség, melyben buja fűvel borított legelők és vadvirágoktól ékes kaszálók váltakoznak: a Tábla-pusztája.

A Tábla-pusztáján túl, a határszél felé a völgyület ismét összeszorúl; a folyam szűk medre mellett elvezető út szekérrel csaknem járhatatlan. A levezető völgyet a határszél közelében négy hatalmas földtöltés és sáncz szeli át. E földtöltések egyikét a székely határőrezred csinálta; a többi három székely honvédeink munkája. 1)

Csik-Szent-Mártonba, onnan Csik-Szent-Simonba visszatérve tovább folytatjuk az Olt völgyén megkezdett útunkat. Az Olt bal partján nemsokára Csik-Szent-Imrét, azután Tiva-patak beömlésénél *Csik-Szent-Királyt* érjük.

Csik-Szent-Imrénél nyílik a Fissák völgye, melynek főhelye *Szent-György*; vele összefügg egyfelől *Bánkfalva*, másfelől *Ménaság-Ujfalu*. Ujfalutól 15 percnyire van a Tapolcza völgyében *Ménaság*. Temploma nagyon érdekes középkori műemlék.

Az Olt útunkkal ellenkező irányban virágos rétek között kígyózik tova, színig megtöltvén pázsitos medrét.

Csik-Szent-Királyt, mely a völgyben hosszan nyúlik el — a folyó két részre vágja. Az Olton túli részben emelkedő templom érdekes gót ízlésű műemlék. Csik-Szent-Királyból vette eredetét az *Andrássy-család*, mely annyi jelest adott hazájának. A régi várkastély nyomai még most is láthatók. A falu lakói malomkövekkel úznak élénk kereskedést. A „Faragó“ apró szemű trachit-porfir sziklájában a vésőnek való kitűnő anyag fölösleges mennyisége a falu lakóit kőfaragásra utalja. Ez a mesterség egyik-másik székely kezében csaknem művészetté finomodik. Az úton, útfélen emelkedő kőkeresztek a csík-szent-királyi székelyek ügyességéről és vallásosságáról beszélnek.

Útunk célja: Csík-Szereda, a vármegye székhelye lévén, tovább folytatjuk útunkat.

Csik-Szeredán alúl a fel-csíki medencze hirtelen összeszorúl; az Olt völgye két oldalról vadul megszakgatott

1) Vitos Mózes: Csikmegyei füzetek. Csik-Szereda. 1896.

sziklás hegyekkel környezett, — két kilométer hosszú-szorossá keskenyedik, a melyen szilaj rohanással törtet keresztül az Olt, hogy mielőbb elérje a gyönyörű al-csíki rónát.

Al-Csík északi kapujánál, a festői szép *zsögödi szorosnál vagyunk*. A szoros északi és déli torkolatánál csinos falvak terülnek el. Amott *Zsögöd*, a kitűnő Mikó-családnak bölcsője, itt meg Csík-Szentkirály.



CSÍK-SZENT-KIRÁLY.

Zsögöd határában számos ásványos forrás buzog fel. A vizek kitűnő összetétele, a hely nagyszerűsége, a pompás környezet, mind közreműködtek arra, hogy itt fürdőtelepet létesítsenek az emberek.

A zsögödi fürdő egypár szerény külsejű épületből: vendéglőből, fürdőházból áll csupán. Ezekben meleg- és tükör-fürdők, s mintegy 25 szoba áll a vendégek rendelkezésére. A fürdőket az Anna-forrás látja el vízzel.

A fürdő egy romantikus hegy lábánál az Olt folyam jobb partján fekszik. Környezetét sötéten borongó fenyő- és lombos-erdők sűrűje borítja, melybe még a ragyogó napsugár ömlő aránya is alig tud derűt hinteni. A mi itt szép, azt a természet keze alkotta, az emberi kezek csak

rendezték, egyengették egy kissé a bozótokat, facsopor-
tokat, sziklákat.

A levegő tiszta, illatos, s a hely 648 méternyi magas-
sága daczára is enyhe. Fény, illat árad itt szerte s nap-
sugár, mely nemcsak virágot, de élet-kedvet is fakaszt.

Csík-Zsögöd predestinálva van arra, hogy nyári
üdülőhely legyen. A mit egy par excellence üdülőhelytől
megkivánunk, az itt a természet jóvoltából mind megvan:
balzsamos tiszta levegő, illatos mező, életet, új vért adó
ásványos forrás, hús árnyékkal kínálkozó erdő, erdős
sziklás-hegy, pázsitos ágyában tombolva tovasiető folyó-
víz, több szebbnél-szebb kiránduló hely, természetalkotta
szétnéző torony: a *Kisvártető*, a melyről az $\frac{1}{4}$ óra járás-
nyira fekvő Csík-Szereda, Csík-Somlyó szép templomával,
kápelnáival, tovább Felcsík számos falva, sőt Csík-Szent-
Domokos gyönyörű havas lánczolata is jól látható.

A mint az elemzés adataiból kitetszik, a zsögödi ás-
ványvizek a legkiválóbb alkalis, vasas savanyú vizek közé
tartoznak, a melyekben lényeges alkotó részek: a jódnát-
rium, kétszer szénsavas nátrium és kétszer szénsavas vas.


Csík-Zsögöd fürdő Brassótól 91-, Csík-Szeredától 2
kilométer távolságra van.





CSÍK-SZEREDA.

Csík-Szereda. Csík-Somlyó.

 sögöd falut elhagyva nyomban szemünkbe tűnnek a csík-szeredai vár bástya-tornyai; még néhány percz, s magunk előtt látjuk Csík-Szeredát, a legkisebb vármegyei székhelyek egyikét.

A várost nem annyira történelmi multja, mint inkább kevező geográfiai fekvése tették a vármegye közép-pontjává.

Csík-Szereda kicsiny, alig pár utczából álló s nem is a legrendesebben épült város; egy kis városias színezetet a valóban impozáns megyeház s még néhány csinos köz-épület adnak neki.

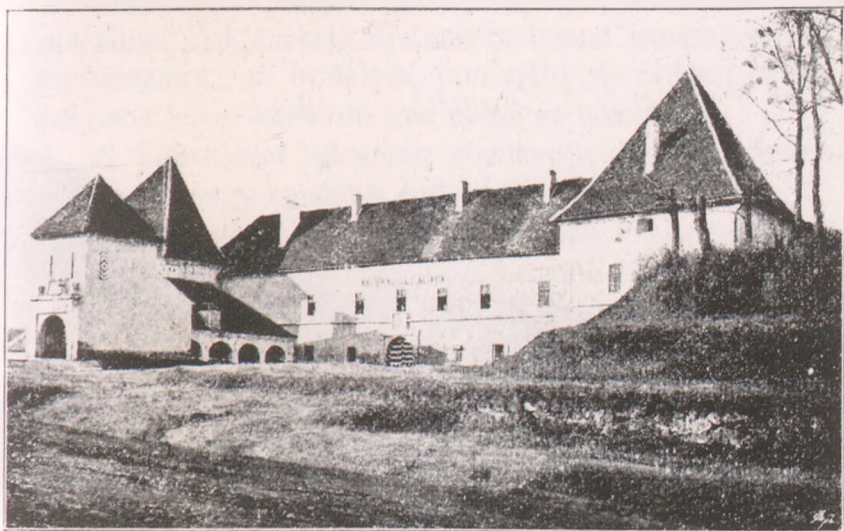
Csík-Szereda rendezett tanácsú város 1789 magyar lakossal; Csík vármegye törvényhatóságának székhelye. Van itt törvényszék, ügyészség, járásbiróság, közjegyzőség, állami építő-hivatal, takarékpénztár, kórház stb. A népnevelést az elemi iskolák mellett a polgári leányiskola, a gazdasági szakiskola és a felsőbb népiskola, szövő-tanműhely végzi a városban.

Csík-Szeredának vasútja is van; a sepsi-szent-györgy-gyimesi vasút — melynek itt van most végső állomása, a

mely nemsokára a gyimesi-szorosig kiépül, jelentékenyen hozzá fog járulni a város emeléséhez.

A város déli oldalán árokkal és négy bástya-toronyyal megerősített várkastély emelkedik. Falazata, tornya, bástyái még teljesen épek; az élet sem halt még ki belőle. A várat bearanyozza a multak emléke, a bástyatornyok fedélzetét a napfény ragyogása.

A várat Mikó Ferencz építette 1621-ben; az idők folyamán sok változáson ment keresztül: feldúlták, lerom-



A CSÍK-SZEREDAI VÁR.

bolták, újraépítették. Romjaiból 1714-ben gróf Sternwille István tábornok építette fel mai alakjában. III. Károly alatt az első székely határőri ezred tisztikara lakott benne. Most honvédségi laktanya.

A város szélén az Olt jobb partján ásványvíz-források buzognak fel, melyeket a csík-szeredaiak fürdésre használnak.

Csík-Szeredától alig félóra járásnyira, a keleti hegyek felé egy részben bükkerdővel takart, szelid hajlású kúp-

hegy emelkedik: a Nagy-Somlyó; ehhez egy hasonló alakú, meredek domb támaszkodik: a Kis-Somlyó vagy a Kálvária. A domb tetejét kápolna koronázza. A Somlyóhegy lábánál terül el *Csik-Somlyó*.

Ennek legnevezetesebb épületei: a ferenczrendiek 1802-ben épült hatalmas kéttornyu temploma, mellette kolostora: sok százados multnak érdemes emléke. A kolostor terjedelmes négyszög-épület; keletkezése óta jelentékeny tényező a vármegye történetében. A törökvilágban, a tatárdulások idejében ott épp olyan biztos menedéket



CSÍK-SOMLYÓ.

talált a szorongatott csiki székely, mint ma szives vendég-látást a beköszöntő idegen.

A rohanó idők árja nem egyszer elsodorta a kolostort; de Isten segítségével újra és újra felépült és mindig erősebb és mindig hatalmasabb lett.

A harczok tüzének lángja ellobogott, a fegyvercsörgés megszűnt, a vért beitta a föld. A kolostor most a valóságosságnak, a hazafiságnak és tudománynak vonzó tanháza. A kolostornak nagyon becses, sok unikum magyar nyomtatványt tartalmazó könyvtára van.

Csík-Somlyó nevezetes bucsújáró hely. Pünkösöd ünnepén 20—25 ezer ember is összegyűl itt a katolikus Székelyföldről. A bucsú-menet lengő zászlók alatt, ájtatos énekek éneklése közben vonul fel a kápolnákkal s keresztelkekkel szegélyezett úton a Kis-Somlyón emelkedő Salvator-kápolnához. A templom főoltárának csodatevő Mária-szobra előtt sok ezer hívő lélek jelen meg évenként áhitatával.

Csík-Somlyónak van internátussal egybekötött katolikus főgymnasiuma és tanítóképző intézete is. Ebben a gymnasiumban nevelik erős magyaroknak a vármegye fiatalságát. Sok székely ifjú szerez benne ismereteket az élet harcaira; az irodalom, tudomány és értelmi előkészítés sok jelese került ki már ebből az iskolából.

A kolostorral szemben emelkedik a régi Csíkszék háza; szép nagy emeletes épület.

A Kis-Somlyó északnyugati aljában vasas savanyúvíz-forrás fakad, mely nagy bőségben önti üdítő, gyógyító, hús vizét.

Egy másik figyelemreméltó természeti nevezetessége Csík-Somlyónak a Nagy- és Kis-Somlyó között levő visszhang, mely 15 szótagot egész tisztán ad vissza.

Csík-Somlyó Csobot és Várdotfalvával egy községet képez.

Midőn Csík-Szeredát elhagyjuk, két út nyílik meg előttünk: egyik az Olt vizenyős lapályát átszelve a Hargitán át Udvarhelyre vezet, a másik az Olt csillogó vize mentén haladva Fel-Csíkon visz keresztül. Mi ezt az utóbbi utat követjük.





Fel-Csikban.

A csíki térségek, mint Zsögödön túl, úgy azon innen is rakva vannak községekkel. Csík-Szeredán felül a felcsíki térségen két sorban sorakoznak egymás mellett a községek: az Olt mentében *Csik-Taplocza*, *Csicsó*, *Mádéfalva*, a Keleti Kárpátok alján *Csomortány*, *Pálfalva*, *Delne*, *Borsova*. A két sor végét észak felől *Csik-Rákos*, *Szent-Mihály*, *Ajnád* és *Szépvíz* kötik össze.

A hol az Olt ölébe fogadja a Szépvíz folyót, ott találjuk *Csik-Csicsó* községét. Csicsó csinos székely falu; káposztáját szeretik és vásárolják Maros-Vásárhelytől Brassóig.

A falu közepén balra tér egy út a Hargita felé, s fel a Hargitára. Az út a zabot és borókát termő Egresmejék nevű fensikon vezet keresztül. Ha ezen az úton haladunk, másfél óra alatt már *Csicsó-vár* romjaiban gyönyörködhetünk. A Hargita oldalának egy magas szikla-szálából kiemelkedő falakat csenevész, vörhenyes fű nőtte be, itt-ott egy-egy beteges fenyő tekint ki a romok közül.

Itt, ezen a sziklatetőn állott hajdan Csicsó-vár, a rabonbánok erős vára. Midőn a rabonbánok napja lehanyatlott, a környék népének szolgált oltalmára, védelmére. A romok nagyon sietnek az enyészet karjaiba. Ma már csak egy pár falmaradék mutatja a helyet, melynek falai

között a rabonbánok idejétől kezdve évszázadokon keresztül dicsőség és viszontagság váltakoztak.

A milyen gazdag a Hargita-alja történelmi emlékekben, épen olyan gazdag természeti kincsekben. A Hargitának csicsói határában a Medvegödör teteje és Orottás dombja között, az erdő rengetegében huzódik meg a *csicsói Hargita-fürdőtelep*, Magyarország legmagasabban fekvő fürdőhelyeinek egyike (1310 méter magas).

Maga a természet is klimatikus gyógyító helynek teremtette ezt a telepet. A magyar birodalomban még csak egy gyógyítóhely van, mely ennél magasabban fekszik; kitünő, portól mentes a levegője, kitünők vasas savanyúvíz-forrásai, gazdag a széndioxid gázforrása. Kívánatos, hogy a természetnek ezen bőkezű ajándékaival szemben az ember is megtegye a magáét.

A telep néhány faházból áll, a melyekben a vendégek csak nagyon szerény szállást kaphatnak. Két fürdője közül az egyik kristálytisztá, jéghideg borvíz-fürdő; a másik vasasfürdő, a melynek sárgásba játszó, zavaros vize szüntelen forr, lobog. A hargitai fürdőnek legnagyobb nevezetessége azonban a „Kéngödör“: Egy 4 négyszögméter területű $1\frac{1}{2}$ méter mély földnyílás, mely 12—14 személyt fogad be egyszerre. A betegek ebbe a mélyedésbe állnak vagy ülnek, hogy testüket a gödörből kiáramló széndioxid és kénhidrogéngáz hatásának kitegyék. A hatás sokszor igazán bámulatot keltő! A hargitai fürdő Csík-Szereda városától 3 órányira van.

Midőn a Hargita-fürdőről leszállunk, hogy az Olt völgyében folytassuk tovább útunkat, fájó szívvel látjuk, hogy az erdők itt is egyre ritkulnak, az irtások egyre tágulnak. Az erdőletarolás miatt verejtékes munkájának silány gyümölcsét szemlélve, a rákosi székely bujának a következő, egyszerűségében is megható versben ad kifejezést:

„Hargitának hires neve ;
De keserű a kenyere.“¹⁾

Mádéfalvánál az út szélén egy magas fakereszt emelkedik; a keresztre ez van felírva: „Ezen kereszt állíttatott emlékül, kik itt nyugosznak az 1764 veszedelemtől. Készíttette nagy-ajtai Cserei Zsuzsánna.“ Talán mondanom sem kell, hogy a „*mádéfalvi veszedelem*“ áldozatai aluszszák a kereszt alatt örök álmukat.

Az Úrnak 1764-dik esztendejében történt... A székelyek, kik annyi katonát adtak már a hazának, végre megsokalták a véradót, s hivatkozván kiváltságaikra, óvást tettek az erőszakos toborzás ellen. Kérvényt szerkesztettek az uralkodóhoz s azt egy fehér zászlós hosszú póznára tűzve, a fegyverfogható nép összeírására kiküldött Bukow császári parancsnokhoz akarták vinni. Sötét téli éjszaka volt; sötét, mint Bukownak a lelke.

Midőn erre a helyre érkeztek a küldöttség tagjai, fegyverek villantak meg: Bukow zsoldosainak ágyúi fogadták őket; a fegyverek öldöklő tüze úgyszólván elseperte a küldöttséget. Az áldozatok kihullott vére — úgylátszik — még nem oltotta el Bukownak boszúszomját; mert most rábocsátotta zsoldosait a falura. A katonák megrohanták Mádéfalvát s az utolsó gyermekig lemészárolták a védtelen népet. Ez a „*mádéfalvi veszedelem*“ szomorú története.

A sír, mely az ártatlanul legyilkoltak hamvai fölé borult, az idők folyamán egyenlővé lett a földdel: csak a sír felett álló kereszt s a nép kegyelete virraszt emlékeztük felett.

Mádéfalvával csaknem össze van épülve *Csik-Rákos*, ezzel pedig *Göröcsfalva* és *Vacsárcsi*; ezek az apró falvak és az ezektől északkeletre fekvő *Csik-Szent-Mihály* csaknem egész szélességében átfogják a felcsíki térséget.

¹⁾ EMKE Uti-kalauz Magyarország erdélyi részében.

Csik-Rákos a milyen kis község, épen olyan nagy történeti multtal dicsekszik. Nevezetességei is ennek a multnak itt felejtett tanui. Egy dombon emelkedő csúcsíves temploma a Székelyföld legszebb szentegyházainak egyike. A templomot lövőrésekkel ellátott fal veszi körül. A falnak egy másik nevezetessége az a nagy, magas fedelű, tornáczos, ódon épület, a melyben Cserey Mihály történetíró született (1668-ban). Rákos közelében vannak a Pogányvár romjai.



SZENT-MIHÁLY.

A Rákossal szomszédos Vacsárcsi községen felül, hol a Rákospatak három kisebb patakot fogad be hullám-ölébe, fekszik *Csik-Szent-Mihály*. Lövőrések fallal körülvett temploma érdekes műemlék. A Vacsárcsi és Szent-Mihály között emelkedő dombon romok láthatók, a hajdan rabonbáni tisztséget viselt Sándor-család ősi kuriájának maradványai. Szent-Mihály határában sok szarvasgomba terem.

A szarvasgombát sertésekkel keresik a szent-mihályiak. A gomba-vadász székely bottal s egy zsákkal indul

meg; zsebében kevés makk vagy kukoricza. A sertés kedvvel követi szimatol, keres, míg egy helyt túrni kezd. Mikor a gombát már felásta, a jól betanított állat megáll s gazdájára néz, ki egy pár makkal vagy néhány szem kukoriczával jutalmazza fáradságát és kiszedi a gombafészket.

Szent-Mihályljal szemben fekszik *Csik-Szent-Miklós*, ettől keletre a Szépvíz patak torkolatában, kies vidéken *Szépvíz* község.

Szépvíz népes falu; piaczat csinos emeletes épületek szegélyezik, örmény lakosai élénk kereskedést űznek. A község közelében emelkedő Pogányhavas szikláin szent László király lova patkóinak nyomát mutogatják.

Szépvíztől jól gondozott út vezet a *gyimesi szorosba* és Moldovába. Az út elsőben a Pogányhavas és Kishavas között nyíló szépvízi völgyön halad fölfelé, azután az északról jövő Csermászó patak völgyébe fordul be, onnan a völgyfőnél emelkedő Fügésre kapaszkodik fel; ennek északkeleti aljában a Tatros völgye nyílik, melyben a Tatros hullámai szökdelnek a sziklás meder felett; ez a völgy képezi a gyimesi völgyet.

A Tatros völgye a Csíki-hegység egyik legnagyobb völgye, mely a gyimesi mellékvámhivatalnál és veszteglő-intézetnél éri el — 720 méter magasságban — Románia határát.

A völgy északkeletre vonúl; oldalait most kopár, egyhangú hegyek szegélyezik; az erdőt az egész vonalon kiirtották. Az erdők letarolásával sokat veszített a szoros természeti szépségeiből.

A gyors folyású, sokszor romboló Tatros a minden oldalról feléje siető vizekkel gyarapodván, csakhamar tutajozható lesz. Úgy a fővölgyben, mint a mellékszurdokokban csinos és tiszta havasi házak vannak szétszórva; ezek három faluhoz tartoznak: *Gyimes-Felső-Lok*-hoz,



A TATROS-VÖLGYE.

Gyimes-Közép-Lok-hoz és *Gyimes-Bükk*-hez. A három falu házai 14—18 kilométer hosszú területen vannak elszórva.

A két első falut kizárólag magyarok lakják; Gyimes-Bükkben oláhok is vannak.

A faluknak nincsenek természetes határaik; házak, kertek, gyümölcsösök, szántók folytonos egymásutánban következnek. A völgyben, az irtásokon serény munka zaja hangzik, a hegyekről a legelésző nyájak kolompjának hangja szól le a völgybe.

Gyimes-Felső-Lok alsó végénél a Tatros délkeletre fordul s völgye a hajlásnál kiszélesedik; jobbról a Nagy-

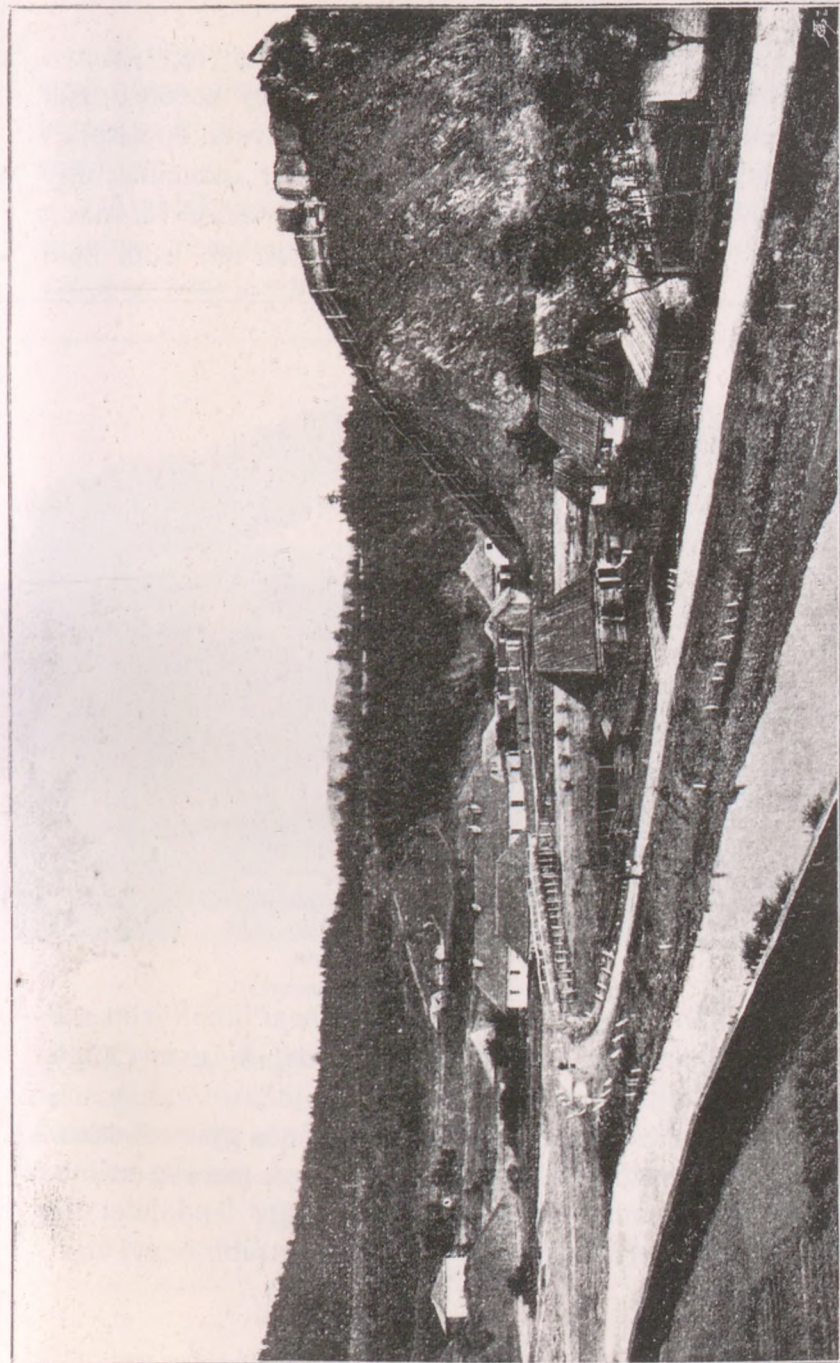


GYIMES FELSŐ-LOK.

patak, balról a Hidegség és Baraczkos patakok szakadnak felé.

A Hidegség völgyének háttérében a Naskalát hosszú gerincze, a csúcsos Javárdi és a Tarkó tornyosulnak. Kelet felé a Tarhavas kopár orma magaslik ki az alacsonyabb hegyek közül.

Gyimes-Bükkön alúl még sűrű erdőségek vannak, gyönyörű fenyves erdők, jobbról a sziklás Apahavas s a várrom alakját utánzó Kőorr vagy Kőcsúp emelkedik; az utóbbi felől egy sziklás orom a Tatros völgyéig nyúlik le; meredek előfokán egy erősség van, melyhez fedett folyosó vezet.



A GYIMESI VÁM A GYIMESI-SZOROSÁN.

Vele szemben, a völgy másik oldalán egy szintén megerősített hegyfok emelkedik; a két hegy között a szűk völgyet karózat zárja el. A gyimesi vámhivatal épületei és a szerény kis kápolna a baloldali előhegy oldalának egy kis mélyedésében vannak elrejtve. A karózaton túl már a moldvai vámhivatal silány házai tűnnek fel. Ettől nem



PTROLEUM-KUTATÁS GYIMES VIDÉKÉN.

messze Oláh-Csügés az első falu; lakosai kiköltözött székekelyek, ellenben az Erdélyhez tartozó Magyar-Csügés lakosai oláhok.¹⁾

Nem telik bele egy esztendő sem, s a gyimesi-szoroson vasúti-vonatok robognak keresztül. A ma alig számba vehető forgalomnak előre láthatólag nagy lendületet fog adni a Csík-Szereda-gyimesi vasút, a legszebb hegyi vasútak egyike.

¹⁾ Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza. Budapest. 1886.

A milyen gazdag Gyímes vidéke tájszépségeiben, épen olyan gazdag természeti kincsekben. Ezen kincsek legnagyobb része azonban még el van rejtve, még feltáráásra vár.

A vidék ásványkincsekben való gazdagságának híre újabban petroleum-keresőket vezetett ide; munkájokat azonban nem koronázta az óhajtott siker.



PETROLEUM-FURÓTORONY GYÍMES VIDÉKÉN.

A jelek, melyeket a föld mélyében rejlő petroleum csalhatatlan hirádjának hittek, ezúttal — úgy látszik — a délibáb csaló képei voltak, melyek hűs forrásvíz helyett forró homokkal szolgálnak a tikkadt vándornak.





Felcsíkban. Az Olt felső völgye.

Visszatérünk Csík-Rákosra, hogy tovább folytathassuk az Olt völgyében megkezdett útunkat.

Az Olt szorosán — Bogáthon — átkelve, annak jóval keskenyebb felső völgye nyílik meg előttünk. Jobbról a Csíki-havasok, balról a Hargita, útunk irányában az egymásra következő falvak hosszú láncolata. A láncz végén a határszéli Kárpátoknak festői sziklacsoportja emelkedik; ezentúl északi irányban már nem terjed látásunk.

Az első falu, a melyet érünk, *Csik-Madaras*. Temploma a falu mellett emelkedő dombon épült (1770-ben); a lakosok a templom körül temetkeznek.

A falu, mely régen — Zsigmond király idejében — vasbányáiról volt híres, ma agyagedényeiről nevezetes. A lakosok az agyagipart háziipar gyanánt úzik. Minden ház egy fazekas-műhely. A székely fuvaros, ha ideért, versben mondja el azt, a mit az utas a faluról tudni kíván:

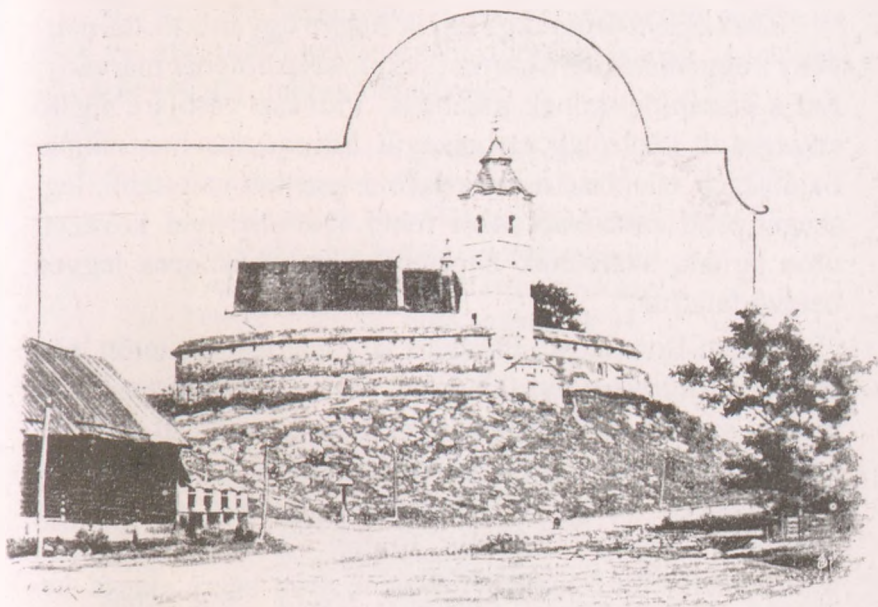
„Ez a falu Madaras,
Hol a pap is fazekas.“¹⁾

Madaras környékén (a Hargitában) nemcsak vasat, de kénesőt is bányásztak. Azt a kénesőt, melyet a nemzeti fejedelmek idejében, mint fontos kereskedelmi cikket

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. III. köt.

Konstantinápolyba szállítottak, nagy részt a madarasi bányákból kapták.

Alig marad el Madaras mögöttünk, már Dánfalvát s nemsokára Karczfalvát érjük. *Dánfalva*, a vele szemközt fekvő *Oltfalva*, *Karczfalva* és a vele összeépült *Jenőfalva* Nagy-Boldogasszonyfalva név alatt egy egyházközséget képeznek. Közös templomuk Karczfalva közepén egy dombon emelkedik.



A CSÍK-KARCZFALVI TEMPLOM.

A pompás fekvésű templom a XV-dik századból való műemlék. A lövőrésekkel ellátott magas falak, melyek körülveszik, még ma is teljesen épek, épen mint abban az időben, a midőn a törökök elől menekülő felcsíkiakat oltalmába fogadta. A templom kincsei között igen régi és becses szent edényeket őriznek.

Jenőfalván túl *Szent-Tamás*, s ettől negyedórányira *Csík-Szent-Domokos* következik. A két nagy falu régen egy

egyházközséget képezett. A kettő között épült közös templomuknak ma csak romjai láthatók; festői romok.

Csík-Szent-Domokos 3521 székely lakóssal bíró nagyközség. A hosszan elnyúló falu végén nyugszik el a felcsíki térség.

A lakosok tűzgyökeres székelyek, kik háziipar gyanánt csak a fazekas mesterséget űzik, pedig hegyeinek kincsei alkalmas anyagot szolgáltatnának a vésőnek is.

Csík-Szent-Domokos egyik hegye ugyanis tiszta márvány: egyenletes apró szemecskéjű, szép hófehér márvány. Ezt a díszépület-kőnek alkalmas, művész vésőjére méltó anyagot itt kizárólag az országút kövezésére használják. Sajátságos ellentét; a Székelyföld legelhagyatottabb, legszegényebb vidékének lakói fehér márvánnyal kövezett úton járnak, szaladnak napestig, hogy másnapra legyen betevő falatjuk.

Szent-Domokos határában a Pásztorbükk tetőn van Báthory Endre erdélyi fejedelem sírja. Az egyszerű sírt, mely a szerencsétlen fejedelemre borul, szomoru nyír fehér ágai takarják. A nyír levelei a biboros fejedelem szomorú végéről susognak: Oláhországi Mihály vajda véres harcban legyőzte Báthory Endrét. A vesztett ütközet után elmenekült fejedelmet minden áron kézre akarta keríteni, hogy maga számára biztosítsa Erdély birtokát. Tervének kivitelére a székelyek közül is sokat megnyert, megigérvén nekik, hogy visszaszerzi elvesztett szabadságukat; egyúttal nagy jutalmat ígért annak, ki Báthoryt élve-halva kezébe szolgáltatja.

A szegény fejedelem, mint az üldözött vad futott egyik erdőből a másikba. Utoljára a csík-szent-domokosi erdők sűrűje rejtette el a bujdokló fejedelmet; a pásztorkunyhó adott neki éjjeli szállást, a hegyen felbuzogó forrás hús cseppjei enyhítették szomjuságát.

Akármilyen sűrűk is voltak a csík-szent-domokosi erdők, mégsem tudták a menekülőt elrejtteni Kerestély András éles szemei elől. Ez a furfangos székely nyomára jutván Báthory rejtekhelyének, egy alkalommal álmában meglepte őt s fejszéjével agyonsujtotta. A biboros főpap megöletéséért VIII. Kelemen pápa Csík-Szent-Domokos községét egyházi átokkal sújtotta. Báthory kardját Bogáthi nagybirtokos őrzi.

A véres tett színhelye — melyet egyszerű fakereszt jelöl — búcsújáró helye a szent-domokosiaknak. A kereszten a következő felírás olvasható :

„Báthory cardinal, Erdély fejedelme
Eltét itt végezte, végső veszedelme
Tulajdoníttatik Nagy Kristály Andrásnak,
Mikor egy híjja volt az ezerhatszáznak,
S azután tizenhét s kétszáz esztendőkkal
Tétegett e kereszt, hogy lenne örök jel.“
„Tette e keresztet Puskás Tamás papunk,
Mikor ezernyolczszáz tizenhatot irtunk.“

Csík-Szent-Domokosról az Oltnak egyre szűkülő s mind vadregényesebbé váló völgyén folytatjuk tovább útunkat felfelé. Tizenkét kilométer útát hátrahagyván, a 853 méter magasan fekvő *Balánbányára* érkezünk.

Balánbánya a szűk völgyben messze felnyuló bányatelep 475 magyar és német lakóssal. A felette elterülő hegység (Balánhavas) az országnak leggazdagabb réztermőhelye.

A chloritpala kvarcztelepeiben kifejlődött rézkovandereket öt egymás felett álló tárna segítségével munkálták.

A Ferdinánd-aknából kifolyó vörösszinű cementvíz az akna szájától kezdve több egymás mellett fekvő, három méter széles favályún — melyekbe ócska vasdarabok vannak felhalmozva — halad keresztül. A vas kiválasztja a cementvízben feloldott rézvegyületből a rezet. Az így kapott

réz évenként 100 métermázsára volt tehető. Az újabb rendszerű czementező-csatornák a telep északi részén vannak.

A tárnákban fejtett rézérczet a színítőekben és olvasztókban dolgozzák fel. A telepen még pár évvel ezelőtt 7800 métermázsa vörösrezet termeltek. ¹⁾

1895 óta Balábányán — Magyarország rézérczekben leggazdagabb bányatelepén — szünetel a munka. A bá-



BALABÁNYA. (TÁRNA-NYILÁS).

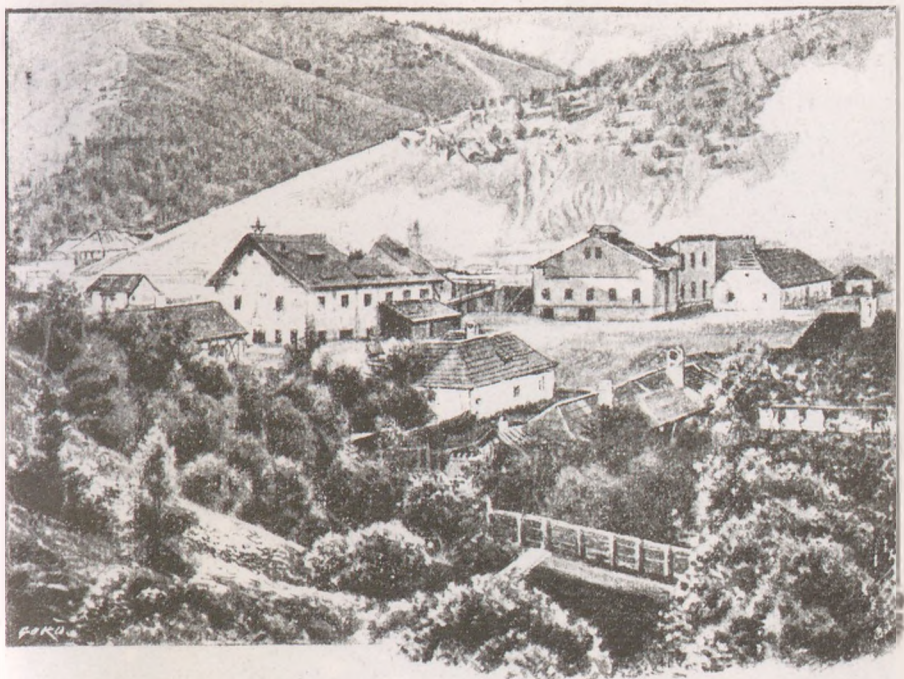
nyásznép kénytelen volt a szomszédos faüzleteknél és vasúti vállalatoknál munkát keresni, hogy megszerezze a mindennapi kenyeret.

A dolgok jobbra fordulását csak a vasúttól várhatjuk, mely a bányának úgy termékei előállításában, mint azok kivitelében nagy segítségére lehet; nem annyira a sepsi-

¹⁾ EMKE. Uti-kalauz Magyarország erdélyi részében.

szent-györgy-gyimesi vasúttól, — mely a szegény felcsíki székelyen csak annyit segít, hogy megkönnyíti neki az útát Moldovába — hanem a Csík-Szeredától Gyergyó-Szent-Miklóson át Szász-Régenig tervezett vasúttól, mely könnyebbé és olcsóbbá fogja tenni az útát *az ország belseje felé*.

Elsőrendű állami és nemzetgazdasági érdek, hogy a székelyek — kiket már nem képes táplálni az istenadta



BALÁNBÁNYA. AZ OLVASZTÓK.

föld — ne idegen országban, hanem itthon keressék az eszközöket, a melyekkel javíthatnak sorsuk mostohaságán. Áldott legyen a kéz, a mely először végez komoly munkát ebben az irányban!

Balánbánya háttérében, a balparton roppant mészkő-havasok tornyosodnak. A napfényben csillogó, hullám-



EGYESKŐ.

zatos, hófehér szirtekkel diszített, csaknem függőlegesen meredek hegyek: a *Tarkó* és a *Nagy-Hagymás*.

Az egészen alpesi jellegű, festői díszítésű hegyek csúcsa kopasz, oldalait hirtelen ereszkedő sziklák, erdővel benőtt hegyfokok fődik. A Tarkó északi szegletén egy nem kevésbé hatalmas sziklahalmaz: az *Öcsémteteje* emelkedik, mely mint a Tarkó és Nagy-Hagymás, alakjának változatosságával, tömegének nagyszerű arányával ejt bámulatba.

A Tarkót és az 1795 méter magas Nagy-Hagymást, ezt a két sziklaóriást, szép fenyvesekkel benőtt hegyhát: a *Kurmatúra* köti össze; ezen a hegyháton közelíthető meg a két sziklahegy csúcsán.

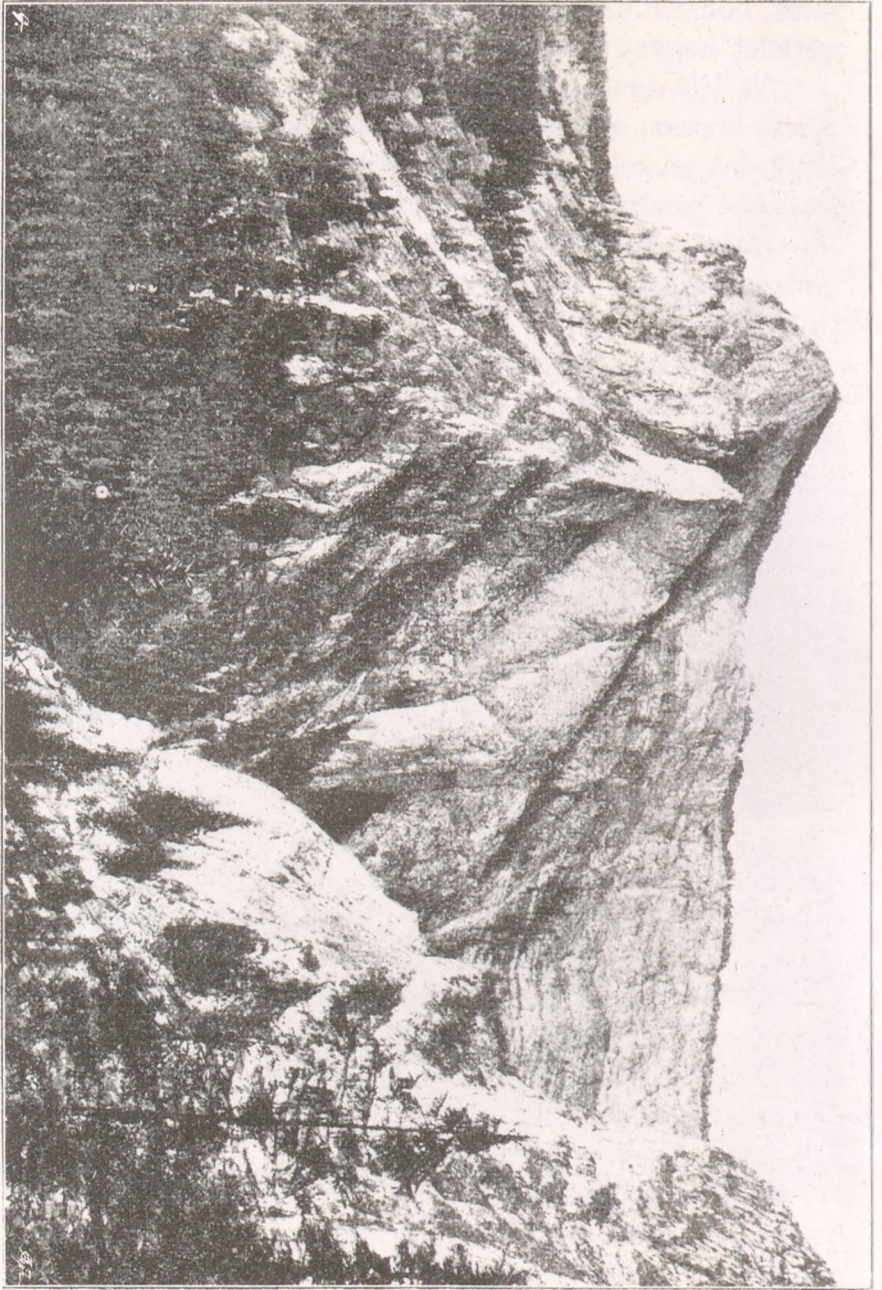
A hol a Kurmatúra legerdődúsabb: az erdők sötét zöldjéből egy piramis-alaku hatalmas sziklaszál: az *Egyeskő* válik ki; hirtelen felnyúló sziklaszál ez, melynek orma a fellegekben vész el.

Az Egyeskő csúcsa hófehér, kopár, oldalán csak ritka sorokban ereszkednek alá a sötétzöld fenyők, melyeknek sorai között éles barázdákat szánt a szikla-toronyról aláomló kőgörgeteg.

A hegy, mely messziről tekintve, mint egy összefüggő, hatalmas piramis tűnik fel, közelről sziklafolyosókkal elválasztott obeliszkek, tornyok, bástyák, sziklaszálak valószínűs útvesztőjének látszik.

A messzire ellátzó remek formájú hegy mélyen vágja sziklafejét a levegő-égbe. Derült időben verőfényben fürdik a hegy csúcsa, sőt fényben ragyog még akkor is, midőn a balánbányai telepet az esti szürkület már betakarta fátyolával.

Az ormok fölött gyakran verődnek össze felhők, melyekbe belevesz a sziklahegy. A kóborgó felhőfoszlányok gyorsan suhannak el a sziklarepedések között. Midőn az elektromosság felgyűl a felhőkben, kitör a vihar, megszű-



letik a zivatar, megkezdődik az elemek ádáz harcza, melyben megrendül az Egyesek büszke sziklavára.

A Nagy-Hagymáshoz a meredeken feltornyosuló *Vereskőnek* kopasz, veresen erezett, orgona-sípalakú sziklaszálakkal ékesített roppant sziklatömege támaszkodik. Ennek szomszédságában a *Czofronka* csipkézett sziklahegye tekint alá.

Valamennyi mészhegyben találkozunk kövületekkel, a rég mult időknek néma tanúival, melyeknek alakjai sok ezer év előtt elevenen nyüzsögtek a tengerfenék iszapjában.



FEHÉR-MEZŐ.

A Vereskő mögött szép, téres mező nyilik: a *Fehérmező*, melyre a Fehér-Hagymás ezüstös fényben tündöklő sziklacsúcsa néz le a felhők közül. A mezőt, mely egyike a legjobb havasi legelőknek, töménytelen havasi virág tarkázza.

A Tarkó, Nagy-Hagymás, Egyesek, Czofronka, Vereskő a legszebb, legfestőibb mészsziklák közé tartoznak; a vidéknek igazi ékességei ezek. A sziklafalazatok párkányán a havasi vidékek bájos lakója: az igazi gyopár nyitogatja fehér, bolyhos csillagvirágait.



Gyergyóban.

Letünk célja Gyergyó: Csíkvármegye legészakibb részén, a Maros folyó mindkét partján elterülő gyönyörű fensík, a négy folyó hazájának fensíkjai között a legmagasabban fekvők egyike (700—780 méter).

Csík-Szent-Domokosról kiindulva a Nagy-Lok-patak, majd a Sárosút-patak kies völgyébe, s innen az Olt és a Maros vízválasztójára: a Fel-Csíkot Gyergyótól elválasztó Geréczesre érünk.

A Geréczes hegyhát, mely a jobbról emelkedő hatalmas Feketerezt összeköti a túlfelől tornyosuló Délhegygyel. A Geréczes tetejéről megnyílik előttünk a Marosnak szépséges völgye: a minden oldalról sötét fenyvesekkel, havasokkal környezett gyergyói fensík.

A Geréczesén levén, nem vagyunk távol a helytől, a honnan a Maros kiindul hosszú útjára. A Maros — hosszára nézve Magyarországnak negyedik folyója — a Fekete-Rez délnek néző oldalán mint kis csermely támad; a gyenge csermely csakhamar megizmosodik s egy órányi távolságra már tutajokat hord hullámhátán.

A Geréczes északi lejtőjéről leérve Gyergyó szép tereére jutunk. A gyergyói síkon épen az aratás- és szénagyűjtés munkája folyik. Ezen a földön tiszta búzát már nem sokat aratnak, inkább rozsot és zabot; azért mégis vidám dal hangzik a mezőn!

Az első község, a melyet érünk, *Gyergyó-Vasláb*; a szép fekvésű község lakói nagyrészt oláhok. Utána csakhamar *Gyergyó-Tekerőpatak* nagyközség következik. 1734-ben épült szép templomára nagy betűkkel van felírva: „Uram, szeretem a te házad ékességét.“

Vasláb és Tekerőpatak között az úttól balra, a Maros mellett épült *Gyergyó-Ujfalu* marad el. A Maros itt már olyan nagy, hogy elbirja a tutajt.

Ujfalunál kezdődik a tutajok világa; itt időzve megismerkedhetünk ezzel a világgal s ebben a gyergyói tutajos székely keserves munkájával. A fenyők, melyek századok óta szabadon éltek a szikla tetején, egymásután dőlnek ki az arasznyi fejsze csapásától. A lezuhanó fák helyükön maradnak, míg megjön a tavasz; de ez a tavasz sem hoz ébredést számukra. A székely oda áll a már ledöntött fenyő mellé s folytatja könyörtelen munkáját. Éles fejszével megfosztja minden díszétől; és a mikor puszta szálfá lett belőle, akkor ott hagyja kiterítve. Elmegy haza kaszálni.

E közben megfeledkezik a fenyőkről, csak őszzel jutnak eszébe, mikor az új gabona már a padlásra került. Ekkor újra kimegy az erdőbe, megbolygatni a halottak nyugalmát.

Nyolczan-tizen neki állnak egy-egy fatörzsnek, rudakkal emelgetik, taszítják, gördítik, a míg a sikos, meredek oldalon meg nem indul s dübörögve le nem zuhan a völgybe. Ezután ismét csendes lesz az erdő.

Megjön a tél. Öles hó borítja az erdőt. Hosszú sorban százával indulnak neki a völgynek: százával az ember, százával az ökör-szán. Kiszedik a hó alól a fenyőt, egyik végét vastag lánczczal rákötik a szánra s úgy vontatják ki a Maros partjára. Öreg este lesz, mire a befagyott Maros mellett hazafordítják a kifáradt ökörpárt. A munka így tart megszakítás nélkül addig, a míg a tavasz első sugarai

meg nem mozgatják a Maros jegét. Ekkor szaporán özszerőjék a tutajt a fa vastagságához képest hat-, nyolcz-, tíz fából. Jármat készítenek első-hátsó végére, beillesztik a kormányrudat; egy lökés, s a hóolvadástól megdagadt Maros rohanó árja ragadja magával a recsegő, ingó faalkotmányt.

Minden tutajon két ember van: az első és második kormányos. Mennyi ügyesség, mennyi erő kell ahhoz, hogy a kanyargó, örvénylő sziklás, sebes folyón, az eséseken keresztül, a zátonyok, forgatagok mellett baj nélkül haladhasson a tutaj. Messze Gyergyótól, hol a Maros mellett három megye találkozik, van egy kis falu, Zám a neve. Ez a gyergyói tutajok piacza. Ha itt meg nem veszik, lemennek egész Szegedig, vagy még azon is túl.¹⁾

Tekerőpataktól alig egy negyed órára van Gyergyó főhelye: *Gyergyó-Szent-Miklós*, a 42,372 lakossal bíró régi Gyergyó-szék székelységének politikai, közigazgatási és katonai központja. Itt lakott 1848-ban Mikó Mihály kormánybiztos s innen indult ő ki az agyagfalvi nemzeti gyűlésre Gyergyószék fegyveres erejével. Gyergyó-Szent-Miklóson és Csík-Szeredán szervezte Mikó és Gál Sándor azt a székely sereget, mely a háromszékivel egyesülve Bem seregének 10,000 honvédet adott.²⁾

Gyergyó-Szent-Miklós a gyergyói havasok tövében elterülő nagyközség. 6104 lakosa között 410 örmény. A község már a távolból kellemes hatást tesz az utasra; közeledvén, a kellemes hatás még fokozódik. Gyönyörű templomait: a katolikus templomot, melynek tornya 1498-ban épült, az örményeknek bástyás védőfalakkal környezett, 1830-ban épült templomát, csinos köz- és magánépületeit, széles utczáit, szép, nagy kertjeit, tágas piaczat s a piacon pezsgő életet szemlélve, városban képzelettel magát

¹⁾ Urmánczy Nándor dr.: Sedes Giergiensis. „Erdély“. 1896.

²⁾ Jakab Elek: Gyergyó-Szent-Miklós. Nemzeti Ujság. 1895.



A GYERGYÓ-SZENT-MIKLÓSI ÜRMÉNY-TEMLOM.

az ember. Főutcáján kövezett mederben a Békény patak kristálytisza vize foly végig.

A községben van takarékpénztár, hitelintézet, népbank, polgári iskola, gyermekjátékszer-tanműhely, szeszgyár, sörgyár stb. A székelység marhatenyésztéssel és földműveléssel foglalkozik; házi ipar gyanánt az agyagipart űzik.

A kereskedés majdnem kizárólag az örmények kezében van, a kik jó hazafiak, nyelvre, érzületre magyarok. Egyházi szertartásuk csak annyiban különbözik a katolikusokétól, hogy a misét örményül mondják. A pap azonban magyarul szól híveihez, ezek pedig magyarul imádják istenüket.

Jómódu valamennyi; vagyonukat marhakereskedés révén szerezték. Aranyidők voltak, midőn a szent-miklósi örmény százával hajtatta fel Bécsbe az ökröt, lovat, juhot. A marhakereskedés napjainkban tetemesen csökkent, bár még mindig jelentékenynek mondható. 1894-ben a szent-miklósi vásárokra 40,554 darab szarvasmarhát és 7029 lovat hajtottak fel. Az örmények kezében a fakereskedés is virágzásnak indult.

Gyergyó-Szent-Miklóstól négy óra járásnyira van Gyergyó sziklavilágának gyöngye, a turisták legkedvesebb kirándulóhelye: a tengerszine felett 995 méter magasan fekvő *Gyilkostó*.

A Maros- és a Romániába siető Békás között vízválasztó Pongráczon felkapaszkodva, meredek hegyoldalon, keskeny völgyeken, őserdőkön, fatörzsekkel burkolt ösvényeken visz útunk keresztül. Négy órai fárásztó szekezés után egyszerre csak megnyílik a völgy s magunk előtt találjuk a gyergyói hegyek rejtegetett kincsét: a Gyilkostót.

A Gyilkostó mintegy 600 méter hosszú, keskeny, néhol 200 méter széles víztükröt képez. Vize kristálytisza,

mint a harmatgyöngye, helyenkint 30—40 méter mély. A tó környezete elragadó szép. Keletről a sötétzöld fenyvessel borított Gyilkoshavas, északon a Nagy-Czohárd vörös színben csillogó roppant szikla-tömege nyulik el mellette; délfelől a Nagy-Hagymás emeli fel sziklafejét.

Alig mult félszázada, hogy ott, hol most e csodás szép tónak víztüköre csillog, pompás havasi liget állott, melynek bársony gyepszőnyegén a Likas-patak és a déli irányból letörtető Gyilkos-patak egyesültek. Magas fenyőszálak nőttek ki a patakok partján, ragyogó színekben pompázó havasi virágok, kuszó növények tarkázták az illatos fűerdőt.

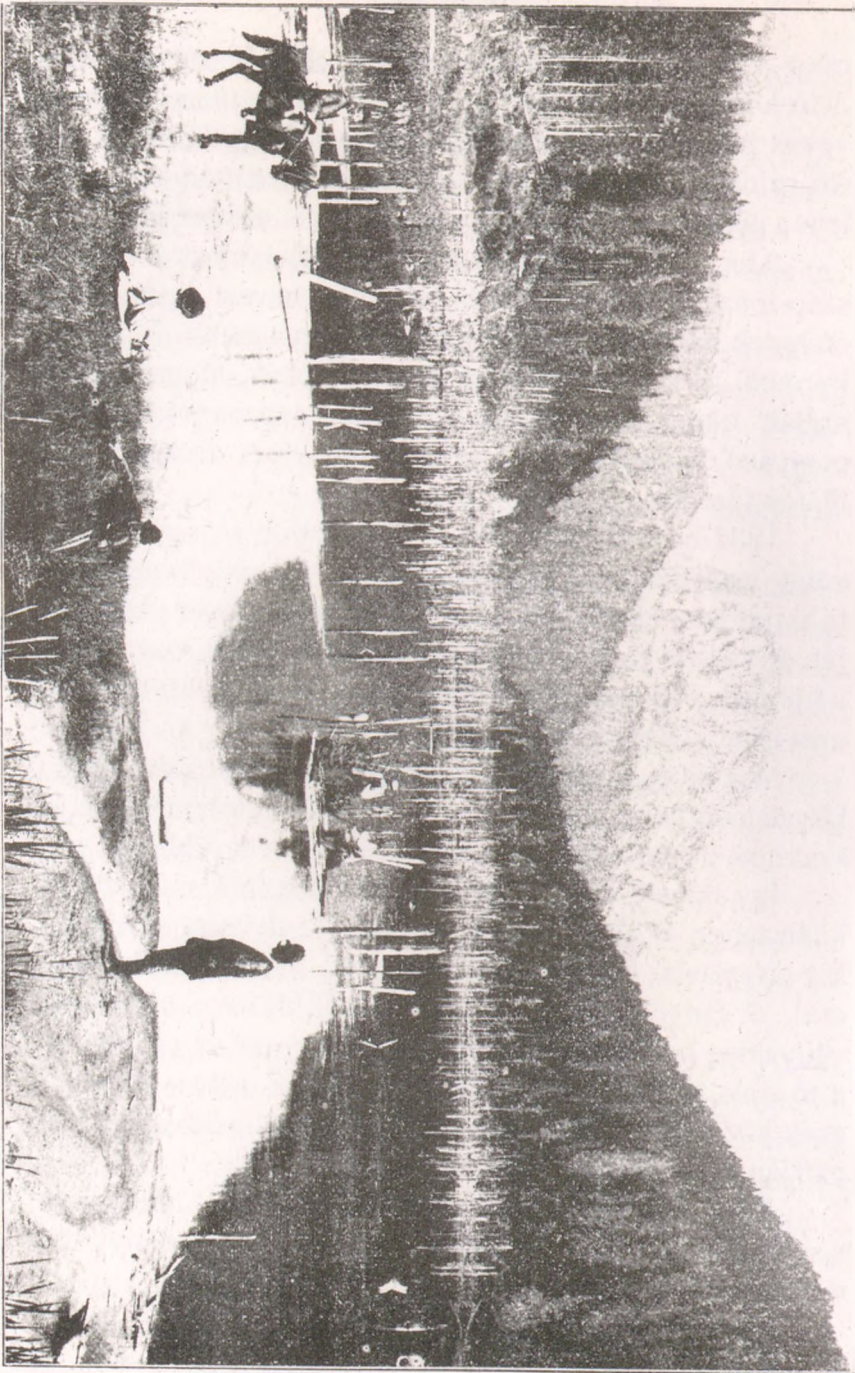
1837-ben egy szép napon megrendült a hegy s hol a völgy legszűkebb, a hegyoldal sziklái mennydörgésszerű robajjal leomlottak s betemették a kifelé rohanó patak útját. A vízben gazdag patak elárasztotta, majd megtöltötte a völgyet. Hol nem régen fű, fa nőtt, virág nyílt, terjedelmes tó kristályvize hullámozott.

Megtelvén a völgy, a víz átlépte a sziklagátot s hogy késedelmét behozza, fokozott gyorsasággal vágatott megszakított útján, a Békás-szoros útvesztőin tovább.

Igy támadt a Gyilkostó. A víz tükreből még ma is kilátszanak az eltemetett fenyőóriásoknak minden díszüket elvesztett, kérgüktől megfosztott, megfehéredett csúcsai. A fenyők egy része gyökerestől kiázott; a vízi-növényekkel befont fenyőszálak tutajok gyanánt uszkálnak a tó sima tükörén. A tó a pisztrángoknak kedves tanyája; ezek között nem ritka a 2—3 kilogrammos példány. ¹⁾ A tó partján menedékház fogadja a turistát.

Az a keskeny út, melyet a Békáspatak a Magyarországot Moldvától elválasztó sziklabércz-tömegén nyitott: a *Békás-szoros*.

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása.



A. СТИХОВИЧЪ, СИБИРЬ. А. ХАГЪ-СОУДАНЪ.

Az út ebben a vadregényes szorosban részben a patak medrén, részben a zúgó patak mellett vonul el. Esős időben a szoros alig megközelíthető. A békási vámhivatal az úgynevezett Almásmezőn van; itt fogadja hullámölebe a Békáspatak a Zsedánpatakot. Almásmezőtől kezdve Magyarország és Románia között a Békás vize a határvonal, egészen odáig, a hol abba a Tikos-patak belefoly.



SZIKLASZOROS A ZSEDÁNPATAK FELETT.

A Békás-völgyben Békás község, Tilos, Ivános, Zsedánpatak, Dámuk és Köszörűkőpatak havasi telepek házikói vannak szétszórva: lakósaik többnyire oláhok. A völgybe gyönyörű völgyek nyílnak; ezek között a *Zsedánpatak* völgyének tájszépsége csodálatraméltó.

A mióta a *Kis-Békás-szorost* megnyitották, érdekes látnivaló az is. Egy sziklaszoros ez, a mely néhol olyan

szűk, hogy kiterjesztett karokkal elérjük mind a két falát, a melynek fala meredek és olyan magas (50 méter), hogy eltakarja az ég boltozatát. A két sziklafal között mély homály borong.

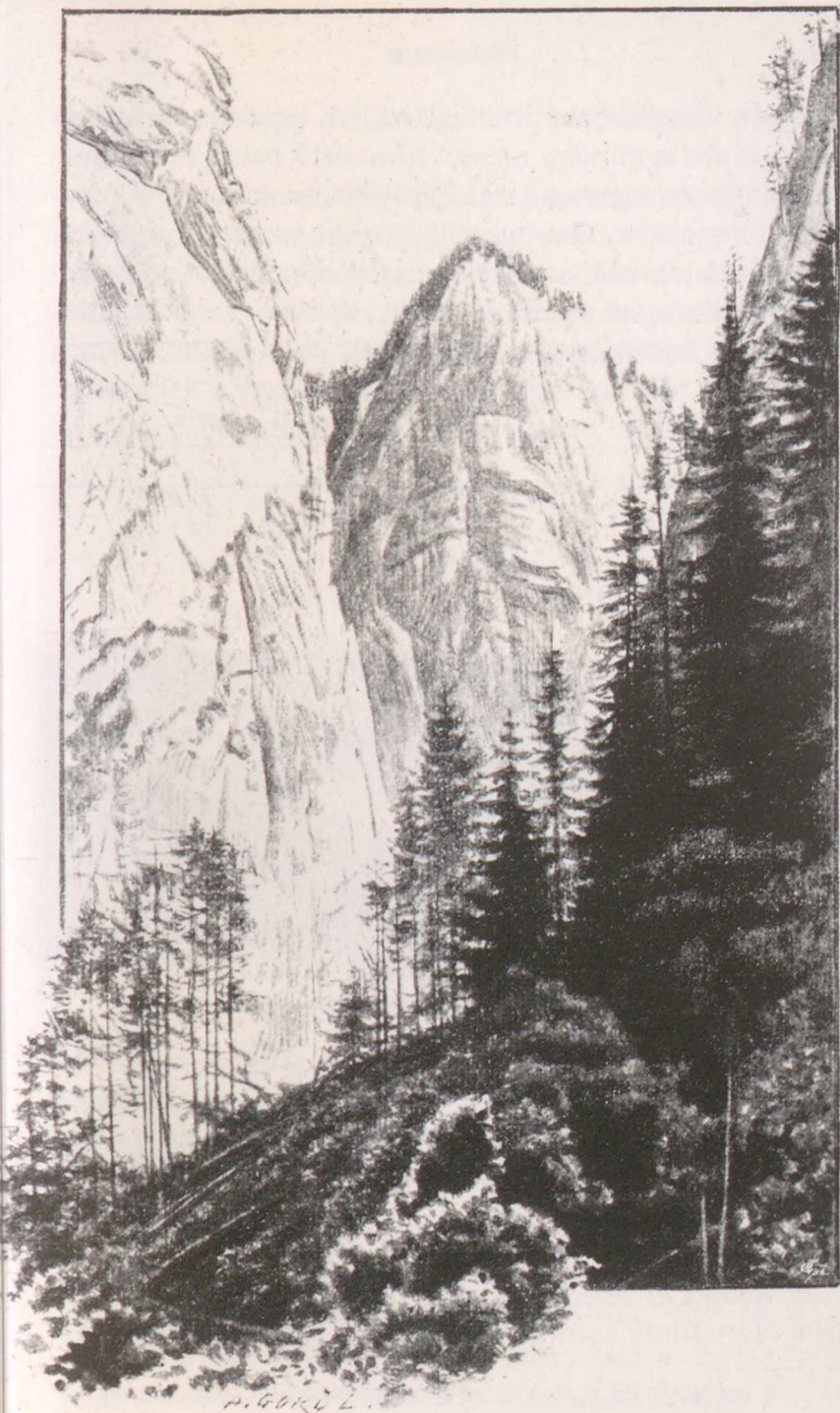
Ebben a szorosban a legutóbbi időkig az ember idegen volt; csak a patak volt benne otthonos, melynek



RÉSZLET A KIS-BÉKÁS-SZOROSBÓL.

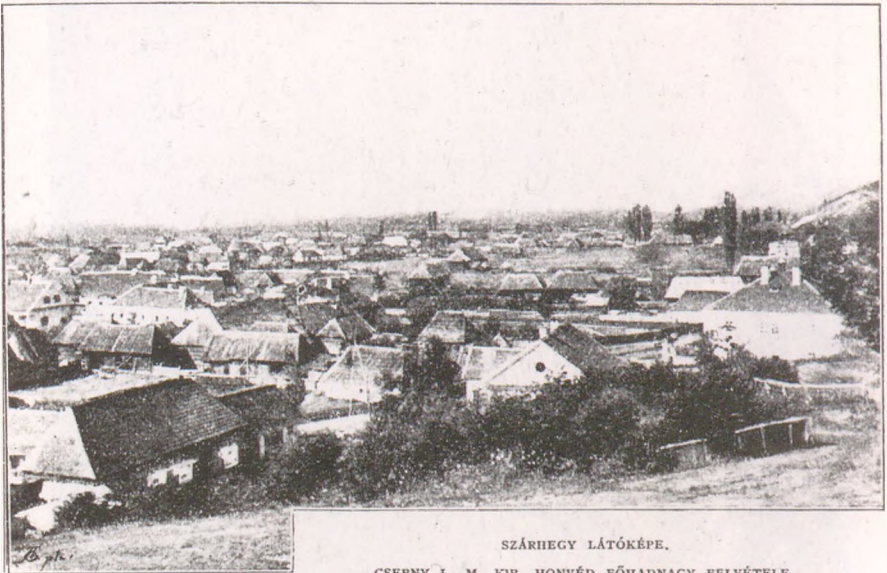
hullámai hangos csattogással szökdelnek keresztül a sziklameder felett.

A szoros mentén, a hegyeket borító ős fenyvesek fájának értékesítése czéljából a csaknem járhatatlan szoroson keresztül rengeteg munka árán, kimondhatatlan fáradsággal függő-csatornát építettek; ezen a fa ma már



RÉSZLET A KIS-HÉKÁS-SZOROSBÓL.

könnyen elszállítható Romániába. A csatorna magasan alad az alatta zuhogó eséssel tova siető patak felett. Szédülünk, ha a csatorna deszkajárójáról letekintünk a mélységbe, a patak vizébe, a mely itt mint ezüst sugár omlik alá a sziklamartról, amott meg tajtékozva zúdul át a szét-tört sziklákon, az örvények felett. A kész deszkák, tönkök s más faárúk gyorsan suhannak el a csatorna vizén mellettünk.



SZÁRHEGY LÁTÓKÉPE.

CSERNY L. M. KIR. HONVÉD FŐHADNAGY FELVÉTELE.

A csatorna egész hossza harmincz kilométer, melyből tizenkettő Románia területére esik. A nagy mű másfél év alatt készült el. A két és fél kilométer hosszú szorosi rész építésén száz munkás dolgozott.¹⁾

Visszatérünk Gyergyó-Szent-Miklósra, hogy tovább folytathassuk a gyergyói fensíkon megkezdett útunkat. Alig marad el Szent-Miklós mögöttünk, egy szelid hajlású hegy tűnik szemünkbe, melyből hófehér sziklák vil-

¹⁾ Urmánczy Nándor dr.: A Gyilkostó és környéke. „Erdély.” 1895.

lannak ki. A hegy déli oldalának tövében terül el *Szár-hegy* község.

A falu felett emelkedő Szármány-hegy anyaga vakító fehér; apró szemecskéjű, jól faragható, szépen csiszolható márvány. A kő már ki van próbálva. Művész vésője próbálta ki ezt a carraraival vetekedő pompás szobor-anyagot. Szélesebb körű felhasználásának egyetlen akadályja a községnek a vasúttól való nagy távolsága. Ez idő szerint a községi utak fenntartására, javítására használják.



SZÁRHEGY. A SZENT FERENCZRENDIEK TEMPLOMA
ÉS KOLOSTOEA. CSERNY L. M. KIR. HONVÉD
FŐHADNAGY FELVÉTELE.

Szárhegy csinos, jómódu székely falu. A község házai közül büszkén emelkedik ki a Lázár grófok ódon kastélya, szeszélyes bástyaival, fogrovátkos falaival. A hatalmas négyszögű várkastély ma nagyrészt romokban hever; falai az idők folyamán sok szép napot láttak. Ez volt a Lázár grófok ősi fészke; itt élt Bethlen Gábor évek során anyjával, Lázár Druzsínánával. Ezek a terebélyes fák ta-

lán még azoknak a fáknak lehullott gyümölcséből magzot-
tak ki, a melyek alatt Erdély legnagyobb fejedelme a
gondtalan ifjú kor örömteljes napjait élte.

A falu felett emelkedő hegy oldalában a ferencziek
kolostora és fényes temploma emelkedik. A Szármány te-
tején Szent Antalnak szentelt kápolna van; a gyergyóiak
látogatott bucsújáróhelye.



DITRÓ LÁTÓKÉPE. CSERNY FÜHATNAGY FELVÉTELE.

Szárhegytől délnyugati irányban haladva *Gyergyó-Alfalut* érjük. 5175 magyar lakossal bíró nagyközség, a Belkény patak mellett elterülő szép rónán. Temploma Gyergyónak legrégebbi szentegyháza. Állami népiskolája gazdasági szakosztálylyalvan megtoldva. Határa igen nagy.

Alfalutól délre fekszik *Csomafalva*. Forrás forrás mellett buzog itt mindenfelé, dombok tövében, erdők árnyékában, sőt az ásó nyomában is: üdítő, pezsgő, szik-

rázó savanyúvíz-forrás. A faluban a Maros vizén kívül nem találni édesvizet.

Szárhegytől egy óra járásnyira, a gyergyói síkság keleti szélén, a gyergyói havasok tövében terül el *Ditró*, az erdélyi részek legvagyonosabb községeinek egyike. Téres piacza, díszes üzletei, a piactot szegélyző csinos magánházak, középületek, a piact élénksége egész városias szint adnak a falunak.

A község sokat áldoz az egyházra és az iskolára. A piact legszebb épülete iskola-épület.

A lakosok főfoglalkozása az, a mivel Gyergyó munkabíró népének legalább is fele foglalkozik: fakereskedés. Soknak ad kenyeret a borvízzel való házalás is. Befogja fürge kis lovait gyékény-ernyős szekérébe a ditrói székely, felhajt Borszékre, megakadja szekerét borvízzel, s nyikorgó szekerén bebarangolja a félországot.



SZÉKELYHÁZAK DITRÓBAN.

Ditróban is sok szépen faragott kapuval találkozunk. Nem egy kapun olvashatjuk: „Jézus segedeléből épült ez a kapu.“ Egy 1785-ben készült kapusason pedig a következő a felírás:

„Ki kapumon bejössz, ne jöjj kettős szívvel,
Hozd be a jobbikat, a bal maradjon el.“

A Ditró- és Tárnok patak völgyében, a Piricskehegyen nagy mennyiségben fordul elő a *ditroit* nevű, kékes színárnyalatu, gránit keménységű kőzet, Ditró kőzet-specialitása, a mely monumentális építkezésekhez, asztalok, vázák, díszművek készítéséhez a legszebb kő-

anyag a világon. A marosvásárhelyi Bem-szobor pompás talapzata ditroitból készült.

Ditró átellenében, a Maros tulsó partján fekszik *Gyergyó-Remete*, igen szép fekvésű község.

Ditrótól északi irányban haladva a Tilalmas-hegyre, innen az Orotva völgyébe jutunk. Az északról lerohanó Halaság patak szűk völgyén felkapaszkodván, a Közrezhavasra érünk, a melynek tetejéről beláthatunk a völgykatlanba, mely Magyarország legszebb fürdőjét: *Borszékel* rejtí magába.





I. Borszék fekvése. Útja.

Borszék elrejtve a keleti Kárpátok hegyóriásai között, az erdélyi részek északkeleti szögletében, közel a helyhez, hol a Kelemen-havas emeli égnek felhőket ostromló csúcsait, végtelen fenyvesek rengetegei között fekszik *Borszék*.

Az erdélyi részek ezen hírneves fürdője egy északkeletről délnyugat felé húzódó völgyben terül el, a lombos erdővel fedett *Bükk-havas* és a *Kerekszék*, egy pompás formációjú mésztuffsziklahegy között, 882 méter magasságban a tenger színe felett.

A czikk élén álló kép a borszéki útba eső *Palota-Itvál* ábrázolja.



BORSZÉK FELÉ. ÚT A MAROS MELLETT.

A Bükk-havas kis lombos erdeje itt felejtett tanúja annak a kornak, midőn a környezetet mindenütt lombos erdők borították.

A Bükk-havasnak cser- és bükkfából álló erdeje most csak egy kis szigetet képez a fenyvesek végtelen oczeánjában. Borszékre leginkább 3 irányból jönnek a vendégek; délről Brassó felől, keletről Moldvából és végre Szász-Régen felől.

A dél felől jövők utolsó vasúti állomása *Brassó*, az erdélyi részek legnépesebb, legmagasabb, legiparosabb, páratlanul szép fekvésű városa.

A délről vezető útvonal hossza Brassótól, mint utolsó vasúti állomástól 189 kilométert tesz. Az út, mely Csík-Gyergyón átvonul, egyike a legérdekesebbeknek. Minden lépésre, minden fordulatra új meg új meglepetések várnak az utazóra. A látnivalók sokasága, az útvonal mentében

eső vidékek bámulatos szépsége, bőven kárpótolja az utast az út fáradalmaiért.

A Moldvából jövőknek *Piátrától*, az utolsó vasúti állomástól 85 kilométernyi útat kell megtenniök. Az út a *Borpatak* és *Bisztricsora* völgyén, a regényes tölgyesi szoroson vezet keresztül.



BORSZÉK FELÉ. A MAROS-SZOROSDÁN. (SZERECSENHEGY).

A Budapest-, Nagyvárad-, Kolozsvár-, Marosvásárhelyről jövő vendégek — tehát a vendégek zöme — *Szász-Régen* felől érkeznek.

Szász-Régenben — mint az utolsó vasúti állomáson — az érkezőket „Borszék“ feliratot viselő kényelmes gyorskocsik várják, melyek a legujabban készült és 95 kilométer hosszú *toplicza-székpataki* útat, váltott lovakkal 8 és fél óra alatt teszik meg.

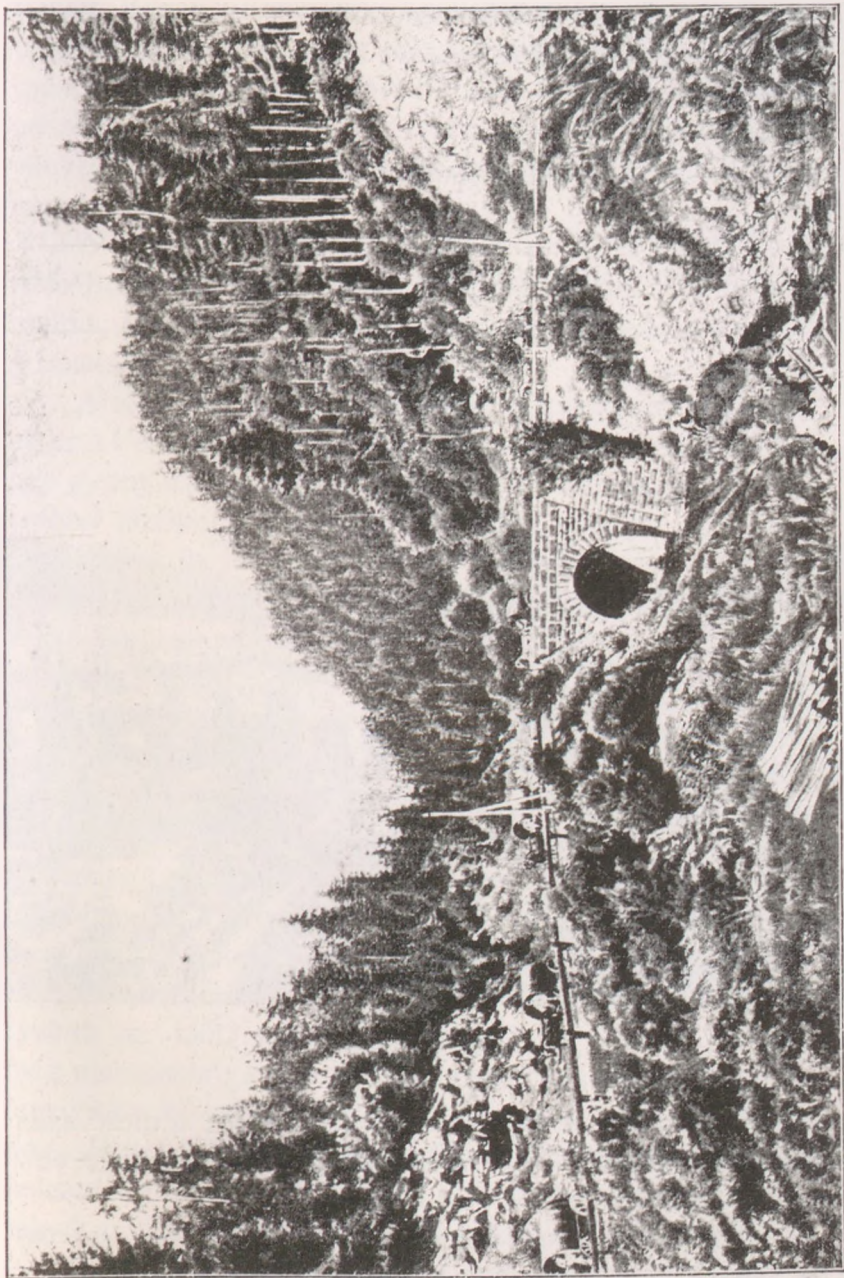
Az út Kocsárdtól Maros-Vásárhelyen keresztül a vasúti végállomásig: Szász-Régenig, innen Topliczáig a Marosnak aranykalászu búzavetésekkel, búján benőtt rétekkel, takaros falvakkal tarkázott, erdős hegyekkel szegélyezett felséges völgyén vezet keresztül, melyen mint ezüst-szalag kigyózik tova a Maros folyó. A jólétről tanuskodó, csinos Maros-menti falvakból messzire kicsillannak a sugár templomtornyok s a díszes urasági kastélyok.

Ratosnyánál a Maros völgye hirtelen összeszorul, szoros jellegű lesz. Szerecsennél annyira megszűkül az út, hogy az út felé hajló óriási szirtek alatt kell elhaladnunk; mellettünk a Maros vize zúg. Szeszélyes hegysorok, erdővel sűrűn benőtt sziklákkal díszített emelkedések, szakadékok, szédítően magas sziklacsoportok váltakoznak perczenkint. A delelő nap fényében fürdik az erdő, midőn a kies fekvésű Palota-Ilvára érkezünk. A vendéglőben izletes ebéd vár; itt alkalmunk van megízlelhetni a Marosparti halászat pompás termékeit.

Az út mind vadregényesebbé válik; a természet változatos szépségei, a zúgva törtető Maros, s ezen a faszállítmányokkal tova iramló tutajok annyira lekötik az útas figyelmét, hogy észre sem veszi, mikor *Topliczára* érkezik.

Toplicza nagyközség a tutajkereskedés középpontja, a Maros és Toplicza összefolyásánál. Fekvése elragadó szép. Északra egy sajátos alakzatú szikla-hegy emelkedik ki; tovább a hatalmas *Kelemen-havas* üti fel fejét; keletre a *Szép-patak* melléki havasok, nyugatra pedig a *Bunyásza* és a *Magura* terülnek el.

Topliczánál a Maros völgyét jobbra hagyva az útas a székpataki útra tér ki, a melyen haladva, nemsokára *Alsó-Borszékre* érkezik. A kocs út Szász-Régentől Borszékig bár teljes 8 és fél órát vesz igénybe, azért még sem fárasztja ki az embert, a tiszta, éles, balzsamos levegőjű, vadregényes



BORSZÉK FELÉ. SZÉKPATAKI ÚT, BORVIZES SZEKEREKKEL.

havasok közt való utazás még üdít, edz és erősít. Innen van az, hogy Borszékra érkeve alig érez fáradságot, törődöttséget az ember.

II. A fürdőtelep berendezése.

Borszék, Ditró és Szárhegy csíkmegyei községek közbirtokosságának osztatlan tulajdonát képezvén, az kö-



BORSZÉK. SZT. ISTVÁN-ÚT.

zegeivel házilag kezelteti a hatalmas telepet, a mely száz meg száz munkás kezet foglalkoztat, száz meg száz embernek ad kenyeret.

Ilyen tekintélyes teleppé Borszék mindössze csak 80 év alatt fejlődött. Ismerték ugyan azelőtt is a borszéki vizeket, alkalmazásuk azonban csak igen kis körre szorít-

kozott. Borszék históriája alig kétszázados. Kétszáz esztendővel ezelőtt, hol most olyan pezsgő az élet, nagyon csendes volt minden; legfőlebb csak a nyájakat legeltető pásztorok vagy a bölényűzésben, a vadak felhajtásában eltévedt vadászok lármája törte meg olykor az erdők néma csendjét.

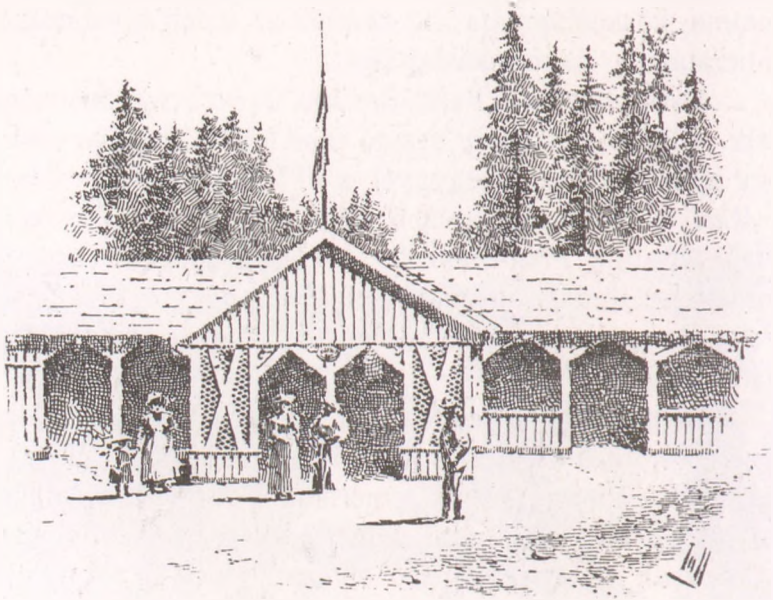
A telep két részből áll: Alsó- és Felső-Borszékből. Alsó-Borszéken van a telep üveggyára, zúzó- és fűrészmalma, kőszénbányája; itt vannak az üzleti hivatalok, itt a hivatalnok- és munkáslakások.

Alsó-Borszéktől Felső-Borszék 20 percznyi távolságra esik. A Felső-Borszékre vezető úton felfelé haladva jobbra egy gyönyörű sziklahegygyel, a 917 méter magas *Kerek-székkal* találkozunk; tovább folytatva útunkat, egyszerre csak előtünik *Felső-Borszék*, a tulajdonképeni fürdő és forrástelep a maga igéző pompájában, nagyszerűségében. Felső-Borszék parkszerű berendezése által igazán meglepő panorámát nyújt.

A fürdőtelep középpontja a *Főkút*, mellette a svájci stylben épült töltő-ház, e fölött fedett sétahely, csarnok a zenészek számára. A kik ismerik a Főkút vizét, méltán tartják azt a savanyúvizek királyának, mert az csakugyan Európának rangban legelső élvezeti vize. E víz képezi tárgyát annak a virágzó üzletnek, mely azt 3 és fél millió palczkban távol keletre, egész Konstantinápolyig bevezette. Borszék jövőjébe vetett reményem nem helyezi nagyon távolra az időt, midőn a borszéki víz uralma kiterjed még messzebbre keleten és nyugaton; midőn az üzlet intensivitása következtében a vízszükségletet az Arany János-, József főherczeg-, Kossuth- és a többi kútból fogják fedezni, midőn a savanyú vizek királya elől végleg meghátrálnak az idegen földről importált kétes értékű ásványvizek.

A víz töltésére az Oelhofer-féle gépet használják, a legtökéletesebbet, mit e téren a balneotechnika csak pro-

dukált. Alkalmazása mellett a töltésnél, dugaszolásnál a vízből semmi sem vesz el; biztosítva van a palaczkokba vont víz számára a forrás tiszta vizében foglalt összes szilárd és légnemű alkotó rész. Eddig a borszéki Főkútból éjjel-nappali töltéssel 10,000 literes palaczkot csurgattak; ma az Oelhofer-féle gép alkalmazásával pusztán nappali munkával 20 ezer palaczkot töltenek meg.



BORSZÉK. KOSSUTH-KÚT.

A borszéki víz ma már kezelés tekintetében is fölötte áll a hazai és külföldi vizek legtöbbjének. — Ki Alexandriában, Konstantinápolyban, Budapesten, Párisban, Londonban, vagy New-Yorkban borszéki vizet hozat haza a kereskedésből, az tényleg azt a kellemes, izgató, szénsavgyöngyöktől mintegy forrásban lenni látszó, búzogó, kristálytiszta vizet élvezi, mely fenn Magyarország keleti határán, égre törő bérczek alján, csodaszép fenyőligetek ölében a Főkútból előtör. A csinos villák, a nagyvárosi

szabású vendéglők, a stylszerüen épített fürdők, a díszesen körülvelt és befedett kútak, a karcsu tornyú templom, a táviró- és postahivatal épülete, az olvasó-, billiárd-, zongora- és játszó-termekkel kibővített bálház, az orvosi lakás meglehetősen szétszórta fekszenek a gyönyörű völgyben.

E tekintetben Borszék előnyösen különbözik az ú. n. világfürdőktől, a melyekben akár csak egy városban ház ház mellett fekszik. Borszék és a világfürdők fekvéséről szólva, eszembe jut egy kiváló publiczistánkknak itt is jól alkalmazható hasonlata. Borszék vadleány, a természetnek pirospozsgás, egészségtől duzzadó gyermeke. Tagjairól festői ruhadarabok csüngnek alá; a ruhadarabok közül a legszebb tagokat mutogatja, tán ép azért, mert nem ismeri a derékfűzőt. A nyugoti országok világfürdője toillettes, felcziczomázott dáma, ki nemcsak a vállfűzőt ismeri, hanem még a pirosítót is.

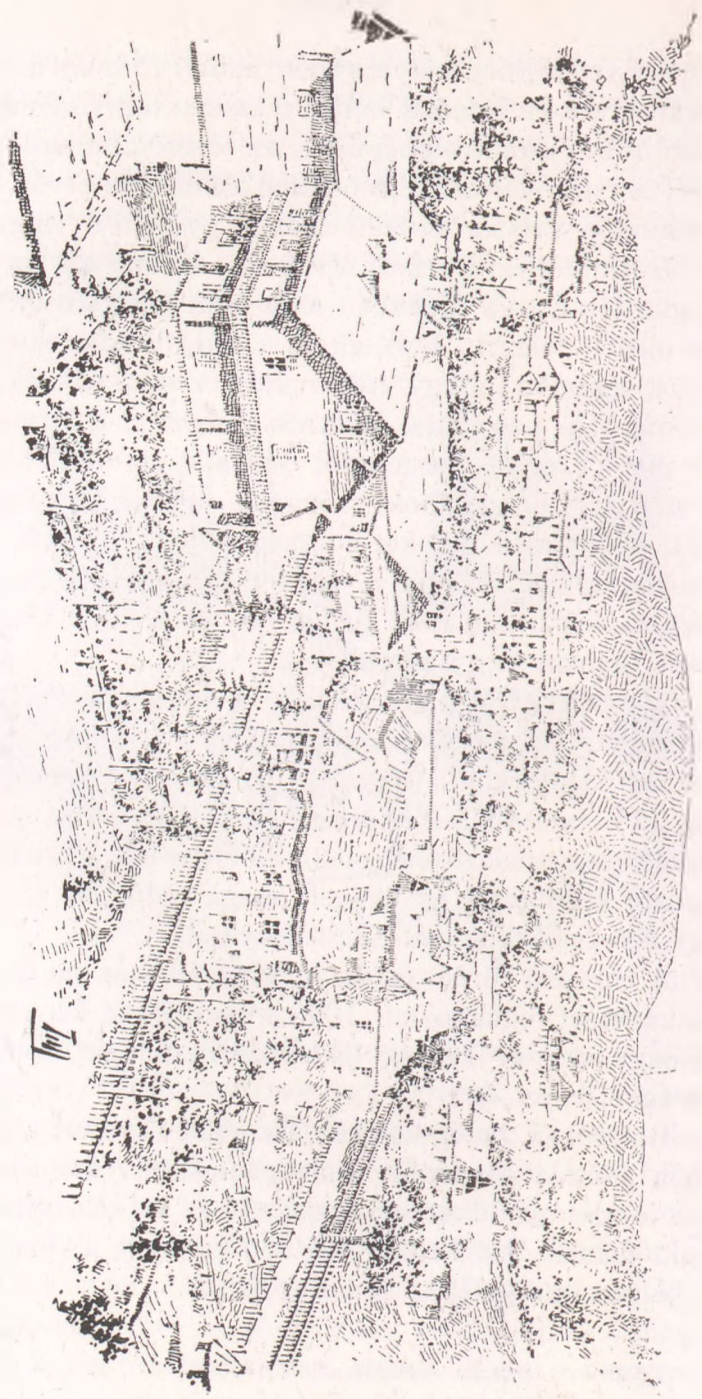
A telep gyáraiban készítik a csomagoló ládákat, szalmatekerceket, palaczkokat, itt nyomják még a vignettákat is. Borvizes üvegeiért az élelmes székely nem küldi ki százazreit Siemens csehországi gyárába, hanem építettett magának tökéletesített Siemens-féle gázzal fűtő olvasztó kemenczét és üvegeit maga csinálja, a mivel vagy 200 családnak biztosított kenyeret.

A borszéki fürdő- és ásványvízüzlet már ma is 1000 munkáskezet foglalkoztat, 1000 embernek ad kenyeret és két nagy székely község (Ditró és Szárhegy) kulturalis költségeit fedezi. ¹⁾

Borszéken az épületeket, fürdőket, kútakat a legnagyobb gonddal fentartott utak, pompás fenyőséta-helyek kötik össze. A Főkút az Erzsébet- és az alsó séta-hely között fekszik. A Főkúttól alig 15 lépésnyire az Erzsébet-sétahelyen buzog fel az *Erzsébet-forrás*.

¹⁾ Szilvássy János dr.: Borszék. „Erdély.“ 1894.

БОСЗЕК-УЛДО.



A Főkút előtt egy gyönyörű kertté átalakított tér van: a *Deák-tér*, melyet méltán tartanak a műkertészet remekének. A tér közepén díszes szökőkút van, melynek torkából hatalmas vízoszlop tör a magasba.

A Főkút közelében van a fürdő második nevezetessége, az *Ó- és Uj-Lobogó-fürdő*. A két fürdő közös burkolattal van körülvéve, s három tükörfürdővel ellátva. A medencéket kényelmes öltöző kabinok veszik körül. A víztükörök födetlenek, hogy a vízből millió meg millió buborékban felgyöngyöző, kiáramló szénsav útát találhasson az eltávozásra. Ez óvó intézkedés nélkül a nagy gázkiömlés következtében felgyülemelő szénsav a fürdőben való tartózkodást lehetetlenné tenné.

A Lobogók forrásai $8\cdot7$ — $9\cdot10$ C hőmérsékletű szénsavval túltelített savanyú vizet szolgáltatnak. A vízbe lépve a rendkívüli hideg és szénsav egyidejű hatására a test sajátságos változáson megy keresztül, a szervezet különös érzés fogja el; a test rákvörös lesz, elzsibbad, zsibong, felhevül, majd dideregni kezd. Ezután az egészség veszélyeztetése nélkül nem lehet továbbra is a vízben maradni; a fürdőt szükségképen el kell hagyni. Nagyon erős szervezetűnek kell annak lennie, ki 10—15 perczig kitartja a vízben.

A víz izom-, idegedző, erősítő hatása a csodával határos. Fürdés után a legnagyobb erőfeszítésre képes az ember, mintha a szervezet, mintha a végtagok megkönnyebbültek volna. A víz a lábizmoknak bámulatos könnyűséget, ruganyosságot, aczélosságot, fürgeséget kölcsönöz; játszva, a legnagyobb könnyűséggel tesz meg olyan hegyi utakat, a milyenek megtételére azelőtt képtelennek érezte magát.

A Lobogó mellett van a *melegfürdő*, melyhez a vizet a Lobogó forrása szolgáltatja. A melegfürdő-épület kényelmesen berendezett kabinokkal s fürdőkádakkal van ellátva.

A fürdőssel összekötve a szükséghez képest a massaget is alkalmazták. A melegfürdő-épületben törpe *fenyő*- és *vasláp*-fürdőt is készítenek. Az itten használt kitűnő minőségű lápföldet a fürdő környéke nyújtja.

Az Új-Sáros-fürdő közelében, az úgynevezett „*Hármas liget*“ parkban van egy körülbelül 20 holdnyi terület, melyen több vasas savanyúvíz-forrás buzog fel, vizével évszázadok óta áztatva a fűvel búján benőtt földet. A dús növényzetet nem értékesítik e helyen ; a hol támad, ott pusztul, korhad, korhadása termékeivel megtermékenyíti a földet, táplálja a romjain fejlődő növényzetet, szaporítva a növényrészek korhadásának, a kőzetek elmálásának termékeiből, a vizek ásványi alkotó részeiből keletkező lápföldet. A lápföld itt nem egy helyen több méter vastag réteget képez.

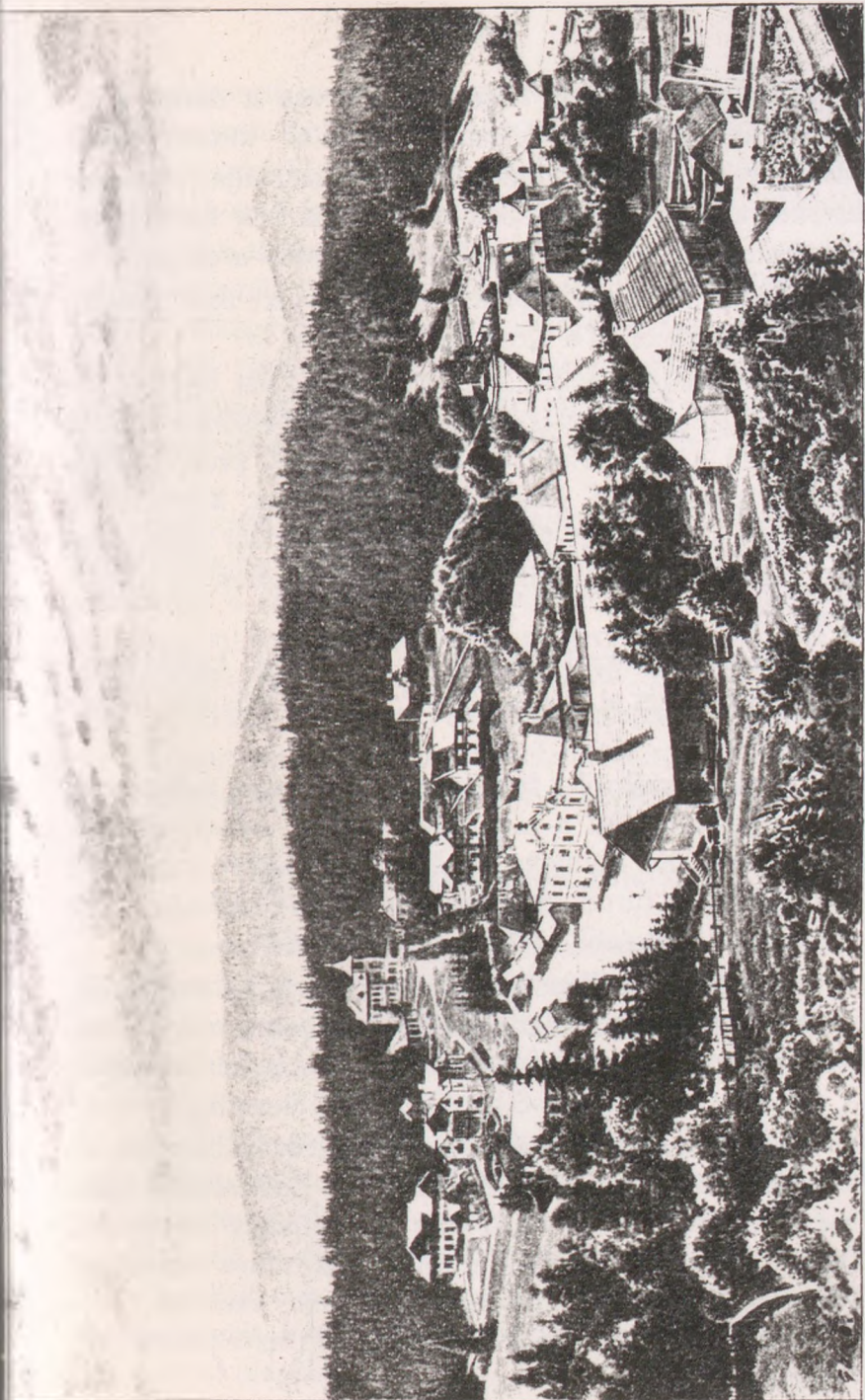
A barnás színű, spongyaszerű tömeget, hogy használható legyen, a levegő és fagy huzamos hatásának teszik ki. Az így elkészített láp megszítálva, sötétbarna, zsíros tapintatú, savas hatású, meleg vízben felduzzadó tömeget képez. Vízzel keverve, egy része barnás sárga színnel oldódik.

Elemzésem adataiból kitetszőleg a láp igen jó anyag lápfürdők készítéséhez ; összetétele nagyon hasonlít az alsó tátrafüredi vaslápéhoz, a melynél még több vasat tartalmaz. Ha még tovább érik, kitűnő vasláp lesz belőle.

A vizet a *melegfürdő*hez egy-két lóerejű gőzgép melegíti.

Nem régen díszes épületben egy minden igényeknek megfelelő *hidegvíz-gyógyító-intézetet* is létesítettek Borszéken. A gyógymódot technikailag jól kiképzett szolgák gyakorolják, *dr. Szilvássy Jánosnak*, a fürdő kitűnő orvosának és egészségügyi vezetőjének felügyelete alatt.

A Lobogótói, valamint a Deák-térről gyönyörű sétautak vezetnek a *Kerekszék*re. Ennek egyik oldalán magas



BORSÉN-FÜRDŐ LÁTÓKÉPE.

fenyők örökzöldjének koszorújában van a díszes sétacsarnokkal körülvett *Kossuth-kút*. Vize kitűnő vasas savanyúvíz; sok ezer ember áldja, magasztalja, mert sok ezernek adta vissza elvesztett egészségét, sok fiatal lánynak festette meg eleven rózsákkal halovány orcáját.

Közelében van a *Petőfi-kút*, melynek vize összetételére nézve igen közel áll a Kossuthéhoz.

Alsó-Borszék gyönyörű fenyvesei között elrejtve találjuk a *József főherczeg-kút*at. E kúthoz Felső-Borszékről úgy, mint a Felső-Borszékre vezető útról, pompás sétáúton lehet eljutni. Felséges idylli hely ez. Kinek lelke fogékony a természet szépségei iránt, azt nem fogja hidegen hagyni a kútnak leirhatatlan szép, vadregényes környezete.

Felső-Borszékről jövet, útunk még két, kitűnő vizű kút mellett vezet el. Az egyik a *Pásztor-*, a másik az *Arany János-kút*.

Alsó-Borszékről a fürdőtelep felé tartván, a Borpatak hidján túl mindjárt a meglepően csinos *Lázár-fürdővel* találkozunk. Ez köralakú medenczébe foglalt s teljesen befödött hideg fürdő. Szénsavtartalma csekélyebb, s hőmérséklete magasabb (14^o C), mint a többi.

Odább van a díszes épülettel körülvett *Zuhany-fürdő*; ez női és férfi-osztályokra elkülönített sugár-eső, permetező- s mozgó-zuhanynyal ellátott igen kényelmes fürdő. A vizet ide az Ó- és Új-Sáros-fürdőkből vezetik.

A zuhany-fürdő közvetlen szomszédságában két kitűnő vizű borvízkúttal: a *Boldizsár-* és *Lászlókúttal* találkozunk. Mindkettő fölött izléses faalkotmány emelkedik. Északi irányban folytatván útunkat, két csinos és minden kényelemmel ellátott fürdőházhoz érünk; ezek az Ó- és *Új Sáros-fürdő*. Az Ó-Sáros (11^o C) két, az Új-Sáros egy tükörfürdővel bir.

A felsorolt ásványvizek szénsavval túltelített, egymástól összetételre és hőmérsékletre meglehetősen különböző savanyúvizek. E körülmény azoknak mint gyógyító tényezőknél értékét jelentékenyen növeli, mert a legtágabb körű orvosi alkalmazását engedi meg.

A borszéki fürdő területén az említetteken kívül még sok, egytől-egyig kitűnő savanyúvízforrás van, a melyeknek ez idő szerint alig jut más szerep, minthogy táplálják a lefolyó patakok vizét. Értékesítésükre ma még gondolni sem lehet; a szükségletet az említettek bőségesen fedezik.

Hisz csak a Főkút maga 8 millió liter vizet ad évenként. Hát még a többi forrás? A József főherceg-kút évi vízbősége 4 millió negyvenezer liter; a Boldizsár-kúté: 3 millió kilencszáznegyvenezer liter; a László-kúté: 3 millió százötvenezer liter; a Petőfi-kúté: 1 millió százezer liter; az Arany János-kúté: négyszázhetvenháromezer liter.

E tengernyi vízmennyiséggel fél Európát el lehetne látni, s még mindig maradna Borszéknek is elég.

III. Lakás-viszonyok. Ellátás.

A borszéki fürdőben a pavillonrendszerű építkezés a leggyakoribb. E par excellence klimatikus gyógyító helyen — a hová a vendégek jó részét a föld legjobb levegője után való vágy hozza — nevetséges is volna például azok kaszárnya-szerű elhelyezése.

A villákban és vendéglőkben ötszáz szoba áll a vendégek befogadására. E szám a fürdő rohamos emelkedésének megfelelőleg évről-évre emelkedik. A múlt esztendőben is több villa és egy hatalmas vendéglő épült.

A villák csinosak s igen szép fekvésűek. A szobák egészségesek, minden megkívánható kényelmet nyújtanak s e mellett olcsók.

Egészséges szoba, kényelem, olcsóság, jó ellátás a legfontosabb momentumok valamely fürdőhely megítélésénél. Hiába ajándékozott meg a természet valamely helyet a legszerencsésebb klimatikus viszonyokkal, fekvéssel, vízzel: okos orvos nem fogja oda küldeni betegét, ha a szobák egészségtelenek, a melyeken keresztül-kasul jár a szél, nedvesek, ha rossz az ellátás s mégis nagy a drágaság. A vendéglők a kor igényeinek megfelelőek. A szolgáltatás, ellátás, konyha mindenikben az igazgatóság szigorú ellenőrzése alatt áll. A főtéren levő nagy vendéglő (Mellikszálló) már külsejével is imponál. Első tekintetre inkább nagyuri kastélyhoz, mint a vendégek kényelmére épített bérházhoz hasonlít.

A berendezés dolgában egészen nagyvárosi színvonalon áll. Nagy érdeme, hogy benne oly izletesen és válaszfektóosan lehet étkezni, mint a főváros legjobb éttermében.

Az 1890. évben épült *Remény vendéglő* meg épen díszére válnék bármely világfürdőnek. — E vendéglő akár díszes külsejét, akár berendezésének czélszerűségét, eleganciáját tekintjük, páratlanul áll az erdélyi részekben.

IV. A borszéki levegő. Sétahelyek.

Borszék fekvésénél fogva predestinálva van arra, hogy klimatikus gyógyító-, üdülő- és nyári tartózkodási hely legyen. Hideg, zord szelektől védett magas fekvésének tiszta, portól mentes, balzsamos levegőjének élettani hatása semmiben sem különbözhetik a külföld klimatikus gyógyító helyeinek hatásától. Hogy ezen élettani hatások nincsenek feltétlenül Svájc vagy Tirol klimatikus gyógyító helyeinek nevéhez kötve, arról egy Borszéken töltött nyár mindenkit meggyőzhet.

Sétahelyei a legszebb s a legjobban gondozott fenyő-sétahelyek, parkok. Ezek között is kiválnak: a *Petőfi-út*,

az *Andalgók útja*, a *Deák-tér*, s az *Erzsébet-sétahely*. Az utak szélesek, s akként vannak készítve és gondozva, hogy még a legnagyobb eső után is sár nélkül járhat rajtuk az ember.

Az utakat fák s tarka virágokkal himzett pázsit-szőnyegek szegélyezik. Ez utak hossza meghaladja a tíz kilométert, felvezetnek messze a hegyekre, a honnan lenézve, a sok hegy és völgy megkapó képpé olvad össze; a szem elfárad végig tekinteni e bűvös, bájos panorámán.

A levegő itt virág- és fenyő-illattól terhes, mesés, bódító, részegítő s emellett mozdulatlan csendes, néma, mint ezer méternyire a tenger alatt.

Csak ritkán szakítja meg a csendet a zizegő ágak közt enyelgő mókusok lármája, az énekes rigó dala, vagy a zenc-pavillonban felhangzó cigányzene egy-egy akkordja, melyet a szellő elkap s szárnyán ideszállít.

A városi zajban, izgalomban kimerült beteg idegrendszer, a hosszú munkában, a létért való küzdelemben kifáradt lélek itt igazán gyógyul, éled, pihen, erősödik. Meglepő itt az üde, buja természet is; fű, fa, virág minden egészséget, életet lehel.

A levegő Borszéken ideális tiszta, portól és füsttől mentes, kellemes, enyhe. A tüdő itt igazán kitágul, s nem tud jóllakni az éltető, balzsamos levegővel. A felséges levegő, a természet nagyszerűsége mind olyan tényezők, melyek az egészség helyreállítására jobban közreműködnek, mint a nagyváros patikájának összes szereai; levegő, természet, mind hivatott tényezők arra, hogy a beteg kedélye felviduljon, s teste megedződjék. A napszakok hőmérsékletében nincs meg az a nagy ellentét, a mi p. o. az alpesi és tátrai fürdőkön észlelhető. Borszéken a nappalok kellemes melegek, nem forrók, az esték enyhék, nem hűvösek. A szél és köd ismeretlenek itten. Az eső gyakori ugyan, de rövid ideig tartó; a fürdő- és ivókúra csak nagy ritkán van általa megzavarva.



Borszék klimája, magasságához képest, havasalji. — Átlagos hőmérséklete július hónapban 15.7°C ., augusztusban 14.9°C . A levegő viszonylagos nedvessége július hóban 61, augusztusban 73. A szél iránya

A cikk élén álló kép a borszéki „Medve-barlangot“ tünteti fel.

és erőssége júliusban : SW3, augusztusban SW3, a levegő ozon tartalma júliusban 8·9, augusztusban 8.

V. Kiránduló helyek.

Kevés fürdő dicsekedhetik közel és távolban annyi kellemes kiránduló helylyel, mint Borszék. Fölkeresésükre nem csak páratlan szépségük, hanem annak belátása is ösztönzi a vendégeket, hogy az intelligens embernek nagy szüksége van oly pihenésre, mely a test kellő mozgásával köti össze a szellem kimélését. Ezt a sport különféle nemei és a tornászás csak részben teljesíthetik. Fölöttük áll a turistaság, melynek a hegyek bőséges jó levegője áll rendelkezésére. A kirándulás a hegyek közé juttatja csak igazán jó levegőbe az embert, hol minden hatás megvan, a mi a levegőt a szennyezéstől folyton tisztogatja.

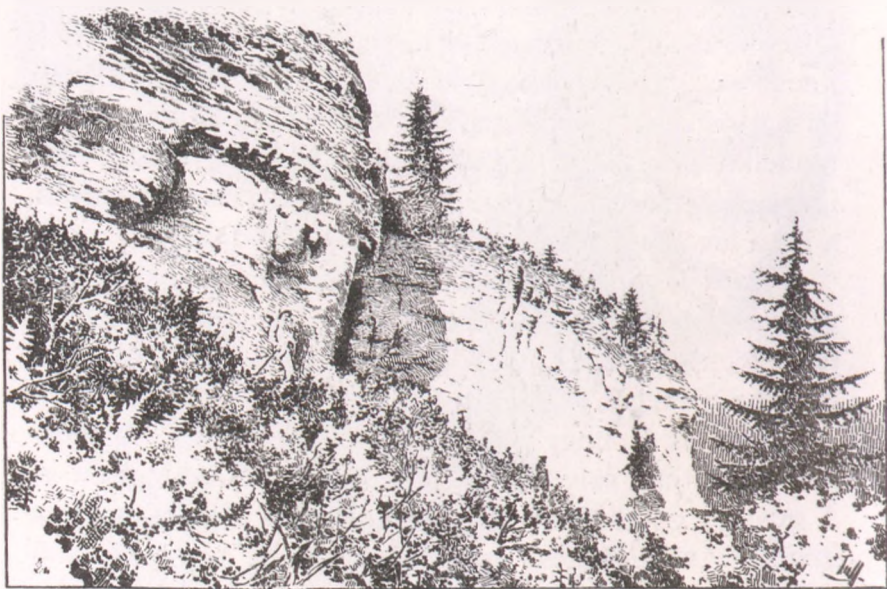
A jó levegő hatása fokozódik kirándulásokkal járó mozgás következtében. A test több levegőt fogyaszt, a tüdő gyorsabban és nagyobb mértékben tágul és szedi magába a levegőt. Elősegíti a tüdőt működésében, kiszellőzésében az is, hogy a hegyek levegője ritkább. A mozgás gyorsítja a szív működését, tehát a vér keringését is. A gyomor gyorsabban és tökéletesebben emészt, mert a gyorsabb vérkeringés, gyorsabb lélegzés, nagyobb testi munka és nagyobb melegvesztés gyorsabban elhasználja a vérbe jutó tápláló anyagokat.

A nagy erő kifejtés, ha több mozgás fejleszti, erősíti a test izmait, ellenben a felesleges kövérséget apasztja. A pihenő agyvelőtől pedig elvonja a fölösleges vért, azért a rossz kedv, ingerültség oszlik, képzelt betegségek mulnak, az elme élénkebb, a lélek derültebb lesz. Kipihen magát a szem, megállapodik a fejlődőben levő közellátóság. 1)

1) Csapodi István dr. : A turistaság egészségtana.

Klimatikus gyógyító helyeken nem ok nélkül tekintik a kirándulásokat a kúra egyik kiegészítő részének.

Borszéken a kúrának egész lelkesedéssel alávetik magukat a vendégek; akármelyik kiránduló hely felé tartunk, mindig találkozunk oda igyekvő vagy visszatérő karavánokkal. A kirándulásokat a kirándulók fizikai erejéhez, a hely távolságához képest gyalog, kocsival vagy lóháton szokták megtenni.



A BORSZÉKI „JÉGBARLANG.”

A nagyobb megerőltetést ki nem bíró vendégek még a kisebb utakat is kocsival teszik; a fáradságot nem ismerő edzett turisták azonban a legmesszebbre eső kiránduló helyeket is gyalog szerrel járják meg; ezen kívül merészen megmászzák az útban eső hegycsúcsokat, az égre törő sziklabérczetek, versenyre kelve a kőszáli zergével, vagy a levegő daliájával, a magas röptű sassal. Fáradságukat elképzelhetlenül finom, étheri finomságú levegő, nagy-

szerű panoráma, s a természetnek számos, csak itt fel-
található ritka alkotása jutalmazza meg.

A leggyakoribb kiránduló helyül szolgál a József
főherczeg-kút. Egy kis séta ez a fürdő-teleptől csupán.
Úgy el van rejtve Alsó-Borszék egyik pompás fenyvesé-
ben, mint a fülemile fészke a tölgyfa galyai között. A kút



A BORSZÉKI „ŐSFORRÁS.”

felett csinos pavillon emelkedik; e körül a kirándulók
számára kényelmes ülőhelyek és asztalok vannak készítve.

Igen érdekes kiránduló hely gyanánt kínálkozik a
Kerekszék nyugati orma is. Említettük volt fennebb, hogy
Kerekszék egész tömegében mésztuffból áll, mely képző-

dését a földből felfakadó, a maiaknál vízben gazdagabb ásványvíz-forrásoknak köszöni, a melyekből évezredek hosszú során váltott ki. Ezen hegy, egészében formájának változatossága, méreteinek aránya által mindenkit, tudóst, turistát meglep, egyes részleteiben pedig felszínének csodálatos alakulása által mindenkit elragad.

Ilyen érdekes részletet képez különösen a hegy nyugoti orma. Vadul megszakgatott, átluggatott, átfúrt, kivésett bámulatot sziklacsoportokkal találkozunk itten, helyenkint sziklába vágott mély folyosókkal, üregekkel, csarnokokkal, barlangokkal, melyek néhol hatalmas oszlopokkal, másutt obeliszkekkel vannak díszítve, fodros mészkövekkel kirakva.

A mésztufa kitünő építő-kőnek bizonyult; 3 méter hosszú lemezeket is faragnak belőle.

A barlangok között az úgynevezett *Medve-barlangok* és az ezektől nem nagy távolságban levő *Jégbarlang* a leglátogatottabbak.

A medve-barlangok közelében két hatalmas, mintegy 20 méter magas mésztufa-oszlop emelkedik ki egymás mellett: a *Széchenyi-* és *Teleky-sziklák*; ércnél maradandóbb emlék-oszlopai ezek a „legnagyobb magyar“-nak és dicső emlékű Teleky László grófnak. Itt van mindjárt a „*Tündér-kert*“ is, egy fenyővel körülvett gyönyörű tisztás.

A jégbarlang mésztuff-sziklába vágott keskeny üreg, melynek belső fala a legmelegebb nyári napon is tükörsima jéggréteggel van borítva.

A jégtömeg nem nagysága, hanem díszítéseivel tűnik ki; e díszítések a fáklyaláng minden lobbanására más és más alakot mutatnak. A jég rendkívül kemény; csak a legerősebb eszközökkel darabolható szét. A jég képződését a likacsos kőzetten leszivárgó ásványvíz gyors elpárolgása magyarázza meg.

Kellemes kiránduló hely az *Ősforrás*, felbugyogó savanyúvizével, nemkülönben a *Szacskai környéke* is, kristálytisza, üde, életet adó édesvízű forrásaival, melyekből zúgva törtet a víz le a hegyoldalon. Körülötte a képzelhető legpompásabb pázsit, mely mintegy oltárszőnyeg tarka virágokkal van gazdagon kihímezve.



BORSZÉK KÖRNYÉKE. HOLLÓ, A VÍZHANGDOMBRÓL.

A múlt évben egy kiránduló társaság a Borszékéről Holló-féle vezető erdei úton sajátos viszhangot fedezett fel. A viszhang sajátosága abban áll, hogy a ki a hangot adja, az nem hallja a viszhangot; csak az hallja — és pedig háromszor-négyszer megerősödve — ki tőle néhány lépésnyi távolságra áll.

A vendégek kirándulásának méltó célja a *Verőfényoldal* (1075 m.), és a honnan a borszéki vizek eredetüket



HOLLÓ-TÖLGEKES VÖLGEJE, HATTÉNDEN A CSALHÓVAL.

veszik: a *Bükk-havas* (1347 m.) is. Mindkét hegyre jól gondozott, kényelmes gyalogösvények vezetnek fel, mindkét hegyről a legszebb, a legmegkapóbb havasi panoráma, Borszék környékének panorámája tárul elénk elragadó perspektívában; látóhatárunkat keleten a *Komárnyik* roppant sziklatömegei és Moldva hegyóriása, a festői *Csalhó*, északon a roppant kiterjedésű havasláncz: a *Kelemen-havas*, nyugaton a görgényi havasok zárják be.

A közeli kiránduló helyek közül érdemes megtekinteni az Alsó-Borszéken levő, messzi földön híres havasi mézet produkáló *minta-méhészetet*, a *kőszén-bányát*, valamint az ásványvizes palaczkok gyártására berendezett *üveghutát* is.

A távolabb fekvő kiránduló helyek közül a négy óra járásra fekvő *tölgyesi szorosnak*, *Bélbornak* és a *Kelemen-havasnak* van legtöbb látogatója.

A *tölgyesi szoros* hazánk legszebb határszéli szorosainak egyike. Utunk oda a Borpatak, majd a Besztercze regényes völgyén vezet keresztül. Az út gyönyörű erdők, sziklacsoportok, a Besztercze folyón és partjain pezsgő élet, a víz tükrén tova iramló tutajok, a Kormárnyik égnek meredő, kicsipkézett fehér csúcsainak, a Szincserozahegy festői sziklakúpjainak, majd a feltűnő Csalhónak szemlélete teszi felejthetlenné.

A hol a Besztercze völgye kitágul, ott *Holló* oláh falunak házikói vannak szétszórva. Hollót csak egy hid választja el Tölgyestől.

A Csalhó, bár Moldovában fekszik, de felhőkbe nyúló, óriási sziklahalmazza már messziről előttünk jár, útunk céljáig, a Tölgyes falu alsó végénél fekvő tölgyesi vámgig, hazánk határszéléig. Ezen kiválóan érdekes hegy hófehér szirtjeivel azt a benyomást teszi a szemlélőre, mintha hóval volna borítva. Növényzete, állatvilága is egészen alpesi. A vámhivatal a Tölgyes alsó végénél, a Beszterczével

egyesülő Putna torkolatában fekszik. A Putna torkolatán alúl a völgy ismét összeszorul; itt épült fel a veszteglő-intézet. A határt a völgyben az északról délre folyó Preszekár folyócska jelöli; jobbspártján van a magyar őrház és vámsorompó. A tulsó parton már oláh határőr sétál feltűzött szuronynyal. *Tölgyes* 2758 magyar és oláh lakossal bíró község, az Oláhországgal folytatott fakereskedés főhelye; a lakosok között sok a jómódú fakereskedő. A tölgyesi vámtól csak egy lépés és Moldvában vagyunk. Pihenőt tartunk Tölgyesen; soká azonban nem maradhatunk, mert a lenyugvó nap sugarai immár bűvös aranyfátyolt szőttek a Csalhó csúcsai közé; vissza kell indulnunk Borszékre.

Bélborra az út a Beszterczének hol szűkülő, hol táguló völgyén vezet keresztül, magas sziklakapuk, illatos virágokkal behintett búja rétek, s erdőkkel borított hegyek között.

A völgy lelke, a Besztercze életet fakaszt mindenütt útjában; sok helyen azonban rombol is, csattogva rohan le, sziklákat tépve ki medréből, — s hatalmas köveket hömpölygetve szikla ágyában.

Négy órai kocsit után, a bélbori katlanban s nem-sokára a községben vagyunk. Bélbor Erdélynek legmagasabbban fekvő községe; magassága 1053 méter. A világtól teljesen elszigetelt — nagy részt oláh — lakói erőteljesek, izmosak, jól fejlettek; a nők feltűnően szépek.

Bélbor környéke ásványvizekben rendkívül gazdag, számuk a 100-at is meghaladja. Ezek közül azonban csak kettőre fordítanak nagyobb gondot; az egyiket — mely köpübe van foglalva — ivásra használják, a másikban pedig — mely medenczévé van kitágítva, s deszkafallal körülvéve — fürödnek. A bélbori ásványvizek külső tulajdonságaikat illetőleg nagyon hasonlítanak a borszékiekhez; ezek is Ditró és Szárhegy községek birtokosságának tulajdonai.

A *Kelemen-havas*, Európának eme leghatalmasabb trachit-szikla tömege, egy roppant kiterjedésű havas lánczolat, mely a tölgyesi- és borgó-prundi szoros között épen hazánknak határszélén vonul el, a Székelyföldnek áthatatlan északi védfalát alkotva.

Az útat Bélborig kocsin, Bébortól odáig lóháton szokták megtenni. Az út jó ideig gyönyörű fenyőerdők és illatos mezők között vezet, a míg egyszerre csak olyan helyre jutunk, hol a tavaszban, nyárban és télben egyidejűleg gyönyörködhetünk. Lenn a hegy alján nyári pompájában diszlik fa, bokor, fű, virág; a lejtő közepén az ébredő tavasz mosolyog reánk; fenn a csúcsok medenczeit, teknőit még most is vastag hóréteg takarja.

A csúcsokat övedző erdőben az állatvilágnak Európában otthonos legtöbb nagy alakja: a medve, farkas, vad-disznó, hiúz feltalálható. A fenyők zizegő koronái alatt, az erdő szélén ezrivel mosolyog reánk a harasztok vidám zöldje mögül, a mohok sötét bársonyából a sok illatos havasi virág.

A csúcsok nem kopárok, hanem havasi fűvel, bokrokkal, futó fenyővel vannak fedve. A havas lejtője és fennsíkjai kitűnő legelőt szolgáltatnak. Nyáron a havas a legelésző nyájak kolompjától, a pásztor-furulyaszótól, a nyájörző ebek csaholásától ugyancsak hangos; augusztus vége felé azonban, mikor a nyájak elvonulnak melegebb vidékre, pusztán csak az erdők dalosai törik meg ezen óriási havas-terület néma csendjét.

A Kelemen-havas óriási testéből kilencz nagyobb és több alacsonyabb csúcs mered az égnek. Ezen csúcsok megközelítése verejtékes munkával jár; az a leirhatatlanul nagyszerű kilátás, az az elbűvölő panoráma azonban, a mely a csúcsokról nyílik, gazdagon kárpótolja a turistát a kiállott fáradalmakért. A Kelemen-havas sok ásványi kincsset, különösen sok ként rejt magában; de olyan magas-

ságban (2000 m.), hogy értékesítésére gondolni sem lehet. A vegetáció határán kívül, ősrengetegekben munkás-telepet építeni nem lehet.

Vajvodászárol belátható a szép Gyergyó, a Marosnak és Beszterczének gyönyörű környezete, a hol a fellegekbe nyuló hegyek mosolygó rónákkal váltakoznak, a hatalmas Komárnyik és Csalhó, Moldova és Bukovina határhegysége stb.

A *Gyalú-Látról* száz meg száz hegy és völgy, a Nagy-Besztercze völgyének száz meg száz községe látszik, messzire csillogó karcsú tornyaikkal; ezenkívül látszik fél Moldova.

A *Negojról* pedig — mintha varázstükörbe tekintenénk, — egyszerre szemlélhetjük Besztercze, Szász-Régen, Maros-Vásárhely városokat, a Mezőséget le egész a Tordahasadékig, a vulkáni alkotás ezen bámulatos remekéig. Páratlan élvezet! Hátha még hozzá veszszük a léleknek azt a megifjodását, a melyet itt érezünk, a melyet pusztán csak a hegymászás, a friss hegyi levegő képes előidézni.

VI. Borszék vizei.

A mint elemzési adataimból kitetszik, a borszéki ásványvizek leglényegesebb alkatrésze a szénsav, melylyel e vizek a szó szoros értelmében túl vannak telítve. Alig van a kontinensen fürdőhely, mely ilyen az élvezetre és gyógyításra szánt egyaránt kitűnő savanyúvizet oly kolossalal mennyiségben szolgáltatna, mint Borszék.

A borszéki vizek félig kötött és szabad szénsavának bámulatra méltó nagy mennyisége, kitűnő összetétele az első helyet biztosítják számukra a hazai és külföldi élvezeti-és gyógyító vizek sorában.

Nagy előnye e vizeknek összetételük állandósága is; a legújabb elemzés tanúsága szerint a borszéki vizek chemiai alkotása 17 év alatt alig változott valamit. Az a cse-

kély változás, mit az elemzés feltüntet, a vizeknek csak előnyére történt.

A mi különösen a „Főkút“ vizét illeti, alig van ásványvíz, mely versenyezhetne azzal.

A Főkút vize az élvezetre való vizek közt az első helyet foglalja el; a víz csakugyan a savanyú vizek királya, teljesen méltó arra, hogy a világpiaczon legalább is azt a helyet töltsse be, melyet ez idő szerint a sokkal csekélyebb értékű *Kronthalé-Apollinaris* betölt, a melyből az 1887-dik évben tizenegy millió nyolczszázezer, a következő esztendőben tizenkét millió hétszáz ezer palaczkot töltöttek. Ugyanazt mondhatjuk a Főkúttól néhány lépésnyire lévő „Erzsébet-forrás“ vizéről is, mely a főkút vizéhez teljesen hasonló.

Az ivóvizek chemiai összetételében lényegesebb különbség nincs. Különösen a szénsav, vas- és lithium azok az alkotó részek, a melyekben jelentékenyebb az eltérés.

Szénsavtartalomra a Főkút, vastartalomra a Kossuth-kút vize áll első helyen.

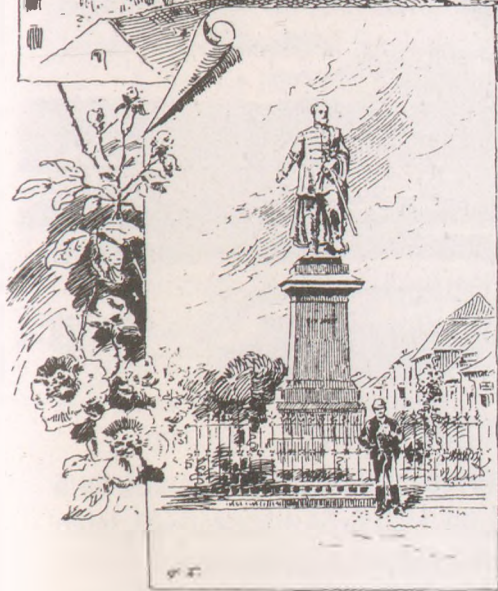
A Kossuth-kút vize a vasas savanyú vizek között a világhírű schwalbachi, spaai, pyrmonti stb. ásványvizek mellett foglal el igen előkelő helyet.

A Kossuth-kút vasbicarbonat tartalma: 0·1051, a *königswardi-é* (Eleonoren-quelle): 0·1027, a *driburgié* (Hauptquelle): 0·0744, a *schwalbachi-é* (Adelhaidbrunnen): 0·0422, a *pyrmonti-é* (Hauptquelle): 0·0770, a *spaaie* (Souveniére): 0·0771. A fürdővizeknek különösen hőmérsékletében van a legnagyobb eltérés.

A milyenek az ivó borvizek, olyanok a fürdővizek, p. u. a 24 óránként 360,000 liter vizet ontó Lobogó: szén-savval túltelített, kristálytiszta, forró, lobogó, szikrázó, óriási vízmedenczét a kicsordulásig megtöltő savanyúvizek. Ilyen vizekben nem fürdenek sehol a világon!

A borszéki fürdő a rohamos haladás útján van, a legjobb úton arra nézve, hogy a legrövidebb idő alatt ezren meg ezren merítsenek itt segítséget a természet őseréből, gyönyörűséget a szép ezen közvetlen forrásából. Borszéken minden megvan, a mit a természet megadhatott; nagyon sok van, a mi az ember munkája. Hogy meglegyen a teljes harmonia a természet és az ember művei közt, az ember még egy nagy munkával adós: *ki kell építenie a Topliczától Borszéken át Tölgyesig terjedő vonalrészét*. Ez a munka, mely a világforgalom útjába hozza Borszék kincses bányáit, nem a borszékiekre, hanem a kormányhatalomra vár; *nemzetgazdasági érdek követeli ezen munka sürgős teljesítését*. Ez a vasút teljesezésbe fogja hozni a Borszék jövőjéhez fűzött legvérmesebb reményeket is. A vasút a figyelmet okvetlenül reá fogja irányozni *Bélborra* is, Erdély legmagasabban fekvő, klimatikus gyógyítóhelynek teremtett községére is. Borszék örvendetes emelkedésében a fürdő-bizottság áldozatkészségén kívül legnagyobb része van dr. *Szilvássy János* fürdőorvos mindent inicziáló fáradhatatlan munkásságának, *Köllő János* igazgató erélyes, tapintatos vezetésének, mindenre kiterjedő figyelmének s tevékenységének.





Maros-Torda vármegye.

Maros-Vásárhely.

Gyergyóban az 1422 méter magas Kereszt-hegy-hágó kínálkozik átjáróul Maros-Torda vármegyébe, a kies görgényi völgybe. Mi nem követjük ezt az útírányt;

székelyföldi útunkat Gyergyóban félbeszakítjuk, hogy második útunkban a „székely fővárost“: a kedves *Maros-Vásárhelyt* köszönthessük elsőnek.

Kolozsvár felől érkezve vonatunk a Maros gazdag völgyén, zöldelő rétek között, sárga kalász-tenger mellett,

A cikk élén álló kép Maros-Vásárhely piacát és a Bem-szobrot ábrázolja.

bortermő hegyoldalak mentén síklik tova. Hegy és völgy, árnyas erdők, napsugaras mezők, mosolygó szőlők, gyümölcsösök váltakozva gyönyörködtetik szemünket, lelkünket.

A Maros két partján itt is, ott is csinos falvaknak fehérre meszelt házai tűnnek fel. A terjedelmes gyümölcsösök zöldjéből karcsú, fényes tornyok, urasági kastélyok villannak ki. Itt *Nyárádtő*, a megyében az első vasúti állomás, ott *Malomfalva* Kemény Domokos báró kastélyával, jó bortermő hegyeivel, amott meg *Medgyes-falva*; az a



MAROS-VÁSÁRHELY.

hatalmas szép épület, mely oly büszkén emelkedik ki a falu apró házainak sorából, a Lázár grófok kastélya. „Isten a főgondviselő“, olvassuk a kastély homlokzatán.

Malomfalva a tutajozás egyik főhelye. A gyergyói havasokról leúsztatott negyedtutajokat itt foglalják össze egész tutajokká.

Ha kinézünk s tekintetünk átrepüli a völgyet, szemünkbe tűnik Maros-Vásárhely, fénylő tornyaival, füsttölgő gyárkémenyeivel, a Maros széles vize balpartján elhelyezkedő házsoraival, s a melyhez támaszkodik: a

hegyen szétszórt nyaralóival, csinos gloriettjeivel. Még néhány perc, s robogó vonatunk megáll a maros-vásárhelyi állomás előtt.

Maros-Vásárhely első városa a Székelyföldnek; népessége (14,212 lak.), ipara, díszes épületei, templomai, könyvtára, iskolái, nagy intelligenciája, társadalma, a több százados multnak emlékei teszik azzá.

A város régmúltját sűrű homály fedi. Annyit mégis tudunk, hogy itt szokták volt hajdan a magyar királyok alatt az ökör-adót beszolgáltatni; az ökörsütéssel, vagyis a királyi adóba adott ökrök megbélyegzésével vásár volt egybekötve. Ez a hely az idők folyamán látogatott vásárhelylyé, majd várossá nőtte ki magát. Így lett az egyszerű vásártelepből város: Székely Vásárhely városa.

A várost Bethlen Gábor tette szabad királyi várossá; tőle kapta mai nevét is.

A város sok fényes, dicsőséges és boldog napot látott; de nem egyszer kellett fenékgig kiürítenie a szenvedéseknek poharát is.

Mintegy 30 országgyűlést tartottak falai között. Nem egyszer volt fejedelmválasztó ünnepségek színhelye a város. A nemzeti fejedelmek idejében sokáig innen intézték Erdély-országnak sorsát.

1657-ben a tatárok megrohanták, feldúlták s 3000 embert rabszíjra fűzve magukkal hurczoltak.

1876. április 12-én az elemek intéztek támadást a város ellen; a város nagy része a lángok martaléka lett.

Daczára a sok csapásnak, a város népessége nem fogyott, hanem szaporodott; pedig duzzadó ereiből állandóan bugyog a jóféle székely vér s folyik az ország minden részébe.

A város is kiheverte a súlyos veszteséget; mit az elemek elpusztítottak, az emberek visszaszerezték virrasztó gonddal, fárasztó hangyamunkával.



DISZÍTETT KISKAPU.

A vármegye történetének legfényesebb lapjára van feljegyezve Maros-Torda megyének és székvárosának dicsőséges szereplése az 1848—49-iki szabadságharcban.

A magyar hadseregnek legkiválóbb két zászlóalját: a 12-diket és 87-diket Maros-Torda vármegye, illetőleg Maros-Vásárhely adta a nemzetnek.

Megperdült a dob, kibontották a zászlót s kiindultak dicsőséges útjukra, egyenest a harcok fergetegeibe.

A 12-dik zászlóalj Bem vezetése alatt részt vett az erdélyi hadjárat valamennyi nevezetes csatájában; a 87-diket időközben áthelyzték a bánsági sereghez.

Hihetetlen az a lelkesedés, a mely ezeknek a székely honvédeknek keblében fellobogott, midőn Bem: a legenda szabadsághős vezette őket csatára. Hihetetlen az a bátorság, elszántság, a halálnak az a megvetése, az az örüléssel határos önfeláldozás, a melylyel végig küzdötték a szabadságharc küzdelmeit. Csak eposz-költő mondhatná el méltóan a dicsők harczeit és csodás haditényeit.

Szomorú véget ért a küzdelem; összetört karddal, de szeplőtelen harci dicsőséggel tértek meg a székely honvédek a csatatérről. Az ügy elbukott, de azért ők még sem küzdöttek hiába; harci erényeiknek emléke hódító példát mutatott, példát, mely a dicsőség útjára vonz, megtermékenyítette a székely ifjúságot, nagyra növelte a székelyek öntudatát. Az elesett honvédek vére sem folyt hiába; a vér megtermékenyítette a földet s a földből rózsa nőtt, a szabadság rózsája.

Maros-Vásárhely kies fekvésű, rendesen épült város. Középpontja a Széchenyi-tér, melyből széles, szabályos, befásított, tiszta utcák ágaznak el. A tért szegélyező csinos magánépületek mellett sűrűn emelkednek ki a középületek. Az emeletes házak alatt ernyős boltok hosszú sora.

A főtér délkeleti szögletében van a róm. katolikusok kettőstornyú temploma (épült 1728—50), északi sarkán a

ferencziek szentegyháza és kolostora. A plébániatemplom átellenében az oszlopsoros csarnokkal körülvett Lábasházban van a katolikusok gimnáziuma. Az itt emelkedő Transylvania-szállónak külseje, berendezése egészen nagyvárosi szabású.

A tér közepén szobrot emeltek Bem József tábornok dicsőségének.

A Huszár Adolf műterméből kikerült díszes emlékszóbor magyar embernek magyar lélekkel megalkotott munkája.

A Főtér közepén van még a *Bodor-kút*, vagy *zenélőkút* is.

A kút felső része oszlopos csarnok; a kút fedélzetében egy vízzel mozgásba hozott gépezet volt elhelyezve, mely a nap bizonyos óráiban messzire hallhatóan gyönyörű zenedarabokat produkált. Történt egyszer, hogy a zenélő-szerkezet mesterét: Bodor Pált valamely bűntény elkövetése miatt elfogták.

Bodor fogságában egy napon azzal a kéréssel járult őrizőihez, engednék meg neki, hogy még egyszer gyönyörködjék a kút zenéjében. Kérését teljesítették. Felvezték a kút gépezetéhez s míg az javában zenélt, ő a gépezetből észrevétlenül egy szeget vett ki; a kút megszűnt zenélni. Azóta hasztalan minden kísérlet, a kút zenéje nem szól többet. A kútból négy sugárban omlik a várhegy déli oldalán fakadó forrásból idevezetett víz.

Kiválóbb épületei még: a csizmakészítő társulat áruháza, a tanácsház, a plébánia-épület, a Bánffy-palota és a takarékpénztár háza, az a ház, a melyben Bem és Petőfi is megfordultak.

A Szent-Miklós utczában az 1631. előtt épült Teleki-ház, a vármegyeház, a királyi tábla, törvényszék, pénzügyigazgatóság- és a ref. főiskola épületei a legnevezetesebb házak. A Teleki-ház egy pár száz esztendővel ezelőtt



FARAGOTT KAPU.

a mainál sokkal zajosabb élet színhelye volt. Czifra szolgák sűrögtek-forogtak, fegyveres lovagok, csillogó ruhás főurak jártak-keltek falai között; a termekben Erdély nagyságos fejedelmének sarkantyúi pengettek, midőn egy ország gondjait hordozva fel- s alá sétált azokban.

A ref. kollégium háza részben egy-, részben két emeletes, ódon épület. A reformátusoknak már a tizenhatodik században volt itt iskolájuk, ezt azonban csak a tizennyolczadik században fejlesztették főiskolává, midőn a Sárospatakról elűzött tanulók és tanárok egy része itt keresett és talált menedéket.

Ezen idő óta az iskola órtornya a magyar kulturának, terjesztője a tudásnak, ízlésnek és hazafiságnak; a benne működő tanárok pedig jelentékeny tényezők a város irodalmi és szellemi életében.

Volt idő, midőn korának egyik legelső, hazájának pedig eddigelé legnagyobb matematikusa, a fönséges értelmű és gondolatú költő-filozofus: *Bolyai Farkas* hirdette ezen iskolában a tudomány ígéit. Az iskola fénykorának nevezhetnök bátran azt az időt (1804—1851), melyet Bolyai benne töltött. Milyen idők is voltak azok, midőn a tudomány fejedelmei keresték fel levélben a kis Maros-Vásárhely szerény kollegiumának nagy professorát, hogy tudományos kérdésekben nézeteit hallják!

Bólyai a szépirodalmon, matematikán kívül technikai kérdésekkel is foglalkozott. Különösen sok jeles fűtő- és főzőkemenczét talált fel, melyek nemcsak a fűtés, hanem a szoba levegőjének tisztántartása tekintetében is kitűnők voltak. A Bólyai-kemenczék annak idejében Marosvásárhelyt és környékén híresek voltak.

A mai draisine-t is már 70 évvel ezelőtt föltalálta és a szobában használta. A harminczas évek végén egy saját-ságos külsejű szekeret is talált fel. Előbb háromkerékűre csinálta, de ez nem mutatkozván czélszerűnek, négy-

kerekűre változtatta. A szekér alakja négyszögű volt, négyoldalú filagoria-fedéllel; ajtaja hátul, hogy elragadás esetében veszély nélkül lehessen belőle kilépni; tengelyei, mint a vasúti kocsiknál, a kerékekkel együtt forogtak. Télben egy kis pléhkemencze volt benne, melynek kinyúló cső-kéménye úgy füstölt, mint egy kis lokomotivé. Mikor legelőször kiindult vele, s végig robogott Maros-Vásárhely utczáin, a nép összesereglett, s megbámulta, mint valami csodát.

Híres munkáját a „Tentament“ latin nyelven írta; ehhez hozzákötve jelent meg fia és matematikai lángeszének örököse: Bolyai János neve alatt a világhírű „Appendix.“ Ez a munka tette a Bolyai nevet világhírűvé és a Tentament az Appendix kedvéért elannyira keresetté, hogy ezen igénytelen külsejű munkát a berlini antiquariusok most az eredeti árnak husz—harminczszorosával fizetik.

Bolyai Farkas 82 esztendő korában hunyt el (1856-ban). Sírját ma már nemcsak az a pónyik-almafa, melyet a végkivánságnak megfelelően egy szerető kéz ültetett dombja tövébe, hanem díszes emlék is jelöli, melylyel a maros-vásárhelyi kollégium a kitünő tanárt, a tudományt s leginkább pedig önmagát tisztelte meg.¹⁾

A kollégiumnak 24,000 darabból álló igen becses könyvtára van; ebben sok értékes könyvet és nyomtatványt őriznek.

A kollégium könyvtáránál még értékesebb, még nevezetesebb a Teleki-ház egyik szárnyát elfoglaló *Teleki-könyvtár*. A 70,000 darabból álló köz-könyvtárt Teleki Sámuel gróf alapította 1800-ban. Midőn a nemes alapító a közmívelődésnek ezt a csarnokát megnyitotta nemzete előtt, arról is gondoskodott, hogy az ne csak fentartassék, hanem fejlesztessék is.

¹⁾ Szily Kálmán: Adatok Bolyai Farkas életrajzához. Természettudományi Közlöny. 1884.

A könyvtárban sok becses, más helyen fel nem található könyv és kézirat van. Különösen becses darabok: a „vásárhelyi Codex“, egy biblia 1400 elejéről, Históriás ének 1570-ből, Magyar Aritmetica 1591-ből, egy eredeti Corvina (Tacitus), Melanchton Fülöp kézírása, sat. A könyvtárnak kis muzeuma is van, a melyben sok össze van hordva a mult idők kincseiből, a hazafias kegyelet emlékeiből.

A piacztól délkeletre van a dombtetőn épült vár, melyben a domonkosoknak már a tizenötödik században volt templomuk és kolostoruk, ezt Báthory István 1492-ben várrá alakíttatta át; Básta katonái a várat a tizenhatodik század végén feldúlták, de 1602—53 újra felépült s ma is teljes épségben van meg.

A vár alakja szabálytalan négyszög, magas falai öt bástyára támaszkodnak, homlokzata a városra tekint; erre nyílik egyetlen kapúja is. A vár délnyugati szögletében hatalmas, ódon templom emelkedik, ég felé törő, sugár, fényes tornyú templom; ez Vásárhelynek legkiválóbb épülete. A középkori építés ezen érdekes műemléke, mely 1446. táján csúcsíves stilben épült, az idők folyamán sok viszontagságon ment keresztül; eredetileg a ferenczieké volt, de utóbb a reformátusok kezébe ment át. A régi templomból csak a szentély maradt meg a maga figyelemre-méltó eredetiségében. Érdekes tudni, hogy Erdély rendei ebben a templomban mondták ki János Zsigmond fejedelem jelenlétében a szabad vallásgyakorlat elvét. A templom sírboltjában aluszszsa örök álmát Bethlen János kancellár és történetíró.

A Hajós-utczában a honvéd laktanya s a székelyföldi iparmuzeum díszes épülete a nevezetesebb házak. Ez utóbiban a többek között sok szép és érdekes székely iparczikk köti le figyelmünket.

Ezek az iparczikk hangosan hirdetik, mennyire rá-

termett a székely az ipari foglalkozásra. Valóban, a jó iparpolitikának habozást és haladékot nem tűrő feladata volna, a székelyek vele született képességeinek értékesítése.

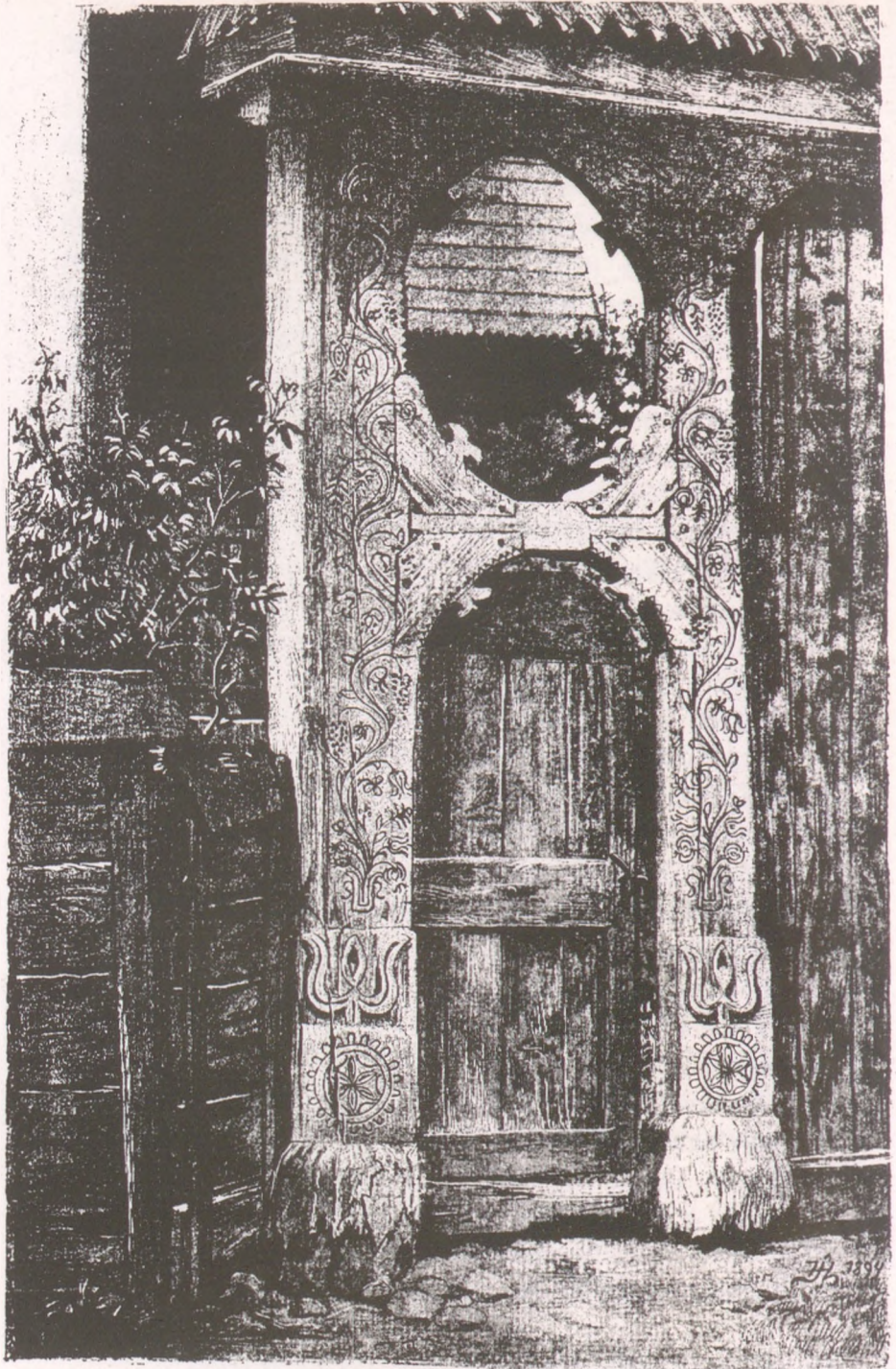
Az iparfejlesztés alapvető gondolata a Székelyföld megerősítésének, mert csak ez állíthatja meg a kivándorlást. Az államnak magának is részt kell vennie az ipar megteremtésében, de főképp a magánvállalkozást kell sarkalnia, hogy vonuljon be a Székelyföldre. Az agrikultúra az Alföldön, az ipar a Királyhágón túl a nemzeti jövőendő alapja. A kiinduló pont azonban a Székelyföld.¹⁾

Maros-Vásárhely lombos fákkal beültetett szép temetőhegye a nemzet sok jelesének, őrzi porát. Itt pihennek: Borsos Tamás, a vár építője, id. Szász Károly tanár, Erdély egyik legkiválóbb államférfia, Bolyai Farkas, Dózsa Elek, Gecse Dániel, Bodola Sámuel, s megannyi sok más.

A Maros két ága a város mellett egy darab földet zár be, melyet nagy fáradsággal fa- és virágcsoportokkal díszített, árnyékos sétahelylyé varázsoltak. Ez a kies föld-darab a marosvásárhelyiek legkedvesebb mulatóhelye: az *Elba-sziget*. A szigeten nyári szinkör, étterem, fürdőház, korcsolyacsarnok is van. Kedves találkozó helye a város és vidék előkelő közönségének a *torna-kert* is. Akármelyiket látogassuk meg — alkalmas időben — a két sétahely közül, pezsgő élet fogad, tarka csoportokban hullámszik, mulat ott is, itt is a marosvásárhelyi „társaság“-nak színe-java.

A város mellett terül el a „Postaré“. Itt egy domb tövében emelkedő karcsú gránit obeliszk jelzi a helyet, hol Török János, Gálfi Mihály és Horváth Károly székely vértanúk a Váradi-féle összeesküvésben való részvétel miatt 1854-ben kivégeztettek. Az emlékkőről sohasem fogy el a virág, sohasem hervad el a koszorú. Ezen a téren

¹⁾ Beksics Gusztáv: Nemzeti Akció a Székelyföldön. „Nemzet“. 1897.



DÍSZÍTETT NAGY KAPÚ.

választották az elmúlt század elején II. Rákóczy Ferenczet Erdély fejedelmévé.

Maros-Vásárhely székhelye a vármegye törvényhatóságának, a kir. ítélőtáblának, főügyészségnek, sajtóbíróságnak, a 62. hadkiegészítő kerületnek, a 22. honvéd-gyalogezrednek sat. Az itt székelő kereskedelmi- és iparkamara közgazdasági tekintetben teszi a várost olyan középonttá, a honnan a székely érdekek vezérszálai ágaznak ki.

Van székely árvaleányháza, kitünő katolikus gimnáziuma, polgári- és alsófokú ipariskolája, felsőbb leányiskolája, leánynevelő intézete, megannyi bástyája a közművelődésnek. Az iparmuzeummal kapcsolatban egy fa- és fémipari szakiskola áll, összekötve téli építő- és agyagipari tanfolyammal. Van a városnak országos köz-kórháza is. A törekvő város saját erején tartja fenn a közművelődési intézmények, közintézetek, közhasznú egyesületek egy részét, maga akarván megalkotni fölemelkedésének eszközeit. A város irodalmi és szellemi életének jelentékeny tényezője az a társaság, melyet Kemény Zsigmond nevének varázsa mellett alakítottak.

A házcsoportok között egyenes, tiszta, beültetett utcák, terek mosolyognak reánk; ez utcákon, tereken, az üzletekben a város életének erőteljes lüktetését érezzük. Lépten-nyomon magas gyárkémények tűnnek elénk, melyek füstje sötét karikákban száll a magasba: nagyszabású ipartelepek gyárkéményei.

Ilyen ipartelepek: a petroleum-finomító gyár, a sörgyár, a szeszgyár, a gyermekjáték- és fadíszműárúgyár, a szeszgyár, a gőzfürészgyár, a butorgyár, a múmalom, a kékítő- és tésztagyár.

A város forgalma élénk; gabona-, bor-, fa- és marhavásárai jelentékenyek, tojáskivitele és szotyorkereskedése számottevő. ¹⁾

¹⁾ A Pallas Nagy Lexikona. XII. kötet.

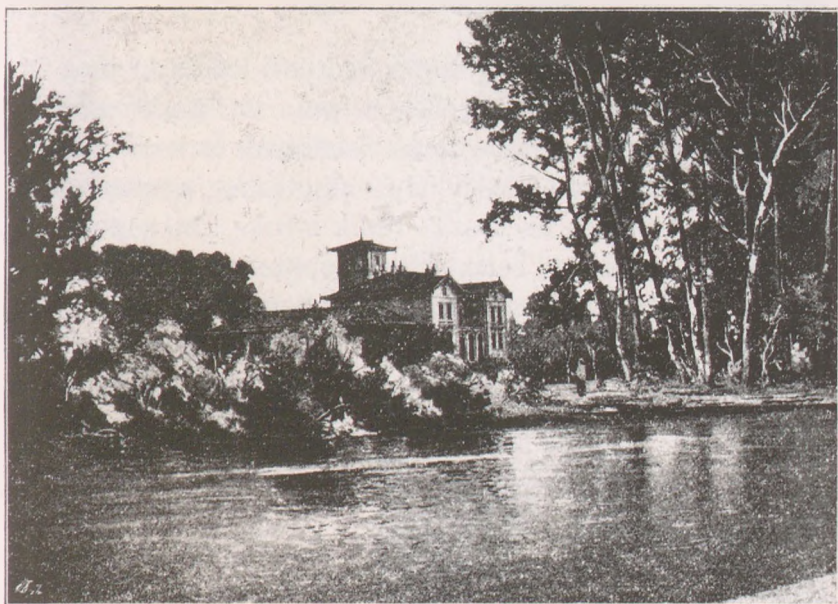
Maros-Vásárhely nemcsak tőzs-gyökeres magyar város, hanem tipusa a magyar városoknak. Évről-évre erősödve pezseg benne az élet, forr a munka, izmosodik az ipar és kereskedelem.

A város fejlődik, gyarapodik, az erkölcsök azonban a régiék. Jókedv, frissesség, élénk szellem, lelkeség, földjük és falaik szeretete, a mult emlékeinek megbecsülése, nyilatkozik meg a város lakóiban lépten-nyomon, meg a közügyek iránt való meleg érdeklődés. A lélek értelme ott ül az arcokon, valamennyinek szívében ott lángol a szabadságvágyó és a hazaszerető ős erő.

A maros-vásárhelyi nők, kik tipikus szépségek, szellemesek, kedvesek, élénk, vidám kedélyűek; a családiasság, munkásság, takarékoság főjellemvonásuk.

Maros-Vásárhely úri osztálya művelt városi nép, öntudatos nemzeti irányú műveltséggel; népe intelligens, mely mostoha viszonyai között is érdeklődik a közügyek iránt, ismeri jeleseit s fellelkesül még nevük hallásán is. Közintézeteinek, humanus egyesületeinek, kultur intézményeinek nagy száma, népének tulajdonságai, erkölcssei Kolozsvár után Maros-Vásárhelyt teszik a magyar kultúra második erősségévé az erdélyi részekben.





A Maros-völgyén fölfelé.

Maros-Vásárhelyt elhagyva, a Maros termékeny völgyén haladunk fölfelé.

Útunk a Marosnak ringó buzavetésekkel, búján benőtt rétekkal, gazdag gyümölcsösökkel, takaros falvakkal tarkázott, erdős hegyekkel szegélyezett felséges völgyén vezet keresztül.

A Maros-mente és egyik-másik mellékvölgye a szép gyümölcsnek termő hazája. Itt terem a vármegye híres alma-specziálítása: a „marosszéki piros-párizs“. Fája még a vármegye czímerében is ott díszlik.

A jólétről tanuskodó csinos marosmenti falvakból messzire kivillannak a sugár templom-tornyok s a díszes urasági kastélyok.

A czikk élén álló kép: Urasági kastély Abafáján.

Itt a *maros-szent-györgyi* Máriaffi-kastély, meg a *nagy-ernyei* (Bálintitt báró kastélya), ott a *sáromberki* (gr. Teleki Samu Afrika-utazó kastélya) és a *sárpataki* (gr. Teleki Domokos-féle kastély); amott meg a *gernyeszegi* kastély, a Telekiek ősi fészke tűnik elénk. Ezt a pompás kastélyt még a nagy Teleki Mihály építtette; ő maga is szívesen tartózkodott ezen a gyönyörű helyen.



A MATSKÁSI-KASTÉLY RADNÓTFÁJÁN.

Tovább haladva Abafáján, a Huszár bárók kastélyát, a Horváth-félet, *Radnótfáján* a Tholdalagi grófok és a Matskásy-család szép kastélyát látjuk kiemelkedni.

Még néhány percz, s *Szász-Régen*, a vasút végső állomása előtt áll meg vonatunk.

Szászrégen mintegy hatezer lakost számláló kis város a Maros jobb partján, egy lombos fáktól, gyümölcsösöktől zöldelő hegyoldal közepén. Díszes köz- és magánépületei, kimagasló fényes tornyai, párját ritkító szép nagy piactere, körülülletve hatalmas házakkal, palotákkal, nagy városi szabású vendéglői, szép kövezett utczái, pompás sétateret kellemesen lepik meg az átutazó idegent. Templomai közül az evangélikusoké szép ajtóinak és ablakainak kődíszítésével vonja magára a figyelmünket. Tornya négy vállát egy-egy tornyocska ékesíti.

Iskolái (evang. algimnázium, leányiskola, elemi iskola) kitűnő felszerelésűek, sok növendéknek adnak gondos oktatást; ezen iskoláknak szellemi berendezése is azon a színvonalon áll, a melyen áll külső felszerelése.

A város lakosai szászok, magyarok és oláhok. A lakosság jellegét azonban a szászság adja, ez a szorgalomra, rendszeretetre, takarékosagra, összetartásra példabeszéd-szerű népfaj; a faj sajátosságai visszatükröződnek a város egész képén.

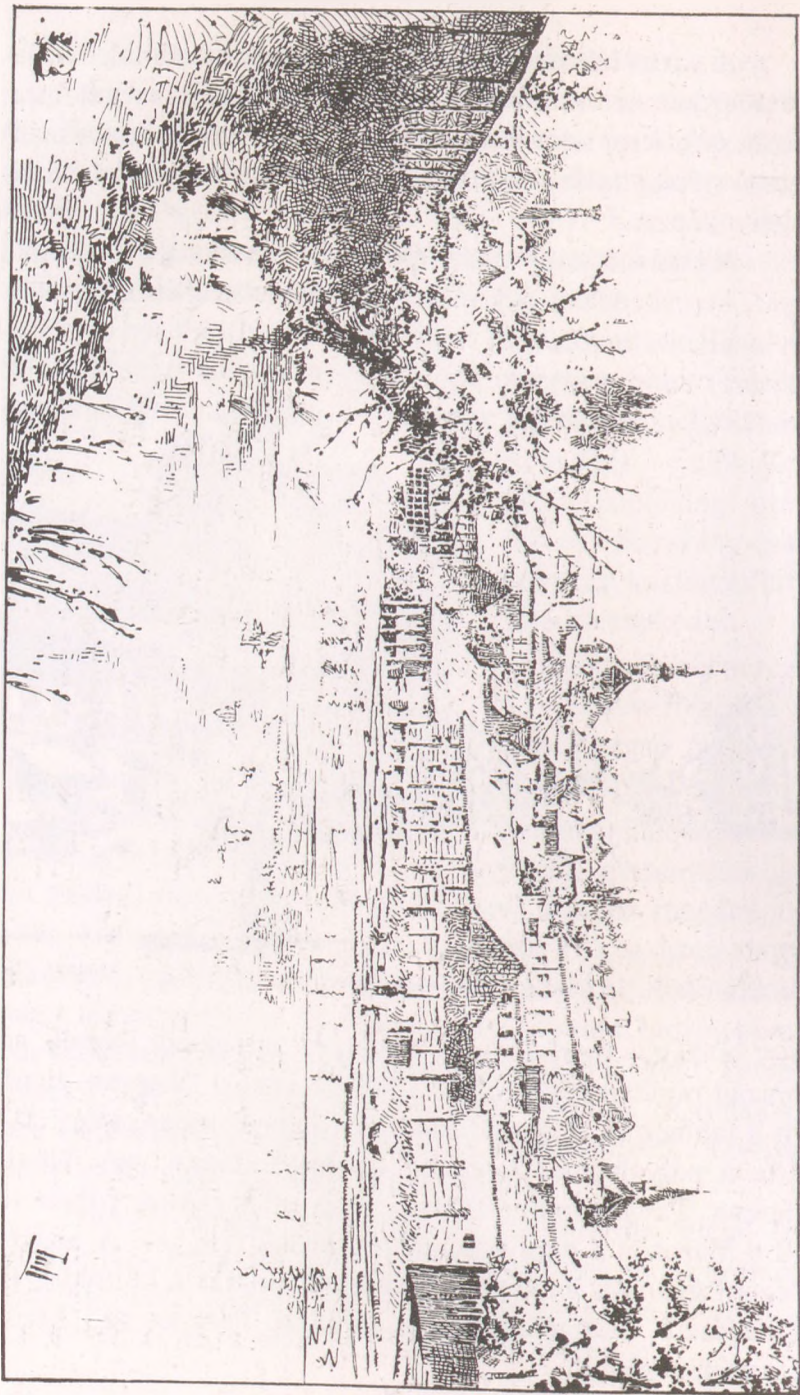
A lakosok nagy része iparos és kereskedő; a virágzó ipar, kereskedelem élénkké, pezsgővé teszi a város életét is.

Élénk, mozgalmas képet tár elénk különösen egy hetivásár, midőn negyven falu vegyes nyelvű népe özönlik közelből és távolból a város óriási piaczára; még élénkebb



SZÁSZ-RÉGEN PIACZA.

egy országos marha-vásár, a melyre seregestől jönnek az ország minden részéből az adók és vevők. Nagyon élénk itt a fapiacz is. A faraktárookban roppant mennyiségű faárú, a pályaháznál rengeteg keményfadonga van felhalmozva. Tavasz nyiltával tutaj tutaj után vágat, rohan le itt a Maroson a magyarországi piaczkok felé. — A szászrégeni gyáripár és kisipar üzletkört immár a külföldre is kiterjeszté. Temérdek faárú, gabona, liszt és sajt kerül innen kivitelre.



SZÁSZ-RÉGEN.

III

Magyar-Régent csak egy hid választja el Szász-Régentől. Nagyrészt magyar lakóinak száma 1157.

Szász-Régentől kitünő úton haladunk a Maros jobbpartján tovább *Vécs* községig. A falu szélén levő magaslaton sánczokkal körülvett, felvonó hiddal ellátott ódon várkastély emelkedik; kormos falai, romlatag bástya-tornyai zivataros multjáról beszélnek. A Kemény-ek ősi várkastélya ez.

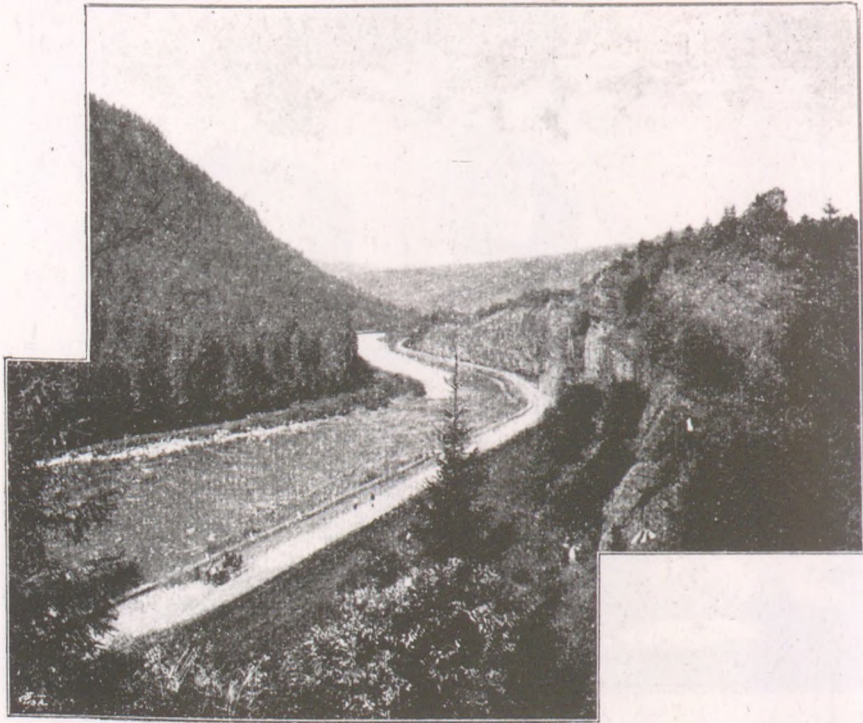


A VÉCSI VÁRKASTÉLY.

Az idők forгатaga sok derűs, dicső, de sok zivataros napot is hozott a várra; fel is dúlták, a tűz prédájává is tették. Az utódok kegyelete — legalább részben — vissza helyezte a várkastélyt előbbi fényébe. A kastély mögött óriási park terül el, a minőt csak nagyúri bőkezűség alkothatott valaha s a melyben százados fák vetnek sötét árnyékot. Fellegekbe olvadó lombjaik meg-megsuhannak a langyos nyári szellőben s leveleik a szomorú véget ért

Kendi Ferenczről susognak. A vár mostani ura Kemény Kálmán báró.

Vécset elhagyva a Maros mellett. vizs útunk tovább. A falvak, a melyeket érünk, nagyrészt oláh-lakta falvak. Dédánál a völgy összeszorul; Bisztránál már a Maros-szorosba jutunk. A Kelemen-havason levágott fa e szoroson



MAROS-SZOROS.

át jut kereskedelembe; évenként 16,000. negyedtutajon mintegy két millió szál deszkát, három millió zsindelet és több ezerre menő épületfát szállítanak a Maroson a magyar Alföldre. ¹⁾

Sziklás hegyek közé jutunk; a hegyfalakat fantasztikusnál-fantasztikusabb sziklacsoporthok, bizarr képződésű

¹⁾ EMKE Uti-Kalauz Magyarország erdélyi részében.

sziklaszirtek díszítik. A hegyek tetejét gyönyörű erdők koronázzák.

Galanyán az út mentén keskeny tengeri-föld közepén kerek szikla áll magában. Ez a „Víg Albert köve.“ A hagyomány szerint Víg Albert volt az első, ki tutaját összeróva a Maros hátára tette. A gyors folyású Maros, mely itt hánykolódva bukik át a szirteken, mint egy pelyhet ragadta magával a könnyű faalkotmányt, s bősziült haraggal a szirthez sujtotta. A tutaj összetört, s a tutajos életével fizette meg merészségét.

Ratosnyát elhagyva, Szerecsen táján bejutunk a fenyvesek birodalmába; ezentúl a vidék egyre szebb, egyre vadregényesebb. A völgy néhol oly keskeny, hogy az országút s az út falát ostromló Maros alig férnek el benne. Az utas megborzad, midőn az út felé hajló magas szirtek alatt, s a mellette zúgó Maros szélén halad el.

Palota-Ilvánál a legkeskenyebb a Maros-szoros; azon-túl már lassankint szélesedni kezd. Balzsamot lehelő fenyő-erdők között, csergedező források mellett haladunk el, midőn egyszerre megnyílik a völgy s hol a Maros magába fogadja Topliczát, a legnagyobb marosmenti falvak egyikét *Topliczát* látjuk magunk előtt.

Toplicza mintegy 5000 (nagyreszt oláh) lelket szám-láló falú; a fakereskedés, a marosi tutajozás egyik főhelye.

A Kelemenhavas roppant faanyagát a szász-régeni-és topliczai tutajkereskedők társulatának fűrészmalmai itt dolgozzák fel. Csak malom és fűrész 64 van a faluban.

Különösen télen van nagy élénkség a Maros partján, midőn egész Gyergyó székely népe itt van, hogy a havas-ról a levágott fát a Maros mellé vontassa. Ilyenkor a Ma-ros partját egész Ratosnyáig megrakják fatörzsekkel.

A nagy kiterjedésű faluban öt templom van; ezek kö-zött a görög keletieknek kéttornyos temploma a legna-gyobb. Csinos piaczn takaros épületeket, díszes udvar-



házakat látunk; valamennyi között kiválik a vendégszertetéről messzi földön híres Urmánczy-családé.

Topliczán gyógyító erejű meleg források (26.5° C hőmérs.) is buzognak fel; ezeket mint fürdőket értékesítik. Egyik forrás a Maros balparti magaslatán fakad fel; a forrást csinos fürdőház veszi körül. Ez a fürdő a br. Bánffy-családé. A másik a Maros- és Toplicza összefolyásánál kis szigeten van. A forrás két részre oszlott medenczévé van kitágítva; a medenczét öltöző kabinok veszik körül. Ez a fürdő az Urmánczy-családé.





A görgényi völgyben.

Petele és Szász-Régen között díszes vasúti pavillon emelkedik; Rudolf trónörökös kedvéért építették ide. A trónörököst innen repítette kocsija görgényi vadász-kastélyába, a híres görgényi vadászatokra.

Gyötrő bánattal szemléljük most ezt az épületet. A mi honfi érzéseinknek ékessége, a mi reménységünk, díszünk, koronánk: a daliás királyfi előtt nem nyílik meg többé ennek a pavillonnak az ajtaja.

Keserűséggel visszük bánatunkat magunkkal tovább.

A hol a Görgény vize sebes vágatva rohan le a görgényi havasok erdős világából, a víz balpartján a Szalonna-

és a Leányvár lábánál, a tengerszín felett 396 méter magasan terül el a *görgény-sóaknai* (zsabenyiczai) fürdő-telep.

A fürdő nevét Görgény-Sóaknától, attól a nagyobb-részt szegényes, rozszant viskókból álló oláh falutól kapta, mely hosszan nyúlik el a telep mellett.

A szászrégeni vasúti állomástól $\frac{3}{4}$ óra alatt juthatunk el a fürdő-telepre.

A telep középpontját a nagy sóstó képezi, mely egy a rómaik által mívelt, s azóta beomlott sóbánya helyén képződött; a tó-medenceze fala merő sószikla. A tó be van kerítve s köröskörül öltözőkkel (74.) ellátva. Közelében, a fürdőházban melegített sósvízben fürödhetik az ember.

A csinos fürdőházakban s vendégfogadóban egészséges szobák állnak a vendégek rendelkezésére. A kevesebb igényű vendégeket a faluban szállásolják el.



RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS VASÚTI PAVILLONJA.

A fürdőt a vidék magyar, szász, oláh lakossága sűrűn látogatja. Az egyforma baj eltünteti a társadalmi és nemzetiségi korlátokat és a fürdővendégeket egy nagy családdá olvasztja össze.

A fürdővíz egy literében a szilárd alkotó részek mennyisége 183·7 gramm, a melynek legnagyobb része konyhasó. A víz hőmérséklete 27·50 C. Sűrűsége 1·1381.

A görgénysóaknai fürdő vize tehát a legkoncentráltabb sósvizek közé tartozik; mint ilyent jó eredménnyel használják csúzos, köszvényes bajok ellen.

СЮРСКВ-ЗЕНТ-МАРТ.



Kiránduló helyei a legszebbek közé tartoznak. A fürdőt uraló várromokról felséges kilátás nyílik a Maros szép völgyére és a görgényi havasokra.

Észak felé a völgyből meredeken emelkedik ki egy sziklabércz, melynek csúcsát régi vár romjai koronázzák. Félig besüppedt, de még mindig mély árkában buján tenyészik a tövis és vadrózsabokor. A népmonda szerint az itt lakó óriás leányoknak csak egy lépésükbe került, hogy a szomszéd nyeregkői várba jussanak; a szomszéd leányok a vár ablakából nyujtották át egymásnak a szitát.

Mint a népmonda beszéli, minden száz esztendőben borzasztó földrengés reszketteti meg itt a földet. Mikor éjfélre jár az idő, egy-egy nagy vasajtó nyílik meg mind a két hegyen. Az ajtók sötét, dohos földalatti termekbe vezetnek, melyekben rengeteg kincs van felhalmozva. Jaj annak, a ki abból valamit el talál venni, vagy az órát megjegyezni elfelejti; azt elevenen temetik a föld alá. ¹⁾

Görgény-Sóaknához közel van *Alsó-Idécs*, erdős hegyektől környezett sósfürdő-telep. Ettől nincs messze *Görgény-Szent-Imre*, a Görgény vize mellett, a „Mocsár“ tölgyes szélén elterülő kis község. Görgény a körülötte elterülő hetvenezer hold erdőséggel kincstári birtok.

A község fölött emelkedő hegyen 1708-ig erős vár állott. Görgény vára és a hozzá tartozó 40—50 faluból álló uradalom régen egyik leggazdagabb állami uradalma volt Erdélynek. A vár az erdélyi fejedelemség történetében kiváló szerepet játszott. A „Mocsár“-ban tulajdon azon tölgyek lombja vet árnyékot az aszu fűre, melynek ágain Rákóczy madárúzó sólyma pihent.

A vár védelmében hősök vére folyt. A labanczok ellen védte Rákóczy jó kapitánya, Rátonyi uram. A romok észak-keleti felén emelkedő domb alatt sok labancz és kurucz aluszsa örök álmát.

¹⁾ Borostyáni N.: Magyarország uti rajzokban VIII. kötet.

A vár a Rákóczi-szabadságharcz idejében szerepelt utóljára, a melynek lezajlása után azt földig lerombolták. Romjai között most kápolna áll, melyet Kovacsóczy István egri kanonok építtetett. A hegyet ma is Rákóczy-hegynek nevezik. Az alatta fekvő csinos kastélyt a mult században a Bornemisza család építette; ezt az állam megszerezvén, Rudolf trónörökös részére vadászlaknak rendezte be.

Görgény vidékének havasai látták valaha az öreg Rákóczy Györgyöt is hajszolni a bölényt. Ezekbe a hegyoldalakba ütközött belé a vadászó fejedelem kürtjének harsogása. Itt csoportosultak Erdély főurai, hogy a véres harcok után férfias szórakozásban keressék a feledést. A bölény ma már kipusztult innen; csak a medve tartja még magát, hogy lassankint ő is ott hagyogassa bőrét az előkelő vadászoknak, kik büszkén teritik ki termeikben a vadászdicőség eme ritka és becses jelvényeit. ¹⁾

A régi fényes, fejedelmi napok megujultak ismét. Nincs tiz éve, hogy ezen a helyen ismét királyi vadászok vadásztak, királyi vadakra.

Rudolf trónörökös több ízben látogatta meg az erdélyi medvevadászatok híres vadászterületét: Görgény vidékét vendégeivel. A sűrű rengetegeekben őt őszön keresztül állandó visszhangot keltett a hajtók lármája, melylyel tüskén-bokron, irtatlan cserjéken át kergették a menekülő vadat. Ezen vadászatok alatt összesen 60 medve számolt be bőrével.

A fényes napok letűntek. A vadászkastély az erdőőri szakiskolát fogadta be falai közé. Az erdőkben is elhalt a hajtók lármája. Csak a juhásztor kesergő tilinkója sir olykor végig a völgyön, meg a pásztort kísérő oláh leányka szomorú éneke: Egyszer volt egy deli fejedelmi levente. Legszebb a szépek között, legbátrabb a bátrak so-

¹⁾ Képes Folyóirat. II.: A királyfi Görgényben.

²⁾ Urmánczy Nándor dr.: Görgény. „Erdély“. 1896.

rában, legokosabb a tudósok asztala mellett, ezen kívül szívben jó, lélekben nemes. Egy hős nemzetnek büszkesége, reménye. Vitéz a fegyverek zajában, bátor és mindig győztes a sivatag félelmes királyával, s a rengetegek rettentő fenevadjaival szemben. Egyszer került csak egy magához méltó ellenfél útjában; egy épen olyan erős, bátor, vitéz és okos mint ő. Ez ellenféllel: önmagával vívott élet-halál harcban ő lett a legyőzött. Kibugyant vére pirosra festette a földet; omló, meleg vérétől, a legnemesebb vértől, párolgott a porond.





Barangolások a Nyárad- és a Küküllő völgyén.

I. A Nyárad völgyében.

Nyárádtő vasuti állomástól indulunk ki a „szőke“ Nyárad-nak kies és termékeny völgyén felfelé. A völgy az erdélyi részek legnépesebb vidékei közé tartozik; terének minden talpalatnyi földje meg van művelve. A helységek a Nyárad mindkét partján sűrűn követik egymást; ezek azonban többnyire kis falvak; egy nagyobb van csak közöttük: Nyárad-Szereda.

A körülbelől 80 kilométer hosszú völgyben és mellék-völgyeiben 68 falu van elszórva; a falvak lakossága kevés kivétellel székely, vallásra nézve református, meg unitárius. Nyárad alsó részén csupán két római katolikus egyházközség van; a völgy legfelső vidékén azonban csakis róm. katolikusok laknak. Oláh csak néhány községben van; nagyrészt földes uraktól betelepített jobbágyságok.

A lakosok leginkább földművelésből, baromtenyésztésből, a Nyárad északi vidékén pedig fakereskedésből és szénégetésből élnek.

A folyó mentén kies berkek, a falvak körül gyümölcsösök, a dombokon szőlők, a hegyek magaslatán erdők díszlenek. Egyik-másik falu kitűnő gyümölcsöt terem; a folyómenti cseresnyének országos híre van. Hol a Kis- és Nagy-Nyárad egyesülnek, ott terül el *Nyárad-Szereda*, hajdan Marosszék első városa, ma 962 lakossal bíró község.

1605-ben a Székelyek itt választották meg Bocskay Istvánt fejedelmökké. Szép nagy piacznán népes vásárokat tartanak. Van műfaragó iskolája, járásbirósága, takarékpénztára stb.

Nyárad-Szeredánál a völgy két ágra szakad: a Kis- és Nagy-Nyárad völgyére. Az elsőben *Andrásfalva*, *Bere*, *Bere-Keresztur*, *Magyaros*, balra a híres gyümölcsöt termő *Márkod*, és a Bekecs alatt *Selye*: a szénégetők főhelye és *Torboszló* a jelentékenyebb helyek. Itt termett a legszebb székely dal; itt járván megcsendül fülünkben melódiája:

Bekecs alatt Nyárad tere,
Ott egy kunyhó zsuppal fedve;
De belseje aranybánya,
Arany benne egy szép lányka.

Marosszéki piros-párizs!
Oly piros az én rózsám is.
Szép az alma az ág-tetőn,
Még százszor szebb a szeretőm.

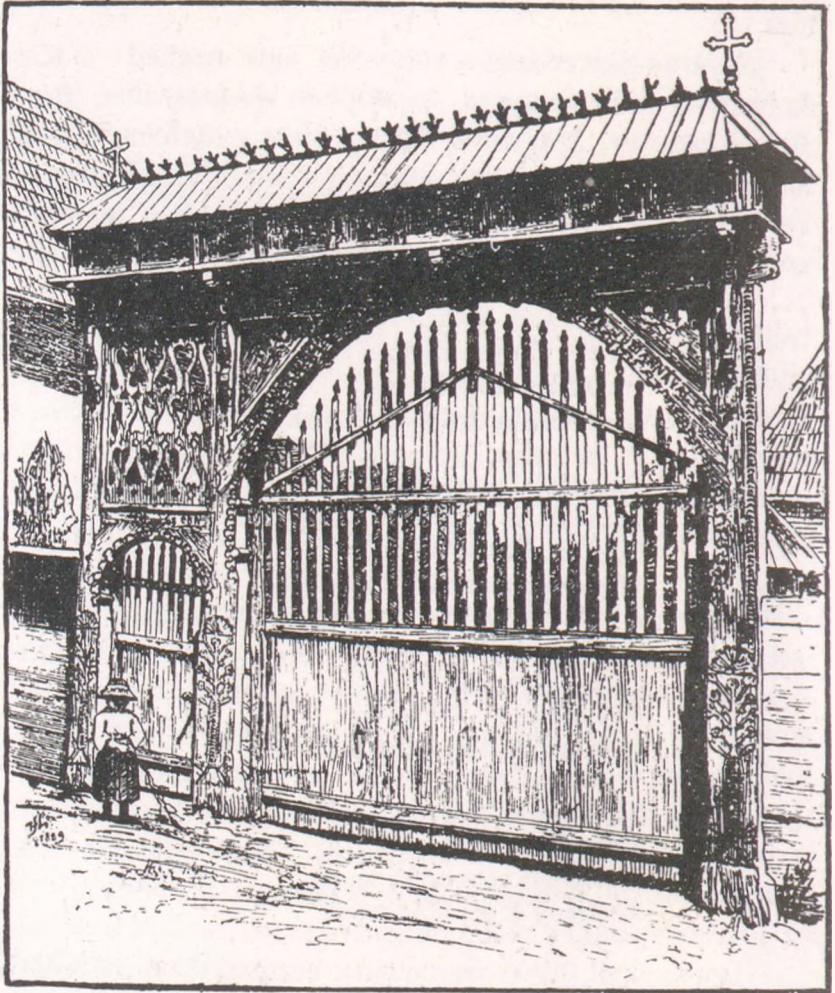
Zsellér vagy te, én meg székel,
De egünkre egy nap jó fel;
Egy eső hull a földünkre:
Mért lennék hát különb mint te?

Zselléri a születésed,
De királyi a növésed;
Lakod bár nem cifra terem,
Az arany is por közt terem.

Igy énekelt ötven és néhány esztendővel ezelőtt a székely költő, kinek lantját dalra Istentől való igaz tehetése inspirálta.

Torboszlótól nem messze *Gegest*, a híres gyümölcs-termő helyet érjük. A Nagy-Nyárad völgyén felfelé haladva, a vidék egyre szebbé és vadregényesebbé válik. Szent-Mártontól római úton haladva, *Demjénházánál* az

u. n. „Szentföldre“ jutunk; majd szemünkbe tűnik *Mikháza*, magaslaton épült zárdájával. Legvégső falu *Köszvé-*



SZÉKELY KAPU.

nyes-Remete; a gonddal faragott kapukat vadász jelenetek, tulipánok, versek díszítik. Ez a Bocskayak ősi fészke. ¹⁾

¹⁾ EMKE Uti-Kalauz az erdélyi részekben.

2. Szováta.

Szováta falu a Kis-Küküllőnek épen azon pontján helyezkedett el, hol az dél-nyugatnak kanyarodva az erdélyi medencze neogen-rétegeiben mosott magának tovább vezető csatornát. A Maros-Vásárhelytől — mint utolsó vasúti állomástól — 35 kilométer távolságra eső falu magassága 436 méter a tenger színe felett.

A falu hosszában foly le a Szováta vize, mely fennebb két ágból ered. Mindkét vízér a nagy hirre jutott *szovátai sósziklák* között kanyarog elé, melyeknek természetes ormai a szarmat-emelet márga és homokos burka alól mérszen kibukkanva, csipkézetes alakzataikkal a legszebb látványok egyikét tárják fel a néző előtt. Ezek a messziről feltűnő, fényes oszlopokat, várromokat, üregeket, barlangokat alkotó, finoman barázdált, csillogó, hófehér sósziklák Erdély legnagyobb természeti ritkaságai közé tartoznak.

A keleti vízér kitartó támadása egy áradás idején évek előtt egy ilyen sóhegyet bedöntvén, önnön vizét jó időre elzárva tóvá alakult át, még pedig, miután a patak újra kijutást szerzett magának, — igen tekintélyes, 4000 □ méter kiterjedésű, s a középen hét méter mély, dús vizű tóvá.

Ezt a tölgyerdővel környezett, sósziklával díszített pompás tavat a nép majd Fekete tónak, majd Jordán tavnak, majd Feneketlen tónak nevezi.

A szovátai fürdőtelepnek e tó úgyszólván a közép-pontja; a telepet képező épületek, s a vendéglő, alább a sétatér körül egy gyönyörű tölgyerdő lábánál terülnek el. A tóban tükör-fürdők s a fürdőházban kádak állanak rendelkezésre. A víz hőmérséklete a felső rétegekben 25⁰ C; a mélységgel a hőmérséklet fokozódik. Ha a fürdő a vízben egyenesen áll, a lábfeje a lábszár közepéig 30 foknyi

melegben van ; ha mélyebben leereszkedik, a hőség elviselhetetlen.

A víz konyhasó tartalmát összehasonlítva a nevezetesebb hazai és külföldi vizekével, úgy találjuk, hogy a honi sós források között a leggazdagabbak közé tartozik, a külföldi vizek közt pedig a reichenhalli mellett foglal el igen előkelő helyet. A tó partján a földből meggyujtható gázok (mocsárgáz) fejlődnek.

A vizet a görvélyes, csúzos, köszvényes és idegbetegek nagy sikerrel használják.

A fürdőtelep lakóházaiban — nem számítva a magánházakat és az erdőben épült villákban kiadó szobákat — összesen 25 szoba áll a vendégek rendelkezésére.

Szovátában egy megbecsülhetetlen természeti kincset ajándékozott a természet a vármegyének. A vármegye érdeke volna, hogy ez a kincs egy perczig se heverjen tovább parlagon, hanem gyümölcsözzék a szenvedő emberiség, s a természet játékaiban gyönyörködő közönség javára.



TARTALOM.

	Lap.
Előszó	I.
A székely nép eredete a regében	1
A székelység történetéből	4
A Székelyföld geográfiája dióhéjban	8
A Székelyföld tájszépségei, emlékei	16
A Székelyföld kőzetei és ásványai	20
A Székelyföld fürdői, ásványvizei	26
Erdők, növények	33
A Székelyföld állatvilága	40
A székely népről	46
Udvarhelymegye	
Útban Székely-Udvarhely felé	69
Székely-Udvarhely	78
Kirándulások Székely-Udvarhelyről	84
Homoród-fürdő	87
Kirándulások Homoródról	90
A Homoród-almási barlang	97
Korond és környéke	105
Parajd és környéke	115
Barangolások Udvarhely megyében	120
Háromszék vármegye	
Baróthtól Előpatakig	129
Előpatak	137
Szepsi-Szent-György	150
Szepsi-Szent-György környéke	154
Bálványos fürdő. Torjai „Büdös-barlang”	162
Kézdi-Vásárhely	174
Az ojtózi-szoros	178

Gábor Áron, a székely ágyúhős	188
A háromszéki vasúton	196
Kovászna	201
A Kovászna-gyulafalvi iparvasút	212
Csikvármegye	
Tusnád	222
A Szent Anna-tó és környéke	230
Kászon földje	238
Al-Csíkban	242
Csik-Szereda, Csík-Somlyó	248
Fel-Csíkban	252
Fel-Csíkban. Az Olt felső völgye	262
Gyergyóban	272
Borszék és kiránduló helyei	287
Maros-Torda vármegye	
Maros-Vásárhely	317
A Maros völgyén fölfelé	331
A görgényi völgyben	340
A Nyárád völgyében	346
Szováta	349



A könyv előszava szerint „népszerű természettudományi munka”, mely meg kívánja ismertetni velünk „a föld mellett annak lakóját is, életében, szokásaiban, foglalkozásában”. Ami a földet illeti, annak „táj- és természeti szépségeit” akarja megmutatni, továbbá „ásványait, kőzeteit, rendkívül érdekes flóráját, faunáját, bányászatát, természeti ritkaságait . . . beláthatatlan őserdeit . . . csodatevő ásványvizeit, fürdőit, hófehér márványhegyeit, havasvilágát stb.”

Hankó Vilmos műve a millennium alkalmára készült részletes ismertetése az akkori Székelyföldnek. Nem titkolt szándéka, hogy a természetet és természetjárást kedvelők számára útikalauzul szolgáljon e területre tervezett túráikhoz. Hankó Vilmos könyvében szabályosan bejárja előtünk a Székelyföldet, általa kijelölt útvonalakon ismerhetjük meg minden nevezetesebb pontját, igazodva természetesen a korabeli vasútvonalakhoz, kocsijáratokhoz, gyalogutakhoz. Megtudhatjuk tehát belőle, mit és hogyan lehetett egy évszázada ott megtekintenie és élveznie az utazónak, megismerkedünk az akkori helyi viszonyokkal. Mára e könyv egy tovatűnt világ képe. Ilyen minőségében dokumentumértéke maradandó.

Ára: 663,— Ft 10% áfával